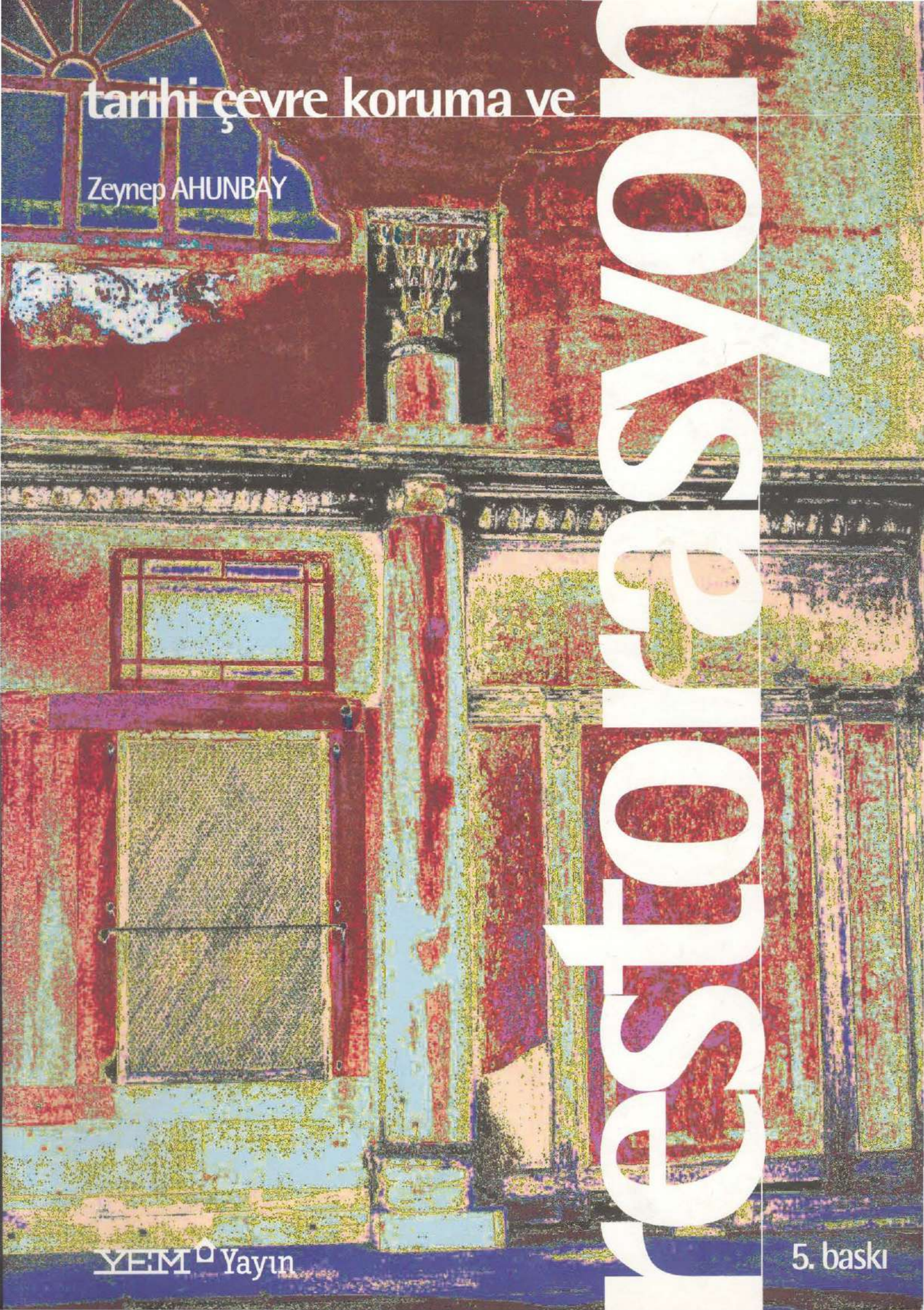
tarihi çevre koruma ve restorasyon

Zeynep AHUNBAY

YEM Yayın

5. baskı

YAPI-ENDÜSTRİ MERKEZİ
YEM Yayın - 28

TARİHİ ÇEVRE KORUMA ve RESTORASYON
Zeynep Ahunbay

Yayın Sorumlusu: Gülçin İpek
Yayın Sekreteri: Dilşad Aktaş
Teknik Uygulama: Kenan Öztürk
Kapak Tasarımı: Kayhan Erkan

Renk Ayrımı ve Baskı: Özgün Ofset Tic.Ltd.Şti.
Adres: Yeşilce Mah. Aytekin Sok. No: 21 Seyrantepe-4 Levent / İstanbul
Tel: 0212 280 00 09 Faks: 0212 264 74 33
Sertifika No: 13837

Birinci Baskı: İstanbul, Nisan 1996
İkinci Baskı: Şubat 1999
Üçüncü Baskı: Şubat 2004
Dördüncü Baskı: Ocak 2007
Beşinci Baskı: Mayıs 2009
ISBN: 975-7438-38-3

© Yapı-Endüstri Merkezi A.Ş.
Bu kitabın her hakkı saklı olup, tümünün ya da bölümlerinin
fotokopi, ofset, teksir ya da başka yollarla çoğaltılması
ancak yazarının ve Yapı-Endüstri Merkezi A.Ş.'nin
yazılı onayı ile olabilir.

YEM Yayın (Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları)
Fulya Mah. Yeşilçimen Sok. No: 12/430 (Polat Kulesi yanı)
34394 Fulya / İstanbul
Sertifika No: 12370
Tel: 0212 266 70 70 Faks: 0212 266 70 10
e-posta: yemyayin@yem.net web: www.yem.net

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5

1. BÖLÜM

Koruma düşüncesinin gelişimi ve kuramsal temeli 8
• Üslup birliğine ulaşma kaygısı 8
• Romantik görüş 14
• Tarihi restorasyon 16
• Çağdaş restorasyon kuramına doğru 18

2. BÖLÜM

Korunacak değerler ve değerlendirme ölçütleri 22
• Taşınır kültür varlıkları 22
• Taşınmaz kültür ve doğa varlıkları 22
• Koruma ölçütleri 28
• Taşınmaz kültür varlıklarının değerlendirilmesi 31

3. BÖLÜM

Anıtlarda bozulmaya neden olan etkenler 38
• İç nedenler 38
• Dış nedenler 45

4. BÖLÜM

Restorasyon öncesinde yapılan çalışmalar 60
• Tarihi ve arkeolojik araştırmalar 60
• Sanat tarihi araştırmaları 63
• Teknik araştırmalar 64
• Anıtın yasal statüsü 67

5. BÖLÜM

Restorasyon projesinin hazırlanması 70
• Rölöve çalışmaları 70
• Fotoğrafla belgeleme 82
• Fotogrametri 82
• Analiz çalışmaları 83
• Restitüsyon 85
• Restorasyon Projesi 86

6. BÖLÜM

Restorasyon teknikleri 90
• Sağlamlaştırma 90
• Bütünleme 96

- Yenileme, yeniden kullanım 97
- Çağdaş ek 98
- Yeniden yapım 99
- Temizleme 100
- Taşıma 104
- Arkeolojik restorasyon 105

7. BÖLÜM

Tarihi çevre koruma 116
- Tarihi çevre kavramı 116
- Tarihi çevre koruma düşüncesinin evrimi 116
- Tarihi çevrenin temel öğeleri 121
- Tarihi çevrenin bozulmasına neden olan etkenler 125
- Tarihi çevre koruma: koruma planlaması 127

8. BÖLÜM

Kültür varlıklarının korunması ile ilgili örgütlenme, yasalar ve koruma eğitimi 134
- Koruma alanında uluslararası örgütlenmenin ana çizgileri 134
- Türkiye'de koruma ile ilgili yasal düzenlemeler 135
- Koruma konusunda etkin kamu ve sivil toplum örgütleri 142
- Koruma eğitimi 143

EKLER

Korumayla ilgili uluslararası tüzükler ve 378 sayılı ilke kararı

EK 1. Carta del Restauro (1931) 148
EK 2. Venedik Tüzüğü (1964) 150
EK 3. Amsterdam Bildirgesi (1975) 152
EK 4. Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolleri Konusunda Tavsiyeler (Nairobi, 1976) 157
EK 5. Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü - 1987) 164
EK 6. Arkeolojik Mirasın Yönetimi (1990) 165
EK 7. Nara Özgünlük Belgesi (1994) 168
EK 8. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunma, Bakım ve Onarımlarına İlişkin 28.2.1995 Gün ve 378 Sayılı İlke Kararı 170
EK 9. Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi ile İlgili Tüzük (1996) 174
EK 10. Ahşap Tarihi Yapıların Korunması için İlkeler (1999) 177
EK 11. Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (1999) 179
EK 12. Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler (2003) 180

KAYNAKLAR 183

ÖNSÖZ

Tarihi kentlerimiz, eşsiz anıtlarımız, bu topraklar üzerinde yaşayan insanlardan bize armağan güzellikler. Onları görmekten, yakınlarında olmaktan mutluluk duyuyor; güzelliklerinden, tasarımlarının gerisindeki bilgi ve becerilerden geçmiş dönemlerin sanatlarını öğreniyoruz. Günümüzde nüfus artışı, spekülasyon, bayındırlık etkinlikleri kültür varlıklarımızın korunmasını zorlaştırıyor. Yıkımlar, kötü onarımlar zengin kültür mirasımızı acımasızca yiyip tüketiyor. Hızla yok oluşu durdurmak, durumu koruma açısından olumlu yöne çevirmek için toplum olarak daha bilinçli davranmamız gerekiyor. Tarihi ve doğal çevreye duyarlı plancı, mimar, mühendisler yetiştirmek; sorunları özenle, bilgiyle çözmenin önkoşulu.

Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon kitabı mimarlık öğrencilerine koruma konusunda temel bilgileri vermek için yazıldı. Türkiye'de yetişen her mimar çevresine dikkatle bakmalı, mevcut değerlere duyarlı olmalı. Üzerinde tarih öncesinden günümüze kadar uzanan geniş bir zamana ait kültür katmanlarını barındıran bir ülkede mimar olmanın bizlere yüklediği sorumluluğu hakkıyla taşımak için, kültür mirasının korunmasıyla ilgili güncel kuram ve teknikleri iyi bilmek gerekiyor.

Yurdumuzun kültür mirasının duyarlı, bilgili ve özenli çalışma disiplinine sahip meslek adamlarının çabalarıyla yaşatılacağına inanıyorum. Umarım bu kitap mimarlık öğrencilerinin koruma konusunda bilinçlenmelerine, bu alana katkıda bulunmaya karar vermelerine yardımcı olur.

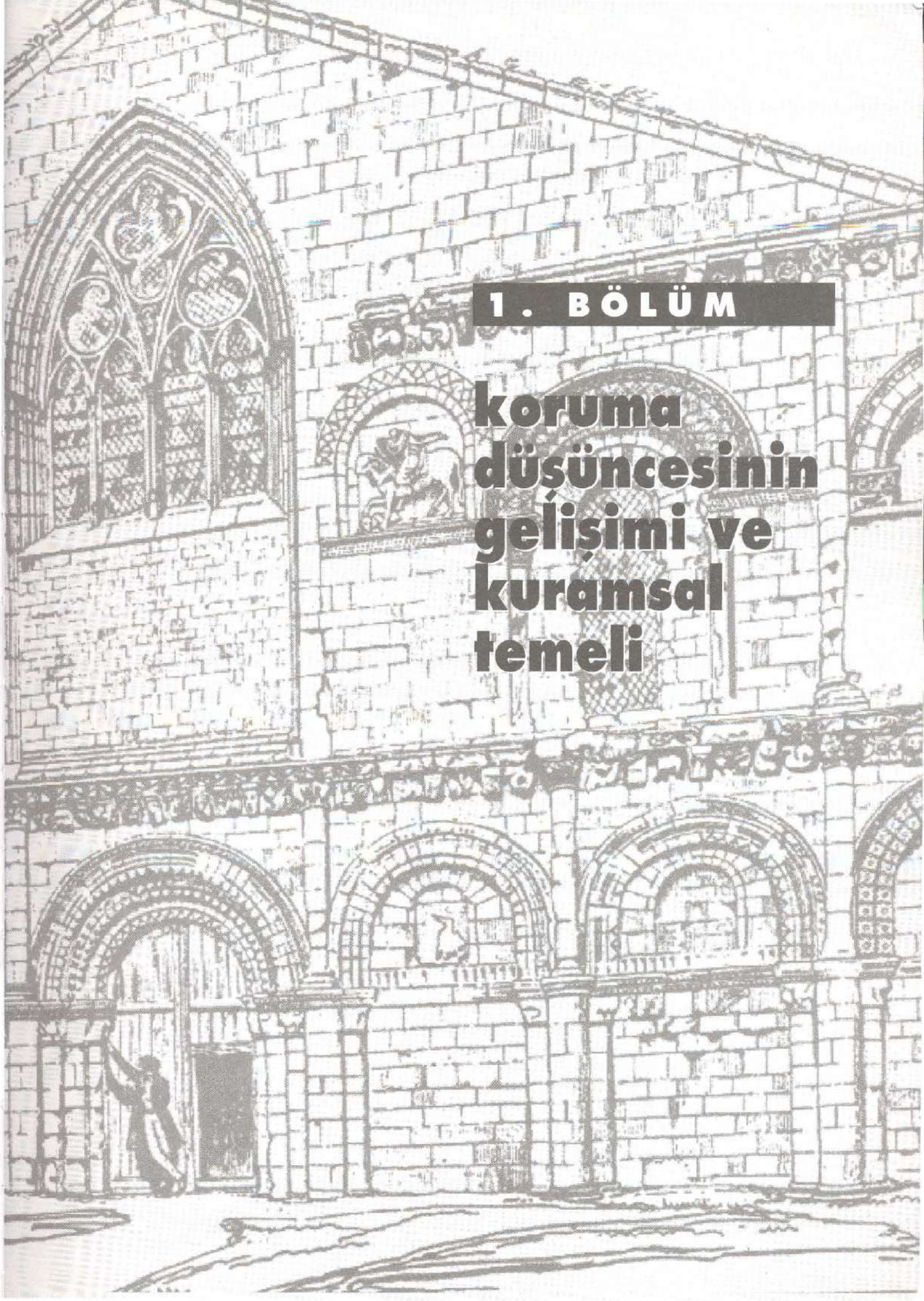
Zeynep Ahunbay, Nisan 2009

BÖLÜM KAPAKLARI

1. Bölüm/Viollet le Duc'ün Surgères Kilisesi cephesine ait deseni.
2. Bölüm/Ayasofya (Arda İnceoğlu, 1995).
3. Bölüm/Eyüp, Hüsrev Paşa Tekkesi, güney cephesinden ayrıntı (1974).
4. Bölüm/Sirkeci'de I.Abdülhamit Sebili (V. Kargopoulo). Dördüncü Vakıf Han yapılırken sebil Gülhane'ye, Zeynep Sultan Camii'nin yanına taşınmıştır.
5. Bölüm/İstanbul Karasurlan T4 Burcu batı görünüşü 1/50 ölçekli fotogrametrik rölöveden ayrıntı (C. Örmeci, O. Müftüoğlu, 1992).
6. Bölüm/Sardis Mermer Avlu restorasyonu sırasında bir başlığın kaldırılışı (F. Yegül).
7. Bölüm/Yol genişletilmeden önce Tophane (Foto: Gülmez Biraderler).
8. Bölüm/Dünya Mirası Listesinde yer alan Nemrut Dağı'nın Batı Terası'nda bulunan devasa heykellerden Kommagene Bereket Tanrıçası'na ait baş.

EKLER/Alanya sahilinde ahşap yalı (H. Şener, 1972).

KAYNAKLAR/Divriği Turan Melik Darüşşifası'nın girişinden ayrıntı.

1. BÖLÜM

koruma düşüncesinin gelişimi ve kuramsal temeli

Koruma Düşüncesinin Gelişimi ve Kuramsal Temeli

Kazılarla ortaya çıkarılan, ya da hâlâ ayakta duran antik yapılar incelendiğinde, bunların zaman içinde ek ve onarımlarla, kısmen yenilenerek yaşatıldıkları gözlenmektedir. Özgün haliyle günümüze ulaşabilen çok az sayıda anıt olmasına dayanarak, restorasyonun tarihi çok gerilere, yapı sanatının başlangıcına kadar götürülebilir. Ancak tarih boyunca yapılan onarımlarla bugün yapılan restorasyon etkinlikleri arasında bazı farklar bulunmaktadır. Geçmişte dini, ulusal, ideolojik simge olan, yaygın beğeni kazanan yapıtlar toplumun iradesiyle, ya da yaptıran kişinin geleceği düşünerek hazırladığı maddi kaynaklarla, örneğin vakıflarla yaşatılmışlardır. Bugün ise korumanın kapsamı anıtsal tek yapı çerçevesini aşmış, tarihi kent dokusunu oluşturan mütevazi yapılar da koruma kapsamına alınmışlardır. Günümüzde tarihi bir sokak, mahalle, kent, korunacak bir değer olarak benimsenmekte ve korunması kamu fonlarıyla desteklenmektedir.

Geçmişte çoğunlukla yapının işlevsel değeri, sürekli bakımının yapılması ve yaşamını sürdürmesi için bir araç, gereklilik olmuştur. Bu ilke günümüzde de geçerliliğini korumakla birlikte, ilk işlevini yitirmiş yapılar da korunmaktadır. Ünlü İtalyan koruma uzmanlarından Piero Gazzola'nın bu konudaki düşünceleri şöyledir.[1]

"Bir mimari anıt artık yapıldığı amaca hizmet edemiyorsa, korunması pratik bir gereklilik olmaktan çıkar, kültürel bir görev haline gelir. Bu konuya verilen önem gelecek kuşakların kültürel olgunluğuna ve kültür miraslarını koruma konusunda duyacakları ivediliğe dayanacaktır."

Geçmişte onarımın amacı yapıyı ayakta tutmak, yıkılan kısımları yeniden yaparak biçimsel bütünlüğünü korumak, değişen isteklere göre yeni eklerle işlerliğini sağlamak iken, bugün anıtlar ve tarihi çevre belirli bir dönemin kentsel ve mimari düzenini, yapım tekniklerini, sosyal yaşamını açıklayan bir belge olarak da değerlendirilmektedir. Tarihi anıt ve çevrelerin yaşaması rastlantılara bırakılmamakta, ulusal ve evrensel kültürün bir bileşeni, uygarlık belgesi olarak korunmaları amaçlanmaktadır. Ciltler dolusu yazılı tarihten daha aydınlatıcı ve öğretici olabilen bu yapısal varlık, özgün biçim, strüktür ve malzemesiyle ayakta tutulabildiği oranda koruma başarıya ulaşmış sayılmaktadır.

Tarih boyunca yapılan onarımlarla günümüz restorasyonları arasındaki diğer bir fark ise, günümüzde ileri teknolojinin sunduğu olanakların restorasyona hizmet için kullanılabilmesidir. Gelişen teknoloji hasarların belirlenmesine ve kültür varlıklarının daha uzun süre yaşatılabilmesine katkıda bulunmaktadır.

Bugün yapılan restorasyonların geçmişteki onarımlardan en önemli ayrımı ise, kuramsal bir temeli olması; kişisel görüşlere ve o sırada geçerli olan mimarlık akımlarına göre değil, belirli ilkelere bağlı olarak yapılmasıdır. Koruma uygulamalarının tarihi çok gerilere gitmekle birlikte, onarımların bilimsel yöntemle yapılan bir uğraşa dönüşümü ancak 19. yüzyılda başlamıştır. Düşünsel kökeni Avrupa'da olan bu gelişmenin ilk aşamasında Fransa, İngiltere ve İtalya'da "üslup birliğine varış" kaygısıyla yapılan gelişigüzel onarımlar tartışmalara yol açmış; tepki olarak hiç restorasyon yapılmamasını öneren "romantik görüş" ileri sürülmüştür. Günümüzde geçerli olan çağdaş restorasyon kuramının evrimi, konuyu olumsuz deneyimlerin ve gerçek sorunların ışığında irdeleyen düşünürlerin katkılarıyla tamamlanabilmiştir.

ÜSLUP BİRLİĞİNE ULAŞMA KAYGISI

1789 Devrimi'ni Fransız anıtları için büyük kayıplara yol açan bir eylem dizisi izlemişti. Halk soylulara, krallığa ve kiliseye karşı biriken nefretini, bu kurumları simgeleyen saray, şato, kale, kilise gibi anıtları yıkarak yatıştırmıştı. Devrim sonrasında harap olan anıtlar uzun süre bakımsız kaldılar. 1830'dan sonra Fransa'da Ortaçağ yapılarına yeniden ilgi duyuldu ve onarılmaları için uygun ortam hazırlandı. O güne dek önemsenmeyen Ortaçağ sanatının araştırılması çabalarıyla bütünleşen restorasyonların önde gelen kişisi, mimar, mühendis, dekoratör ve mimarlık tarihçisi olarak seçkinleşen Eugène Emmanuel VIOLLET le DUC'tür. 19. yüzyılın bilimsel ortamında yetişen Viollet le Duc (1814-1879), daha önce onarım yapan mimarların kişisel görüşlerine göre, gelişigüzel yönlenen onarımları bir düzene sokmak için atılımda bulunan bir öncüdür[2]. *XI. - XVI. Yüzyıl Fransız Mimarlığının Açıklamalı Sözlüğü*[3] adlı yapıtında (1868-1874), Ortaçağ anıtlarının onarımı konusundaki görüş ve düşüncelerine de yer vermiştir. Sözü edilen yapıtın "Restorasyon" maddesinde şöyle denilmektedir[4]:

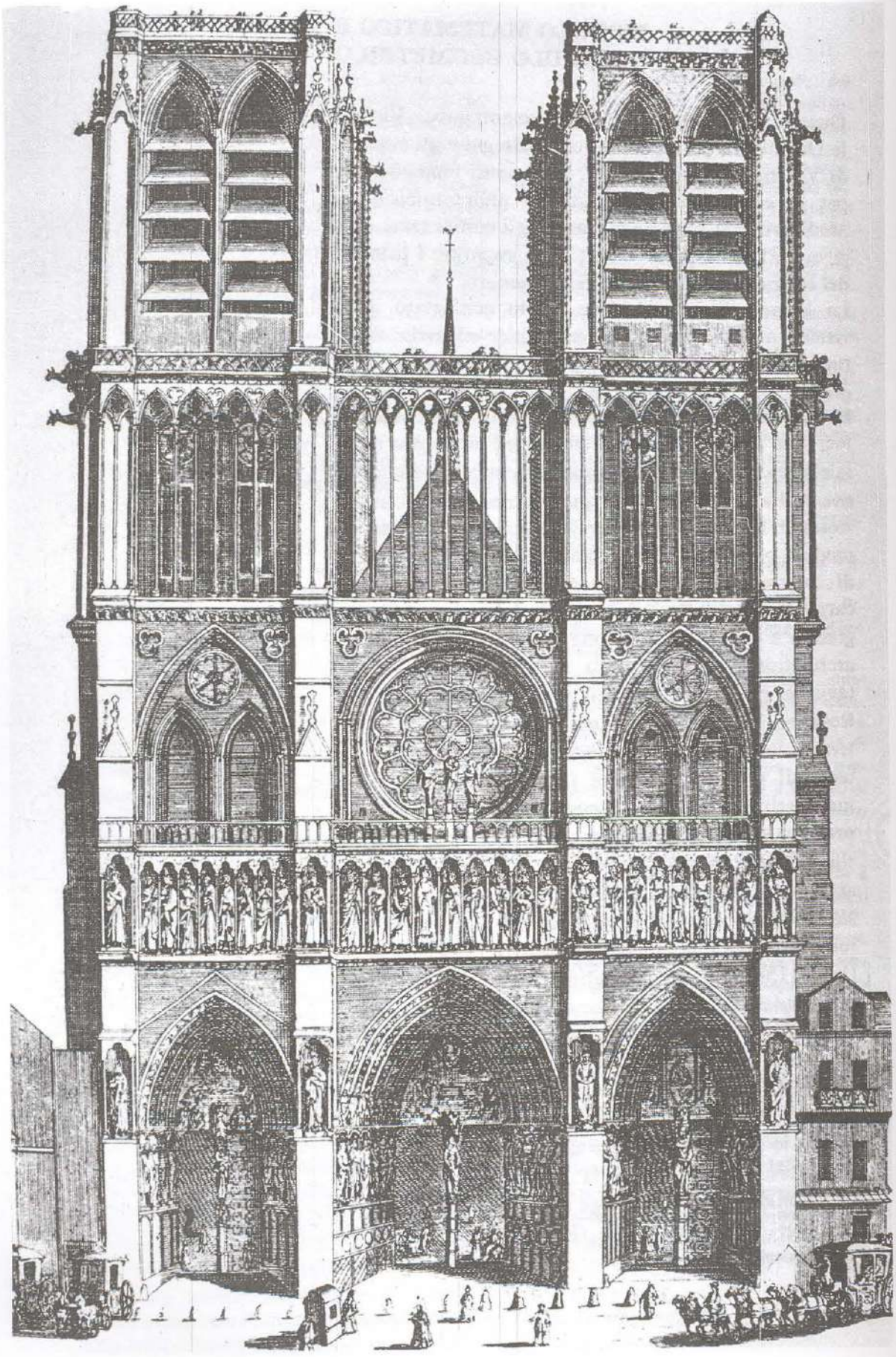
Şekil 1. Eugène Emmanuel Viollet le Duc (1814-1879)

"Başka bir çağın yapılarının restore edilmesi ancak yüzyılımızın ikinci çeyreğinden sonra akıl edilmiştir. Bildiğimiz kadarıyla zaten mimari restorasyon da açıkça tanımlanmamıştır. Belki de bunu fırsat bilerek bir restorasyonla neyin anlaşıldığını veya anlaşılması gerektiğini kesin olarak belirtmeye gayret edebiliriz; zira bu tür bir işleme mal edilen veya maledilmesi gereken anlam çerçevesinde çok yönlü fikirler öne sürülmüştür. Kelimenin de içeriğinin de modern olduğunu söylemiştik. Gerçekten de şimdiye kadar hiçbir uygarlık, hiçbir millet bugün anladığımız anlamda restorasyon yapmamıştır."

Restorasyon çalışmalarını mimarlık tarihi araştırmalarına dayamak ve kuramsal bir temele oturtmak yönünde önemli bir adım atan Viollet le Duc'e göre[5]:

"Bir yapıyı restore etmek, onu korumak, onarmak veya yeniden yapmak değil, belirli bir zamanda, hiç var olmadığı biçimiyle tam bitmiş bir yapı haline getirmek demektir." Bu açıklamayla *"restore etmek"*, anıtları Ortaçağ'daki tasarımlarında öngörülen, ancak tarih boyunca yapılan onarım ve değişikliklerle gerçekte hiçbir zaman ulaşmadıkları bir duruma getirmeyi amaçlayan bir işlem olarak tanımlanmaktadır. Bir yapının veya bölümünün yalnız görünüş olarak değil, strüktür olarak da ait olduğu dönemin üslubunda restore edilmesini kabul eden[6] bu kuram Stilistik Rekompozisyon, "üslup birliğine varma" ilkesi olarak anılmaktadır. Bu kuramın Ortaçağ yapılarına uygulanması büyük hasarlara neden olmuştur. Çünkü tümü tek aşamada, ilk tasarımı yapan mimarın yaşam süresi içinde bitirilebilen Ortaçağ yapısı çok azdır. Katedrallerin yapımı bazen yüzyılı aşkın bir sürede tamamlanabilmiş; bu arada başlangıçta geçerli olan sanat akımı değişmiş, anıtın alt ve üst bölümleri, yan kuleleri arasında üslup farkları olmuştur. Ayrıca kullanılan anıtlara, farklı yüzyıllarda, o dönemlerin sanatçıları tarafından değerli katkılarda bulunulmuştur. Böylece bir anıtı, yapımına başlandığında geçerli olan üsluba göre restore etmek istenildiğinde tarih boyunca geçirdiği değişimler, onarımlar ve aldığı ekler yıkılarak yok edilmiş; anıtı tek dönem yapısı görünümüne sokmaya çalışan birçok restoratör, var olanı yıkıp yerine "ilk üsluba uygun" tasarımlar yaparak anıtların tarihî kimliklerini değiştirmiştir.

Etkinliği 1850-1870 yılları arasında yoğunlaşan[7] Viollet le Duc'ün yürüttüğü önemli restorasyonlar arasında Paris Notre Dame (Şek. 2,3) ve Saint Denis, Clermont-Ferrand, Amiens, Saint Just (Narbonne) katedralleri önde gelmektedir[8]. Onun askeri mimarlıkla da yakından ilgisi oldu-

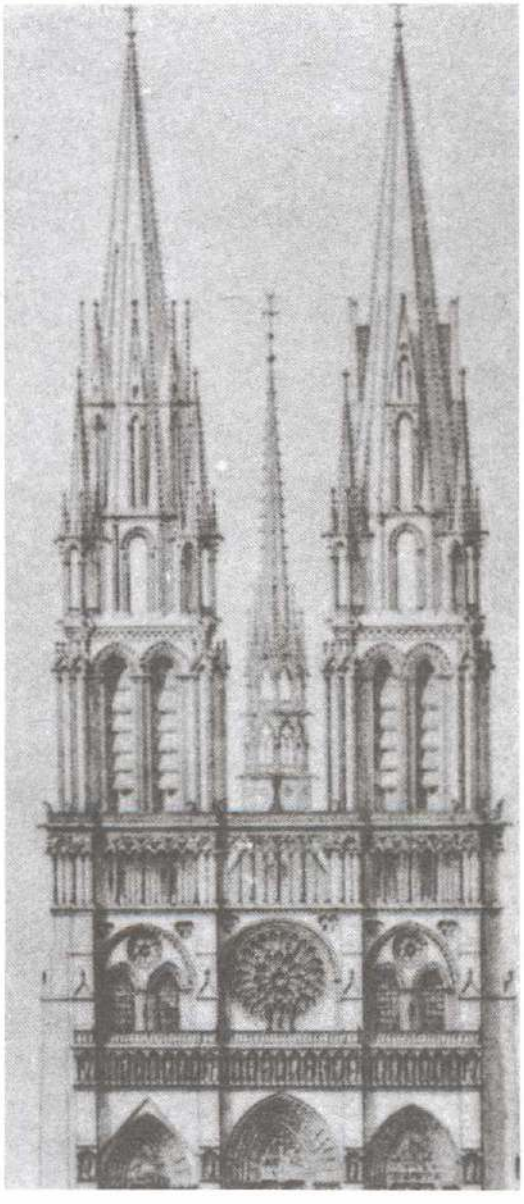
Şekil 2. Paris Notre Dame Kilisesi'nin 18.yüzyıldaki durumunu gösteren bir gravür

ğu bilinir. Bu konuda mimarlık tarihi araştırmalarını başlatması ve yaptığı katkılar övgüye değer bulunmaktadır[9].

Viollet le Duc, iki Ortaçağ kenti olan Carcassonne'ın Surları ve Narbonne Kapısı için 1840'da bir proje hazırlamıştı (Şek.4, 5, 6). Çalışmalara 1855'de başlandı ve 1860'da Narbonne Kapısı kulelerinin çatıları örtüldü; Aube Kapısı kulelerine geçildi. Daha sonra tek tek ele alınan kulelerin onarımı Viollet le Duc'ün büyük katkısı olmadan yarım yüzyıldan fazla sürdü[10].

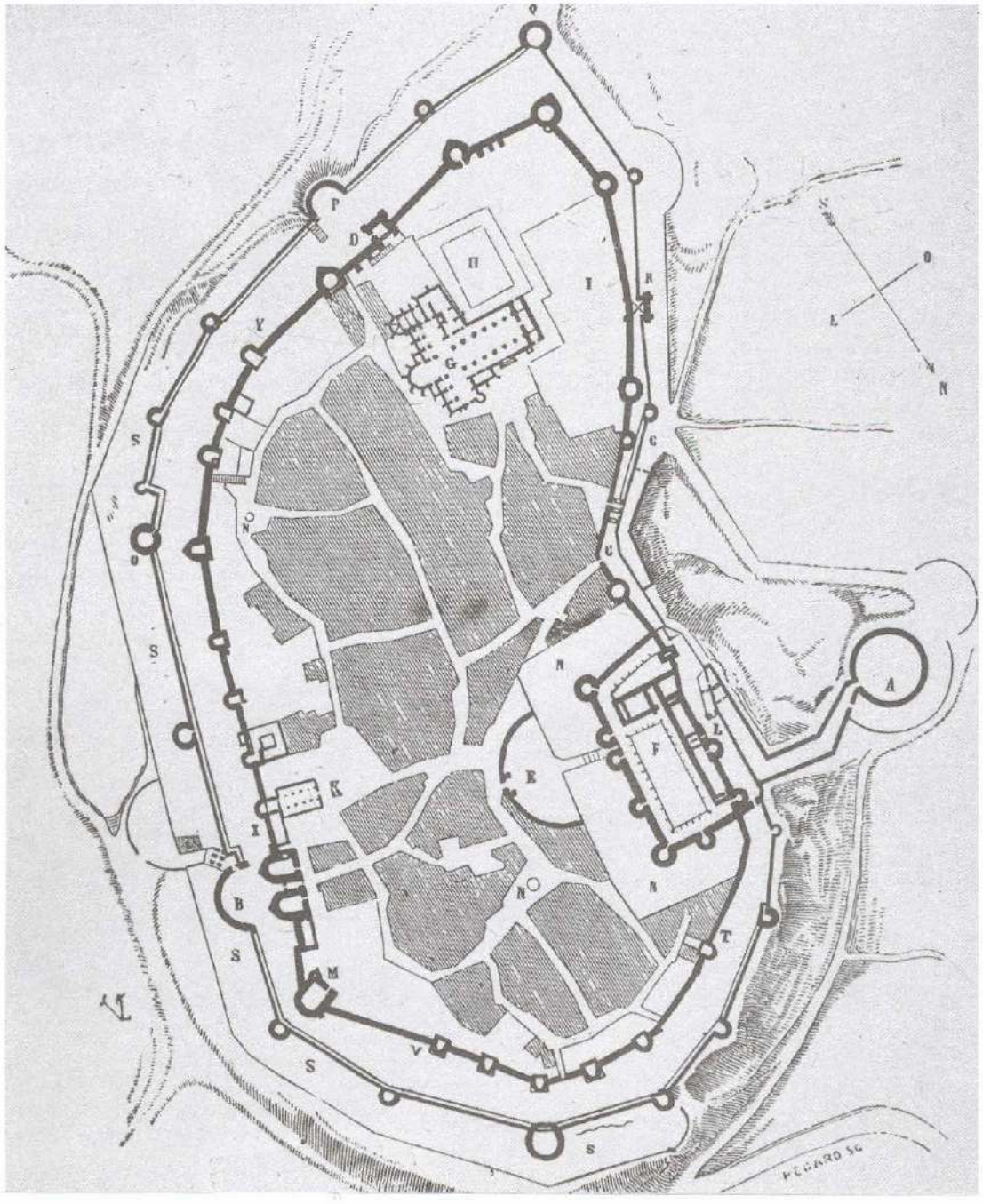
Pierrefonds Şatosu (Şekil 7, 8) kalıntılarının restorasyonu ise, III. Napolyon'un konuyla ilgisi ve etkisi dolayısıyla Viollet le Duc'ün tasarladığı çerçevenin dışına çıkarak büyük bir rekonstrüksiyon projesine dönüştü[11]. 1857 yılında restorasyon projesini hazırlama ile görevlendirilen Viollet le Duc, yalnız şatoyu yaşanabilir duruma getirmeyi, diğer bölümleri harabe şeklinde bırakmayı düşünmüştü. Çevredeki kalıntıların çekiciliğiyle zenginleşen bir Ortaçağ şatosu atmosferini ilginç buluyordu. Ancak, yılın bir bölümünü şatoya 10 km uzakta bulunan Compiègne'de geçiren imparator, bu restorasyonu büyük bir romantik girişime dönüştürdü. Uzun ve masraflı çalışmalar imparatorun isteğiyle daha ileri götürüldü. 1863'de şatonun merkez binası döşendi; 1868'de büyük salon bitirildi ve imparatorun silah kolleksiyonu burada sergilendi. Viollet le Duc'ün çalışmalarla ilişkisi III. Napolyon'un 1870'de tahttan indirilmesine kadar sürdü.

Viollet le Duc'ün uygulamalarında yaptıkları ile yazdığı "Restorasyon" maddesinde açıkladığı ilkeler arasında bazı uyumsuzluklar gözlenmektedir. Yazdıklarında yıllar süren uygulamalardan elde ettiği deneyimlerin sonuçları ve restorasyonu başıboşluktan kurtaracak yöntemli bir disiplin haline dönüştürme kaygısı izlenebilmektedir. Savunduğu ilkelerden bir bölümü günümüzde geçerli olan restorasyon anlayışıyla bağdaşmaktadır. Örneğin, restorasyona başlamadan önce anıtın durumunun çizim ve fotoğraflarla ayrıntılı olarak belgelenmesi ve restorasyon sonrası durumla karşılaştırılması[12], restoratör mimarın, üzerinde çalıştığı anıtın yapıldığı dönemin üslubu, yöresel özellikleri, yapım teknikleri üzerine derinlemesine araştırma yaparak bilgi sahibi olması, anıtın strüktür düzenini anlaması ve çok iyi tanıması gerekliliği konularını vurgulamış[13] ayrıca üslup birliğine gitmek için

Şekil 3. Viollet le Duc'ün Paris Notre Dame Kilisesi için hazırladığı restorasyon önerisi

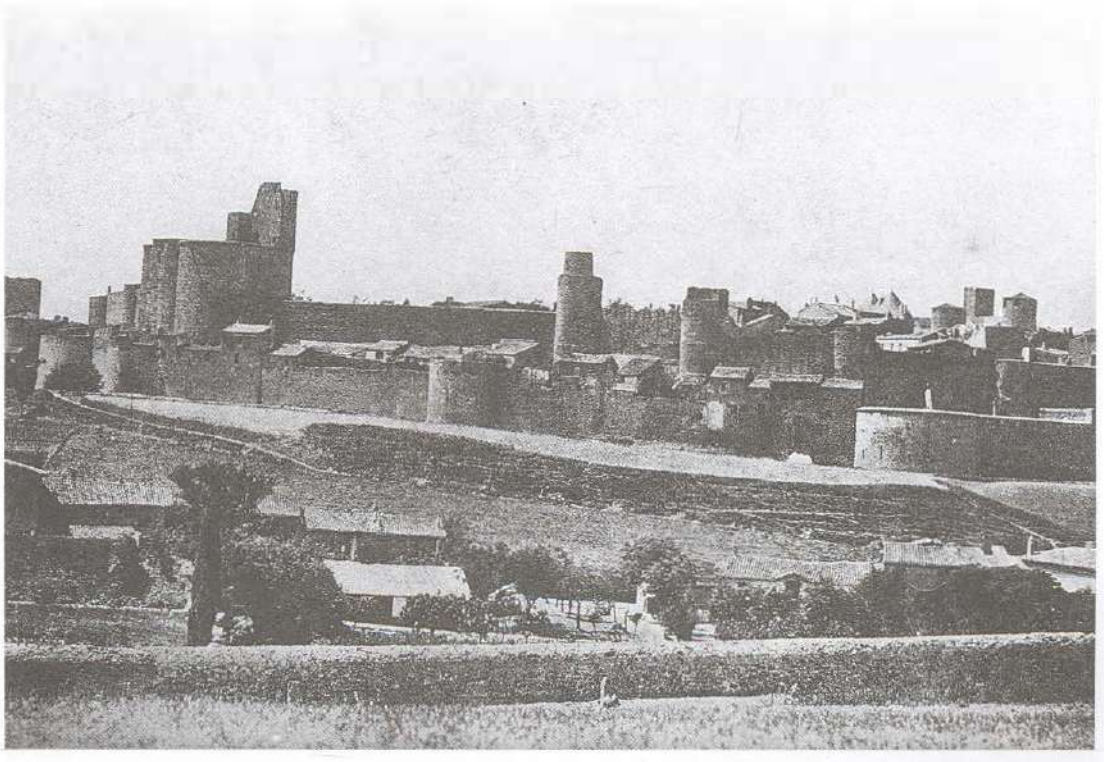
sonradan eklenmiş bölümleri kaldırmanın her zaman doğru olmayacağını, eğer daha sonra yapılan ek ve değişiklikler sanat tarihinin bir noktasını aydınlatıyorlarsa, korunabileceklerini; anıtta yapılan değişiklikleri gizlemek yerine belirgin duruma getirmenin doğru olduğunu belirtmiştir[14]. Restorasyon çalışmalarına varsayımlara dayanarak başlamanın çok tehlikeli olduğuna da değinen Viollet le Duc, harap bir anıtla ilgili olarak elde edilebilecek bütün verileri onarıma başlamadan önce

Şekil 4. Viollet le Duc tarafından hazırlanan ve Carcassonne kentinin 14.yüzyıl sonundaki durumunu gösteren restitüsyon planı

yapılacak kazı ve araştırmalarla toplayıp değerlendirmek gerektiğine: dayanaksız varsayımlarla girişilen restorasyonlarda hata yapılacağına da işaret etmiştir[15].

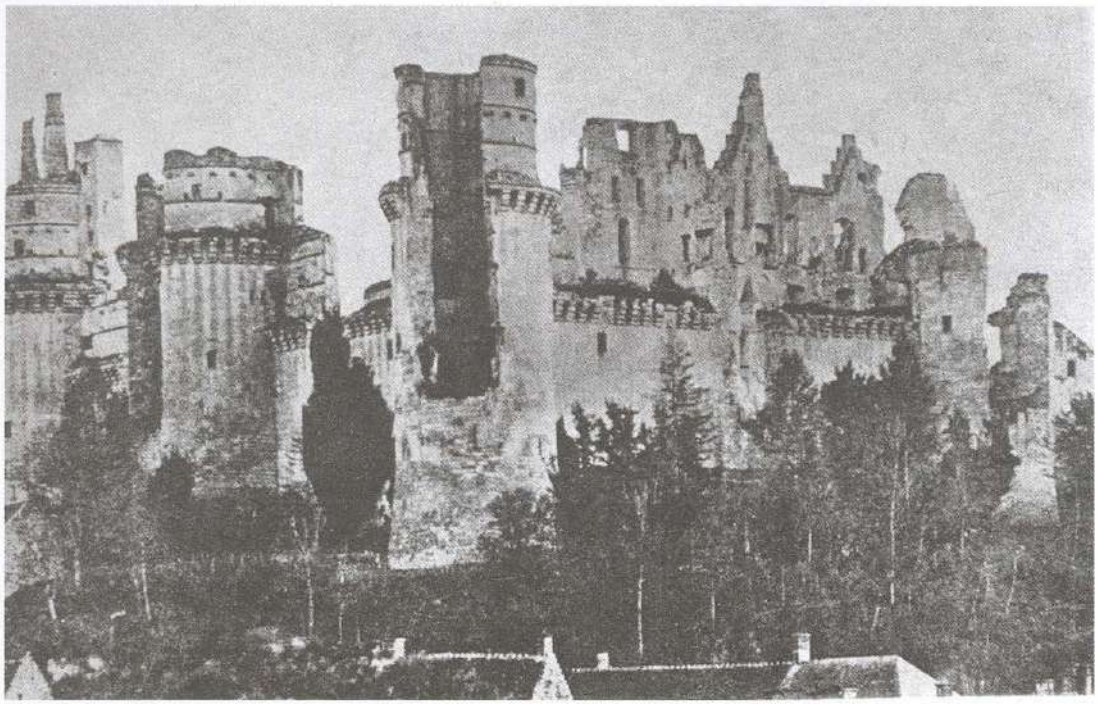
Anıtları restoratörlerin insafına bırakan ve birçok özgün ayrıntının yok olmasına neden olan "Stilistik Rekompozisyon" akımı 19. yüzyılda geniş kabul görmüş ve birçok Avrupa ülkesinde izleyicileri olmuştur. Floransa'da S. Maria del Fiore ve Santa Croce kiliselerinin cepheleri (Şek. 10) bu anlayışa göre restore edilmiş[16], Roma'daki ünlü erken Hıristiyanlık yapısı S. Paul Bazilikası 1823 yılında geçirdiği büyük yangından sonra yeniden yapılırken bu kuramın etkisinde kalınmıştır. Ostia'daki tiyatronun hemen tümüyle yeniden yapımı da aynı akımın izlerini taşımaktadır[17].

Şekil 5. Carcassonne surlarının onarımdan önceki durumu (P.Leon, 1951)

Şekil 6. Carcassonne kenti ve surlarının günümüzdeki durumu (G.Duby, Histoire de la France urbaine, La ville médiévale, C.2)

Şekil 7. Pierrefonds Şatosu'nun onarım öncesi genel görünümü (P.Leon)

Üslup birliğine ulaşma kaygısının İngiltere'deki uygulayıcısı Sir Gilbert SCOTT'tur (1811- 1878). Çok sayıda Gotik anıt "restore" eden Scott, yaptığı değişiklik ve eklerle büyük eleştiri almıştır[18]. Özellikle Londra'daki Westminster Abbey'in onarımı sırasında, anıtın içindeki geç dönem eklerini kaldırması ve yeniden yaptığı kuzey transepti cephesi tartışmalara neden olmuştur[19].

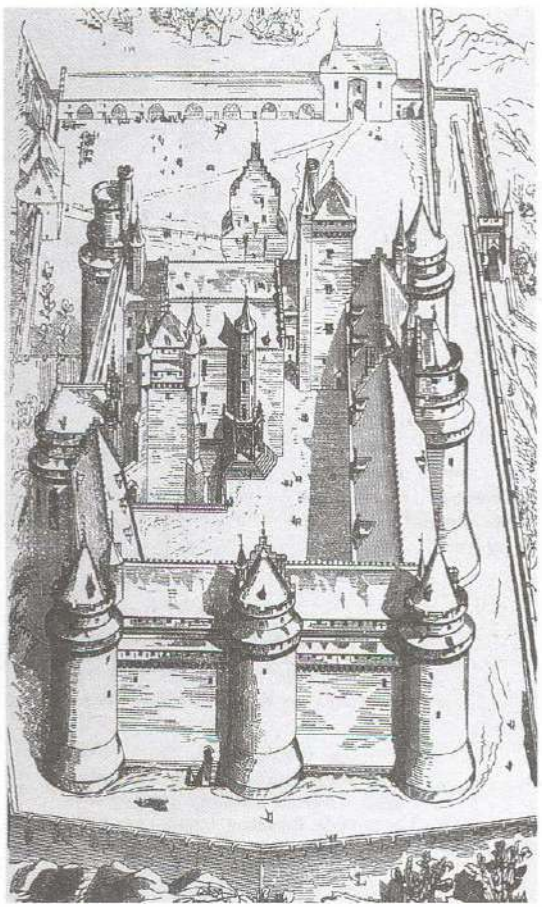
ROMANTİK GÖRÜŞ

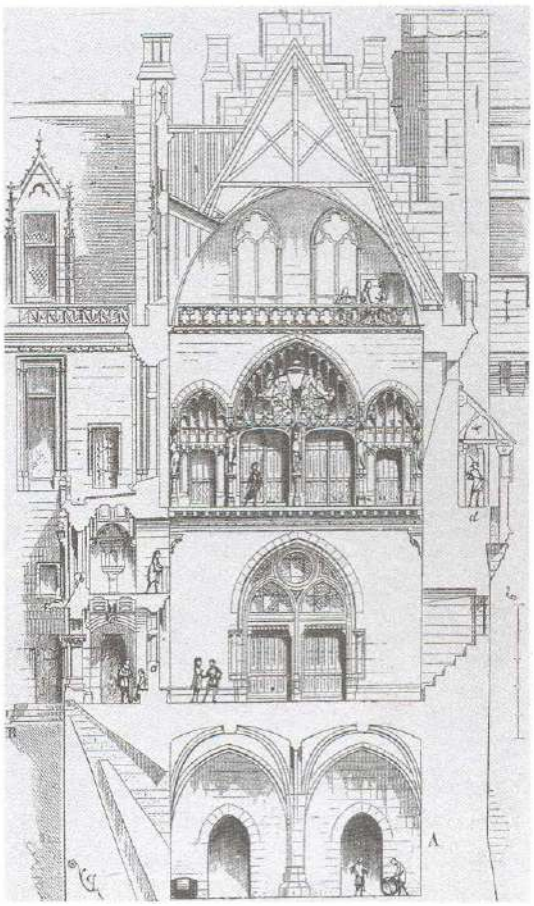
"Üslup birliğine ulaşma" kaygısıyla yapılan uygulamalara karşı eleştiri ortamı ressam ve sanat eleştirmeni John RUSKİN'in (1819-1900) öncülüğünde hazırlandı. İtalyan, Fransız ve İngiliz Gotiğini inceleyen Ruskin, bu dönem yapılarının onarımlarla değiştirilmesine karşı çıktı. Ona göre sanat eseri bugüne ulaşan biçimiyle korunmalı, saygı görmeliydi. Ruskin üslup birliğine ulaşmak için eklerin kaldırılması ve yerlerine, tam bilinemeyen , ama sözde ilk üsluba uygun tasarımların yapılması girişimlerini reddediyor; hiçbir şey yapmamanın daha doğru olduğunu savunuyordu. *The Seven Lamps of Architecture* (1849) adlı yapıtında[20]:

"Anıtlarınıza iyi bakınız; o zaman restorasyona gerek kalmayacaktır. Zamanında çatıya konulan birkaç kurşun levhası, yağmur oluklarından zamanında alınan birkaç dal ve yaprak, hem çatıyı, hem de duvarları hasardan kurtaracaktır" diyordu. Gelişigüzel yapılan onarımlar nedeniyle "restorasyon" sözcüğünü anmak bile istemeyen Ruskin, aynı kitabında bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır[21]:

"Restorasyon bir yapının başına gelebilecek en büyük felakettir . Öyle bir felaket ki ondan hiçbir şey kurtulamaz ve yok olanın yerine sahte bir benzeri getirilir. Bu önemli konuda kendimizi hiç aldatmayalım; nasıl ölüleri diriltmek mümkün değilse, mimarlıkta da bir zamanlar muhteşem ve güzel olanı restore etmek olası değildir. Öyleyse restorasyondan söz etmeyelim. O baştan sona bir yalandır."

Ruskin'e göre anıt zamanın etkilerine dayanabildiği sürece ayakta tutulmalı, fakat "onursuz, sahte bir kopya"nın onun yerini almasına izin verilmemeliydi[22]. İngiltere'de Ruskin bu görüşlerini yayınlarken Fransa'da rekonstrüksiyonlar ve "üsluba uygun" restorasyonlar üzerindeki tartışmalar sürmekteydi. Didron, Montalembert ve Daly gibi aydınlar yapılan katedral restorasyonlarına karşı seslerini yükseltiyorlardı[23]. Ruskin'in yazdıkları da hızla Fransızcaya çevrilerek çevreye dağıtıldıktan sonra bu görüştekiler daha da

Şekil 8. Viollet le Duc'ün Pierrefonds Şatosu için hazırladığı restorasyon önerisi

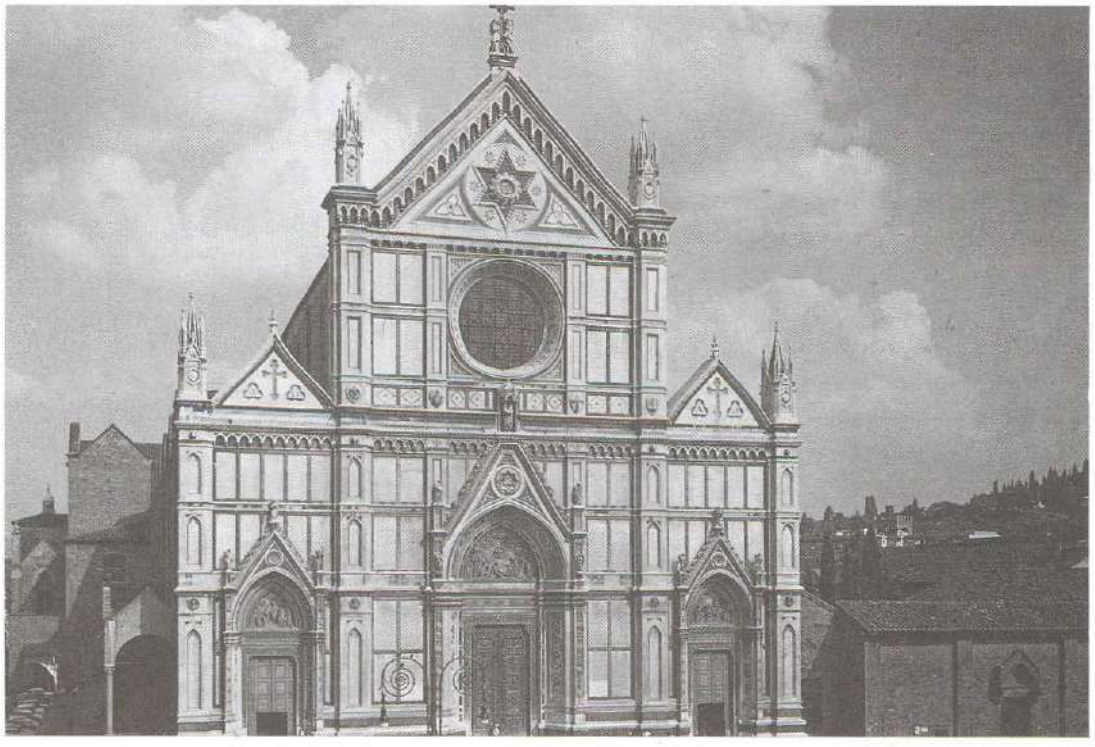
Şekil 9. Pierrefonds Şatosu: Büyük Salondan geçen kesit

güç kazandı ve sayıları arttı. Yazdıkları İtalyancaya çevrilmediğinden, Ruskin'in görüşleri İtalya'da, kişisel yakınlığı olan bir çevre dışında pek yankı bulamadı[24].

Romantik görüşün temelinde, sanat yapıtının dokunulmazlığı ilkesi yer alıyordu. Üslup birliğine ulaşma girişimlerine karşı tez olarak hiçbir şey yapmamak tavrını savunan bu söylem "Anti-Restorasyon" akımı olarak adlandırılmaktadır[25]. Şiirsel bir ideal düzeyinde kalan romantik akım'ın daha geniş kitlelere yayılması İngiltere'de Arts and Crafts akımının ünlü kişilerinden William MORRİS (1834-1896) tarafından gerçekleştirilmiştir. 1877'de SPAB (Society for the Protection of Ancient Buildings) Derneği'ni kuran Morris bir manifesto yayınlayarak Ruskin'in görüşlerini yeniden gündeme getirmiştir. Derneğin temel ilkelerini içeren bu bildirgede Morris yapılan restorasyonları sert bir dille eleştiriyordu[26]:

"Son elli yıldır (1827'den beri) adeta başka bir duyu gibi, tarihi sanat eserlerine yeni bir ilgi uyanmış; bu çalışma alanı dini, tarihi ve sanatsal merak konularından biri olmuştur. Bu zamanımızın tartışılmaz kazançlarından biridir. Ancak düşünüyoruz ki, eğer şu anda yapılmakta olan işlemler böyle sürerse, gelecek kuşaklar bu eserleri araştırmaya değer bulmayacaklar, ilgisiz kalacaklardır. Kanımızca son elli yılın restorasyonları daha önceki yüzyılların ihtilal, şiddet ve aşağılamalarının neden olduğu tahripten daha fazlasını yapmıştır....

Günümüzde bir yapıyı geçmişindeki en iyi duruma getirmeyi öne sürerek"restorasyon" adı altında değişiklik yapanların neyin takdire değer, neyin aşağılık olduğu konusunda kendi kişisel yargılarından başka bir yol göstericileri bulunmamaktadır. Görevlerinin niteliği onları bazı şeyleri yok etmeye ve boşalacak yer için eski ustaların yapmayı uygun görecekleri, ya da yapacaklarını tahmin etmeye zorlamaktadır. Dahası bu yok etme ve yeni ek yapma işlemleri sırasında yapının tüm yüzeyi ile oynanmakta, eski doku-

Şekil 10. Floransa'daki Santa Croce Kilisesi'nin 1857 yılında N.Matas tarafından düzenlenen batı cephesi

nun izleri silinmekte ve yapıya bakan kişide nelerin yok edildiği konusundaki kuşku yatıştırılamamakta; kısacası harcanan tüm çabanın sonunda ortaya çıkan zayıf ve cansız bir taklit olmaktadır. Bu yüzden bütün dönemlerin ve üslupların yapıları için yakarıyor ve onlarla uğraşanlardan "restorasyon"un yerine "koruma"yı koymalarını, sürekli bakımla hasarları uzak tutmalarını, tehlikeli bir duvar veya akan bir çatıyı, başka bir hüner gösterisine girişmeden uygun usullerle onarmalarını, yapının dokusu ve bezemesi ile oynamaktan kesinlikle kaçınmalarını; eğer yapı kullanışlı olmaktan çıkmışsa, eskisini değiştirmek veya büyütmektense, yerine yenisini yapmalarını diliyoruz. Sonuç olarak, tarihi binalarımıza geçmiş bir sanatın yok olan usulleriyle yaratılan ve çağdaş sanatın zedelemeden katılamayacağı anıtlar olarak bakmalı ve davranmalıyız. Böylece ve ancak böylece bilgimizin bizi suçlayacak bir tuzağa dönüşmesine engel olabilir ve ancak bu yolla eski yapılarımızı koruyabilir ve bizden sonra gelenlere öğretici ve saygıdeğer olarak bırakabiliriz."

Ruskin, Philip Webb, Burne-Jones ve Carlyle gibi ünlü kişilerin desteklediği SPAB Derneği'nin ilk önemli uluslararası başarısı, Venedik'teki San Marco Katedrali'nin batı cephesinin restorasyonu girişiminin durdurulması oldu[27]. İngiltere'de koruma konusunda yetkin bir kurum niteliği alan SPAB, etkinliğini günümüzde de sürdürmektedir. Morris'ten sonra gelenler, Manifesto'nun ruhuna sadık kalmakla birlikte, onun katı tutumunu biraz yumuşatan değişiklikler yaparak metni uygulanabilir duruma getirmişlerdir[28].

TARİHİ RESTORASYON

1880-1890 yılları arasında, stilistik rekompozisyonun egemenliğine ve romantik görüşün pasif savunma ve kaderciliğine karşı iki yeni yaklaşım ortaya çıktı. Bunlardan biri "Tarihi Restorasyon", diğeri "Çağdaş Restorasyon" kuramıdır[29].

İtalya'da Luca BELTRAMİ (1854-1933) tarafından ileri sürülen ve uygulamaya konulan "Tarihi Restorasyon" kuramı, anıtların tarihi belgelerden sağlanacak somut verilere dayanılarak restore edilmesini önermekteydi. Böylece "tarihçi ve arşivci restoratör" tipi doğuyor ve mimar restorasyon önerisini arşiv belgeleri, tarih kitapları, pullar, resimler ve anıt üzerinde yaptığı araştırmalara dayanarak hazırlıyordu. Bu kurama uygun olarak yapılan restorasyonların üslup birliğine ulaşmayı hedefleyen mimarın kendi bi-

Şekil 11. Milano Sforza Şatosu girişi Filarete Kulesi (S.Pamuk, 1993)

rikim ve düş gücüne, analojilere dayanarak yarattığı gibi dayanaksız değil, anıta ait bir dizi kanıtla desteklendiği için kabul edilebilir bir işlem olacağı ileri sürülüyordu. Nesnel, gerçek verilere dayandırıldığı için kabul edilebilir gibi görünen bu teze yöneltilen eleştiriler belgelerin yeterliliği ve güvenilirliği konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yapıya ait grafik bir belgenin, bir gravür veya tablonun, sanatçının kişisel yorumu nedeniyle ölçekli bir mimari çizim gibi değerlendirilemeyeceği açıktır. Belirli bir bakış açısından çizilen bir tablo, görünmeyen bölümlerin durumunu aydınlatmakta yetersiz kalacaktır. Ayrıca belgelere dayanılsa da, rekonstrüksiyonlarda ileri gidilmesi hoş görülemez.

Tarihi restorasyonun İtalya'daki en ünlü örneği, Milano'daki Sforza Şatosu restorasyonudur (Şek. 11)[30]. Beltrami, şatonun 16. yüzyılda yıkılmış olan Filarete Kulesi'ni, çizim, maket ve tabloların sağladığı bilgilere dayanarak yeniden yapmıştır (1893- 1905). Şatoyu ilk tasarımındaki bütünlük içinde görmek isteyenlerce hoş karşılansa da, sağlam verilerin eksikliği nedeniyle birçok ayrıntı mimarın yorumuna dayanan yeni tasarımlar olduğundan, uygulama kuramsal açıdan tartışmaya açıktır.

ÇAĞDAŞ RESTORASYON KURAMINA DOĞRU

İtalyan Camillo BOİTO (1836-1914) restorasyon konusunda daha önce ileri sürülen ve her biri ayrı bir bakış açısının parçalı görüşünü getiren üslup birliği, romantik görüş ve tarihi rekompozisyon kuramlarını çağdaş restorasyon anlayışı içinde uzlaştırıp birleştirmiştir. Boito'nun 1883'de açıkladığı ve çağdaş onarım kurallarının öncüsü kabul edilen bu ilkeler şöyle sıralanmaktadır[31]:

1. Anıtlar tüm insanlığın tarihini belgelerler. Bu nedenle onlara saygılı davranılması gerekir. Yapılacak herhangi bir değişiklik yanıltıcı sonuç ve hükümlere yol açabilir.
2. Mimari anıtlara müdahale edilmesi zorunlu olabilir; ancak sağlamlaştırma onarımdan, onarım ise restore etmekten daha iyidir. Yenileme ve eklerden kaçınılmalıdır.
3. Eğer strüktürel aksaklıklar, güvenlik gibi nedenlerle anıta ek yapılması gerekirse, bunlar somut verilere dayandırılmalı; yapının görsel bütünlüğüne ve biçimine saygı gösterilerek, başka malzeme ve özellikte gerçekleştirilmelidir. Yapılan restorasyon tarihi bir işaret veya rakamla belirtilmelidir.
4. İlk tasarımdan sonra, değişik dönemlerde yapılan ekler anıtın bir parçası olarak kabul edilmeli; başka bir öğeyi kapatma, ya da bozma gibi zararlı etkileri olmadığı takdirde korunmalıdır.
5. Restorasyon sırasında yapılan işlemler rapor, çizim ve fotoğraflarla dikkatle belgelenmelidir.

Boito'nun belirlediği ilkelerin uluslararası düzeyde kabulü ve yayılması, onun kuramını geliştiren Gustavo GİOVANNONİ'nin (1873-1947) katkılarıyla oldu[32].

Giovannoni restorasyonların daha bilimsel yapılmasını ve anıtların çevre dokularıyla birlikte korunmaları görüşünü savunuyordu. Bu gelişmeler 1931'de Atina'da toplanan "Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı"nda uzmanlar tarafından tartışıldı ve benimsendi. Giovannoni'nin büyük katkısı olan bu belgede yer alan ilkelerin başlıcaları şöyle sıralanabilir[33]:

- Yapıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için kullanılmaları önerilir, ancak bu kullanım onların estetik ve tarihi kimliklerine saygılı bir amaca dönük olmalıdır.
- Özel mülkiyetteki anıtların korunmaları için kamu yetkilileri koruyucu önlemler alabilecek biçimde güçlendirilmelidir.
- Tarihi anıtların çevrelerine saygı gösterilmeli; hatta bazı yapı kümeleri ve pitoresk oluşumlar korunmalıdır.
- Tarihi anıtların onarımında çağdaş tekniğin sunduğu bütün olanaklar akıllıca kullanılmalıdır.
- Arkeolojik alanlarda bulunabilen her özgün parçanın yerine konulabilmesi (anastylosis) için gerekli önlemler alınmalıdır.

Toplantıda belgeleme ve uluslararası işbirliğinin önemi üzerinde de durularak, her ülkenin anıt belgeliğini oluşturması ve koruma konusunda uluslararası bilgi ve deneyim alışverişi, işbirliği yapılması önerilmiştir. Atina Konferansı sonuçları bu belgeyi imzalayan ülkeler tarafından yürürlüğe konulmuştur. İtalya'da ise Giovannoni görüşlerini daha ayrıntılı olarak bir araya toplamış ve 1932'de İtalya tarafından kabul edilen bu il-

keler **Carta del Restauro** (Restorasyon Tüzüğü) olarak yasal bir kimlik kazanmıştır[34] (bkz. Ek 1).

II. Dünya Savaşı sonrasında, bombardıman ve yangınlardan harap olan Avrupa kentlerinin yıkıntılarının kaldırılması ve normal yaşama dönüş aşamasına gelindiğinde, çevrenin yeniden düzenlenmesinde uyulacak ilkeler sorunu önem kazanmıştır. 1931'de Atina Konferansı'nda alınan kararlar ve Carta del Restauro, yaşayan anıtlar için "sağlamlaştırma" tekniğinin, artık kullanılamaz durumda olan antik yapılar için ise, "anastylosis"in uygulanmasını öngörmekteydi. Oysa savaş birçok anıtı ve tarihi kenti kullanılamaz duruma sokmuştu. Çağdaş yaşamla bütünleşmeleri istenen anıt ve sitlere, bilimsel restorasyon kuramının önerdiği sağlamlaştırma tekniğiyle yaklaşıldığında, kent merkezlerinin arkeolojik alanlar gibi harap kalması kaçınılmaz olacaktı. Oysa kent merkezlerinin ayağa kaldırılması, yaşayan alanlar olması isteniyordu. Bu duruma çözüm olarak, rekonstrüksiyonları (yeniden yapım) olumsuz olarak nitelendiren görüşler bir yana itilerek, büyük ölçekli yeniden yapımlara girişilmiştir.

Savaşta yok olan tarihi çevrenin mimari değerlerini imge olarak yaşatmak isteği yalnız estetik bir kaygı boyutunda kalmamış, mimari mirasın ulusal kimliğin tanımlanmasına ve ulusal bilincin oluşturulmasına yardımcı bir araç olarak kullanılması amacıyla, yurtseverlik duygularıyla da desteklenmiştir. Örneğin Polonya'da savaş sonrasında yeniden özgürlüğüne kavuşan bir ulusun, kimliğini tanımlamak için vazgeçilmez olarak gördüğü, geçmişinin bir parçası olan tarihi çevreyi yeniden yapma çabasının yoğunlaştığı görülmektedir. Bu amaçla Varşova'nın Ortaçağ sokak dokusunu koruyan, daha çok 17. ve 18. yüzyıl konutlarından oluşan tarihi merkezi, 1790'larda İtalyan ressam Bernardo Bellotto'nun yapmış olduğu yirmi tablo, gravürler ve Varşova Mimarlık Fakültesi'nin 1939'dan önce tamamlamış olduğu rölövelere dayanılarak yeniden yapılmıştır[35].

"Eski yapıların korunması ve onarımıyla ilgili ilkeler üzerinde karara varmak ve bunları uluslararası bir temele yerleştirmek" amacıyla Venedik'te 25-31 Mayıs 1964 tarihleri arasında toplanan "II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi", **Venedik Tüzüğü** (bkz. Ek 2) adıyla anılan kararları almıştır[36]. Toplantıda 1931'de kabul edilen Atina Konferansı maddelerinin, aradan geçen süre içinde beliren sorunları çözmede yetersiz kaldığı noktalar üzerinde durularak, yeni bir ilkeler bütünü oluşturulmak istenmiştir. 16 maddeden oluşan Venedik Tüzüğü'nün birinci maddesinde "tarihi anıt" kavramı yeniden tanımlanmıştır. Tek yapıdan "belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal yerleşme"boyutuna ulaştırılan "anıt" kavramı, ayrıca *"yalnız büyük sanat eserlerini değil, zamanın geçmesiyle kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri"* de içine alacak biçimde genişletilmiştir.

Venedik Tüzüğü'nde anıtların korunması ve onarımındaki amaç - savaş sonrasında yapılan rekonstrüksiyonların bilimselliği üzerindeki tartışmaları uzlaştırıcı biçimde - onları bir sanat eseri olduğu kadar, bir tarihi belge olarak da korumak" şeklinde belirlenmiştir (Madde 3). Tüzükte korumanın sürekliliğinin sağlanması, anıtların çağdaş yaşam içinde toplumsal amaçlarla kullanılarak değerlendirilmeleri ilke olarak kabul edilmiş; onarımda çağdaş teknolojiden yararlanma, çevre düzenleme, arkeolojik sitlerde yapılacak onarımlar konularında açıklamalar getirilmiştir. Carta del Restauro gibi, Venedik Tüzüğü de, her türlü kazı, onarım, düzenleme çalışmalarının çizim ve fotoğraflarla düzenli olarak belgelenmesini, açıklayıcı raporlarla birlikte arşivlenmesini öngörmektedir.

Mimari mirasın korunması düşüncesi, genel olarak Avrupa uygarlığının bir ürünü olarak kabul edilmektedir[37]. Batı'nın tarih görüşü, geçmişiyle bağları, Batı'lı insanın sanata duyarlılığı, değer yargıları, Batı'daki anıtların çevre içindeki anlam ve önemi, Venedik Tüzüğü'nün oluşturulmasında etkili olmuştur. Tüzüğü hazırlayan kurul üyelerinin çoğunun Avrupalı olması nedeniyle, hazırlanan belgede bu kıtada gelişen kuramsal görüşün egemen olması doğal sayılabilir. Ancak Venedik Tüzüğü, dünyanın beş kıtasında uygulamaya konulmuş, kurallarına uyulmaya özen gösterilmiştir. Tüzüğün getirdiği genişletilmiş anıt kavramı, hızla birçok ülkenin koruma yasalarına girmiş, tescil işlemleri yoğunlaştırılmıştır.

Tarihi anıt ve çevrelerin korunmasıyla ilgili çağdaş düşünceleri bir araya getiren Venedik Tüzüğü'nün uygulamaya konulması sırasında karşılaşılan sorunlar, 1970'lerin ortasına gelinmeden Tüzük üzerinde bir tartışma açılmasına kalıyor[38]. Avrupalılar tüzüğün hızla geli-

şen toplumun dinamizmine ve gereksinimlerine uyum sağlaması gerektiğini ileri sürerken, bazı ülkeler de kendi toplum ve kültür yapılarına uygun bölgesel tüzükler hazırlamayı önerdiler.

Venedik Tüzüğü'nün bir bütün olduğunu ileri sürerek "bir anıt gibi korunmalıdır" görüşünü savunanlar, onu tarihi koşulları içinde değerlendiriyorlardı[39].

Tartışmalar sonunda , günümüzde Venedik Tüzüğü'nün çerçevesini aşan durumların var olduğu kabul edilmiş fakat tüzüğe dokunulmamıştır. Avustralya ICOMOS Ulusal Komitesi, kendi ülkesinde geçerli olmak ve gerektiğinde yenilenmek, uyarlanmak koşuluyla 1981'de Burra Charter'ı geliştirmiştir.

İslam ülkelerindeki mimari mirasın korunması ile ilgili olarak 1982 yılında Pakistan'da yapılan "Geleneksel Mimarinin Belgelenmesi ve Korunması" konulu seminer sonunda, müslüman ülkelerdeki onarım etkinliklerini yönlendirecek bir İslam Kartası denemesine girişilmiştir.

UNESCO (The United Nations Organization for Education, Science and Culture), **ICOMOS** (International Council on Monuments and Sites) ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar, sık sık yapılan toplantılarda koruma ilkeleri, geleneksel malzemenin korunması, tarihi yapı ve çevrelerin çağdaş yaşam içindeki yerleri, kültürel kimliğin tanımına katkıları gibi konularda tartışma ortamı yaratarak, gelişen koşullara uygun yol gösterici ilkeler belirtmektedirler. Bu kurullarda alınan ve basın aracılığıyla geniş kitlelere duyurulan tavsiye kararlarıyla, kamuoyu bu konuda aydınlatılmaya ve uyanık tutulmaya çalışılmaktadır.

NOTLAR

1. "Restoring Monuments: historical background", *Preserving and Restoring Monuments and Historic Buildings,* Unesco Paris 1972, s.16
2. a.e., 28
3. *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XI e au XVI e siècle,* Paris 1868-1874
4. C. Erder, *Tarihi Çevre Bilinci,* Ankara 1975, s.251
5. aynı yer. R. Bonelli, "Principles of Architectural and Urban Restoration and Conservation", *Encyclopaedia of World Art,* N.Y. 1966, C.XII, s.194
6. a.e., s.262
7. C.Ceschi, *Teoria e Storia del Restauro,* Roma 1970, s.71
8. a.e., s.71-72
9. a.e., s.76
10. aynı yer
11. aynı yer
12. Erder,age, s.274-275
13. a.e., s.262-263
14. a.e., s.265
15. a.e., s.275
16. Ceschi, age, s.93
17. Gazzola, agm, s.29
18. Erder, age, s.212-216
19. a.e., s.214-215
20. s.186
21. s.184-185
22. a.e., s.184
23. Ceschi, age, s.89
24. R.Luciani, *// Restauro,* Roma 1988, s.29-30
25. Bu görüş "anti-scrape" (kazımaya karşı) olarak da tanınmaktadır
26. J.Harvey, *Conservation of Buildings,* Londra 1972, s.210-212
27. R.Tames, *William Morris,* Shire Publications, Aylesbury 1972, s.30
28. Harvey, age, s.181-182
29. Luciani, age, s.30.
30. aynı yer; Ceschi, age, s.102
31. Erder,age, s.84-85; Ceschi age, s.109; Luciani, age, s.31
32. Ceschi,age, s.111-114; Luciani, aynı yer.
33. Erder,age, s.86-87, 277-280
34. D.Kuban,"Restorasyon Kriterleri ve Carta del Restauro", *Vakıflar Dergisi,* C.V, s.149-152; Erder,age, s.282-286
35. Tarihi Kent Merkezleri UNESCO Alman Komisyonu, "Warsaw", *The Renewal of Historic Town Centres in Nine European Countries,* Lübeck 1975, s.245; W.Ostrowski, *Historic Areas in City Planning,* s.159
36. Erder, age, s.289-293
37. C.Erder, "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi,* Sayı: 2, C.3, Ankara 1977, s.167
38. aynı yer
39. a.e., 187-188

2. BÖLÜM

korunacak değerler ve değerlendirme ölçütleri

Korunacak Değerler ve Değerlendirme Ölçütleri

Korumanın temel sorunlarından biri neyin korunacağıdır. Çok eski tarihlerden günümüze ulaşan seçkin dini yapılar (Parthenon, Pantheon), mezar anıtları (Piramitler, Selçuklu türbeleri), ya da işlevsel binalar (Colosseum, Roma hamamları) bugün dünya mimari mirasının öğeleri olarak korunmaya değer bulunmaktadır. Aslında anıtsallıktan uzak, tümüyle işlevsel amacı olan gündelik yaşama ait yapılar da uzun bir süre geçtikten sonra, toplumsal tarihe ait bir bileşen olarak değer kazanmakta ve koruma kapsamına alınmaktadır. Teknolojinin geçirdiği belli aşamalara ait yapılar teknoloji tarihi açısından önem taşıdıkları için korunmaktadır. Venedik Tüzüğü'nün genişletilmiş anıt kavramı 1976'da UNESCO tarafından daha farklı bir terminoloji içinde yoğurularak kültürel geleneklerle ilgili bütün maddi varlıkları kapsamak üzere "kültürel varlık" (cultural property) deyimi ortaya atılmıştır.[1] 1983'de çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na alınan bu kavram, değişik uygarlıkların sanat anlayışı, bilim ve teknik düzeyi, sosyal yaşamı hakkında somut veriler sağlayan ve korunmalarında kamu yararı görülen eşya ve yapıtları kapsamaktadır.[2] Estetik ve bilimsel açıdan değer taşıyan jeolojik oluşum, bitki örtüsü, su öğesi, yabanıl yaşam bölgeleri, tarihi bahçeler "doğal varlık" kapsamına girmektedir. Yurdumuzda da geçerli olan kabullere göre, dünyada korunacak değerler "doğal ve kültürel varlıklar" kavramı içinde toplanmaktadır.

Korunacak değerler "taşınır" ve "taşınmaz" kültür varlıkları olarak iki ana bölümde incelenmektedir.

TAŞINIR KÜLTÜR VARLIKLARI

Resim, heykel, ikona, seramik kaplar, çini, cam, metal, deri eşya, dokumalar (halı, kilim vb), mobilya, mücevher, sikke, elyazması kitap gibi taşınabilir (eski deyimle: menkul) sanat eserleri ve belgeler müzelerde, ya da özel kolleksiyonlarda saklanır; bakım ve onarımları, her konunun ilgili uzmanı (konservatör) tarafından yürütülür. Ancak, özel durumlarda, aslında bir taşınmaza ait olan duvar resmi (fresk), mozaik, heykel, alçı pencere, ocak yaşmağı gibi bileşenler de yerlerinde korunamayacak duruma gelebilir ve müzelere alınırlar. Yıkılan bir konağın kapısı, kafesleri, tavanları, yok olan bir hamamın kurnaları, havuzu da bu anlamda "taşınır kültür varlığı" olabilir. Yapı yıkılmasa da, hava kirliliği, vandalizm gibi zararlı etkilere açık olarak yerinde korunamayacak olan değerli yapı bileşenleri, Venedik Tüzüğü'nün 8. maddesinde belirtildiği gibi müze ortamına taşınabilir. Örneğin Atina Akropolü'nde kirli havadan zarar gören karyatidler Akropol Müzesi'nin denetimli ortamına taşınmışlardır.

TAŞINMAZ KÜLTÜR ve DOĞA VARLIKLARI

Taşınmaz kültür ve doğa varlıkları ANIT'lar ve SİT'lerdir.

ANITLAR, KÜLLİYELER

Taşınmaz (eski deyimle: gayrimenkul) kültür varlıkları tek yapı, ya da yapılar grubunun oluşturduğu büyük külliyeler biçiminde olabilirler. Didim'deki Apollon Tapınağı, Sivas'daki Çifte Minareli Medrese (Şekil 12), Birgi'deki Çakır Ağa Konağı gibi yapıların her biri tek başına bir anıttır. Doğu Beyazıt'taki İshak Paşa Sarayı (Şekil 13) ve İstanbul'daki Şehzade Külliyesi ise, içindeki birçok yapıyla birlikte korunması gereken anıtlar bütünüdür. Tek yapıdan daha geniş sınırlara doğru geliştirilen anıt kavramı, anıt-kent, anıt-ülke, giderek anıt-kıta boyutlarına ulaşmıştır. Örneğin Edirne, içindeki anıtsal ve geleneksel yapıların yoğunluğu ve üstün niteliğiyle bir anıt-kenttir. İstanbul, Bursa, Safranbolu için de aynı nitelendirme yapılabilir. 1970'lerde Avrupa Konseyi Avrupa mimari mirasını bu bölgede gelişen uygarlığın en çarpıcı göstergesi olarak değerlendirmiş ve kıtanın, sahip olduğu olağanüstü mimari peyzajı, zenginliği, çeşitliliği ve armonisiyle onu en çok çağrıştıran simge olarak kabul etmiştir[3]. Bu açıdan bakıldığında, tarihi kent, köy ve anıtlarıyla Avrupa kıtasının bir bütün olarak korunması gereken bir anıt-kıta gibi değerlendirildiği söylenebilir. Ancak "anıt"ın boyutu birçok anıt ve kentsel dokuyu içerecek biçimde genişletildiğinde, kavram olarak anıt yerine "sit" deyiminin kullanılması uygun olmaktadır.

"Doğal anıtlar", peri bacaları, kanyonlar, (Şekil 14) mağaralar gibi jeolojik oluşumların, şelale, krater gölü gibi su öğelerinin çevreye kattığı özel, olağan dışı biçim ve mekân zenginlikleri; ya da o yere özellik kazandıran, peyzajın vazgeçilmez öğeleri olan asırlık çınar, selvi, fıstık ça-

mı, okaliptüs, hurma gibi yetişkin ağaçlar ve seçkin, ender ağaç türlerinden oluşan ormanlar olabilir. Artık sayıları çok azalmış olan fıstık çamları İstanbul Boğazı'nın (Şekil 15), palmiye ve hurmalar Tarsus, Adana gibi güney kentlerimizin genel görünümlerini bütünleyen, doğal ögelerdir. Doğal oluşumlar her zaman kendi hallerinde bırakılmamış, sanatçının duyarlı dokunuşu ile bezenmiş, yaratıcı katkısıyla dini, ya da günlük yaşama yönelik hizmetler için uyarlanmıştır. Göreme vadisindeki peri bacalarının bir bölümü doğal biçimlerinin yanı sıra, içlerine insan emeğiyle oyulan ev ve kiliselerin tarihi, mimari, sanatsal değerleriyle korunmaktadır (Şekil 16).

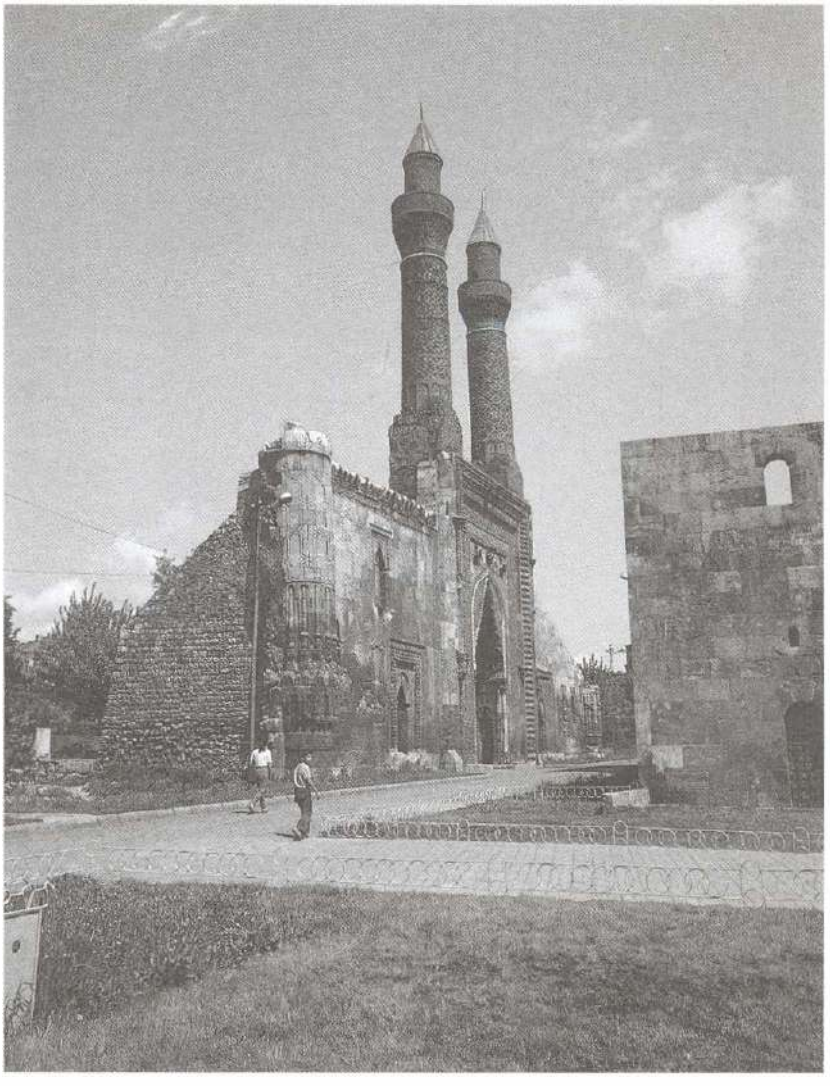
SİTLER

Korunacak özellikleri bulunan doğal, ya da insan yapısı, ya da ikisinin ortak ürünü olan alanlara SİT denilmektedir. Özelliklerine göre sitler doğal, tarihi, arkeolojik, kentsel, kırsal ve karmaşık olarak sınıflandırılmaktadır.

DOĞAL SİT

Doğal oluşumları, ya da insan eliyle yapılan düzenlemeleri sonucu korunacak değere sahip olan doğa parçalarıdır. Göreme Vadisi, kendisine özgü heyecan verici jeolojik yapısı, biçimsel zenginliği, etkileyici topoğrafyası ile sıradışı bir doğal oluşumdur (Şekil 16).

Bir doğa parçasının bitki örtüsünün (flora), ya da orada yaşayan hayvanların (fauna) özel nite-

Şekil 12. Ortaçağ Anadolu medreselerinin anıtsal bir örneği; Sivas Çifte Minareli Medrese

Şekil 13.
Doğu Beyazıt'ta
İshak Paşa Sarayı

liği, o yerin doğal sit olarak korunmasını etkilemektedir. Örneğin Antalya'da Beşkonak Köprülü Kanyon'u, (Şekil 14) jeolojik oluşumunun yanı sıra, çevredeki sedir ormanları ve içinde barındırdığı geyikleriyle; Manyas Gölü kuşların barınması ve çoğalması için sağladığı özel koşullar nedeniyle korumaya alınan doğal sitlerdir.

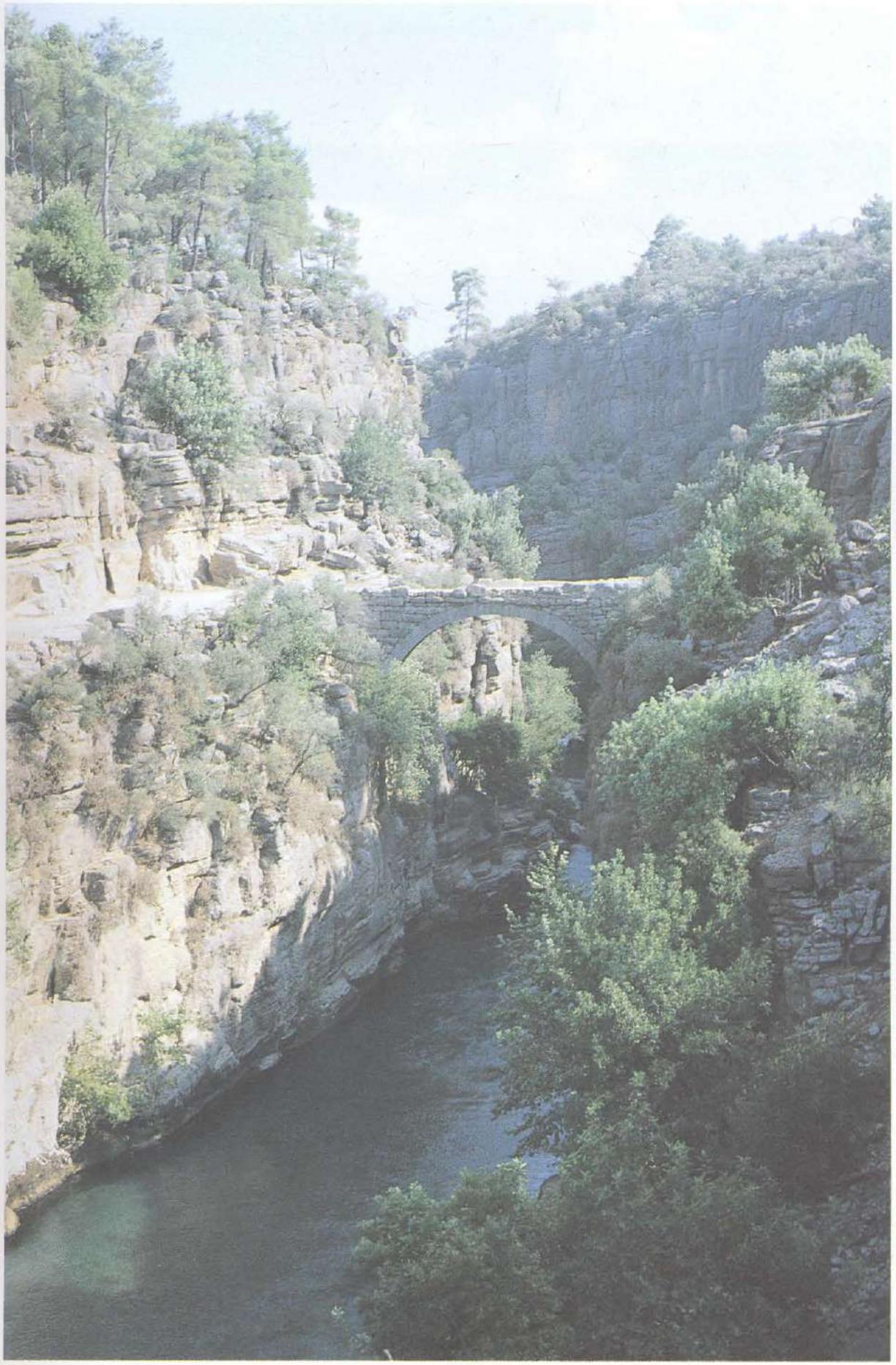
TARİHİ SİT

Önemli bir tarihi olayla ilgili olan, ya da önemli tarihi olayların geçtiği yerler tarihi sit alanlarıdır. Örneğin, Çanakkale Savaşı'nın yapıldığı Gelibolu Yarımadası ve Çanakkale Boğazı çevresi, Anafartalar Zaferi'yle ilgili önemli tarihi sitlerdir. Benzer biçimde, Atatürk'ün Büyük Taarruz'u yönettiği Kocatepe ve çevresi Kurtuluş Savaşımızla ilgili tarihi sitlerden biridir.

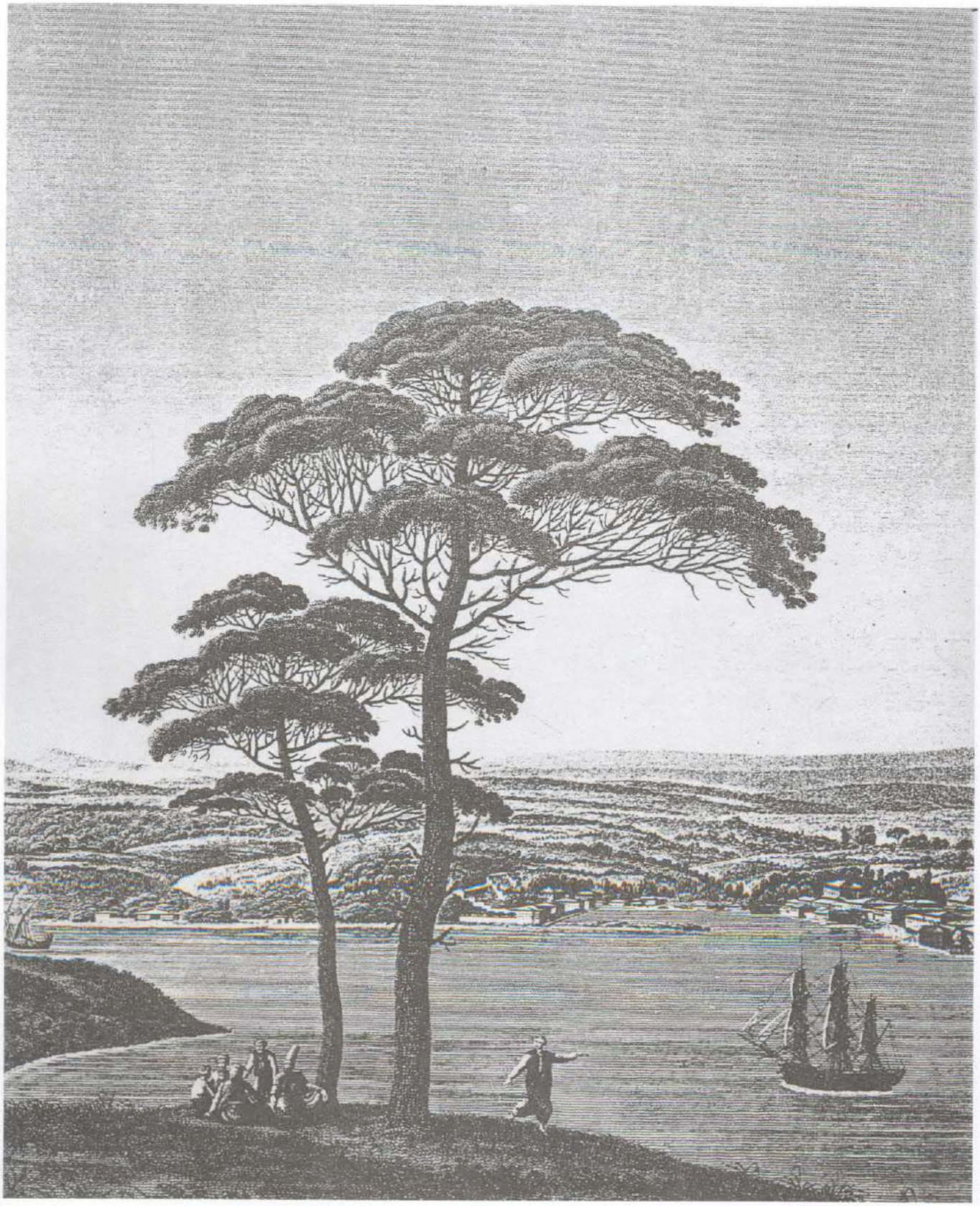
ARKEOLOJİK SİT

Tarih öncesinden (prehistorya) Endüstri Devrimi sonrasına kadarki döneme ait kalıntıların bulunduğu alanlardır. İ.Ö. 7000'lerden kalan yerleşme izleriyle Çatalhöyük, Anadolu'daki en eski prehistorik sitlerden biridir. Truva, Arykanda, Bergama, Dara (Oğuz Köyü, Mardin), Myra (Demre) gibi eski yerleşmeler, Yunan, Hellenistik, Roma, Bizans çağlarının özelliklerini taşıyan arkeolojik sitlerdir (Şekil 17). Endüstri Devriminin önemli kalıntılarını barındıran alanlar, örneğin İngiltere'de Coalbrookdale vadisi, demirin 1709'da ilk kez kok kömürü ile ergitildiği fırınları ve Severn Nehri üzerindeki dünyanın en eski demir köprüsü (1777-1781) ile bir endüstri arkeolojisi sitidir (Şekil 18). Haliç Tersanesi'nde 1796-1857 yılları arasında yapılan üç havuzun bulunduğu alan , Kasımpaşa çevresinde Fatih döneminden bu yana sürdürülen gemi üretiminin geç dönem izlerini barındıran bir "endüstri arkeolojisi" siti niteliğindedir. İstanbul'un havagazı gereksinimi için Yedikule ve Kadıköy'de kurulan gaz fabrikaları, bugün artık ilk işlevlerini yitirerek, kentin rekreasyon amacıyla değerlendi-

Şekil 14.
Köprülü
Kanyon,
Antalya

rilmeyi bekleyen endüstri arkeolojisi alanlarına dönüşmüşlerdir.

KENTSEL SİT

Eski kentlerin uyumlu düzenini, mimari bütünlüğünü, donatılarını koruyabilmiş sokaklar, mahalleler, alanlar "kentsel sit" olarak tanımlanmaktadır. Tokat, Gaziantep, Mardin, Muğla gibi yerleşmeler yalnız konut bölgeleriyle değil, ticaret alanları, el sanatlarının yer aldığı sanayi bölgeleriyle de önemli kent tarihi verilerini yaşatmaktadırlar. Osmanlı kent dokusu Safranbolu, Elmalı, Ayvalık, Göynük, Tarsus gibi ilçelerimizde de varlığını hâlâ sürdürmektedir (Şekil 19).

KIRSAL SİT

Yerleşme düzeni ve boyutları, dokuyu oluşturan yapıların türü ve yapım tekniği, malzemesiyle köy, bağ, yazlık niteliği taşıyan yerlerdir. Tarımsal üretime dayalı bir yerleşmede her ailenin sahip olduğu ahır, samanlık, serander vb. birimlerin yanyana geliş biçimi, evlerin araziye yerleşme düzeni ilginç kümelenmeler, dokular oluşturabilir (Şekil 20).

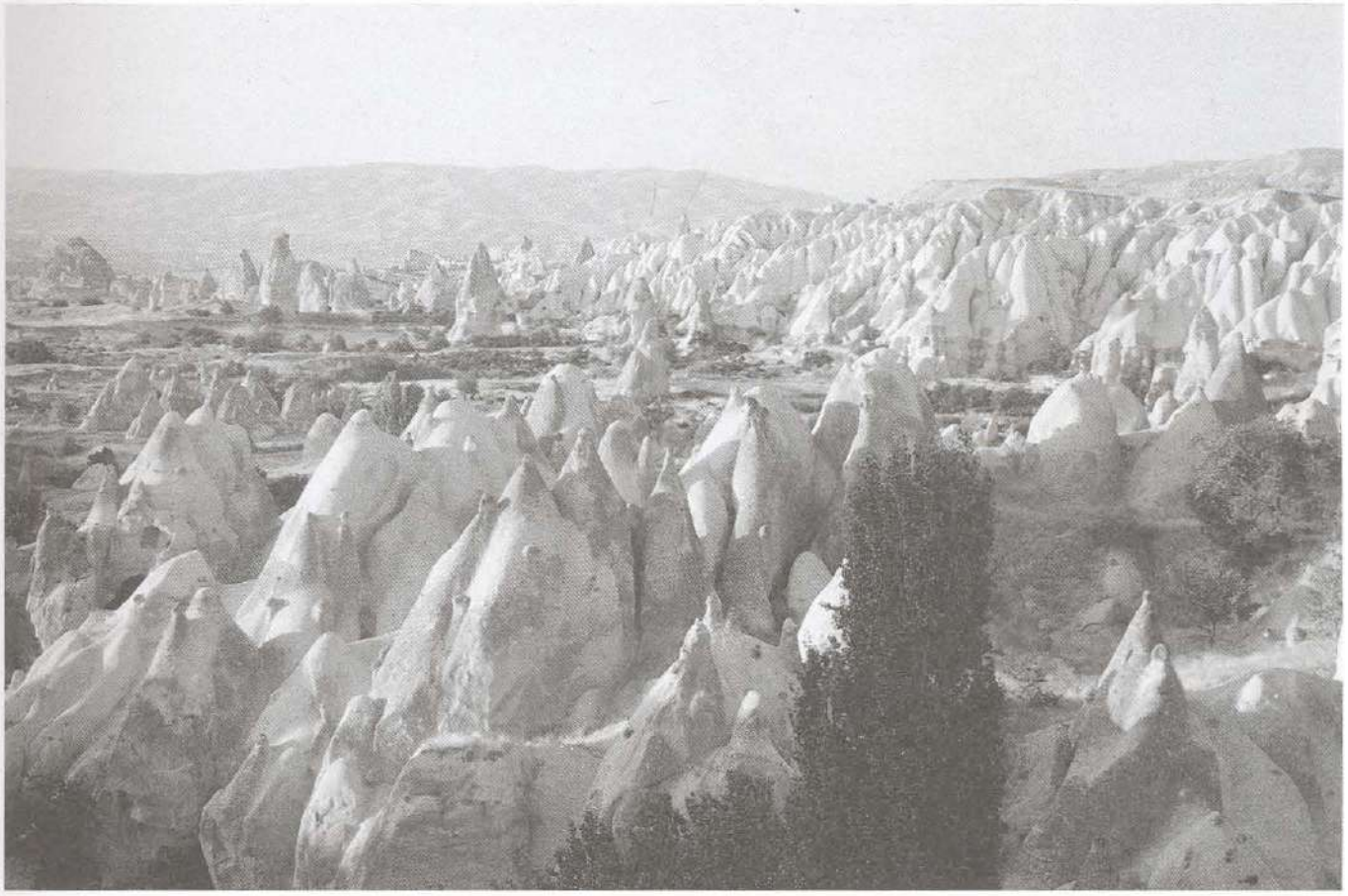
İstanbul'da Göztepe,Yeşilköy ve Prens adalarındaki sayfiye yerleşmeleri, mimari nitelik olarak en üst düzeyde gerçekleştirilmiş kırsal sit örnekleridir. Safranbolu'nun Yörük Köyü (Şekil 21) ve Bağlar bölgesi de, hımış mimarinin özenli örneklerine sahip kırsal sitlerdir. Güneydoğu Anadolu'da kerpiç, Doğu Karadeniz bölgesinde ahşap, Kayseri-Kappadokya yöresinde taş mimarinin yoğunlaştığı kırsal yerleşme örnekleri, Anadolu yerleşme kültürünün kökenleri hakkında ipuçları veren, süreklilikleri belgeleyen anlamlı oluşumlardır.

KARMAŞIK SİT

En az iki sit özelliğine sahip olan alanlardır. Örneğin Pamukkale, özel oluşumu ve yanındaki Hi-

Şekil 15. Boğaz'da fıstık çamları (A.I. Melling, 18. yüzyıl sonu)

Şekil 16. Göreme Vadisi'nden bir bölüm

Şekil 17. Toros yamaçlarında Arykanda antik siti

erapolis kentinin kalıntıları ile doğal ve arkeolojik sitin; Amasya, doğal ve kentsel sitin bir arada bulundukları karmaşık sitlerdir (Şekil 22). Antik kentlerin üstünde gelişen yerleşmelerde, örneğin Side'de, kırsal ve arkeolojik (Şekil 23), İstanbul Tarihi Yarımada'da tarihi, arkeolojik, doğal ve kentsel sit bir arada, iç içe bulunmaktadır.

KORUMA ÖLÇÜTLERİ

Geçmişten kalan izlerin tümünün gelecek kuşaklara aktarılması olası değildir. Ülkelerin ekonomik kaynakları, böyle bir çabayı desteklemek için yeterli olamamaktadır. Çağdaş kentleşme sorunları, bakımsızlık, malzemenin yıpranması, doğal afetler, yeni yapılanma baskıları sonucu tarihi yapıların sayısı sürekli olarak azalmaktadır.

Bu nedenle, uygulamada öncelikle korunması gerekli, vazgeçilmez, ya da korunması rastlantılara bırakılamayacak anıtların seçimine yardımcı olabilecek ölçütlerden yararlanılmaktadır . Koruma kararı bir yapının veya yapı kümelerinin,

A. Tarihi belge niteliği,

B. Eskilik özelliği,

C. Estetik değer

yönlerinden sahip olduğu öneme bağlı olarak alınmaktadır.[4] Bir yapı, ya da yerleşme bu özelliklerden bir veya daha fazlasına sahip olduğunda, korunması için ilk adım olan tescil kararı alınabilmektedir.

TARİHİ BELGE ÖLÇÜTÜ

Bir yapı veya yapılar grubu tarihi belge niteliğine,

a. Tarihi bir olayla veya kişiyle ilişkisi,

b. Tarihi bir süreci yansıtması,

dolayısıyla sahip olabilir.[5]

Sivas Kongresi'nin yapıldığı bina, içinde geçen tarihi olaydan ötürü özel bir anlam taşımakta ve o olayı hatırlatan eşyasıyla bir müze olarak ko-

Şekil 18. Severn Nehri üzerinde A.Darby tarafından 1775-79 yılları arasında yapılan 30 m. açıklığındaki ilk dökme demir köprü

Şekil 19. Safranbolu Mescit Sokak'tan bir görünüş (1979)

Şekil 20. Kasabaköy (Kastamonu): kırsal sit

runmaktadır (Şekil 24). Atatürk'ün içinde doğduğu ev, bir Türk evi olarak taşıdığı önemden çok, Atatürk'le olan ilişkisi dolayısıyla koruma kapsamına alınmıştır.

Opus reticulatum tekniğinde bir duvar parçası, Roma dönemi yapım tekniği, künk ve küplerle hafifletilmiş bir tonoz örtü düzeni olan bir Ortaçağ yapısı, o dönemde kullanılan strüktür düzenleri konusunda; malakâri bir sıva, Klasik Osmanlı dönemi bezemesi hakkında belge değerine sahip, korunması gerekli ayrıntılardır.

Özel bir toplum yapısını veya yaşam biçimini yansıtan, teknik gelişimin izlerini taşıyan yapı ve yerler, bu özellikleriyle korunmalıdırlar. Örneğin bugün terk edilmiş bir teknolojiyle baskı yapan matbaalar, darphaneler, zeytinyağı üreten yağhaneler, un ve yel değirmenleri, tabakhane, sabunhane, şaraphane ve ipek fabrikaları, üretim teknikleri ve yapı tipleri açısından belge niteliği taşımaktadırlar (Şekil 25).

Toplumların değişik kesimlerinin yaşam biçimi ve yerleşme düzenini yansıtan köy, kasaba, mahalleler, şehircilik tarihi belgeleridir. Günümüzde sürdürülmeyen bir yaşam düzeninin gereksinimleri sonunda ortaya çıkmış olan bu yerleşmeler, yöresel yapı malzemesi geleneklerinin ve iklim koşullarının olanak ve sınırlamalarıyla biçimlendirilen konutlarının yanı sıra, ticari etkinliğin ve el sanatlarının yoğunlaştığı çarşı bölgelerinin doku, kütle, mekân özellikleriyle de belge olarak saklanmaları amacıyla koruma altına alınırlar.

ZAMAN ÖLÇÜTÜ

Bir yapının yapımından ne kadar sonra eski eser olarak nitelendirilebileceği konusundaki görüşler ülkeden ülkeye değişmektedir. Hollanda'da 50 yıldan eski yapılar koruma kapsamına alınmaktadır. Fransa'da ünlü mimar Le Corbusier'nin Villa Savoye'u (yapım tarihi: 1929-30) anıt olarak tescil edilmiştir. Türkiye'de şu anda geçerli olan 2863 sayılı yasanın 6. maddesine göre 1900 tarihinden önce yapılmış olan binalar koruma kapsamındadır; 20. yüzyıl yapılarının koruma kapsamına alınmaları için ise önemli bir mimarın eseri, bir mimari akımın temsilcisi, bir yapı dizisinin parçası olmak gibi özel nitelikler taşımaları gerekmektedir (Şekil 26).

Zamanın yıpratıcı etkisinden ve insanların yaptıkları hasarlardan zarar görmeden günümüze ulaşabilen anıt ve kalıntıların sayısı oldukça az-

Şekil 21. Yörük Köyü (Safranbolu) kırsal sitinden bir sokak görünüşü

dır; bu nedenle çok eski tarihlerden kalan yapılar "ender"likleri dolayısıyla da korunmak istenirler.

Günümüze yakın zamanlara gelindikçe korunacak değerlerin seçiminde daha titiz davranılması doğaldır. Bununla birlikte, kesin zaman sınırları koymak (19. yüzyıl sonuna kadar yapılan binalar gibi) yerine, farklı bir sanat anlayışı, yaşam biçimi, sosyal yapı, teknik düzey ve ünlü bir sanatçının, akımın ürünü olan yapı ve çevrelerin korunmasını ilke olarak benimsemek daha doğru bir yaklaşımdır.

ESTETİK DEĞER ÖLÇÜTÜ

Güzel olma özelliği, yapı ve çevrelerin korunması konusundaki istekleri güçlendiren önemli bir etkendir. Ancak "güzel" yargısının nesnel olmayışı, kişiden kişiye, toplumdan topluma ve zamana bağlı olarak değişmesi, tartışmalara neden olabilmektedir. Eğitim düzeyi yüksek toplumlarda, anonim bir estetik yargı bulunması ve buna dayanarak "güzel" kararı alınması daha kolay olabilir.

Korunacak değerde olması gereken güzellik hakkında bilinçli bir toplumsal beğeni olmadığında, bu konuda alınacak kararın, toplum adına, sanat tarihçileri ve estetik uzmanlarının görüşleri ile yönlendirilmesi söz konusudur. Örneğin Türkiye'de halk genellikle eski bir evi korunmaya değer görmemekte ve güzelliği konusunda her zaman tescil işlemini yapanlarla aynı kanıya sahip olmamaktadır. Harap bir yapının ilk tasarımındaki güzelliğini görmek ve onu kendi dönemi içinde değerlendirebilmek yetkisi bu konuda birikim sahibi olan arkeolog ve sanat ve mimarlık tarihçilerine aittir.

TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Taşınmaz kültür ve doğa varlıklarının (anıtlar ve sitler) saptanarak ulusal kültür varlıkları kütüğü-

Şekil 22. Amasya yamaçtaki kaya mezarları ve Yeşilırmak boyunca uzanan Osmanlı kent dokusuyla kentsel ve arkeolojik sit özelliğine sahiptir

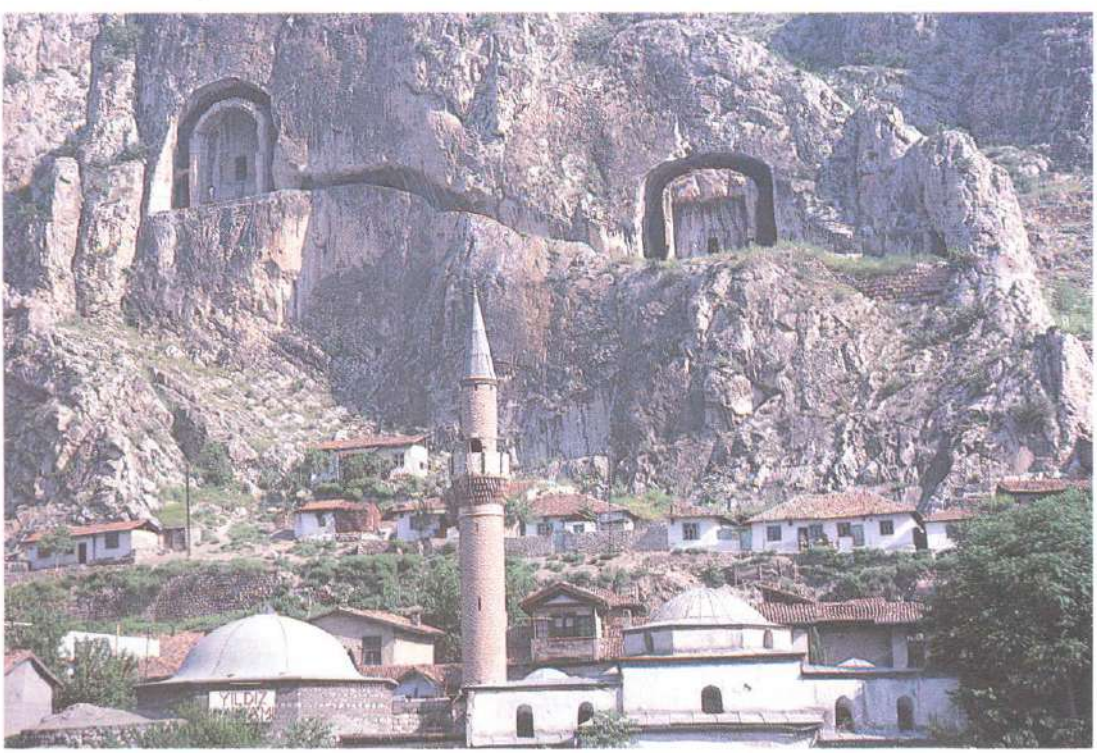
ne geçirilmesi işlemine "tescil" denilmektedir. Bu işlemle, korunması gerekli kültür varlığı yasal güvence altına alınmakta; dokunulmazlık sınırları tanımlanarak özgün niteliklerini hangi ölçüde sürdüreceği belirlenmektedir. Tescille birlikte yapılan veya onu izleyen "değerlendirme" kültür varlığının estetik, tarihi ve diğer özelliklerinin yoğunluğuyla yakından ilgilidir:

Anıtın önemi, evrensel veya yöresel değer taşıması, ona yapılabilecek müdahalelerin ölçüsünü belirler. Dünya mimari mirasının bir öğesi olan, insanlık tarihi için önem taşıyan anıtların aynen korunmasına özen gösterilmesi gerekir; buna karşılık yalnız bulunduğu çevre için anlam taşıyan yapıların onarımlarında daha serbestçe davranılmasına izin verilebilir.

Birçok ülkede anıtlar önemlerine göre sınıflandırılmış ve her grup için uygun müdahale sınırları tanımlanmıştır. Ülkemizde bir tarihi yapının taşıdığı değer ve hangi anıt grubu içinde yer alacağı, ilgili bilim dallarının (arkeoloji, tarih, sanat ve mimarlık tarihi, mimari tasarım, restorasyon, şehircilik vb.) uzmanlarından oluşan bilimsel kurullar tarafından tartışılarak kararlaştırılmaktadır. Ülkelerin eğitim düzeyi, toplumsal ve ekonomik yapısı, kurulların oluşumu bu kararları etkilemektedir.

Bazı ülkelerde çok sayıda yapı koruma kapsamına alınırken, kimi ülkede anıtlar gerçekte hak ettiklerinin altında bir statüyle değerlendirildiklerinden zarar görmektedir. Türkiye'deki değerlendirme sistemi değişen yasalarla birlikte zaman içinde değişime uğramıştır; bu konuda uzmanlar arasında tam bir düşünce birliğine ulaşılmış değildir. Tartışmaların daha sağlıklı kararların alınmasına uygun ortam hazırlayacağını ve ulusal bilinçlenme düzeyinin yükselmesiyle bunun gerçekleşebileceğini umut ediyoruz. Şu anda geçerli olan değerlendirme düzeni Türkiye'de kültür ve doğa varlıkları ile ilgili bilimsel ilkeleri saptayan "TAŞINMAZ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA YÜKSEK KURULU"nun 28.2.1995'te aldığı kararla belirlenmiştir (bkz. EK 7). Bu karara göre, taşınmaz kültür varlıkları iki bölümde incelenmektedir:

1. Grup yapılar: Evrensel, ulusal ya da yöresel düzeyde mimari değere sahip; "tarihi, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu" yapılardır. Antik yapılar (Aspendos Tiyatrosu, Ayasofya); Ortaçağ yapıları (Erzurum Çifte Minareli Medrese, Kayseri Döner Kümbet), dini ve askeri mimarlık örnekleri (Süleymaniye Camii, Yedikule Hisarı,

Şekil 23. Antik Side kenti üzerine 20.yüzyıl başında kurulan Selimiye Köyü'nden bir görünüm

Şekil 24. Sivas Kongresi'nin yapıldığı bina

Şekil 25. Safranbolu, Tabakhane

Taşkışla), su yapıları (Taksim Maksemi, III. Ahmet Çeşmesi), saraylar (Edirne Cihannüma Kasrı, Topkapı Sarayı), plan düzeni, strüktürü, bezemesi ve malzemesiyle korunması gereken konutlar bu küme içinde yer almaktadır.

2. Grup yapılar: Kentsel çevreyi oluşturan, yöreye karakter veren, geleneksel yapım tekniğiyle yapılmış binalar bu gruba girmektedir. Ufak iç değişikliklerle yeni bir kullanıma uyarlanacak binalar (eski fabrikalar, depolar, çağdaş isteklere göre yeniden düzenlenecek 19. yüzyıl konut, han ve apartmanları) bu kapsamda yer almaktadır.

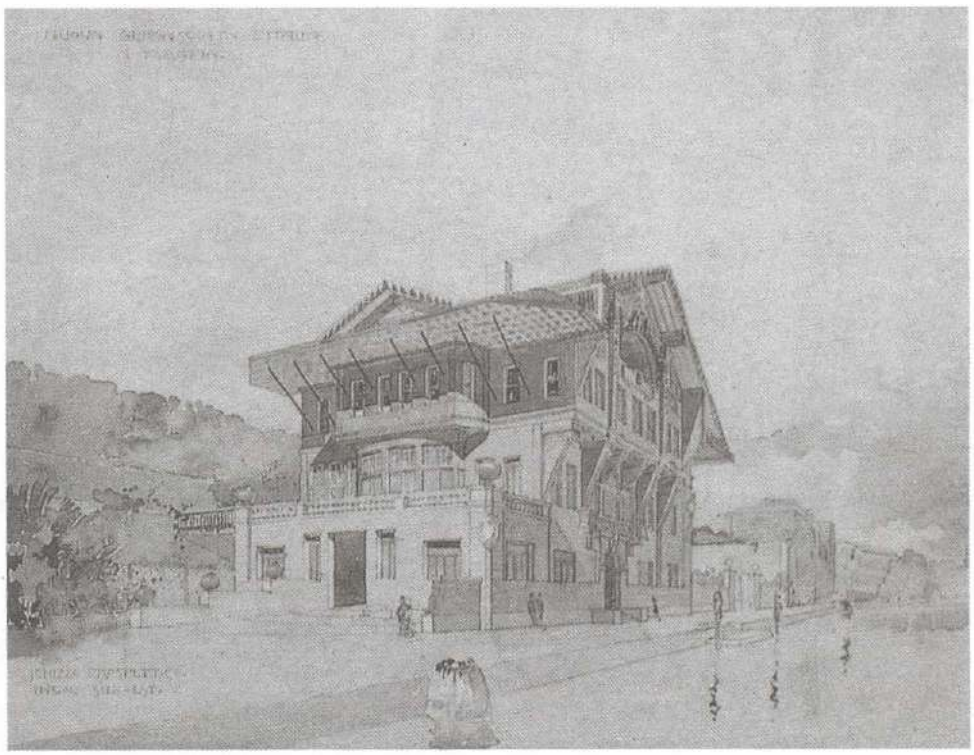
Taşınmaz kültür varlıklarının değerlendirilmesini kişisel yargıların tartışılabilirliğinden kurtararak, bilimsel bir temele oturtmak için uluslararası düzeyde çalışmalar sürdürülmektedir. Henüz ortak bir sistem oluşturulamamıştır; ancak anıtın tarihi, estetik, ve teknik açısından önemini açıklamaya yardımcı olabilecek bir ölçü sistemi Almanya'da G.Kiesow tarafından geliştirilmiştir.[6]

Hessen Eyaleti Anıt Koruma Müdürlüğü'nce kabul edilen değerlendirme düzeninde değerlendirme dört ana başlıkta toplanmaktadır:

1. Sanat tarihi değeri (en çok 40 puan)
- Üstün sanat değeri taşımak,
- Üslup gelişimi, tipolojik gelişim açısından önemli olmak,
- Ünlü bir sanatçı, mimarla ilişkili olmak,
- Bir sanat üslubunun temsilcisi olmak,
- Üstün nitelikli veya zengin bir cephe düzenine, bezemeye, iç düzene sahip olmak.

2. Şehircilik yönünden önemi (en çok 40 puan)
- Peyzaj veya kent görünümü açısından önemli olmak; bulunduğu yerin simgesi olarak kabul edilmek,
- Önemli bir anıtın çevresinde yer alan ve ona ölçek veren, vazgeçilmez bir bileşen olmak,
- Bir külliye veya mimari bütünün parçası olmak,
- Bir şehircilik tasarımının parçası olmak.

3. Tarihi önemi (en çok 20 puan)
- Yerleşme ve konut gelişimi açısından önemli olmak,
- Ünlü bir kişinin doğduğu, yaşadığı veya öldüğü bina olmak,
- Önemli bir politik olayla ilişkili olmak,
- Sosyal tarih açısından önemli olmak,

Şekil 26. İtalyan mimar Raimondo d'Aronco'nun Tarabya'daki İtalyan Sefareti Yazlığı binası özgün tasarımı ve ünlü bir mimarın eseri olarak korunmaya değer bulunan 20. yüzyıl yapıtlarındandır. Desen: D'Aronco'nun Yazlık için hazırladığı suluboya perspektif, 1905)

- Halkbilimi ve yörenin tarihi açısından önemli olmak,
- Yöre söylencelerine göre anı değeri taşımak,
- Sanayi, ticaret, ulaşım tarihi açısından önemli olmak.

4. Teknik önemi (en çok 20 puan)

- Üstün nitelikli yapım özelliğine ve strüktür düzenine sahip olmak,
- Özenli bir işçilikle yapılmış olmak,
- Özgün tasarımı iyi korunmuş durumda olmak,
- İçte ve dışta ilk tasarıma ait renk düzenini iyi korumuş olmak,
- Sağlam olmak.

Yukarıda sıralanan özelliklere sahip olma durumlarına dayanılarak değerlendirilen yapılardan:

- 80 puandan yukarı alanlar A grubuna girmekte ve bu eserlerde hiçbir değişikliğe izin verilmemektedir.
- 60-80 arasında puan alanlar B grubuna girmekte ve yalnız iç düzenlerinde sınırlı değişiklik yapılmasına izin verilmektedir.
- 40-60 arasında puan alanlar C grubuna girmekte ve cephe gerisinde kalan bölümlerinde değişiklik yapılmasına izin verilmektedir.
- 20- 40 arasında puan alanlar D grubuna girmekte ve yalnız cepheleri, belli bir yönden görünüşleri veya bazı yapı ayrıntıları korunmaktadır.

Anıtların, kültür varlıklarının korunmasında asıl olan onların genel görünümleriyle olduğu kadar özgün tarihi dokularıyla da yaşatılmalarıdır. Derecelendirme bu açıdan çok önem taşımaktadır. 1. grup yapılar aynen korunabilmektedirler. 2. grup yapılarda çoğu kez ancak cepheler korunmaktadır. Plan özellikleri çoğunlukla değişime uğramaktadır. Türkiye'de tescil çalışmaları çok geciktiği için, birçok tarihi kentimizde tarihi çevre büyük ölçüde koruma perspektifi olmayan imar planlarıyla yenilenmiş ve tarihi dokudan geriye kalanlar, özellikle konutlar, bozulmuş, ölçeği değişmiş dokularla kuşatılmışlardır. Bu alanlarda ancak çok önemli sivil yapıların aynen, kendi gabarisinde korunması söz konusu olabilmektedir. Kısmen bozulmuş tarihi dokuyu yoğun yeni yapılanma taleplerine karşı korumak, ancak yoğun kamuoyu desteği, ekonomik yardım ve iyi planlama ile

başarılabilir. Yanında 6 ya da 8 katlı apartmanlar yükselmiş iki katlı bir ahşap evin korunabilmesi, imar planlarının çevreye tanımış olduğu haklar nedeniyle çoğu kez olanaksızdır. Bu durumda, binanın üstüne ek katlar yapılmasına izin verilmekte, ya da tarihi yapı fotoğrafla belgelendikten sonra yıkılmaktadır.

Anıtların değerlerinin altında sınıflandırılması; yani aslında iç ve dış düzeniyle korunması gereken bir yapının, yıkılıp, iç düzeni değiştirilerek yeniden yapılmasına olanak veren bir düzenin egemen olması sonucu kültür varlığı erozyonu hızlanmıştır. Restorasyonlar gerçek anlamda tarihi yaşatmak, özgün malzemeyi, yapım tekniğini, strüktürü bozmamak, dokuya sadık kalmak yerine, yenilemeler şeklinde yapılmaktadır. Son olarak 1995'te gözden geçirilen değerlendirme düzeni ile anıtlara yapılacak müdahaleler "bakım" ve "onarım" başlıkları altında toplanmıştır (bkz. EK 7). Türkiye'de 1970'lerde kentsel koruma ile ilgili yasal düzenlemenin getirilmesine karşın, koruma için gerekli kaynakların ayrılmaması, kültür varlığı sahiplerine teknik yardım sağlanmaması, bu alandaki uygulamaların koruma eğitimi almamış kişiler tarafından yürütülmesi, denetimin gerçek anlamda yapılmaması sonucu istenilen hedefe ulaşılamamıştır. Bu gibi konuların ülkenin ekonomik sıkıntıları ve uzman kadro istihdamı gibi sorunlarıyla iç içe olduğu kuşkusuzdur.

NOTLAR

1. UNESCO, *Recommendation concerning the international exchange of cultural property,* Nairobi, November 1976.
2. *T.C. Resmi Gazete,* sayı: 18113, 23 Temmuz 1983, s. 1-2.
3. Avrupa Seyahat Komisyonu ve Europa Nostra ortak konferansı, *Working together - Tourism and Conservation,* Kopenhag 26-27 Kasım 1973, s. 3-4; G. H. Bailly ve J. P. Desbat, *Historic Areas and Urban Revival,* Avrupa Konseyi 1974, s. 74.
4. D.Kuban, "Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar", *Vakıflar Dergisi,* sayı: VIII, Ankara 1970, s. 342-343.
5. aynı yer.
6. *Einführung in die Denkmalpflege,* Darmstadt 1982, s. 10.

3. BÖLÜM

anıtlarda bozulmaya neden olan etkenler

Anıtlarda Bozulmaya Neden Olan Etkenler

Anıtların onarımına geçilmeden önce, harap duruma gelmelerine neden olan etkenler gözlem ve teknik incelemelerle araştırılıp saptanır. Bir hekimin hastasıyla konuşarak şikayetlerini dinlemesi, anamnez alması gibi, restorasyonu yapacak mimar da kendini ancak hasarlarıyla anlatabilen anıtı dikkatle incelemek zorundadır. Onu çeşitli zamanlarda: yazın aşırı güneş altında, yağmur yağarken, karla örtüldüğünde izleyerek, bu koşullardan nasıl etkilendiğini, nasıl davrandığını gözleyip kaydetmeli, çatlama, çiçeklenme, yosunlanma ve benzeri bozulmalarını saptayıp bunlara neden olan etkenleri araştırarak çalışmalarını sürdürmelidir. Mimar ancak binayı iyice tanıdıktan sonra "tanı"sını koyarak iyileştirme çareleri bulmaya girişebilir. Hasar nedenlerini, bozulma sürecini kavramadan yapılacak müdahaleler yanlış olabilir, ya da tanı doğru konulmadığı için yapılan işlem amaca hizmet etmekten uzak kalabilir. Hasar nedeni ortadan kaldırılmadığında bozulmalar devam eder, harcanan zaman ve emek boşa gider. Ayrıca gecikmeden ötürü hasar büyüyebilir, başka sorunlar ortaya çıkabilir.

Restorasyon tekniklerini ayrıntılı olarak incelemeye geçmeden önce, hasara neden olan etkenleri gözden geçirmek yararlı olacaktır. Anıtların bozulmasına neden olan etkenler iki kümede incelenmektedir:[1]

A. Yapının konumu, bulunduğu zeminin özellikleri, ya da ilk tasarımdaki hatalardan, hatalı yapı malzemesi ve teknik, kötü işçilik kullanılmasından kaynaklanan aksaklıklar **İÇ NEDENLER,**

B. Doğal etkenler, insanların verdiği zararlar: yangınlar, savaş, yoğun trafik, spekülatif kentleşme, bayındırlık etkinlikleri gibi hasar kaynakları **DIŞ NEDENLER,** başlığı altında toplanmaktadır.

İÇ NEDENLER

YAPININ KONUMUNDAN KAYNAKLANAN HASARLAR

Yapının bulunduğu yer (yamaç veya dere yatağı) onun iklime bağlı etkilerden daha yoğun olarak zarar görmesine neden olabilir. Bir yamaç eteğinde, çukurda yer alan bir yapı, önlem alınmadığı takdirde su baskınlarının tehdidine açık durumdadır. Eyüp'te Haliç kıyısına yakın kesimde bulunan türbeler yamaçtan gelen yüzey sularının iyi toplanmaması sonucu, sağanaklar sonrasında uzun süre su içinde kalmakta, ahşap kapıları çürümekte, döşemelerinde, duvarlarının alt kesimlerinde bozulmalar gözlenmektedir (Şekil 27). Birçok Osmanlı dönemi anıtının yoğun olarak bulunduğu Amasya'da baharda eriyen karlar sonucu Yeşilırmak taştığında, kıyı boyunca dizili yalı ve camiler yükselen su seviyesinden etkilenmekte, içlerindeki değerli halılar, ahşap kapılar, minber vb. donanımları zarar görmektedir.

ZEMİN ÖZELLİKLERİ

Yapının üzerine oturduğu zeminin mukavemetinin düşük olması, ya da homojen olmaması zamanla yapıda bazı hareketlerin oluşmasına, dönme, farklı oturma gibi gözle görülebilen bozulmalara neden olabilir (Şekil 28). Haliç kıyıları türünden dolgu zeminler bu tür hasarların oluşmasına uygundur. Temel altındaki zemin homojen olmadığında yapıda çatlamalar görülür. Çatlakların yapıdaki yerlerine, doğrultularına bakılarak hasar nedeninin zeminden kaynaklanıp kaynaklanmadığı hakkında kabaca fikir edinmek mümkündür. Eğer yapı iki ucundan sağlam zemine oturuyor, arada kalan bölgenin zemini ise gevşekse, cephede kapı ve pencere boşluklarının köşelerinden başlayan ve 45 derece açıyla yanlara doğru gelişen çatlaklar gözlenir (Şekil 29). Eğer yapının cephesinin yalnız orta kesimi altında sağlam zemin varsa, çatlaklar aşağıdan yukarı doğru açılan bir düzen gösterir (Şekil 30). Zeminden kaynaklanan hasarların tanınması ve düzeltilmesi zemin mühendislerinin uzmanlık alanına girmektedir; ayrıntılı inceleme için onlara danışılır. Durumun özelliğine göre uygun bir çözüm seçimi söz konusudur: oldukça zor ve pahalı bir işlem olan zemin sağlamlaştırma veya sağlam zemine inen temel yapımı gibi işlemler gerekebilir.

Bir yapının fay hattı üzerinde yer alması, ya da oluşumunda çatlaklar bulunan bir kaya üzerinde yapılmış olması da onun bozulma, yok olma riskini arttıran etkenlerdir. Örneğin Hasankeyf'te Dicle kıyısında adeta bir duvar gibi yükselen yamacın üstüne yapılan Küçük Saray binasının oturduğu kayada bir çatlak bulunmaktadır. Çevre yamaçlardaki benzer çatlaklara bakılarak bu-

nun kayanın jeolojik oluşumuyla ilgili olduğu söylenebilir. Yağışlar sonucu çatlaklara sızan suyun etkisiyle kütleler gevşemekte, ana kayayla bağlantısı kalmayan parçalar yerçekimi etkisiyle aşağı yuvarlanmaktadır. Benzer bir risk Küçük Saray'ın oturduğu ana kaya için de mevcuttur (Şekil 31). Hasankeyf'in Ortaçağ'dan günümüze ulaşan Kale kompleksine ait bu parçanın yok olmaması için, üzerinde bulunduğu kayadaki çatlağın dikilmesi, öndeki parçanın ana kayaya tespit edilmesi gerekmektedir.

STRÜKTÜR TASARIMINDAKİ HATALAR

Binaların taşıyıcı sistemlerinde ilk tasarımdan gelen boyutlandırma hataları varsa; örneğin duvar, ayak, payanda gibi düşey taşıyıcılar üzerlerine gelecek yatay ve düşey yükleri karşılayacak kesitlerde yapılmamışlarsa ciddi hasarlar ortaya çıkabilir. Taşıyacağı yüke göre ince/yetersiz kesitli bir duvar zamanla bel verebilir; payandaların yetersiz olması durumunda, kemer, tonoz veya kubbede açılmalar olur, hatta sistem yıkılabilir. Taşı-

27. Eyüp'te Şair Fitnat Hanım Türbesi çevresinin yağmur sonrası durumu

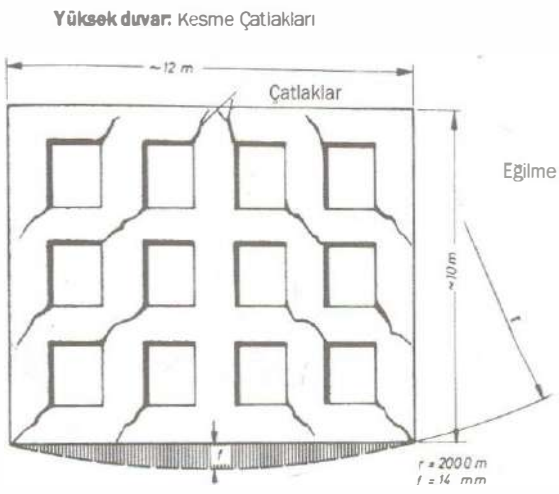
28. Galata'da 1732 tarihli Kethüda Yahya Aga Çeşmesi'nin Haliç'e doğru yatmış olan kütlesi (1990)

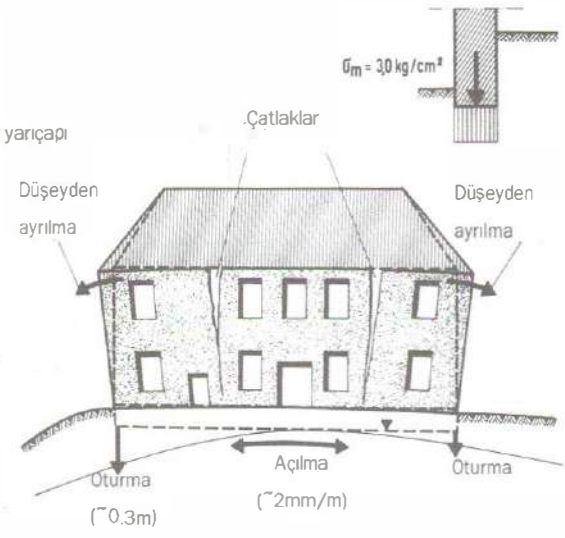
29. Homojen olmayan zeminlerde çatlak oluşumu (E. Schultze, 1971)

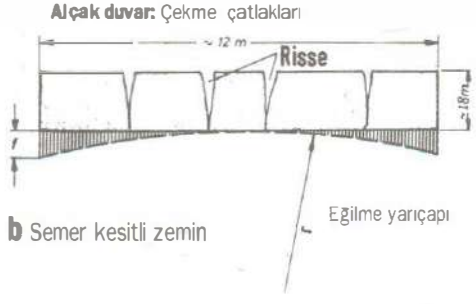
30. Farklı oturmadan kaynaklanan çatlak oluşumu (E. Schultze, 1971)

31. Hasankeyf'te tehlikeli bir kaya çatlağı üzerinde yükselen Küçük Saray kalıntısı

a Çanak kesitli zemin

b Semer kesitli zemin

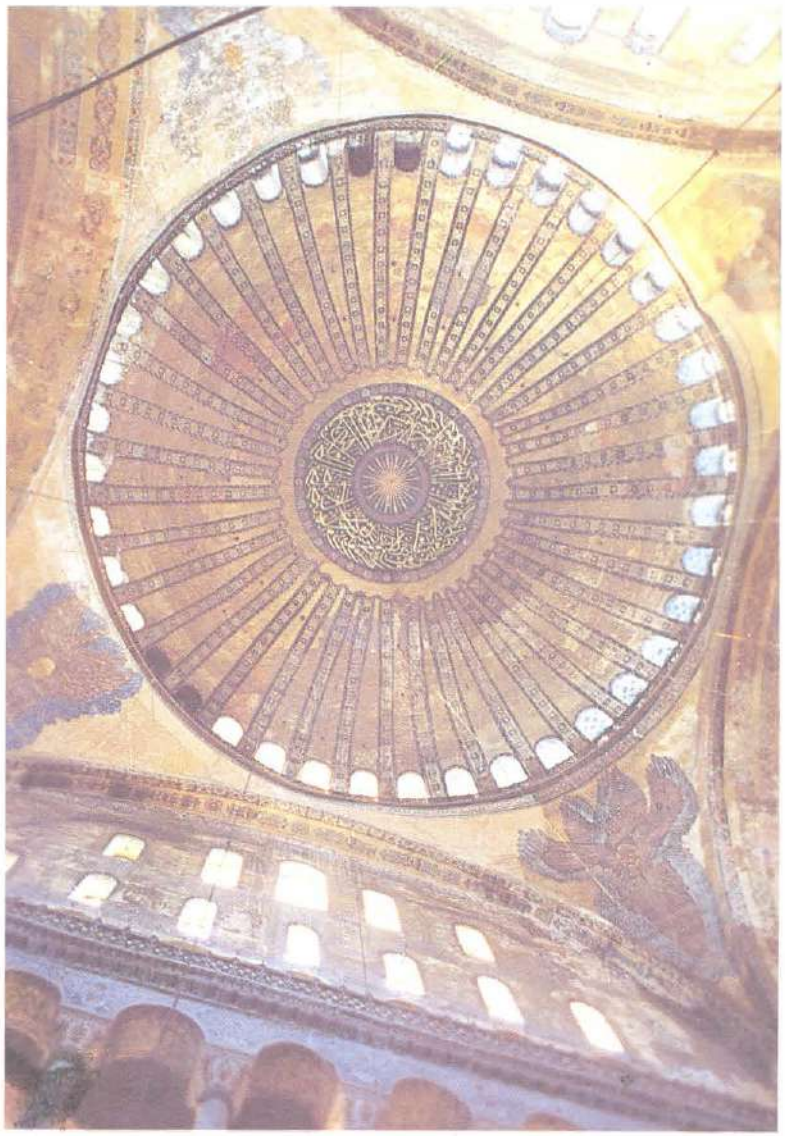

yıcı sistemi hatalı tasarlanmış olan anıtların belki de en görkemlisi İstanbul Ayasofyası'dır (532-537) (Şekil 32). İlk tasarımında şimdiki kubbesinden çok alçak bir yelken tonozla örtülen bina, 31 m. açıklığında bir kubbeyi destekleyecek payanda düzenine sahip olmadığı ve çok hızlı inşa edildiği için kubbenin itkisiyle yan duvarlarda açılmalar olmuş ve kubbe geçirdiği ilk deprem sonrasında çökmüştür (558).

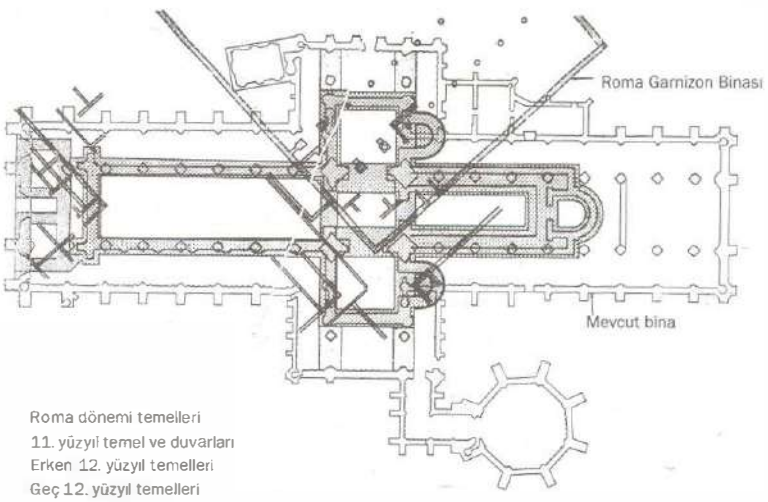
Temellerin zayıf, yetersiz kesitte olmaları da üst bölümlerde, duvarlarda, taşıyıcı ayaklarda çatlamalara, düşeyden ayrılmalara neden olabilir. Örneğin kuzey Avrupa'nın en büyük Ortaçağ yapılarından biri olan York Katedrali'nin (İngiltere) hasarları incelendiğinde mevcut kilisenin ana kulesinin ayaklarının, aynı yerde bulunan Norman dönemi kilisesinin duvar kalıntılarının üzerine oturtulduğu anlaşılmıştır. Eski duvarların üstlendikleri yükler altında yetersiz kalarak ezilmeleri sonucu, kule ayaklarında farklı oturmalar olmuş ve ciddi çatlaklar gelişmiştir (Şekil 33).

HATALI MALZEME KULLANIMI

Antik çağdan bu yana anıtsal yapıların özenle seçilen malzemelerle yapılması mimarlık geleneğidir. Anadolu'nun birçok ören yerinde rastlanan tapınak, tiyatro gibi anıtlar iri boyutlu, dayanıklı taşlarla yapıldıkları için günümüze kadar gelebilmişlerdir. Mimar Sinan İstanbul'un genel görünümünü etkileyen Şehzade, Süleymaniye, Mihrimah Sultan külliyelerini, Osmanlı döneminde Bakırköy çevresinde çıkarılan küfeki ta-

32. İstanbul Ayasofya, kubbe (İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

33. York Katedrali planı. Bugünkü kilisenin daha alt seviyelerdeki Roma ve Norman dönemi kalıntılarıyla ilişkisi (D.J. Dowrick ve P. Beckmann)

34. Perge'de Büyük Hamam: Frigidariumdan Klaudios Peison Galerisine açılan geçitte kemer taşlarından birinin dağılması nedeniyle duvarda oluşan hasar

şının yoğun ve homojen tabakalarından hazırlanan bloklarla inşa etmiştir.

Geleneksel mimarlığımız taş, kerpiç, tuğla, ağaç gibi doğal kökenli malzemelerle oluşturulmuştur. Kullanılan malzemelerin iyi nitelikli olmaması, yapıların bozulmasını hızlandırmaktadır. Taşların içinde kil tabakalarının, başka yabancı maddelerin bulunması hızlı aşınmaya, taşın yabancı maddelerin bulunduğu tabaka ya da damardan kopup ayrılmasına neden olur. Tortul külteler doğada yatay tabakalar halinde yer alırlar. Taşın binada doğadaki tabakalaşmasına uygun olarak yer alması da önemlidir. İşlenmeleri sırasında cepheye gelecek kısımlarına dikkat edilmeli, tabakasına- başka bir deyişle suyuna- göre biçimlendirilmelidir. Eğer blok, taşın suyuna ters olarak hazırlanır ve tabakalaşmasına dikkat edilmeden yerine konursa, bozulma tabakaların cepheden geriye doğru katman katman dökülmesi şeklinde olur. Taşın genel yapısının dayanıksız olması da, kolayca ayrışıp dağılmasına neden olur. Perge'de Büyük Hamam'da ılıklık mekanının yan kapı kemerindeki bozulma iri konglomera bloklarıyla yapılmış olan kemerin taşlarından birinin parçalanmasından kaynaklanmaktadır. Konglomeranın bağlayıcı harcının kolay çözülmesi sonucu çakıllar dağılmış, zayıflayan kemer taşı ezilmiş ve strüktürel bir bozulmaya neden olmuştur (Şekil 34).

Tuğla yapılarda da tuğlanın iyi pişirilmiş olması yapının dayanımını arttıran önemli bir etkendir. İstanbul Karasurları'nda ve Ayasofya'nın yapımında kullanılan tuğlalar çok iyi bir hamurla hazırlanmış, gereğince pişirilmiş, yüksek dayanımı olan malzemelerdir. Kötü tuğlalardan yapılan duvarlarda hızlı aşınma, dökülme, çukur oluşumu biçiminde yüzey kayıpları, ayrışma, dağılma şeklinde hasarlar gözlenir. Kargir yapılarda ana malzemeyi birleştiren harcın niteliği de binanın mukavemetini etkileyen önemli bir etkendir. Çamur veya zayıf kireç harçları ile örülen duvarlarda, bozulan harç çözülerek yapının dağılmasına yol açar.

Ahşap strüktürlerde sert ağaç kullanılması yapının ömrünü uzatır. İngiltere'de Ortaçağ'dan günümüze ulaşan ahşap strüktürler bulunmaktadır. Türkiye'de ise çoğu yumuşak ağaçlarla yapılan ahşap çatkılar daha kısa ömürlü olmakta, harap olan strüktürlerle birlikte bir yaşam kültürünün izleri de ortadan kalkmaktadır (Şekil 35).

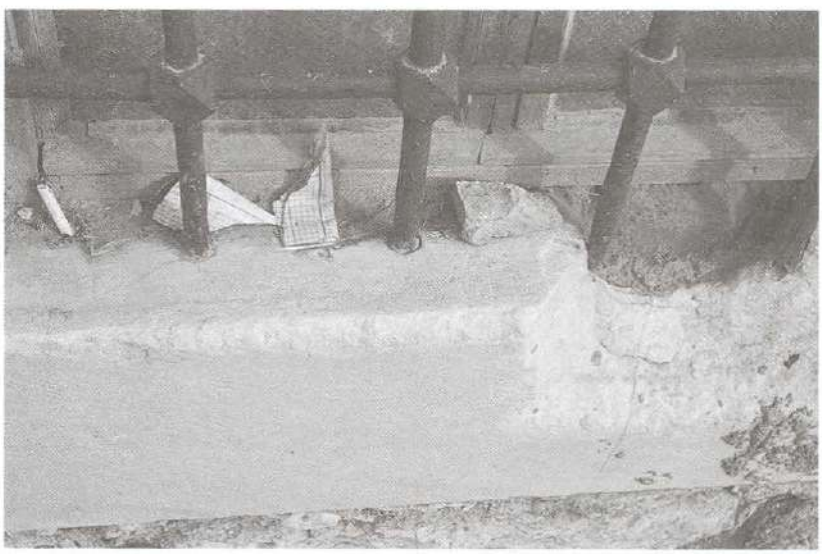
KÖTÜ İŞÇİLİK VE DETAY KULLANIMI

Yapıyı oluşturan bileşenlerin uygun bir bağlayıcı malzeme ve teknikle birleştirilmeleri dayanımları açısından önemlidir. Kesme taş yapılarda blokları birleştirmek için kullanılan kenet ve mil gibi korozyona uğrayabilecek demir bağlantı elemanlarının iyi izole edilmemesi sonucunda, derzlerden içeri giren su demir ögelerin paslanmasına neden olmaktadır. Paslanma sırasında hacmi büyüyen kenet ve miller, yarattıkları iç gerilimle birleştirdikleri duvar bloğunu veya söve, sütun başlığı gibi mimari bileşenleri çatlatmakta, müdahale edilmeyip bozulma ilerlediğinde, mimari öğe parçalanmaktadır (Şekil 36).

İlk tasarım hatalarını düzeltmek bazen çok zor olabilir, hasarlar sürekli bakım ile giderilmeye çalışılır. Görünüş açısından bir sakınca olmadığı durumlarda daha uygun bir malzeme kullanımına gidilebilir: örneğin demir mil ve kenetleri paslanmaz çelik ya da titanium ile yenilemek uygun bir çözümdür.

35. Tarsus, 42.Sokakta bir konak (1989)

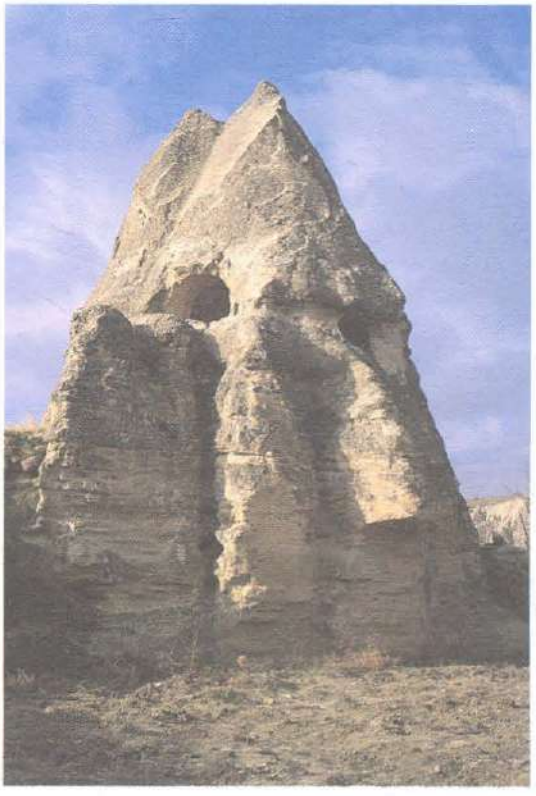
36. Don etkisiyle pencere demirlerinin sövede yaptığı hasar

37. Beylerbeyi Sarayı içindeki Mermer Köşk'ün genel görünümü ve mermer teras şeklindeki çatısının kurşun döşendikten sonraki durumu

Yapıyı kurtarmak için başka çözüm bulunamıyorsa, ilk tasarım hatası uygun bir detay çözümü ile giderilmeye çalışılır. Bol yağış alan yörelerde çatıların eğimli yapılması, iyi bir kaplama malzemesi ile örtülmesi binaları korur. Düz çatılar sürekli bakım gerektirir, ayrıca teras çatılarda su geçirimsizliğini sağlamak zor olduğu gibi yoğuşma nedeniyle de bozulmalar görülecektir. Beylerbeyi Sarayı içinde yer alan Mermer Köşk'te (1826) teras çatı altındaki tavanda kabarmalar ve lekeler, çerçeveler, madalyonlar içinde bulunan hayvan ve av resimlerini tehdit ediyordu. Nem stucco tekniğinde mermer taklidi sıvalı duvarlara da hasar veriyordu. İlk tasarımdan gelen bu sorun, mimar L.Merey tarafından, eğimli ve kurşun örtülü bir çatı yapılarak çözülmeye çalışılmıştır (Şekil 37).

38. Göreme, El Nazar Kilisesi: Kuzey cephesindeki taş bozulmaları (1988)

39. Bakımsızlık sonucu Süleymaniye Hamamı'nın çatısında büyüyen ağaçlar (1981)

DIŞ NEDENLER

UZUN SÜRELİ DOĞAL ETKENLER

Yapılar uzun yıllar doğanın değişik etkileri altında yıpranır ve sürekli bakım sağlanmazsa ciddi

40. Edinburgh'da yeraltı nehrinin bir evin temelinin altında yaptığı aşındırma sonucu gelişmeye başlayan çatlaklara karşı askıya alınan cephe (1977)

41. Tire, Yoğurtluoğlu Camii (İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi, 1981)

hasarlar gözlenir. Sıcak yaz günlerinde aşırı sıcak karşısında genleşen malzemeler, soğuk kış günlerinde dona maruz kalır; ısı farkları, donma çözünme döngüleriyle malzemeler yorulur, yıpranır. Suyun kapilarite ile bina içindeki hareketi de yapı malzemelerinde hasara neden olmaktadır. Zeminden yükselen nem strüktürü ıslatarak taşıyıcı sisteme gelen yükü fazlalaştırdığı gibi, ayrıca içinde taşıdığı tuzların duvar yüzeyinde buharlaşması sonucu çiçeklenmelere, duvarın fiziksel ve kimyasal yapısını bozucu etkilere neden olabilmektedir.

Yağmur sularının bozulan bir çatı kaplaması veya deresinden dolayı binadan hızla uzaklaştırılamaması, yosun ve otların gelişmesine uygun ortamı hazırlar. Bozuk olan ayrıntı çevresinde yosunlar yerleşir, ahşap çatı ve döşemelerde mantarlar gelişir. Ciddi hasarların başlangıcı olabilecek bu bozulmaların sürekli bakımla giderilmesi gerekir.

Yağmur sularının yüzeyden akarken yaptıkları aşındırıcı etki de, özellikle kolayca aşınan taş-

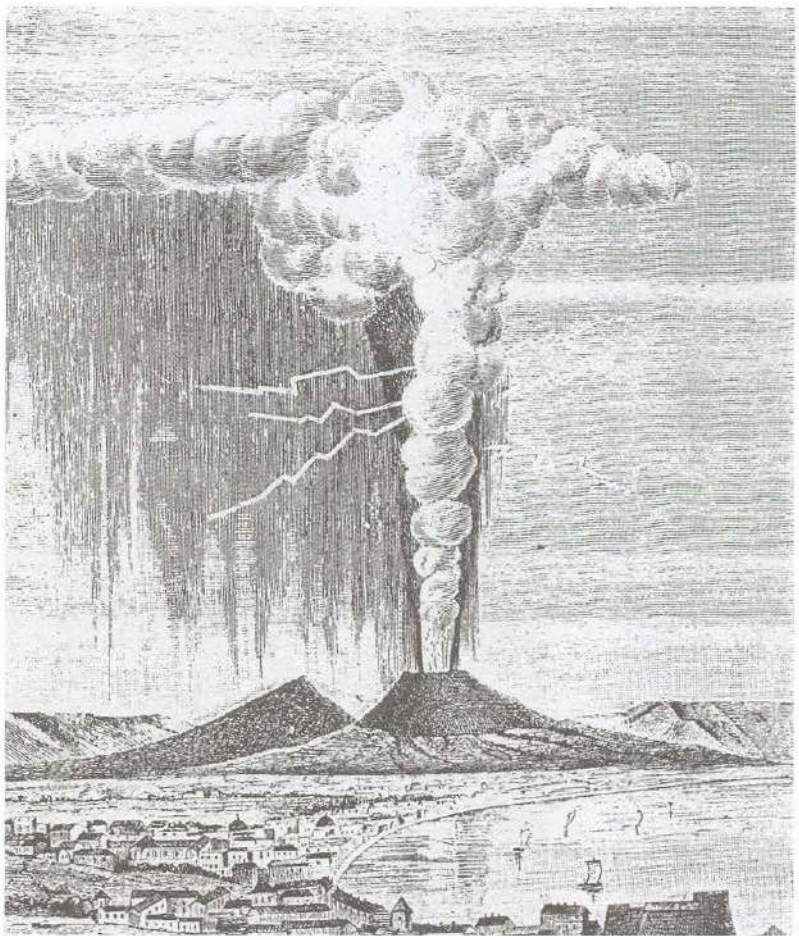
larla yapılmış anıtlarda önemli hasarlara yol açabilir. Kappadokya'da, peribacaları ve kaya kiliselerinin alt kesimlerinde yüzey sularının "topuk aşınması" olarak tanımlanan oyulmalara neden oldukları gözlenmektedir (Şekil 38). Anıtın zemine yakın kısmı oyulduğunda üst parçalar konsol durumda kalmakta, destekleme sağlanmadığında altı oyulan kısım koparak düşmektedir.

Suyla ilgili olan don olayı da anıtları tahrip eden önemli etkenlerden biridir. Çatlaklara giren su donduğunda kama etkisi yaparak çatlakların büyümesine, büyük parçaların kopmasına yol açar. Eskişehir'in 110 km güneydoğusunda bulunan Yazılıkaya köyündeki Midas Anıtı üst kısmından aldığı suların etkisiyle gelişen ciddi bir çatlağın tehdidi altındadır. Bakımsızlık, dikkatsizlik, kötü detaylandırma gibi etkenlerle birleşen don, düzeltilmesi güç ve çoğu kez pahalı olan kayıplara neden olmaktadır. Örneğin Osmanlı yapılarında pencere sövelerinin alt kısımlarındaki parmaklık yuvaları kurşunla doldurulmadığında, bu boşluklara giren sular kışın don etkisiyle genleşmekte, sövenin pencere demiri dışında kalan parçasını kopartmaktadır.

Rüzgarın taşıyarak getirdiği ve çatılara, duvar oyuklarına, boşalmış derzlere yerleştirdiği tohumların gelişmesiyle birçok bakımsız binanın cephesinde, üstünde incir, aylandız gibi ağaçların kök salıp geliştiği gözlenmektedir. Kurşun örtüsü alınmış olan Süleymaniye Hamamı'nın üstü 1980'lerde küçük bir bahçe görünümündeydi (Şekil 39). Sultanahmet'teki Kabasakal Medresesi'nin örtüsünde de yaklaşık 40 cm kalınlığında toprak birikmiş ve çatı bir fundalık görünümünü almıştı. Rüzgar, özellikle deniz tuzu ve kumlarla birlikte etkidiğinde hızlı ve ciddi yüzey aşınmalarına neden olabilmektedir. Kappadokya gibi, zeminde sürekli olarak toz parçacıklarının bulunduğu yörelerde, rüzgarın etkisiyle gevşek dokulu yüzeyler küçük parçacıkların hızlı çarpmasıyla aşınmaktadır. Bilim adamları, bu tür erozyon bölgelerindeki anıtların görünüm ve strüktür olarak bozulmalarını önlemek için koruyucu girişimlerin ne olabileceği konusu üzerinde araştırmalar yapmaktadırlar.

Dalgalar da sürekli etkileriyle kıyı yapılarında, rıhtım ve limanlarda aşınma ve yıpranmalara neden olurlar. Side limanı güçlü dalgalarla yıkılmış, ancak ağır bloklardan oluşan alt kısmı korunabilmiştir. Dalgaların neden olduğu diğer bir hasar, rıhtım altındaki zemini oyarak bitişik yapıların temellerini zayıflatması ve denize doğru kaymalarına neden olmasıdır. Özellikle tanker, vapur ve benzeri deniz taşıtlarının yaptıkları yanal etki sonrasında suların geri çekilmesi sırasında zemindeki çözülme şiddetlenmekte ve hasar artmaktadır. Küçüksu Kasrı bu nedenle denize doğru yatmış, yeni rıhtım yapılmasına ve zemin sağlamlaştırmasına gerek duyulmuştur.

Yeraltı suları ve nehirleri de benzer biçimde temel altındaki toprağı sürükleyerek temelleri mesnetsiz bıraktıkları için zararlı olurlar. İskoçya'da Edinburgh kentinde yeraltı akarsularının varlığı bilinmektedir. Binalarda ani çatlamalar, düşeyden ayrılmalar görüldüğünde gerekli önlemler alınarak yapıların kurtarılmasına çalışılmaktadır (Şekil 40).

42. Vezüv yanardağının 1822'deki patlamasını gösteren resim

43. Kayaköy (1991)

44. Yenişehir'de sağır olan zemin kat duvarları yeni pencerelerle zedelenen bir tarihi konut (1986)

Kuşlar, böcekler, fareler gibi hayvanlar da anıtlara zarar veren etkinliklerde bulunur. Martılar avlarını çatılarda yemekte, bu sırada kurşun örtüyü delerek, binanın su almasına neden olmaktadırlar. Güvercinler camilerin camlarını kırarak içeri girmekte, minare boşluklarında yuva yaparak içeride büyük miktarda gübre, çöp toplanmasına yol açmaktadırlar. Ahşap kurtları ise, içten içe ahşabı kemirerek bünyesini zayıflatırlar. Liken ve mikroorganizmalar taşların üzerine yerleşerek onların bozulmasına neden olurlar.

DOĞAL AFETLER

Ne zaman olacağı önceden bilinmeyen, aniden şiddetli bir felaket olarak ortaya çıkan deprem, toprak kayması, sel, tayfun gibi olaylar tarihi çevrelerin, anıtların hasar görmesine neden olmaktadır. Deprem kuşağı üzerinde bulunan ülkemizde tarih boyunca anıtlar yer sarsıntılarından hasar görmüş, yıkılmış, tekrar yapılmışlardır (Şekil 41). Bundan sonra olabilecek depremlere karşı önlem alınması için İtalya, Hırvatistan gibi deprem riski yüksek ülkelerde geleneksel yapıların önceden takviyelerle desteklenmesi üzerinde araştırma ve uygulamalar yapılmaktadır.

Yanardağ patlaması da can ve mal kaybına yol açan, belli yerleşimlerdeki yaşamı tümüyle yok eden önemli doğal afetlerden biridir (Şekil 42). Akdeniz havzasında yanardağ felaketinden etkilenen en önemli yerleşmelerden biri İtalya'da Vezüv'ün İ.S.79 yılındaki patlaması ile küller altında kalan ve ancak 18. yüzyılda kazılarla ortaya çıkarılmaya başlayan Pompei kentidir. İnsanlık açısından olumsuzlukları tartışılmaz olan bu afetin bilim tarihi açısından önemli yanı bir kentin, üzerine başka bir dönem müdahalesi gelmeden küller altında fosilleşerek korunmuş olmasıdır; böylece arkeologlar 1. yüzyıl Roma yaşamını, mimarisini bütün ayrıntılarıyla inceleme olanağı bulmuşlardır.

Seller özellikle akarsu yanındaki tarihi yerleşmelerin uğradığı bir afettir. Edirne, Amasya gibi tarihi kentlerimizde anıtlar yüzyıllar boyunca bahar dönemlerinde taşkınlardan etkilenmişlerdir. Hızlı, güçlü akıntılar, seller köprü ayaklarında hasarlara neden olurlar. Edirne'de Ekmekçioğlu Köprüsü'nün bir bölümü selden yıkılmış, kenti ve anıtları taşkınlardan korumak için DSİ tarafından Tunca nehri boyunca seddeler yapılmıştır. II.Bayezıt Külliyesi'nin doğu yönünden görünüşünü olumsuz etkileyen bu sedde, cami ve diğer

45. Safranbolu'da, "asri pencere" takmak uğruna sürekliliği bozulan ahşap iskelet (1976)

46. İstanbul, Sütlüce. Bir elektrik kontağı sonucu yanan Elif Efendi Tekkesi (1985)

yapıları taşkınlardan korumakla birlikte yeraltı suyunun yükselmesini engelleyememektedir. Taşkınlar, baraj yapımlarıyla bir ölçüde denetim altına alınmaktadır, ancak barajlar çok dolduğunda, fazla su nehre bırakıldığından, yine benzer sorunlar yaşanmaktadır.

İNSANLARIN NEDEN OLDUKLARI HASARLAR

İnsanlar bakımsızlık, terk, kasıtlı tahrip gibi eylemlerle tarihi yapıların yok olmalarına yol açabilirler.

Terk

Bir tarihi yerleşmenin terk edilmesi ve orada bulunan kentsel dokunun, önemli anıtların bakımsız kalması çoğu kez sosyal, ekonomik sorunlarla ilişkilidir. Kastamonu ve köylerindeki kültür mirası, büyük kentlere göç eden nüfus nedeniyle bakımsızlık tehdidi altındadır. Anadolu'nun birçok yerinde 1920'lerde Mübadele sırasında boşalmış eski Rum köylerinin de hazin birer harabe olduğu gözlenmektedir. En bilinen örnekler arasında Gökçeada köyleri ve Kayaköy anımsanabilir (Şekil 43). İstanbul'da Zeyrek ve Süleymaniye semtlerindeki konaklar, asıl sahiplerinin kentin yeni bölgelerine göçmeleriyle terk edilmişler, kira evi olarak slumlaşmışlardır. Sahiplerinin Kültür Bakanlığı'nın aynen koruma kararından hoşnut olmayarak "yıkılsın, yerine yenisini yapalım" isteğiyle kaderine terk ettikleri tarihi binalar da her yıl biraz daha harap olmaktadır.

Kötü kullanım ve onarımlar

Kötü kullanım, harabiyeti hızlandıran önemli bir etkendir. Asıl sahipleri farklı yerlere göçtüğünde, eski konutlar kira evi olarak çeşitli ailelerin kullanımına verilmekte ve yeni kullanıcıların isteklerine göre gelişigüzel eklenen ara kat, bölme duvarları, sokak cephesine açılan vitrin, ayrı giriş ve benzeri öğelerle hızla değişime uğramaktadır. Safranbolu evlerinin veya İstanbul'da Zeyrek ve Süleymaniye'deki ahşap evlerin kötü kullanımıyla ilgili sorunlar birbirine çok benzemektedir (Şekil 44).

Tarihi yapılarda bilinçsizce yapılan değişiklikler strüktür düzeninde aşırı yükleme veya süreksizliklere neden olmaktadır. Safranbolu'lu genç kızların evlenmek için şart koştukları "Asri pencere, düdüklü tencere, kaynanasız koca" üçlüsünden evle ilgili olanı geleneksel evlerdeki pencerelerin genişletilmesiyle sonuçlanmaktaydı (Şekil 45). Bu işlemle ahşap çatkıların dikme ve yanlamaları kesilmiş, yapıların strüktürel bütünlükleri zedelenmiştir. Beyoğlu'nda Çiçek Pasajı da, kullanıcıların zemin altında yer kazanmak amacıyla yaptıkları bodrumlar, kaldırdıkları duvarlar nedeniyle aniden çökmüştür.

Venedik Tüzüğü'nün 9. maddesinde de belirtildiği gibi, onarım uzmanlık gerektiren bir iştir. İyi yetişmiş mimar ve ustalar tarafından, uygun malzeme ve teknik kullanılarak gerçekleştirilmeyen onarımlar kaba tamirden öte geçememektedir.[2] Güneydoğu Anadolu'da bulunan tarihi Malabadi Köprüsü bilinçsiz kişilerce "onarılarak" tahrip edilmiştir. Anıtların tarihi, estetik değerlerini, yapılacak müdahale sınırlarını tanımlayan koruma kurullarının anıtların koruma derecelerini belirlerken hata yapmaları da anıtların zarar görmesine neden olmaktadır. Örneğin Myraleion gibi bir antik yapı, içine anıtın mimari düzenini bozan, görsel olarak rahatsız edici bir çar-

47. Mostar Köprüsü'nün, 1993'de bombardımanda yıkılmadan önceki görünümü (A. Paşiç)

48. Atatürk Barajı Gölü içinde kalan 40 m. yüksekliğindeki Samsat Höyüğü (1980)

49, 50. Manisa Sultaniye Külliyesi'nin 1960'lardaki durumu (İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi) ve çevresinin bugünkü durumu (1988).

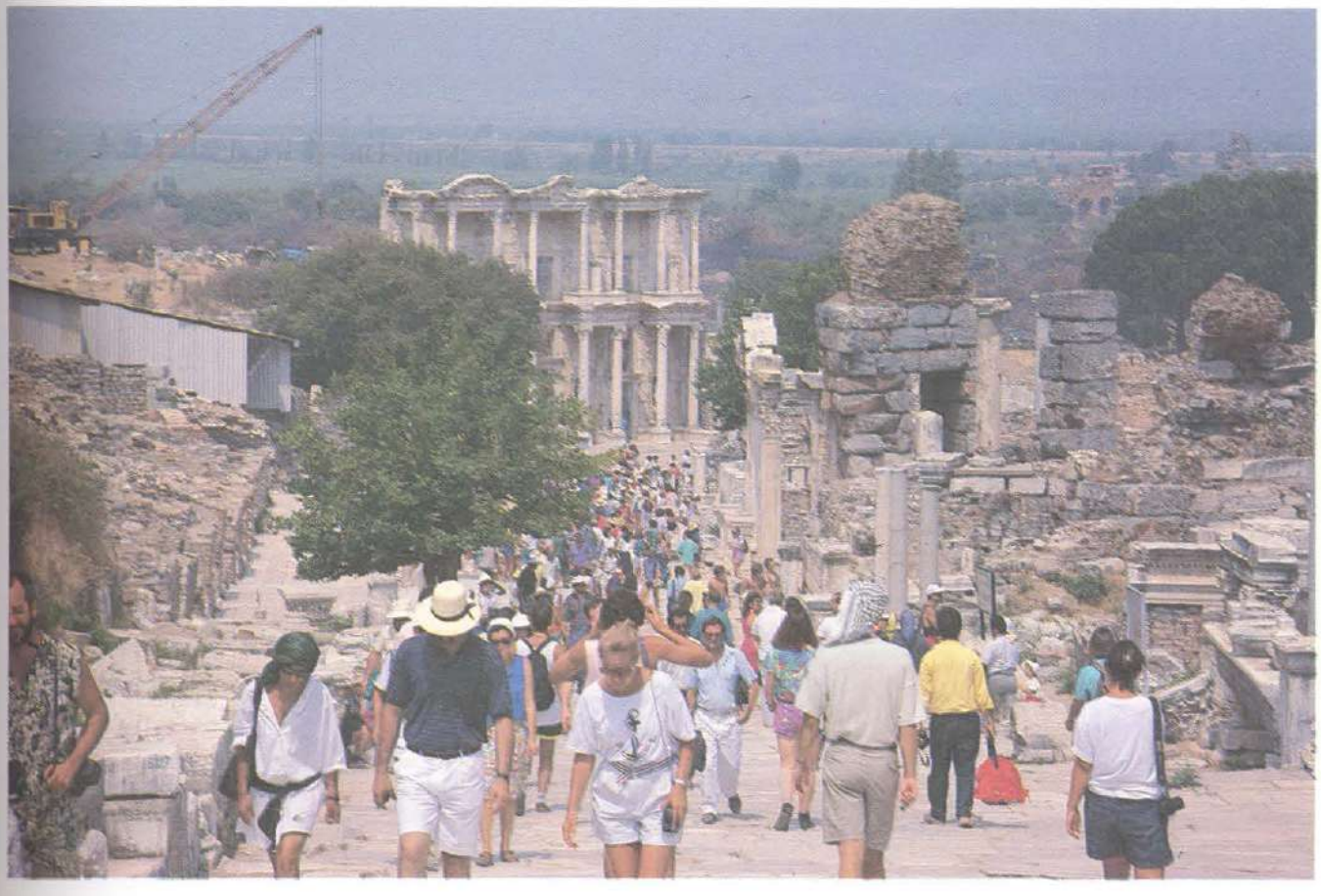
şı yapılmasına olanak veren bir statüde değerlendirilmiştir. Arnavutköy'de bulunan, İtalyan mimar Raimondo d'Aronco'nun eseri Suphi Paşa Silah ve Kitap Kolleksiyonu Binası tümüyle yıkılarak yeniden yapılmıştır. Son olarak da Osmanlı döneminden günümüze ulaşan ünik bir sanayi yapısı olan Lengerhane (Hasköy, Haliç) müze işlevini üstlenecek bir 'kutu' gibi yorumlanmış, mekânsal bütünlüğü, özgün öğeleri zedelenmiştir.

Yangınlar

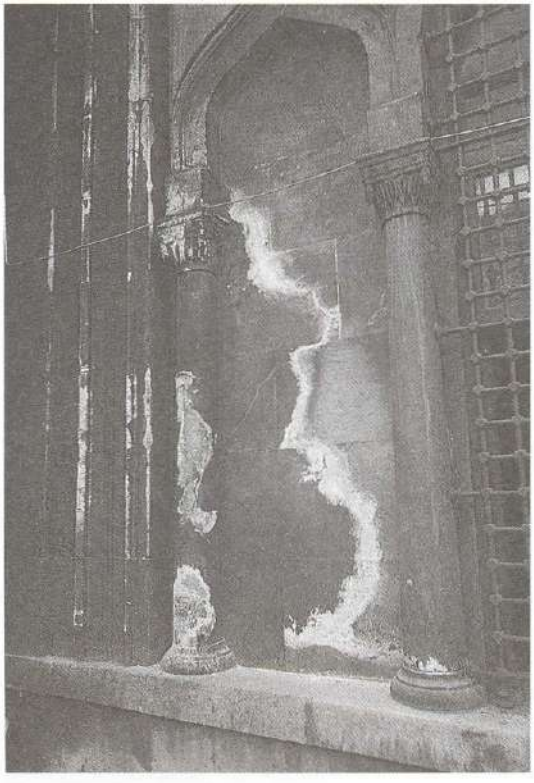
Ülkemizde sıkça görülen yangınlar, özellikle ahşap strüktürlü konutların, mahallelerin can düşmanıdır. Tarih boyunca İstanbul yangınlarla harap olmuş, konutların kârgir yapılması için fermanlar çıkarılmıştır.[3] 17. yüzyılda Eremya Çelebi tarafından İstanbul yangınlarını anlatmak için bir "Yangınlar Tarihi" kaleme alınmıştır.[4] Günümüzde sayıları çok azalmakla birlikte ahşap konutları korunmuş, geçmiş mimarlığın tadını duyumsatan sokaklar bulunmaktadır. İhmal ve dikkatsizlik sonucu çıkan yangınlar ahşap konutları ve karışık strüktürlü (duvarları kârgir, döşemeleri ahşap) 19. yüzyıl yapılarını çoğu kez yaşanamaz, bazen de onarılamaz duruma getirmektedir (Şekil 46). Kundaklama da anıtların yok olmasına neden olan kasıtlı bir yangın türüdür. Bugün Marmara Üniversitesi Rektörlük binası olarak kullanılan tarihi binalar, 1977 yılında, ideolojik nedenlerle, yan kapıdan dökülen benzinle ateşe verilmiştir. Kasıtlı yangınlar 1970'lerde eski eser mülk sahiplerinin yapılarından kurtulmak için sık sık başvurdukları bir yöntemdi. Ancak yasal düzenlemeyle, artık bir bina yansa da tescil kaydı silinmemekte ve yerine eldeki verilere göre, aynı ölçülerde, benzer görünüşlü bir yapı yapılması gerekmektedir.[5]

Savaşlar

Uygar insanların barış isteklerine karşın, savaşlar hâlâ günlük haberler arasında önemli bir yer

51. Efes, Küretler Caddesi'nde yoğun yaya trafiği (1990)

52. Üsküdar, Etem Paşa Türbesi cephesinde kirlilik ve taş bozulmaları

53. Atina Erechteion anıtı karyatidlerinin 1970'lerdeki durumu

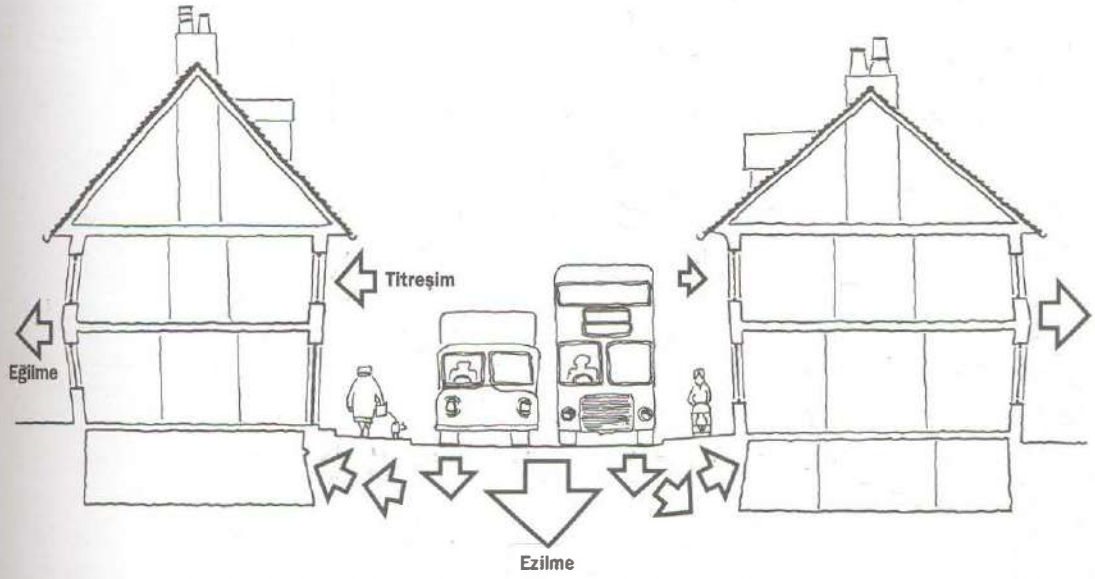
tutmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'nın birçok kenti harabeye dönüşmüş; savaş sonrasında kimi yerde tarihin izleri tümüyle kaldırılmış, kimi kentte ise anıtlar özenle onarılarak kent yaşamına katılmışlardır.

Uzun yıllar süren Ortadoğu savaşı Beyrut'u, sürmekte olan Bosna savaşı bu yöredeki tarihi eserleri onulmaz biçimde harap etmiştir.[6] Verilen en son kayıplardan biri Mostar'daki 16. yüzyıl Osmanlı köprüsüdür (Şekil 47). Most, köprü anlamına gelmektedir ve bir simgedir. Sırp bombardımanı ile yıkılan bu köprünün Doğu ve Batı'yı, dinleri, insanları birleştiren bir öğe olarak yeniden yapılması için çalışmalar sürdürülmektedir.

Vandalizm

Vandalizm kasıtlı tahrip anlamına gelen ve anıtların yakılıp yıkılmasını açıklamak için kullanılan

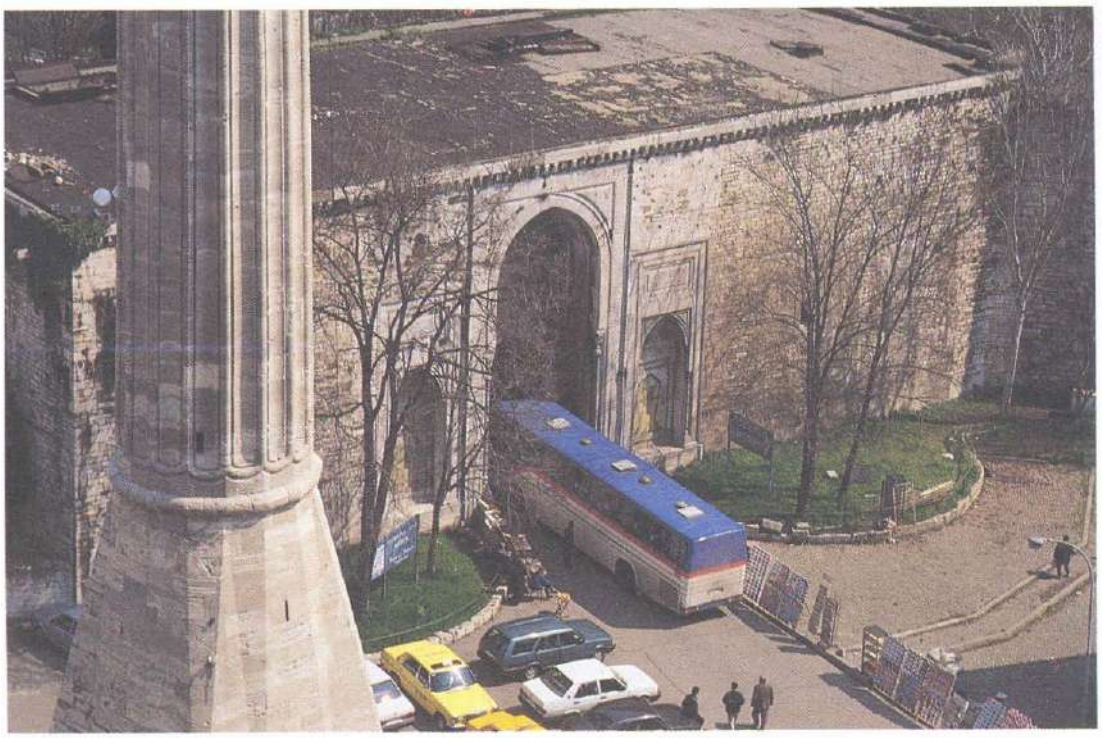

54. Ağır trafiğin çevredeki tarihi yapılara zararlı etkileri (D.Insall, 1975)

55. Ayvansaray'da çevre yolu trafik ağı içinde, çukurda kalan anıtlar (1995)

56. Topkapı Sarayı: Bab-ı Hümayun'dan geçmeye çalışan otobüsler (1995)

bir terimdir. Bir düşüncenin simgesi veya hatırlanmak istenmeyen bir egemenliğin izi olarak değerlendirilen anıtlar, bir devlet politikası veya halkın galeyana gelmesiyle bilinçli olarak ortadan kaldırılabilir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılışından sonra eski rejimin simgeleri, anıtları ortadan kaldırılmak istenmiştir. Benzer biçimde Bosna'da Osmanlı egemenliğinin izlerini taşıyan camiler yok edilmektedir. Bir politikacının İstanbul Surları'nı yıkma önerisi de aynı kapsamda değerlendirilebilir.

Bayındırlık etkinlikleri

Yeni yollar açılması, barajlar yapılması tarihi çevreleri tehdit eden çağdaş imar hareketleridir. 1950'lerde İstanbul'da gerçekleştirilen yol genişletme etkinlikleri, 1980'lerin ikinci yarısında açılan Tarlabaşı Bulvarı tarihi binaların yıkılıp yok olmasına neden oldu. Tarih öncesi ve değişik tarihi dönemlere ait arkeolojik sitler, kırsal yerleşmeler Doğu Anadolu'da yapılan Keban ve Atatürk barajlarının suları altında kaldılar (Şekil 48). Kentlerin plansız gelişmesi, veya yeni planlarla sağlanan imar haklarıyla kat yüksekliklerinin aşırı artması tarihi yapıları olumsuz etkilemekte, hatta algılanmasını olanaksız kılmaktadır (Şekil 49, 50). Aşırı yüksek kütlelerle çevrilen külliyelerin siluetteki etkisi zayıflamakta, yoğunluğun artması tarihi yerleşmelerin dar sokaklarının genişletilmesi için baskı yaratmakta, gürültü ve istenmeyen yabancı öğelerin girmesiyle, tarihi çevre görsel bütünlüğünü, uyumlu çevre etkisini yitirmektedir. Önlem almadan eski binaların bitişiğinde derin kazılar yapmak, altından yeraltı geçitleri, tüneller geçirmek, zemin altında maden galerileri açmak vb. etkinlikler de temellerin mesnetlenme düzenini bozarak hasara neden olmaktadır. Tarihi binaların yakınında derin bodrumlu yeni yapılar inşa edilmesi de zemin suyu seviyesini düşürdüğü için sakıncalıdır.

Turizm

Tarihi çevrelere getirdiği ilgi ve ekonomik kazançla olumlu etkilere sahip olmakla birlikte, tarihi binalara gelen yoğun ziyaretçi toplulukları ile aşındırıcı, strüktürü yorucu olmaktadır. İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı aşırı ziyaretçi baskısı altındadır. Döşeme kaplamalarını aşınmadan korumak için ziyaret güzergahını halıyla kaplamak, dolaşım hızını azaltmak gibi hafifletici ça-

relere başvurulmaktadır. Arkeolojik sitler de benzer baskılar altındadır (Şekil 51).

Turizmle birlikte fotoğraf filmi ve içecek kutularının, pet şişelerin alana atılması, insanların poz vermek için tehlikeli yerlere tırmanmaları, üstüne basılmaması gereken mimari öğelerin üzerinde dolaşmaları gibi sorunlarla karşılaşılmaktadır.

Yılda 2.5 milyon turistin ziyaret ettiği Atina Akropolü'nde ziyaretçilerin gezebilecekleri alanlar yenilenebilecek ahşap veya beton zeminler olarak düzenlenmiş, fiziksel engeller, bekçiler konularak turistlerin istedikleri her noktaya ulaşmaları önlenmiştir.

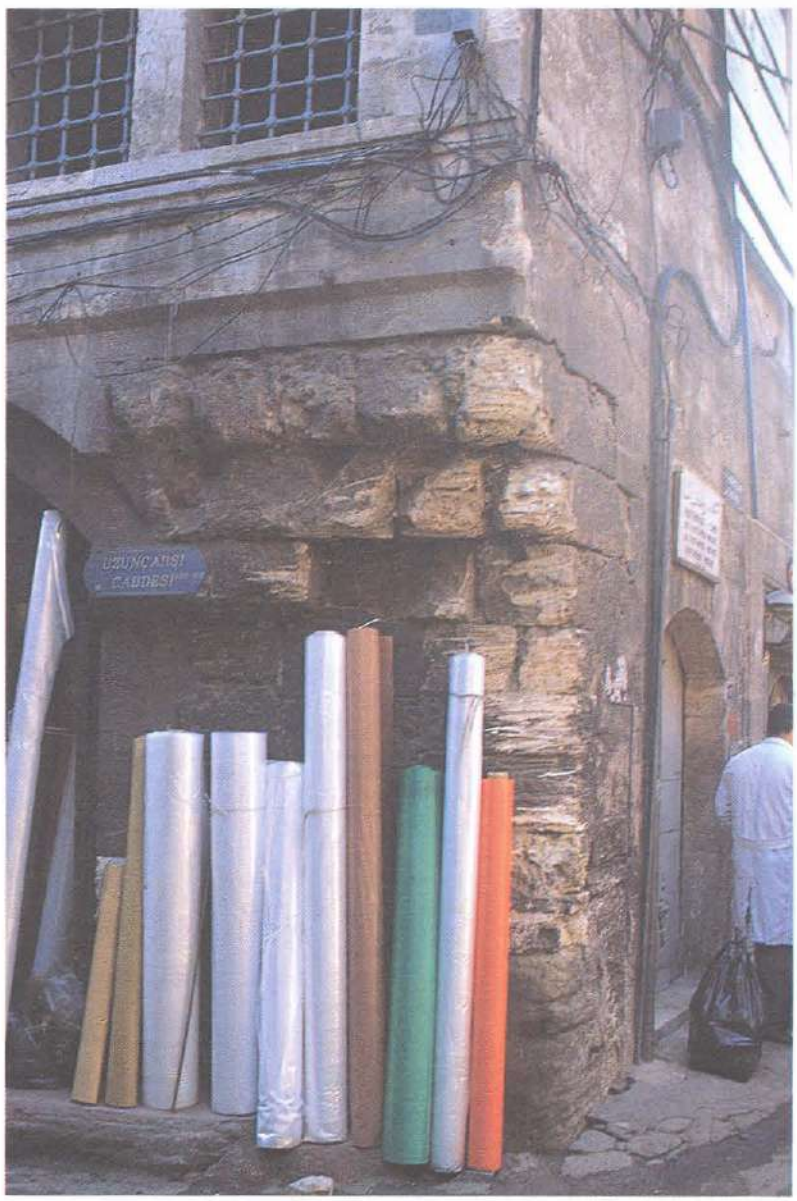
Hava kirliliği

Atmosferi kirleten sanayi atıkları, ısınma sistemleri, kömürle çalışan vapurlar, motorlu taşıtlardan çıkan zararlı gazlar, anıtların üzerinde kirli bir tabakanın oluşmasına, ayrıca taşları eriten asit yağmuruna neden olmaktadır. Havadaki karbondioksit, kükürt dioksit ve kükürt trioksit gazlarının yağmur suyunda erimesiyle taşları eriten asitler oluşmaktadır. Islanan yüzeylerdeki bezemeler asitin aşındırıcı etkisiyle ayrıntılarını yitirmektedir. Arada sırada ıslanan cephelerde ise kara, geçirimsiz bir tabaka oluşur. Cephelerde biriken kurum mimari ayrıntıların algılanmasını engellemekte, bu kir tabakası altında kalan taşlar özelliklerini yitirerek erimektedirler. Zamanla kabaran, dökülen kabuklar sülfatlaşma belirtisi gösterir (Şekil 52). Gözenekleri kalsiyum sülfatla dolan taşlar, bozulma derinliğine bağlı olarak, yüzeyden ıslanma alanı sınırına kadar, tabaka halinde dökülür.

Venedik Tüzüğü'nün 8. maddesinde "anıtın tamamlayıcı unsurları sayılan heykel, resim gibi süslemeler, ancak bunları korumanın başka çaresi yoksa yerlerinden kaldırılabilir " denilmektedir. Buna uyarak Avrupa ülkelerinde birçok Ortaçağ anıtının eriyen heykelleri müzelere taşınmış, yerlerine kopyaları yerleştirilmiştir (Şekil 53). Tüm dünya için sorun olan hava kirliliğinin hasarlarını azaltmak için çalışmalar yapılmakta; ısıtma sistemleri, trafik araçlarında kullanılan enerji kaynakları değiştirilmekte, sanayinin kirletici etkisi denetlenmeye çalışılmaktadır.

Trafik

Tarihi kentlerin insan ve at arabası trafiğine göre düzenlenmiş olan sokak dokusunun kamyon ve benzeri ağır taşıt trafiğine açılması, bu yollar çevresindeki yapılarda titreşimler ve temellere yapılan baskı sonucu ortaya çıkan hasarlara neden olmaktadır (Şekil 54). 1. Boğaz Köprüsü'nün Anadolu yönündeki ayakları altında bulunan Beylerbeyi Sarayı'nın bütünlüğü bu ulaşım hattının müdahalesiyle bozulmuştur. Ayrıca Ahır Köşkü ve Mermer Köşk titreşimlerden etkilen-

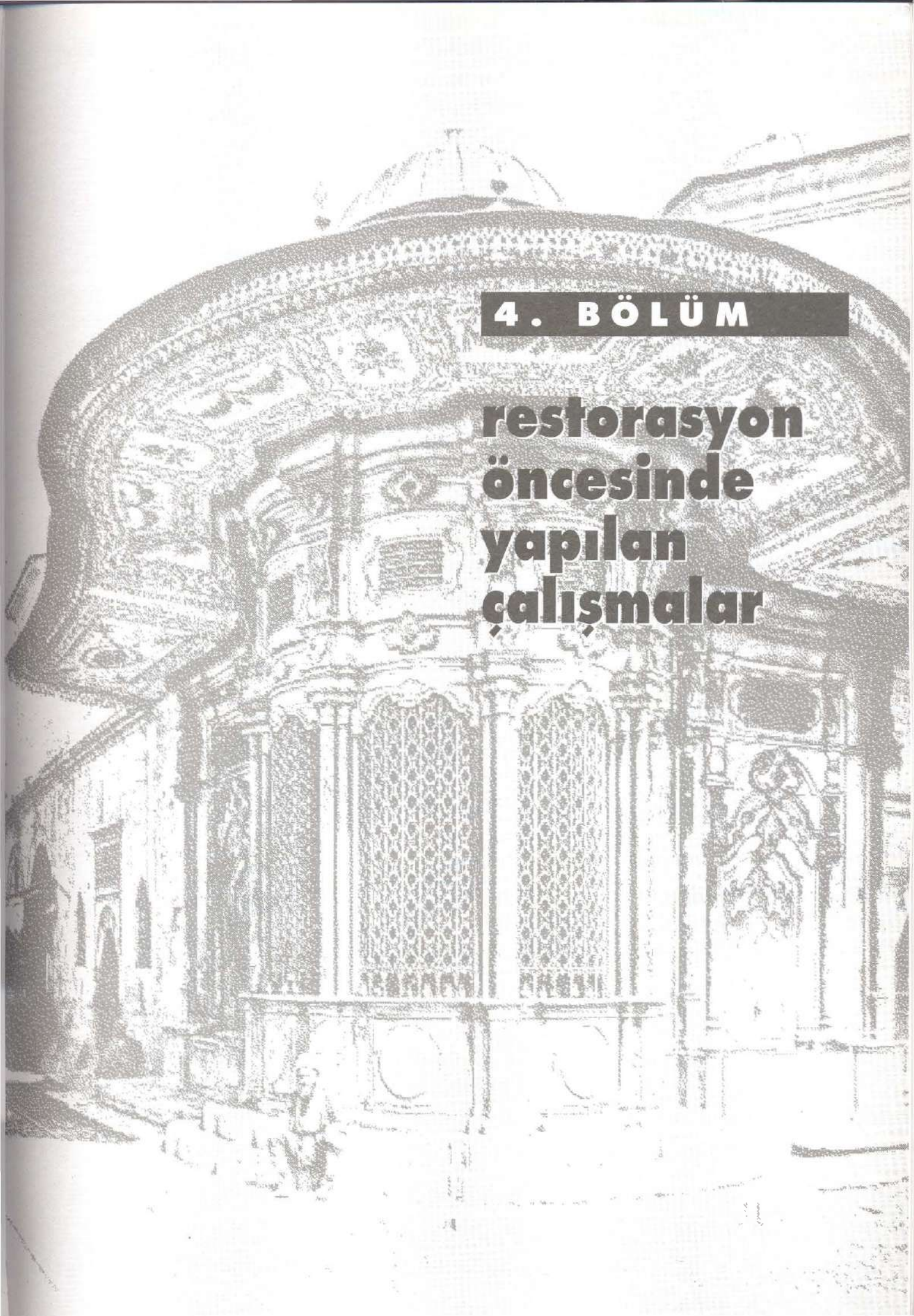
57. İstanbul. Tahtakale. Rüstem Paşa Camii çevre duvarında araçların sürtünmeleri sonucu oluşan aşınmalar

mektedir. Haliç Köprüsü'nün kuzey ayağı Halıcıoğlu Camii'nin çok yakınındadır; bu tarihi yapı köprünün altında kalmıştır. Ayvansaray yönünde, trafiğe kolaylık sağlanması uğruna mezarlıklar taşınmış, bir cami, iki su yapısı yüksek yollar arasında, çukurda bırakılmıştır (Şekil 55). Eyüp'te uzun süre Silahtar Ağa yönüne giden kamyonların geçtiği tarihi mezarlık duvarlarında düşeyden ayrılmalar gözlenmiştir. Dar sokakların köşeleri, tarihi kapılar da turist otobüslerinin veya kamyonların sürtünmeleri sonucu çizilmekte, zarar görmektedir. İstanbul Karasurları üzerinde yer alan Yedikule Kapısı, Topkapı Sarayında Bab-ı Hümayun taşıt trafiğinden zarar gören geçitlerdir (Şekil 56). Rüstem Paşa Camii'nin güneybatı köşesi de kamyonların neden olduğu çiziklerle doludur (Şekil 57). Korunması istenen kentsel dokularda gerekli plan kararları alınarak yayalaştırma bölgeleri oluşturmak, trafiği denetlemek, daha uygun yerlere kaydırmak gerekmektedir.

Ender olmakla birlikte, trafik kazaları (kara, hava ve deniz) da anıtlarda kayıplara neden olmaktadır. İstanbul Boğazı'nda gemilerin kıyıya çıkması ve yalıları yıkması birkaç kez tekrarlanan kazalar arasındadır. Independenta tankerinin Haydarpaşa önünde patlaması da, tarihi gar binasının zarar görmesine neden olmuştur.

NOTLAR

1. P. Sanpaolesi, "Factors Contributing to the Deterioration of Monuments", *Preserving and Restoring Monuments and Historic Buildings*, Unesco Paris 1972, s.109-124; B.M.Feilden, *Conservation of Historic Buildings*, Butterworths Chatham 1982, s.90-167
2. A. Arel, "Eski Eser Tahribatı ve Korumasıyla İlgili Bazı Gözlemler", *AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXIV, sayı: 1-2, Ankara 1990, s.319
3. A. Refik Altınay (haz: A.Uysal). *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı*, Ankara 1987, s.89
4. H.D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı:27, İstanbul 1973, s.58- 84
5. 4.3.1988 gün ve 16 sayılı karar: "Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının herhangibir şekilde yok olmaları halinde parsele ilişkin yapılacak işlemler", *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları*, Ankara 1989, s.16.
6. A. Paşiç, *The Old Bridge in Mostar*, İstanbul 1995, s.38-39.

4. BÖLÜM

restorasyon öncesinde yapılan çalışmalar

Restorasyon Öncesinde Yapılan Çalışmalar

Restorasyon çalışmalarına başlamadan önce anıt fotoğraf, video vb. tekniklerle ayrıntılı olarak belgelenir, ölçekli çizimleri yapılır, ayrıca

a. tarihçesi,

b. estetik özellikleri ve değeri,

c. teknik özellikleri (yapım teknikleri, malzeme ve taşıyıcı sistemi),

d. yasal statüsü,

incelenir. Çoğu kez rölöve ile birlikte yürütülen araştırmalar anıtın iyice tanınmasına olanak verir. Mimar çeşitli kaynaklardan derlediği bilgiler ışığında yapılacak restorasyonu yönlendirecek temel verileri elde eder. Sorunları çözmek için mevcut olasılıkları gözden geçirir; olumlu ve olumsuz yönlerini tartışarak, en az müdahaleyle en iyi korumayı sağlayacak yöntemi seçmeye çalışır. Yeterli ön araştırma yapılmadan ve düşünme fırsatı olmadan onarıma geçilmesi kötü uygulamaya yol açacağından, bu araştırmalar üzerinde önemle durulması gerekir.

TARİHİ VE ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR

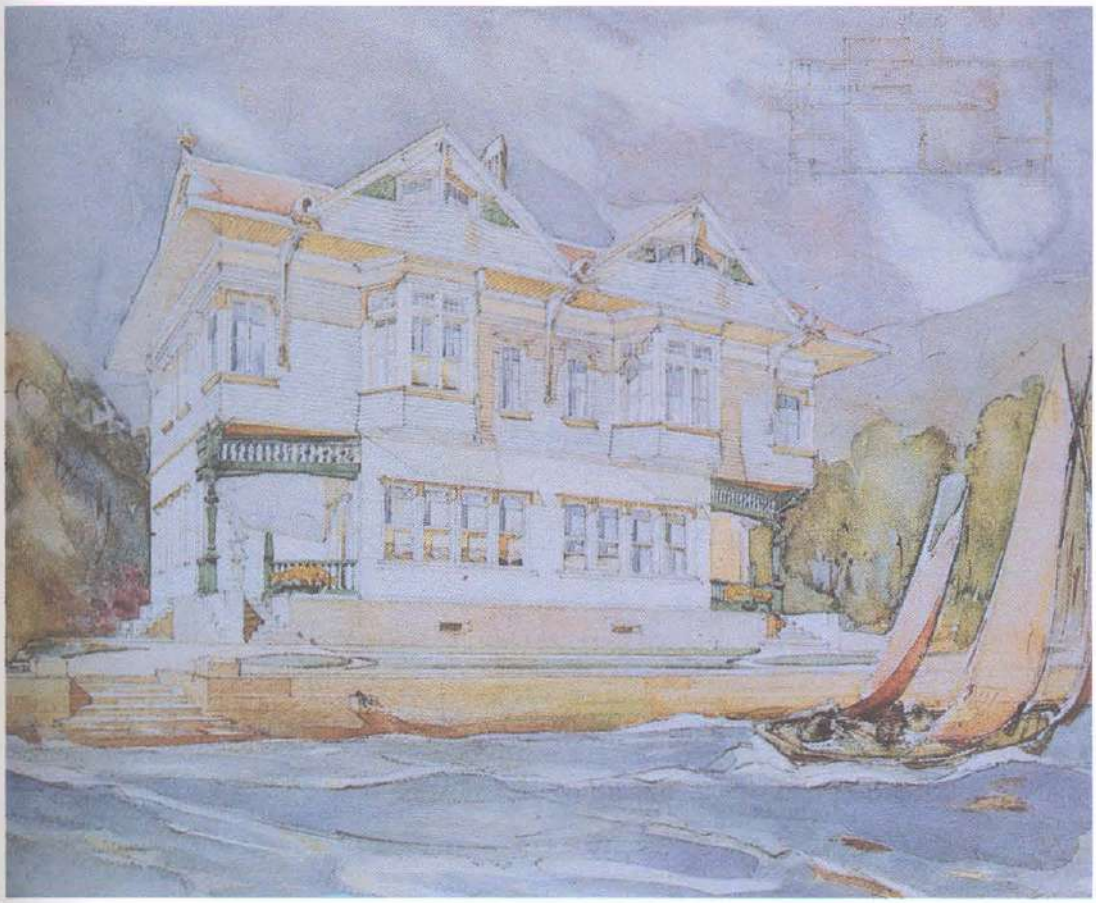
Tarihi yapılar hakkındaki araştırmaların ilk aşamasında elde edilebilen bilgiler çoğu kez yapım tarihi ve yaptıran kişinin kimliği ile sınırlı kalabilir . Eğer yapının bir yazıtı bulunmuyor ve yaptıran kişinin hangi tarihte yaşadığı bilinmiyorsa, tarihlendirme binanın üslup, yapım tekniği, plan, cephe düzeni gibi özelliklerine bakılarak yaklaşık olarak yapılabilir.

Mimarlık tarihi kitaplarından yararlanılarak üzerinde çalışılan anıtla aynı dönemde yapılmış diğer yapılar hakkında bilgi sağlanır, karşılaştırmalı bir değerlendirmeye gidilebilir. Yapının zaman içinde geçirdiği deprem, yangın ve onarımları saptamak, ilk durumunu anlayabilmek için tarih kitaplarına ve belgeliklere başvurmak gerekir. Cami, medrese, kütüphane, hamam, kervansaray gibi anıtsal eserlerle ilgili vakfiyeler, inşaat ve onarım defterleri Başbakanlık, Topkapı Sarayı Müzesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde bulunabilir. Osmanlıca, Arapça ya da Farsça olan bu metinleri okumak ve anlamak için tarihçilerin yardımına gerek duyulur.

Bazı anıtlar, mimari dönemler, üsluplar üzerine ayrıntılı araştırmalar mevcuttur. Örneğin, Süleymaniye Külliyesi yapımı ile ilgili arşiv kaynakları Ömer Lütfi Barkan tarafından incelenerek yayınlanmıştır.[1] İnşaat defterleri külliye yapılarında kullanılan malzeme türleri, külliye öğelerinin yapım tarihleri, işçilik ücretleri, işçi ve sanatkarlar hakkında veriler sağlarlar. 17. yüzyılda yaşayan Evliya Çelebi'nin ünlü Seyahatname adlı eseri ve aynı dönemin vakanüvisi Naima'nın Tarih'i dönemlerinde yapılan yeni binalar ve onarımlar hakkında bir kısmı önemli olabilen açıklamalar içermektedir. Belirli yapı tipleriyle (camiler, tekkeler, hamamlar vb) ilgili eserlere dayanarak bugün değişikliğe uğramış yapıların eski durumları saptanabilir. Örneğin Hüseyin Ayvansarayi'nin hazırladığı Hadikat-ül Cevami, İstanbul camileri ve kentsel topoğrafya için eşsiz bir kaynaktır. H.Glück'ün İstanbul hamamlarıyla ilgili eseri [2] bugün harap ya da yok olan birçok İstanbul hamamına ait plan ve kesitleri içeren önemli bir çalışmadır. 1940'larda İ.H.Tanışık tarafından hazırlanan İstanbul Çeşmeleri adlı yapıt, zamanla değişen, ya da yok olan çeşmelerin eski durumlarının anlaşılmasına olanak vermektedir. Eski dergi, gazete ve filimler kentsel çevre ile ilgili zengin açıklama ve görsel malzeme sunan değerli kaynaklardır.

Genellikle 19. yüzyıldan önceki dönemlere ait özgün çizimleri bulmak güç, hatta olanaksızdır. 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılda yaşayan ünlü mimarların bir bölümünün arşivlerine ulaşılabilmekte ve ilk tasarımlarına ait plan, kesit ve renkli perspektif çizimlerinden yararlanmak mümkün olabilmektedir. Örneğin İtalyan mimar Raimondo D'Aronco'nun projeleri İtalya'da Udine Kenti Çağdaş Sanat Galerisi'nde bulunmaktadır.[3] İstanbul'da Şeyh Zafir Külliyesi, İtalyan Sefareti Yazlığı gibi önemli yapıtları bulunan D'Aronco'nun Kireçburnu'nda yaptığı Cemil Bey Yalısı (1903-1905) için hazırladığı suluboya perspektif, binanın cephesinde kullanılacak renkler hakkında mimarın düşüncesini açıklayan önemli bir grafik belgedir (Şekil 58, 59). Benzer biçimde 1. Ulusal Mimarlık akımının önde gelen mimarlarından Kemalettin Bey'in eserlerine ait özgün çizimler, kimi değişikliğe uğramış olan yapıların iç mekan düzenleri ve özgün ayrıntılarına ışık tutmaktadırlar.[4]

Eski fotoğraflar tarihi binaların ve kentlerin geçmişteki durumlarını anlamak için en sık başvu-

58. Kireçburnu'nda Cemil Bey Yalısı: D'Aronco tarafından hazırlanan 1904 tarihli renkli desen

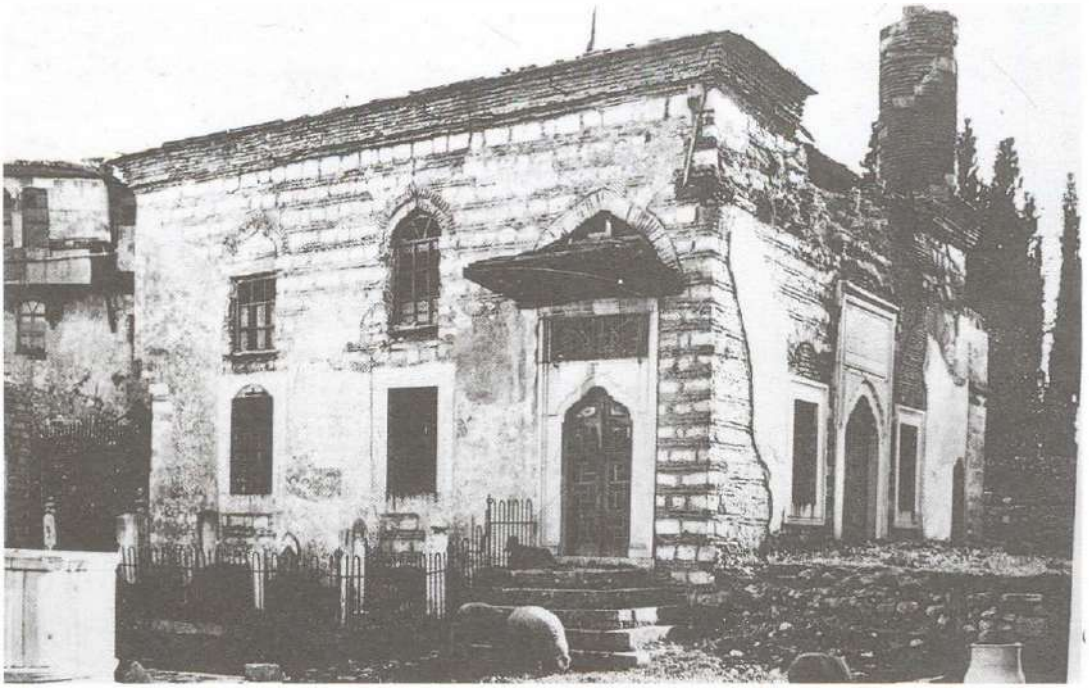
59. Cemil Bey Yalısı'nın bugünkü durumu: Onarım sırasında mimarın öngördüğü renk düzenine uyulmamıştır.

60. Edirnekapı dışında yer alan Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Mescidi'nin (1753) 1935 yılındaki durumu (Encümen Arşivi)

rulan belgelerdir (Şekil 60). Bu teknik olanağın ortaya çıkışından önceki döneme ait minyatürler, gravürler, eskizler, suluboya resimler, yağlıboya tablolar, fotoğraf kadar objektif olmasalar da, kentsel doku ve mimari karakter, meydan ve sokak oluşumları, binaların cephelerinde kullanılan renkler, çatı biçimleri ile genel görünümü etkileyen ağaç türleri hakkında fikir verirler. Tarihçilerin yazdıkları ile grafik belgelerin sağladığı veriler birleştirildiğinde binalar hakkındaki bilgiler daha da netleşmektedir. Örneğin 25 Temmuz 1794 'de çıkan bir yangında [5] üst kısmı harap olan Galata Kulesi'nin onarımıyla ilgili ayrıntılar Cevdet Tarihi'nde yer almaktadır . Cevdet Paşa kulenin duvarından iki zira (yaklaşık 1.5 m) kadar dışarı çıkan dört camlı köşk yapıldığını belirtmektedir.[6] Kulenin bu onarımdan sonra aldığı durum Melling'in çiziminde görülmektedir (Şekil 61). Kulenin bir sonraki onarımı 1832 de olmuştur.[7] 1830'larda İstanbul'a gelen sanatçıların desenlerinde kulenin üst kısmının bu yenileme sonrasında aldığı biçim izlenebilmektedir.[8]

Bir anıt ve çevresindeki sokak dokusu ve yapılar hakkında eski haritalar da ayrıntılı bilgi sunarlar. İstanbul'da Suriçi bölgesinin yangın ve imar haretketlerinden önceki kent dokusu için 1875'lere tarihlenen taşbaskısı harita [9] önemli bir kaynaktır (Şekil 62). J. Pervititch ve diğer topograflarca hazırlanan sigorta ve yangın haritaları kentin 20. yüzyılın ilk yarısındaki sokak dokusu ve yapı karakteri hakkında başvurulabilecek kaynaklardır. Bu belgeler yardımıyla üzerinde çalışılan anıtın eski doku içindeki konumu, çevresindeki yapılar hakkında bilgi edinilebilir.

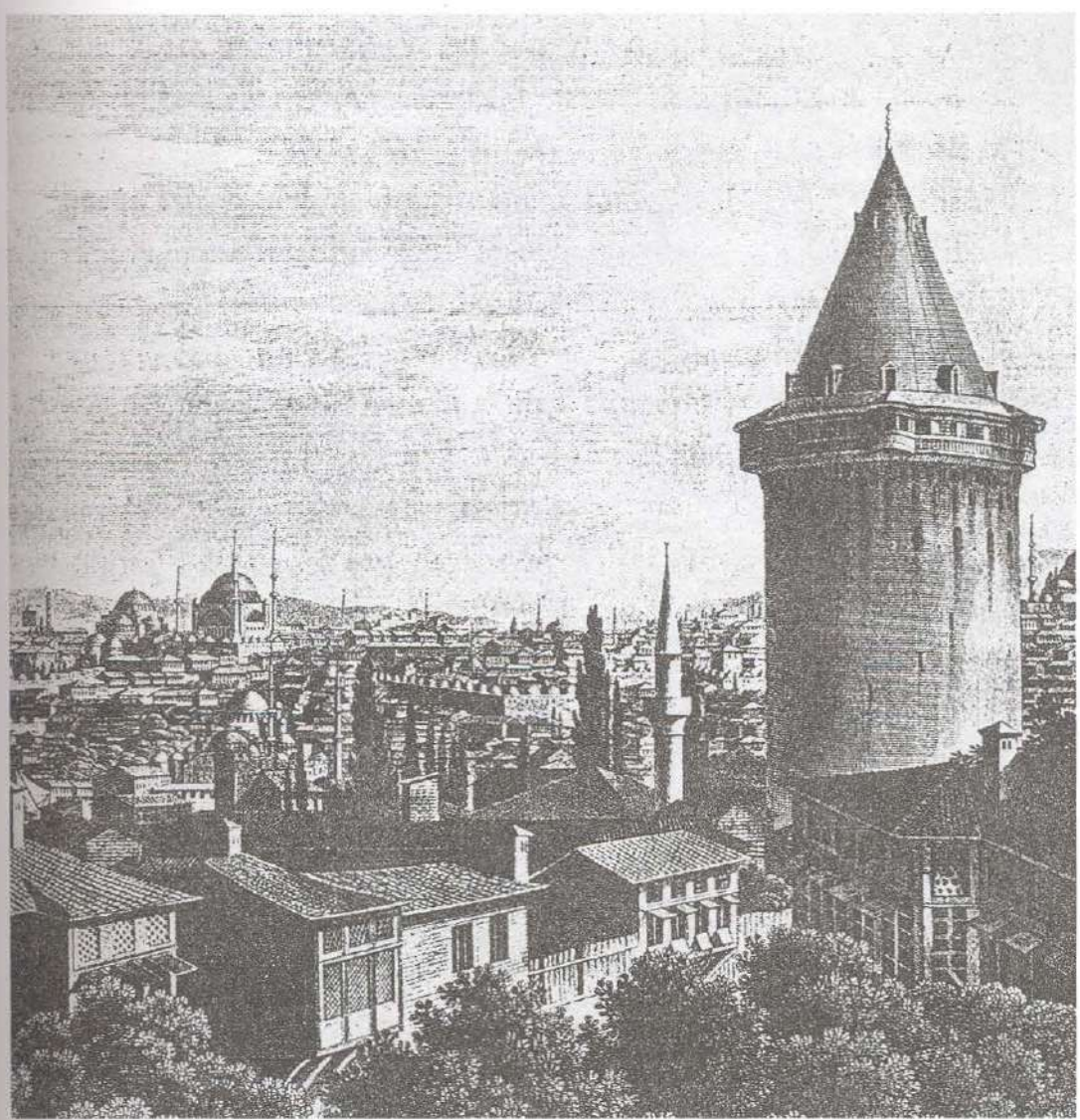
Uzun süre ihmal edilen, üzerinde ağaçlar büyümüş, içi toprak ve yıkıntı ile dolmuş binalarda duvarları ve döşeme seviyesini ortaya çıkarmak için moloz tabakası kaldırılır. Arkeolojik veriler barındıran dolguların temizliği bilimsel kazı şeklinde, uzman gözetiminde yapılır. Kazı buluntuları (seramik, yazıt, mimari parça), ile yangın, yıkım, yeniden yerleşmeye ait değişik tabakalar (stratigrafi) fotoğraf ve ölçekli çizimlerle belgelenir. Özgün yapıyı daha iyi kavrayabilmek için sonradan eklenen gelişigüzel duvarların, ara katların, çatıların kaldırılması gerekebilir. Temizliğe başlamadan önceki durum fotoğraf ve çizimlerle belgelenir; kazı ve temizliğe başlayabilmek için Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu'na başvurularak izin alınır.

SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Anıtın tasarımında etkili olan estetik anlayışının, mimari tasarım ilkelerinin irdelenmesi, yapıldığı dönemin sanat akımlarının belirlenmesi, ait olduğu yapı tipinin tanınması ve tipolojik olarak değerlendirilmesi konuları yapıtın sanat değerinin ortaya çıkarılması açısından gereklidir. Yapının bezeme programı içinde yer alan çini, duvar resmi, ahşap işçiliği, malakâri bezeme ve benzeri sanat değeri taşıyan ayrıntıların nitelikleri ve bu niteliklerin dönemleri için taşıdıkları önem araştırılır. Yazıtlar, monogramlar, güneş saatleri, taşçı işaretleri, kullanıcılar tarafından duvarlara yazılmış yazılar ve karalanmış şekiller binanın ilk döneminden günümüze kadar geçirdiği evreler hakkında veri sağlayan belgeler olarak değerlendirilir.

Anıtın sanat değerini anlamak ve yorumlamak açısından tasarımından ve yapımından sorumlu mimar ve diğer sanatçıların saptanması önemlidir. Bir eserin aynı dönemin benzer yapıtlarıyla üslup ve tipoloji açısından karşılaştırılarak, çağının mimarlığı içindeki yerinin belirlenmesi de yararlı olur. Bu ayrıntılı çalışmalar her zaman sanat ve mimarlık tarihi kitaplarından yararlanılarak gerçekleştirilemez. Binanın yapıldığı dönem

61. Galata Kulesi'nin 1794 onarımından sonraki durumu (Melling)

üzerinde çalışan, o alanda uzman sanat/mimarlık tarihçilerinin birikimlerine başvurulması gerekir.

Yapının ilk tasarımındaki ve daha sonraki dönemlerdeki onarımlarında uygulanan renk düzeninin ve bezeme katmanlarının incelenmesi de restorasyon öncesinde özel bir araştırma konusu oluşturur. Boya tabakalarının analizi için küçük sondajlar yapılır. Değişik bezeme katmanlarının varlığı saptandığında bezemeli son tabakanın altından çıkan ve daha önceki dönemler hakkında ilginç veriler sağlayan izlerin niteliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için üst tabakanın kaldırılması gerekebilir (Şekil 64). Böyle bir araştırmanın nerede duracağı, hangi bezeme tabakasının sergileneceği veya feda edileceği konusundaki karar Kültür Bakanlığı'na bağlı Koruma Kurulları tarafından verilir.

TEKNİK ARAŞTIRMALAR

Restore edilecek binanın durumunun incelenmesi, hasar nedenlerinin araştırılması ve teşhis edilmesi disiplinlerarası araştırmalar gerektirebilir. Onarımı yürütecek mimar nemden kaynaklanan çeşitli sorunları, farklı oturma, ezilme, çatlama gibi taşıyıcı sistem aksaklıklarını, malzemelerdeki bozulmaları, yanlış onarımların neden olduğu hasarları teşhis etmek ve çözümleyebilmek için yapı fiziği, zemin ve strüktür mühendisliği, kimya, malzeme bilimi uzmanlık alanlarından yardım alır.

Zeminle ilgili bir kuşku olduğunda, zemin mühendislerine danışılmalıdır. Sondaj, askıya alma veya geçici desteklere gerek olup olmadığına zemin ve strüktür mühendisleri karar verir. Temel genişliği ve derinliğinin anlaşılması için araştırma kazısı yapılması istenebilir. Çatlakların hareketli olup olmadıklarını anlamak için cam levhalar (tell-tales) yapıştırılır veya Demec gauge, strain gauge, çatlak monitoru yardımıyla çatlak genişliği sürekli ölçülerek izlenir (Şekil 63). Yüzeydeki çatlakların gerisindeki duvarın durumunu gözlemek için sıvaların raspa edilmesi söz konusu olabilir. Ayrıca sıva altındaki duvarın türünü (taş, tuğla, ahşap karkas vb.) anlamak için de benzer araştırmalar yürütülür. Zemin ve sıva altındaki durumu gözlemek için kazı, raspa ve benzeri çalışmalar yapılacaksa, araştırma öncesi durumun fotoğraf ve çizimlerle belgelenmesine özen gösterilmelidir. Ahşap iskeletli yapılarda bağlantıların sağlam olup olmadığı araştırılır; zeminden yükselen nem, çatıdan sızan sular sonucu taşıyıcı öğelerde, kaplamalarda bozulma olup olmadığı incelenir. Ahşap döşemeli kârgir yapılarda, kirişlerin duvar içine giren kısımlarının bozulup bozulmadığına bakılması gerekir. Kapalı mekânlarda küf ve mantarlar gelişeceğinden, çatı aralarına ve bodrumlara havalanma olanağı sağlanması önemlidir.

Cephelerdeki incelemeler için genellikle merdiven kullanılır. Merdivenle ulaşma güçlüğü olan yerlere vinç sepeti ile yaklaşılabilir. Daha uygun olanı, onarımda da kullanılacak olan bir iskelenin kurulmasıdır (Şekil 65). Genellikle araştırmaların yapıya zarar vermeyen yöntemlerle (nondestructive evaluation methods - NDE methods) yürütülmesi yeğlenir. İlerleyen teknoloji bu olanakları arttırmaktadır. Örneğin duvarın içindeki boşluk ve malzeme farklılıklarını anlamak için radar, mekanik darbe ile yaratılan ses dalgaları, ultrasondan yararlanılmaktadır.[10] Duvar örgüsündeki taş blokları, ya da sütun, başlık gibi mimari bileşenleri birleştirmek için kullanılan metal bağlayıcıların (kenet ve miller) yerlerini, ne durumda olduklarını belirlemek için gamma ışınlarından yararlanmak mümkündür. Atina Akropolü'nde Parthenon ve Erechteion anıtlarında 20. yüzyıl başında Balanos tarafından yapılan restorasyonlarda konulan çelik taşıyıcı ve bağlayıcı elemanların korozyonlarının neden olduğu bozulmalar gammagraphy ile saptanmıştır.[11] Endoskop kullanılarak çatlakların içi incelenebilmektedir.

Bilgisayar programlarıyla (örneğin SAP 90) anıtın yük dağılımı belirlenebilmekte,[12] basınç ve çekme gerilmelerinin yoğun olduğu, depremde riskli olan bölgeler saptanmaktadır.

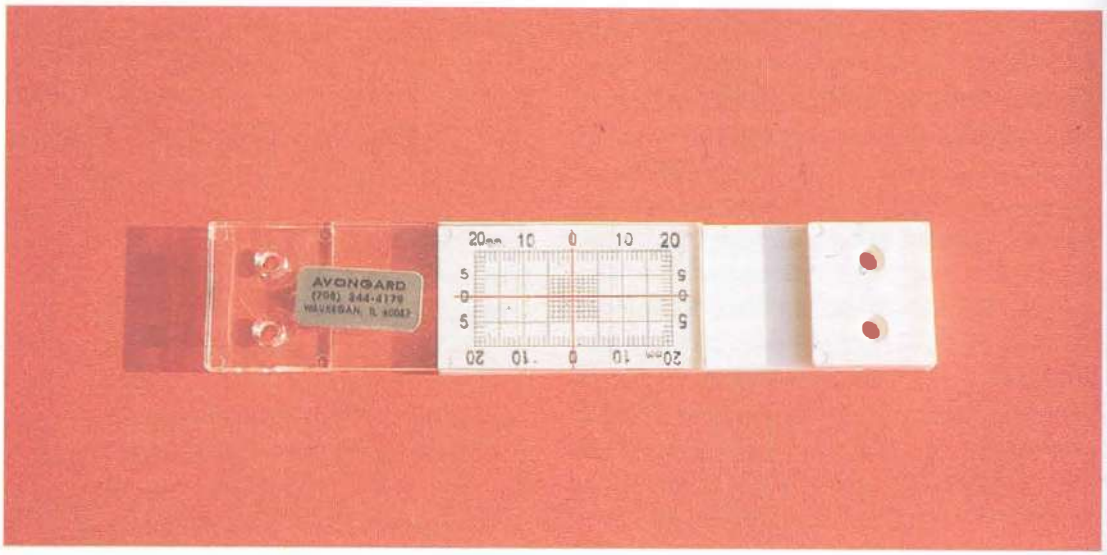
Ancak her zaman bu yöntemleri uygulama şansı kolayca elde edilemez. Bu olanaklar sağlanamadığında, araştırmalar daha ucuz yollarla ve yapıya en az zarar vermeye dikkat edilerek sürdürülür. Tarihi yapıda kullanılan malzemelerin özelliklerinin (basınç, çekme, eğilme, su emme, ısıl genleşme vd.) belirlenmesi de anıtın mevcut durumunun değerlendirilmesi açısından gerekli-

dir. Ayrıca malzeme türlerinin (taş, tuğla, kerpiç, ahşap, harçlar, metaller, boyalar), hangi kaynaklardan getirildiklerinin, fiziksel ve kimyasal özelliklerinin saptanması restorasyonda kullanılacak malzemelerin niteliklerinin belirlenmesi açısından da önemlidir. Mevcut malzemelerin tanınabilmesi için uygun yerlerden örnekler alınarak laboratuvar testleri yapılır. Harç örneklerinin cephe gerisinden, az bozulmuş kısımlardan alınması uygundur. Bünyeyi oluşturan ana malzemelerden örnek almak için harç bağlantısı gevşemiş, bezemesi olmayan taş veya tuğla elemanları seçmek uygun olur. Kolayca sökülebilen parçalar yoksa, değişik boyutlu matkaplar kullanılarak karot alınması gerekebilir.[13] Hasar verici olan bu yöntemin uygulanabilmesi için önceden yetkili koruma kurulundan izin alınması gerekir. Alınan bütün örnekler numaralanarak torbalara veya kutulara konulur ve yerleri rölöveler üzerine işaretlenir. Karotlar incelenerek yapının o bölgesindeki malzemenin kompozisyonu, dolulukboşluk oranı, harç dağılımı anlaşılabilir; örnekler üzerinde mukavemet ölçümleri yapılabilir. Deneyler sonucu saptanacak olan özellik farklılıkları değişik yapım dönemleri, onarımlar hakkında ipuçları verebilirler. Bu ilişkiler araştırılıp

62. 1870'lerde hazırlanan taşbaskısı İstanbul Tarihi Yarımada Haritası'nda Yedikule ve çevresinin durumu

63. Çatlak monitörü

64. Topkapı Sarayı, Harem'de Valide Sultan Odası. Geç dönem yağlıboya ve mermer taklidi sıvanın altından çıkan bezeme düzeni (İTÜ Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

yorumlanır. Malzeme tür, renk, işleniş ve boyut özelliklerinin tarihi bilinen başka yapıların malzemeleriyle karşılaştırılması da önemlidir.

Eğer Ayasofya gibi karmaşık sorunları olan, evrensel öneme sahip antik bir anıtın bakım ve onarımı söz konusuysa önce anıtın özgeçmişi derinliğine incelenmeli ve bugünkü sorunları iyice kavranmalıdır. Bir yandan anıt hakkındaki mevcut yayınlardaki bilgileri derlemek, öte yandan fiziksel durumunu tam olarak saptamak için ayrıntılı gözlem ve kayıtlara gerek duyulur. Çağdaş teknolojinin sunduğu olanaklardan yararlanarak, mevsimlere bağlı olarak nem ve ısı, zemin suyu seviyesi değişiklikleri, çatlak hareketleri, deprem etkileri gibi konuların sürekli izlenmesi, kaydedilmesi sağlanır.

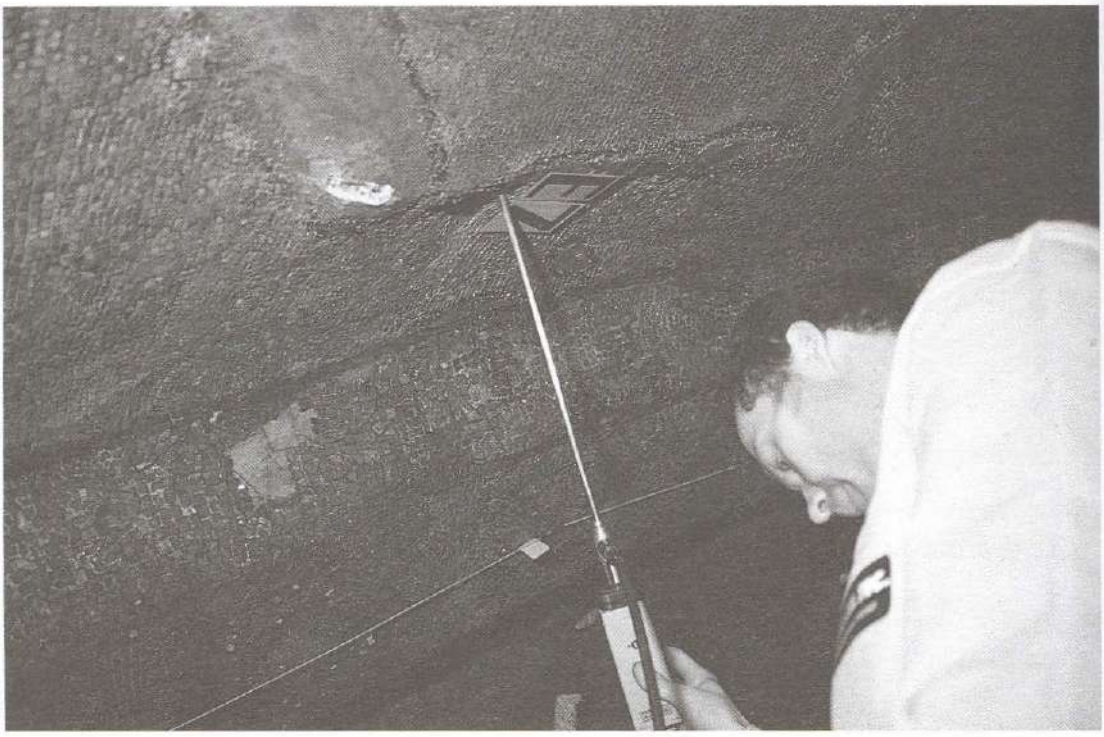
ANITIN YASAL STATÜSÜ

Onarılması düşünülen yapının koruma derecesi ona yapılacak müdahalenin sınırlarını da tanımlar. Aynen korunması gerekli 1. grup yapılarda ek ve değişiklik yapma olanağı kısıtlıdır. Önemli iç mekan özelliğine, bezemeye sahip olmayan 2. grup yapılarda, cepheye yansımayan değişikliklere izin verilmektedir. Eğer çalışmaya başlanırken onarılacak binanın koruma grubu bilinmiyorsa, 1/500 ölçekli kadastral durumu, 1/50 ölçekli rölövesi ve fotoğraflarını içeren bir dosya, anıtın bulunduğu yerin bağlı olduğu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na sunularak statüsünün saptanması istenir. Rölöveler yapıyı tam olarak anlatacak şekilde plan, kesit ve görünüşleri kapsamalıdır. Yapıya ait iç ve dış fotoğraflar, çekildikleri yer ve yönleri plan üzerine işaretlenerek, tarihi, estetik ve teknik araştırmaları içeren rapor ve rölövelerle birlikte Kurul'a sunulur. Rölövelerde malzeme türleri ve mimari bileşenlerin korunma durumları açıklamalarla belirtilir. Bezemelerle ilgili fotoğraf ve ayrıntılı çizimlerin de dosya içinde yer alması gerekir. Bölge kurulları sorumluluk bölgeleri içinde yer alan tescilli her bina için bir dosya düzenlerler ve o yapıyla ilgili belge ve bilgileri saklarlar. Restorasyon projesi hazırlamaya girişmeden önce bu görevi üstlenen mimarın ilgili koruma kurulunun dosyasında bulunan eski fotoğraf ve rölöveleri, restorasyon projelerini ve kararları inceleyerek geçmişteki işlem ve kararlar hakkında bilgi edinmesi yararlı olur.

Tarih kitaplarından, arşiv belgelerinden, özel monografilerden ve gözlemlerden yararlanılarak derlenen bilgiler ışığında tarihi yapının dokusunun daha iyi kavranıp anlaşılması mümkün olur. Binanın daha önce yapılmış rölöveleri, eski fotoğrafları, yöreyle ilgili hava fotoğrafları, haritalar, kent planları, gravürler yapıyla ilgili vakfiye ve vakfa ait gelir gider kayıt defterleri, onarım keşifleri veya onarım harcamalarının kaydedildiği defterler, gezginlerin notlarında yer alan gözlemler de sağladıkları bilgilerle bazı karmaşık noktaların çözümlenebilmesine olanak sağlarlar. Bozulma süreçlerinin ve malzemelerin ince-

65. Taşkışla güney cephesine onarım iskelesi kurulurken (Y.Çelenk, 1994)

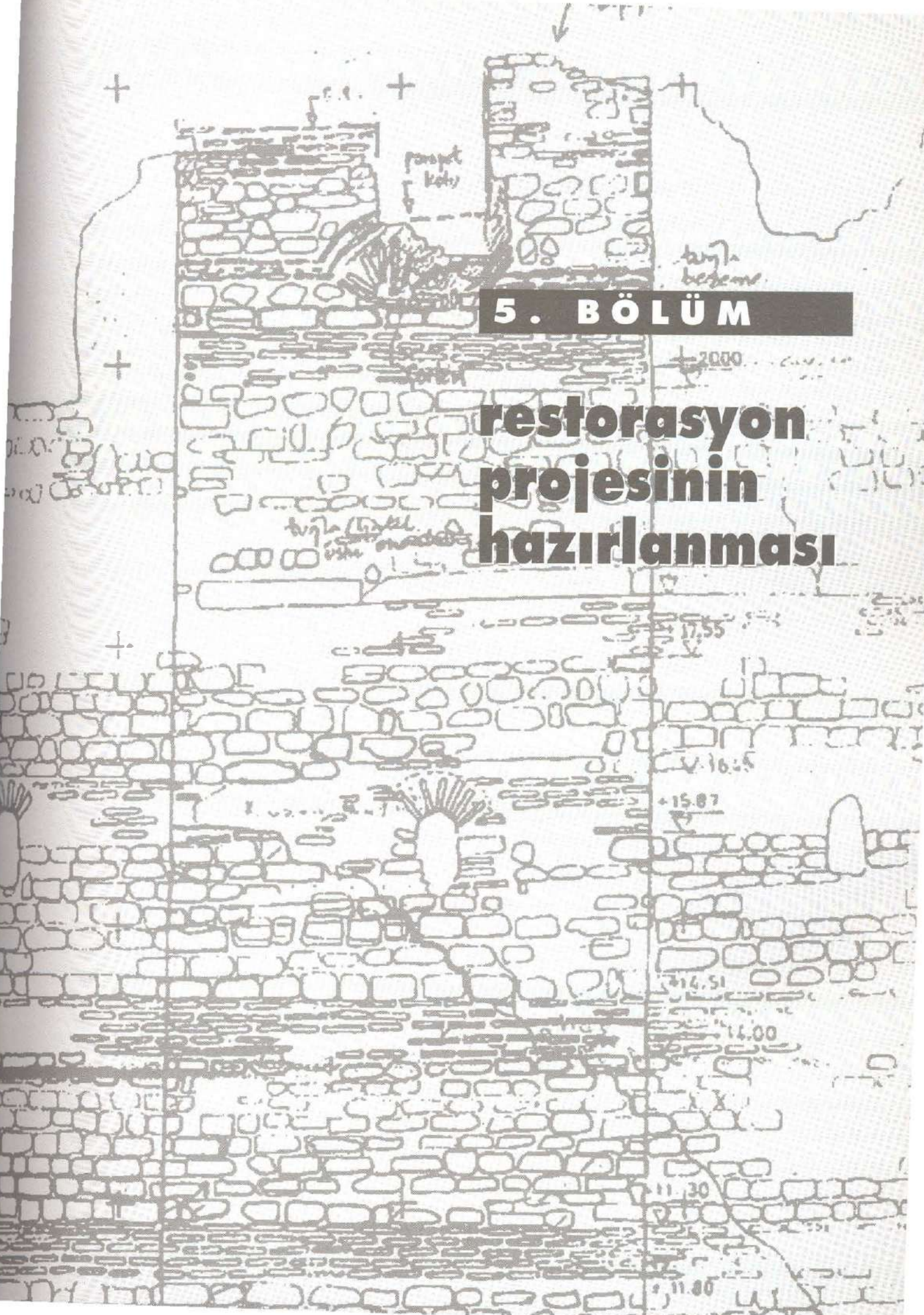

66. Ayasofya kubbesinde video endoskop ile inceleme (A.Neftçi, 1995)

lenmesi sonrasında derlenen bilgilerle yapılacak restorasyonu yönlendirecek temel veriler derlenmiş olur. Bu bilgiler ışığında onarım olasılıkları tartışılır ve çabalar en az müdahaleyle koruma ilkesine uygun öneri geliştirme üzerinde yoğunlaşır.

NOTLAR

1. *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557),* C.I, Ankara 1972; C.II, Ankara 1979
2. "Die Baeder Konstantinopels und ihre Stellung in der Baugeschichte, *Probleme des Wölbungsbaues,* C.I, Viyana 1921
3. C.Pirovano (ed.), *D'Aronco Architetto,* Milano 1982; İtalyan Kültür Merkezi, Udine Çağdaş Sanat Galerisi Koleksiyonundan, *Raimondo D'Aronco'nun Türkiye Yılları (1893-1909),* İstanbul 1995
4. Y. Yavuz, *Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi ve Mimar A. Kemalettin Bey,* Ankara 1981
5. S. Eyice, *Galata ve Kulesi,* İstanbul 1969, s.101, 126
6. M. Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Afetler, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I,* İstanbul 1963, s.366
7. Eyice, a.g.e., s.38
8. aynı eser, s.103-107: W.H. Bartlett ve E. Flandin'in desenleri
9. E.H. Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Haritası,* İstanbul 1958
10. J. Haller "Zerstörungsfreie Methoden zur Beurteilung historischen Mauerwerks", *Bauwerksdiagnostik,* Sonderforschungsbereich 315, Sonderheft 1990, Karlsruhe (tarihsiz), s.5-10
11. L. Hatziandreou, "Gammagraphy", *The Acropolis* (Hellenic Republic-Ministry of Culture and Science), Atina 1976, s.53-61
12. S. Hernandez, J. Mata, A. Solozabal, "A Computer Aided Repair (CAR) Case Study: The Hogar Pignatelli Church at Zaragoza", *Structural Repair and Maintenance of Historical Buildings,* Surrey 1989, s. 547- 558
13. D. Van Gemert, "Consolidation of the Tower of St.Mary's Basilica at Tongeren, Belgium, Preliminary Investigation and Design", *Structural Repair and Maintenance of Historical Buildings,* Surrey 1989, s.378-379.

5. BÖLÜM

restorasyon projesinin hazırlanması

Restorasyon Projesinin Hazırlanması

Restorasyon projesi, anıta ait ayrıntılı bir rölöveye dayanılarak hazırlanır. Rölöve, bir binanın mevcut durumunun ölçekli çizimlerle (plan, kesit ve görünüşler) anlatımıdır. Dolayısıyla bir proje değildir; gelecekteki bir duruma ilişkin öneriler içermez. Mimari tasarımda çizimden yapıma doğru gelişen süreç, rölövede mevcut yapıdan çizim elde etme yönündedir. Rölöve bir yapının, kent dokusunun veya arkeolojik kalıntının yakından incelenmesi, belgelenmesi, mimarlık tarihi açısından değerlendirilmesi ve restorasyon projesinin hazırlanabilmesi için bir araçtır. Rölöve sırasında yapıyla doğrudan ilişki kurularak ayrıntılar, malzeme ve diğer özellikler yakından gözlenir; kağıt üzerindeki anlatımın güçlü olabilmesi için çizimin açıklayıcı notlarla desteklenmesi gerekir. Başarılı bir rölöve yapılabilmesi için önceden konuyu tanımak, çizime aktarılması gereken önemli noktaları bilmek ve onları doğru ölçüp çizmek için yeterli araç-gereç ve deneyime sahip olmak gerekir.

RÖLÖVE ÇALIŞMALARI

Rölöve çalışması eğilmek, uzanmak, tırmanmak gibi hareketler gerektirdiğinden, ölçü almaya giderken vücudun rahatça hareketine olanak veren, ayağa ve çevreye takılacak uzantıları olmayan yalın bir kıyafet giymek uygun olur. Rahat ayakkabılar ve bol cepli ceket veya yeleklerle çalışmak kolaylık sağlar. Genellikle tozlu, bakımsız mekânlarda çalışıldığından eski, kolay temizlenen kıyafetler giyilir. Ölçmek için gerekli araç - gereç bir altlık, kareli veya milimetrik blok, kalem, seloteyp, silgi, çeşitli uzunluklarda metreler, teleskopik mira, çekül, düzeç, duvar veya zemin üzerine işaret koymak için filomaster, yağlıboya, pastel veya tebeşir olarak sıralanabilir. Bunların yanında fotoğraf makinesi, el feneri, çakı, çivi, ip, çekiç gibi yardımcı gereç ile temizlik için kâğıt mendil, sabun ve su alınması yararlı olur.

Rölövenin yapılış amacı onun çizim tekniğini, çalışma ölçeğini etkiler. Örneğin, bir mimarlık tarihi araştırması için hazırlanan rölöve ile restorasyona yönelik rölöve çalışması arasında fark vardır. Bir sokak üzerinde yer alan binaların genel görünümünü, plan ve kütle özelliklerini anlatacak bir rölövenin 1/200 ölçekli olması yeterlidir (Şekil 67). 1/100 ölçekteki bir rölöve çalışması yeniden kullanım projeleri için uygun olabilir. Restorasyona yönelik rölöveler ise 1/50 ölçekli olur ve 1/20 ölçekli plan, kesit ve görünüşlerle desteklenir (Şekil 68). Rölövenin ölçeği yapının boyutuna ve çizimde aranan ayrıntı düzeyine göre de değişebilir. Örneğin Süleymaniye Camisi'nin 1/50 ölçekli planı için yaklaşık 160/ 240 cm ölçülerinde bir kâğıt gerekir. Bu boyutta bir pafta üzerinde çalışmanın zorluğu nedeniyle, yapının tümü 1/200 ölçekte çizilerek daha rahat kavranabilen ve kullanışlı bir pafta elde edilmesi, ayrıntıların ise 1/50, 1/20, 1/5 ve 1/1 ölçeklerde hazırlanması uygun olur.

Rölövenin ne için kullanılacağı göz önünde tutularak, ölçüme başlamadan önce ölçeğinin seçilmesi ve ona uygun ayrıntıda çalışılması gerekir. Rölöve yatay uzaklık, yükseklik ve açı ölçümüne dayanan bir çalışmadır. Alan çalışmaları sırasında alınan ölçülerin yerinde ölçekli olarak çizimi, eksik ölçülerin, yanlışlıkların hemen kontrol edilip düzeltilmesi tercih edilir. Ancak alanda çalışma zamanı kısıtlı olduğunda, yalnız kroki çizimi ve ölçü almakla yetinilir, ölçekli çizimler sonraya bırakılır. Çalışma kısa süre kalınan bir yerde yapılıyorsa, gündüz alınan ölçülerin gece kâğıda geçirilmesi ve eksikliklerin ertesi gün yerinde tamamlanması uygun olur. Yanlış ölçülerin kontrol edilerek düzeltilmesi, sonradan ortaya çıkabilecek sıkıntıları önler.

Ölçümde kullanılan aletler katlanabilen marangoz cetvelinden, gelişmiş optik aletlere kadar değişmektedir. Burada daha çok çelik metre (3- 5 ve 20 m), düzeç, çekül, gönye (ahşap, plastik, demir), ip, teleskopik mira (5- 7 m), nivo gibi aletlerle yapılacak rölöveler konusunda bilgi verilecektir.

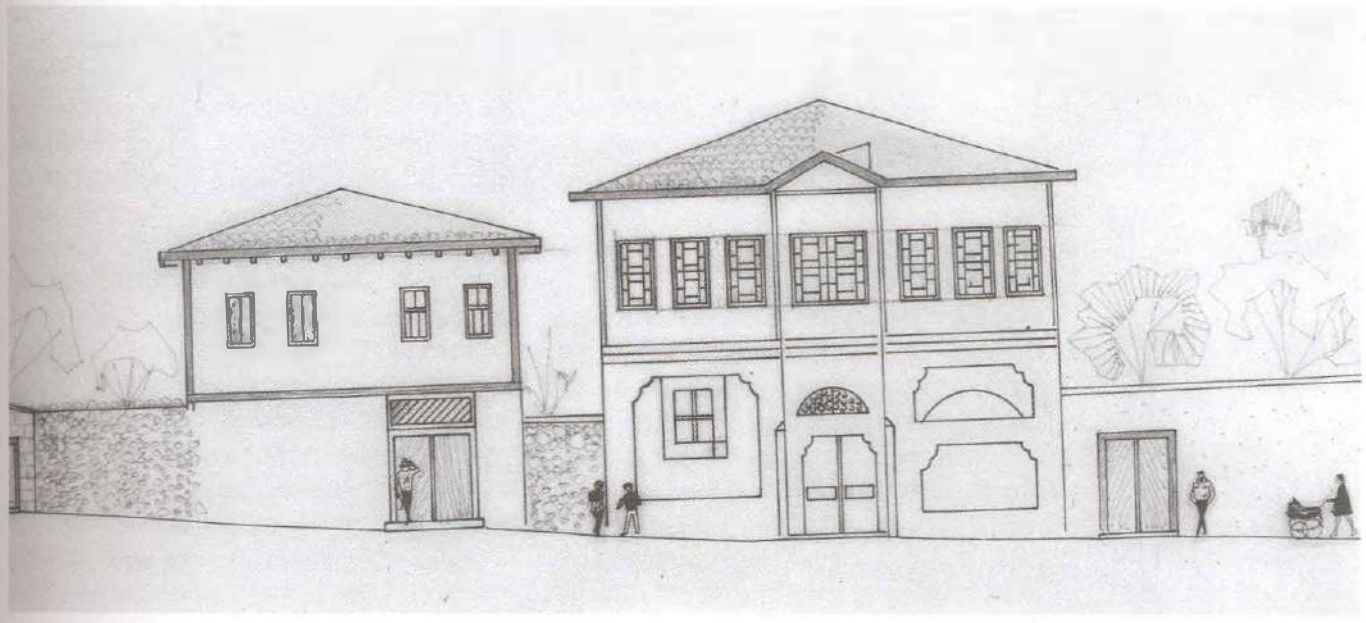
Rölöve çalışmalarında biri kısa, biri uzun iki metre bulundurmak kolaylık sağlar. Küçük açıklıklar, ayrıntılar için 2-5 m'lik, büyük ölçüler için, üzerinde çalışılan yapının boyutuna göre 20-50 metrelik çelik şeritlerden yararlanılır. Paslanmaz şerit metrelerin kullanılması temizlik ve bakım açısından kolaylık sağlar. Çalışmalar sırasında metrelerin yere sürünmemesine, üzerine basılmamasına dikkat edilmelidir. Alan çalışmasından sonra metrenin tüm uzunluğu boyunca açılarak temizlenmesi ve hafif yağlanarak bakımının yapılması daha uzun süre kullanılabilmesi açısından önemlidir.

Rölöve yapılacak alana gidildiğinde, önce yapı/yapılar içten ve dıştan iyice incelenmeli, vaziyet planı, plan, kesit ve görünüş krokileri hazırlanmalıdır. Örneğin bir han ölçülecekse, önce çevreye ilişkin 1/500 ölçekli kadastral harita elde edilir. Onlardan yararlanarak yaklaşık 1/200 ölçekte kaba bir yerleşme planı çizilerek çevreyle ilişkiler, ana yönler, sokak isimleri, kapı numaraları vaziyet planı üzerinde gösterilir. Alınan çevre duvarı ve avlu ölçüleri bu şema üzerine yazılabilir. Daha sonra istenilen bütün ayrıntıları kapsayacak biçimde ayrıntılı krokiler hazırlanır ve alınan ölçüler birbirine karışmayacak şekilde kroki üzerine yazılır. Eğer birkaç binadan oluşan bir külliye ölçülecekse, bir anahtar pafta hazırlanır; burada her bina bir harf veya numara ile belirtilir (Şekil 69). Daha sonra çizilecek krokilere bu kabule bağlı olarak ölçülen binanın adı/numarası yazılır ve krokilere sıra numarası verilir; böylece daha sonra çizimlerin karışması önlenir. Krokiler A4 boyutunda kareli, milimetrik veya düz kâğıda çizilir. Her krokinin sağ üst köşesine yapının adı, krokinin yapının hangi katına, cephesine vb. ait olduğu, çizen kişinin adı ve çizim tarihi yazılır (Şekil 70). Her kroki için yeterli zaman ayrılarak bütün ölçülmesi gereken noktaları içeren bir öncizim hazırlanması önemlidir; yetersiz bir krokiyle çalışmaya başlanıldığında, sürekli sorun çıkar. Atlanmış ayrıntıların ölçülerini yazabilmek için ya kroki yeniden çizilir, ya da ek bir çizimle ilk krokinin eksiklikleri giderilir. Ölçüm sırasında karışıklığa neden olmaması için kapı, pencere, ocak, mihrap gibi ayrıntıların, korniş, konsol gibi profilli öğelerin plan, kesit ve görünüş krokileri üzerine harf veya numara verilerek ayrı bir sayfada , daha büyük ölçekli, ayrıntılı krokilerinin hazırlanması ve ana ölçüler tamamlandıktan sonra ayrıca ölçülmesi doğru olur.

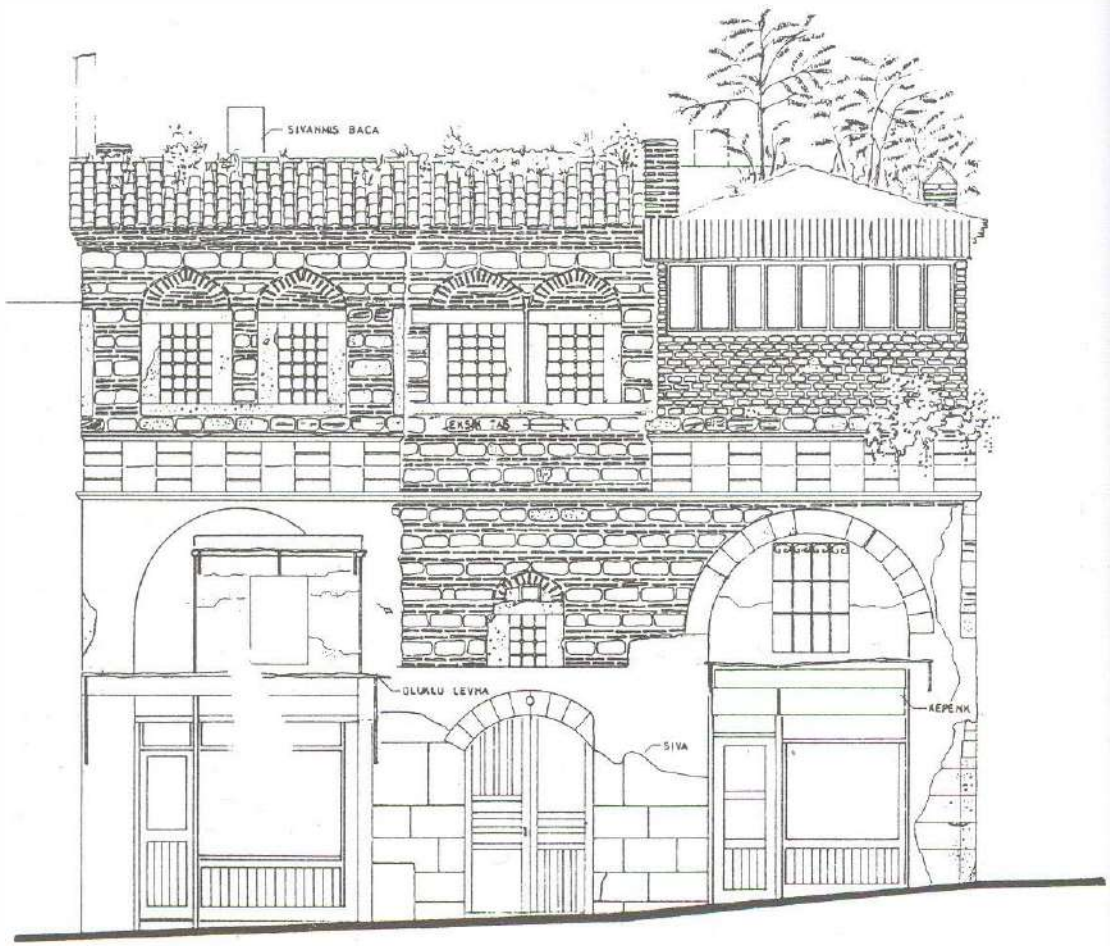
Krokiler üzerine ölçülerin rahatça okunabilecek şekilde kaydedilmesi önemlidir. Bunu ilk çalışmalarda başarmak mümkün olmayabilir. Amaca uygun boyut ve ayrıntıda kroki çizmek ve ölçüleri karıştırmadan yazmak için deneyim kazanılması gerekir. Krokiler daha sonra başvurulduğunda kolayca bulunabilmeleri amacıyla düzenli bir şekilde, şeffaf zımbalı poşetlere konulur ve dosya / klasör içinde saklanır.

Ölçüm sırasında üçlü gruplar halinde çalışılması tercih edilir. İki kişi metreyi tutarak okur, üçüncü kişi alınan ölçüleri kroki üzerine yazar (Şekil 71). İki kişiyle çalışılması gerektiğinde, biri metrenin ucunu tutar, diğeri ölçüleri okur ve kroki üzerine kaydeder.

Ölçülerin kâğıt üzerine rahatça geçirilebilmesi için kroki sert bir altlığa tutturulur. Piyasada A 4 boyutunda altlık kolayca bulunabilir; özel boyutlar söz konusu olduğunda, istenilen ölçüde kalın mukavva kontrplak, duralit gibi sert bir malzemeden kestirilir.

67. Safranbolu Gümüş Sokağı'ndan görünüş (İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi, 1979)

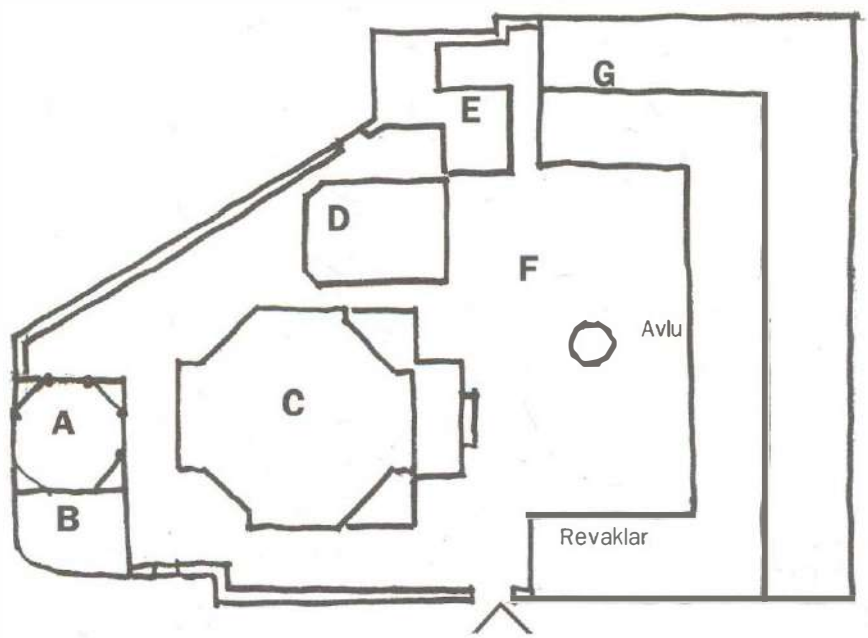
68. Eminönü, Emin Bey Hanı, kuzey cephesi rölövesi (F.Altan, 1989)

Rüzgârlı havada çalışmak gerektiğinde, krokinin uçmaması için bantla ya da sıkıştırıcı bir gereçle (maşa, lastik) altlığa tutturulması gerekir. Eğer yağmur altında, ya da kullanılan bir hamamda ölçü alınacaksa, ıslandığında yumuşamayan özel kâğıtlar kullanılır. Rölöve sırasında krokinin kolay kirlenmemesi, çizgilerin dağılıp silinmemesi için HB'den yumuşak uç kullanılmamalıdır.

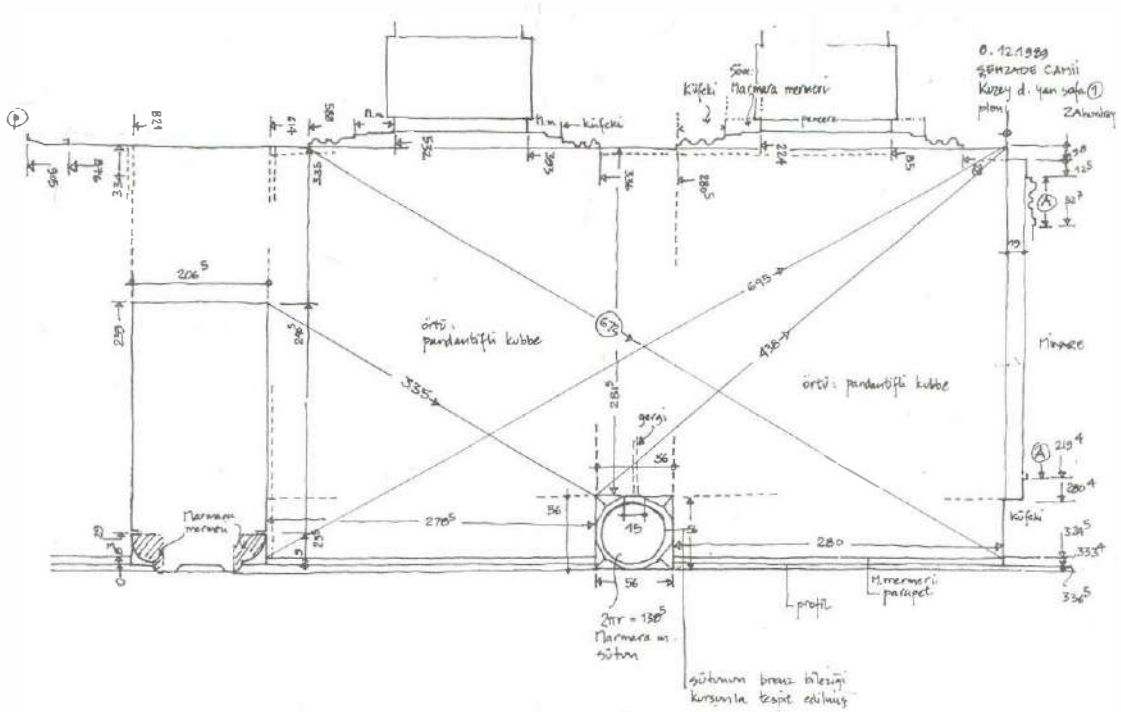
Boy ölçümlerinin sürekli okumayla elde edilmesine özen gösterilir. Sürekli ölçü için bir kişi ölçü alınacak mekanın veya cephenin bir köşesine metrenin "0" noktasını sıkıca tutar. İkinci kişi metreyi gererek köşeye en yakın kapı, pencere, niş öğesinin başlangıcını ve bitişini ölçer. Bu şekilde duvar boyunca metreyi gergin ve yatay tutarak ilerler ve okumalarını yüksek sesle yapar. Şerit gergin olmazsa sehim yapar ve ölçüler hatalı olur. Çalışma sırasında üçüncü kişi nerenin ölçüldüğünü gözüyle izler. Metre yatay ve gergin olmadığında uyarır; ölçüleri kroki üzerine okunaklı bir biçimde kaydeder. Sürekli okuma yönteminin olumlu yanı, ölçülerin ayrı ayrı alınıp toplanmasıyla yapılacak hata payını azaltmasıdır. Eğer kapı, pencere kenarlarında profiller varsa, metrenin bu profillerle engellenmeyecek şekilde açıktan tutulmasına dikkat edilmelidir. Böyle durumlarda profillerin başlangıç ve bitişleri gönye yardımıyla metre üzerine izdüşüm alınarak ölçülür. Eğer farklı sıva, kaplama türleri varsa bunların açıklamalarla belirtilmesi gerekir. Örneğin aynı mekânın bir duvarı sıvalı, diğer kısımları mermer veya ahşap kaplamalı olabilir. Sıvası dökük olan bölgeden ölçü alındığında, bu ayrıntının not edilmesi çizim sırasında kolaylık sağlar. Restorasyon amacıyla yapılan bir rölövede plan, kesit ve görünüşlerde durumun ayrıntılı olarak gösterilmesi gerekir. Bu amaçla yapıdaki çatlak, oyuk ve diğer bozulmalar (sıva dökülmeleri, çökmeler, yüzey kayıpları) krokilere işle-

69. Vaziyet planı şeması

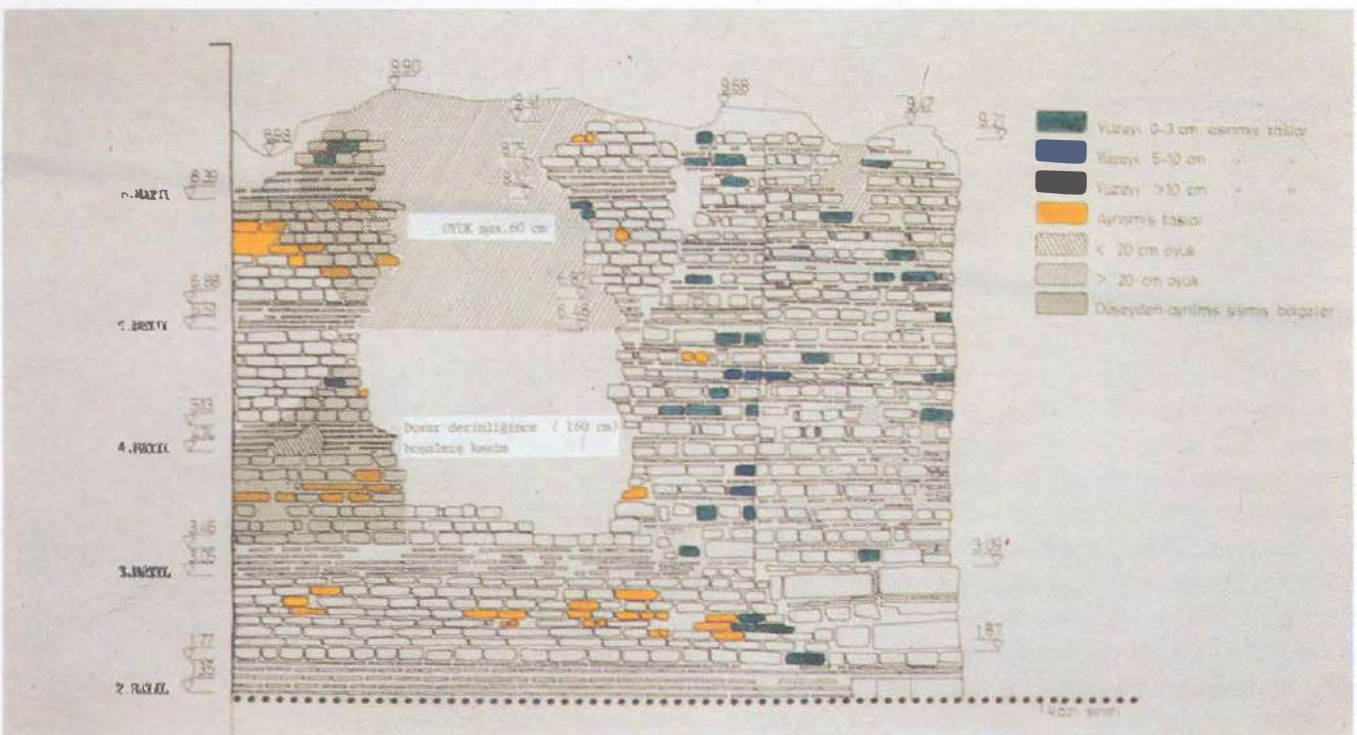
70. Kroki

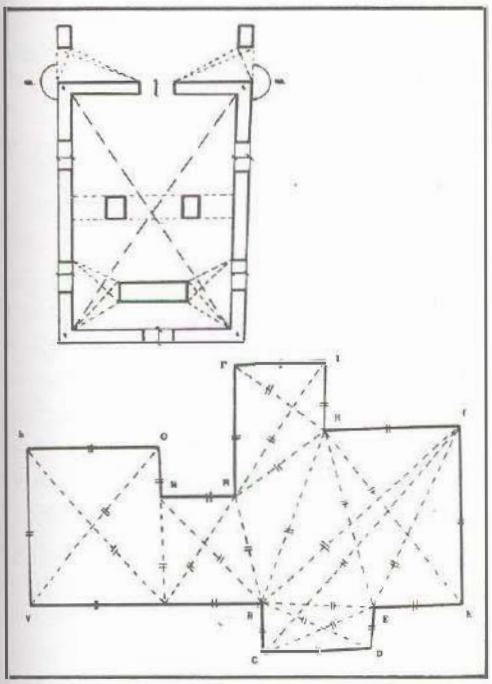

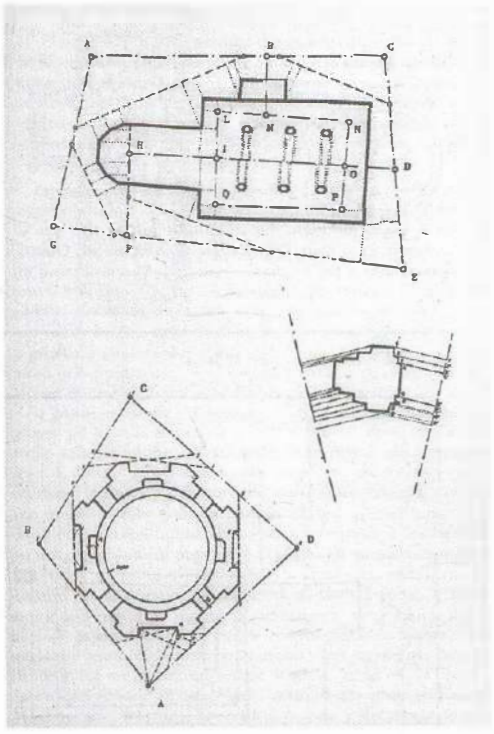
A - AÇIK TÜRBE
B - SEBİL
C - MESCİT-DERSHANE
D - SIBYAN MEKTEBİ
E - HAZNE
F - ŞADIRVAN
G - MEDRESE

890
868
847
888
877
847
839
OYUK max.60 cm
688
648
548
519
494
Duvar derinliğince (160 cm)
boşalmış kesim
346
335
305
187
177
135
Yüzeyi 0-3 cm
Yüzeyi 5-10 cm
Yüzeyi >10 cm
Ayrışmış taşlar
< 20 cm oyuk
> 20 cm oyuk

71.İstanbul Karasurlarında ölçme çalışması (1992)

72. Hasar tespit paftası

73. Üçgenleme ile ölçme (G.Boaga)

74. Poligon oluşturarak dış ölçülerin alınması (G.Boaga)

nir, konum ve boyutları ölçülerek saptanır. Temiz çizimlerde bozulmaların yazılı açıklamalar veya bir lejanda bağlı olarak tarama ya da renklerle belirtilmesi gerekir (Şekil 72).

• Üçgenleme

Plan rölövelerinin yapılmasında kullanılan en yaygın yöntem üçgenlemedir. Çelik metre dışında bir araç gerektirmeyen bu sistemde plan üçgenlere bölünerek ölçülür (Şekil 73). Oluşturulan üçgenlerin birleştirilmesiyle iç düzenlemesi karmaşık olan yapıların dahi plan rölövelerini çizmek olasıdır.

Eşya veya başka engeller nedeniyle çelik metre köşeye tutulamıyorsa, duvar doğrultusunu belirlemek için üçgen oluşturacak şekilde bir ara noktadan ölçü alınır ve bu noktadan köşeye olan uzaklığın katlanır metre veya uzun bir çubuk yardımıyla ayrıca ölçülmesiyle, doğrultu uzatılıp köşe bulunur. Üçgenlerin tepe açılarının dar olmamasına dikkat edilmelidir. Çok dar açılı üçgenlerin çiziminde, kesişme noktasının elde edilmesinde kolayca hata yapılabilir.

Bina tekrarlanan birimlerden oluşuyorsa (han, medrese, tekke gibi yapılar), her mekânın birbirinden küçük de olsa farklı ölçülere sahip olabileceği gözönünde tutularak her birim ayrı ayrı ve dikkatle ölçülür. Çalışma sırasında çevredekilerin "Bu odaların, pencerelerin hepsi aynı. Niçin hepsini ayrı ayrı ölçüyorsunuz?" şeklinde, boşuna zahmet edildiğini açıklayan uyarılarını dikkate almamak gerekir.

Ölçüme binanın dışından başlanır, sonra içine girilir. Duvarların doğrultusunu ve dolayısıyla binanın dış konturunu çıkarabilmek için yapıyı içine alan bir çokgen oluşturulur (Şekil 74). Çokgen köşelerini belirtmek için geçici olarak ayaklı jalonlar kullanılabilir. Daha iyisi zemine ahşap kazık veya demir çubuk çakılmasıdır. Vaziyet planı üzerine bu çokgen işlenir. Kenar boyutları ölçülür. Çokgenin binanın bulunduğu parselin köşeleriyle ilişkisi kurulur. Çokgenin köşelerinden binanın köşelerine , üçgenler oluşturacak biçimde ölçüler alınır. Yapı dıştan, kapı, pencere, plastır vb. öğelerin konum ve açıklıkları, yüzeyden çıkıntıları belirtilerek ölçülür. İçeride, her mekânın kenar boyutları ve köşegenleri alınır. Oluşturulan üçgenler yardımıyla mekânların

75. Koordinatlı sistemle cephe rölövesi (H. Erdoğan, 1994)

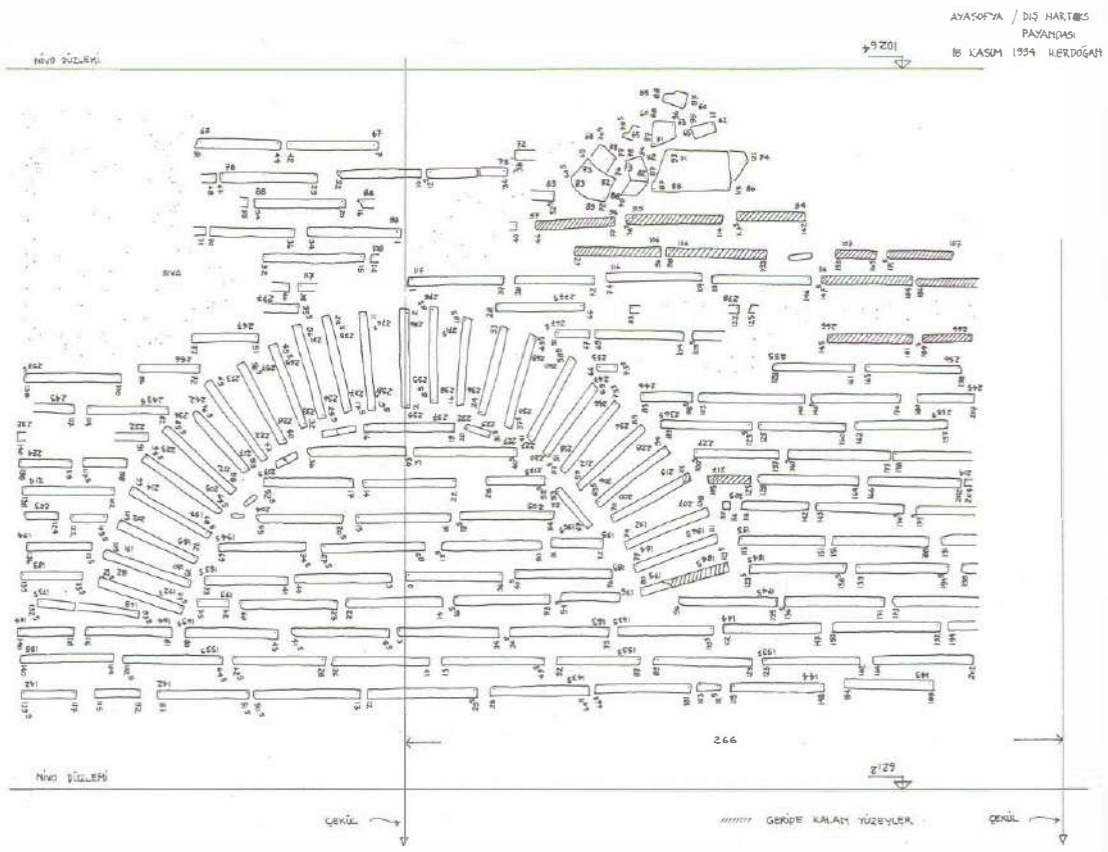
planları kolayca çizilebilir. Çalışma, planın tamamlanması için gerekli kenar ölçüleri ve üçgen oluşturacak biçimde yardımcı ölçüler alınarak sürdürülür. Dikkatli yapıldığı zaman başarılı sonuçlar veren bu yöntemde ölçüler hep aynı seviyeden alınmalı, bir mekândan diğerine geçerken köşegen ölçüleri yardımıyla iki birim arasında bağlantı kurulmalıdır. Duvar kalınlıkları kapı ve pencere açıklıklarından ölçülebilir. Alınan ölçüler T cetveli kullanılmadan, cetvel ve pergel yardımıyla kâğıda geçirilir. Kurşun kalemle yapılan temiz çizimler için dayanıklı, kolay deforme olmayan bir kâğıt (örneğin Schoeller) ve sert uçlu kalem (H, 2H) kullanılması uygundur.

Ölçekli temiz çizime düz olduğu kabul edilen bir duvardan başlanır ve pergel yardımıyla kenar uzunlukları kesiştirilip köşeler bulunarak ilerlenir. Köşegen ölçü ve doğrultuları okla belirtilir, birbirine karışmamasına özen gösterilerek kâğıda geçirilir.

Özenli rölöveler yapıdaki düzensizlikleri, tasarım hakkında daha önce bilinmeyen ayrıntıları açığa çıkarabilir. Özellikle çok eski çağlardan günümüze gelen binaların geçirdikleri değişimler, farklı malzeme kullanımı, değişik duvar dokuları ve kalınlıkları yardımıyla anlaşıldığından rölövelerin dikkatle yapılması gerekir.

• Koordinat sisteminden yararlanılması

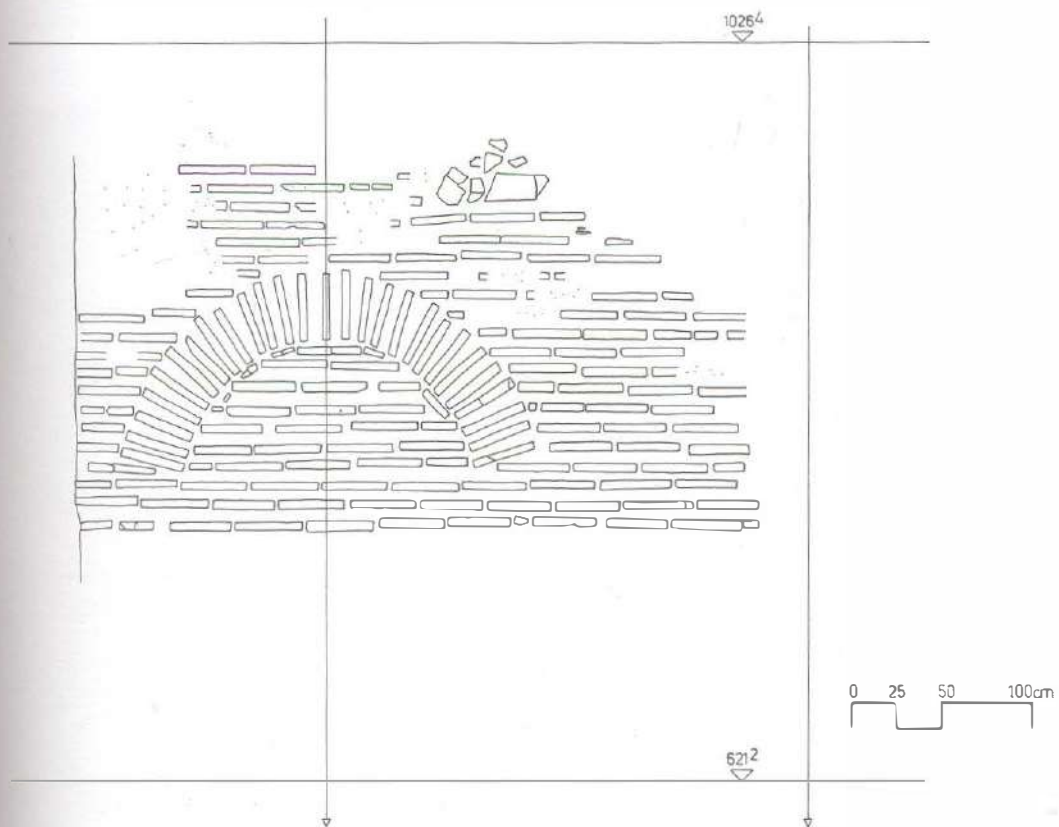
Çok düzenli olmayan, birbirinden bağımsız kalıntıların, karmaşık binaların rölövelerinde, optik aletlerden (nivo ve teodolit) yararlanılır. Teodolit, dürbünü yatay ve düşey eksen üzerinde hareket edebilen bir alettir. Böylece yatay ve düşey açılar ölçülebilir. Teodolit yardımıyla ölçüme yardımcı olabilecek eksenler ya da kareler ağı oluşturulur. Böylece en karmaşık kalıntıların rölöveleri dahi kolayca yapılabilir. Kareler ağı çiviler ve ipler yardımıyla çalışılan binanın zemini üzerinde belirtilir. Eğer zemine çivi çakılamıyorsa yağlıboya veya filomasterle zemine + işareti konularak eksenlerin kesiştiği noktalar belirtilir. Hazırlanan krokiler üzerine eksenler işlenir. Ölçüler çekül ve metre yardımıyla alınır. Köşelerin, önemli ara noktaların x ve y eksenlerine göre uzaklık-

ları ölçülür. Ölçülecek noktaya metrenin 0'ı tutulur. İkinci kişi metrenin eksene dik olmasını sağlayarak okuma yapar. Ölçüler, hangi eksene uzaklığı belirtiyorsa , kaydedilirken o eksene bakılarak yazılır (Şekil 75). Ölçülerin temiz çizimleri için kalın karton (Schoeller) kullanılması uygun olur. Ölçüler ölçekli veya normal cetveller kullanılarak, istenilen ölçekte (1/50, 1/20) kağıda geçirilir. "Noktalama" denilen bu işlemden sonra noktalar yerinde bakılarak birleştirilir. Eğer rölöve konusu düzgün, iyi korunmuş kesmetaş veya tuğla örgüye sahip bir yapı değilse ölçülen noktaları düz çizgilerle birleştirmek gerçeğe yakın bir etki vermeyebilir. Gerçeğe daha yakın bir çizim elde etmek amacıyla çizimi yapan kişi, noktaları işaretledikten sonra çizimini büyük bir altlığa (kalın mukavva veya duralit) tespit ederek ölçü alınan yere gider ve işaretlenen noktaları yapıya bakarak birleştirir (Şekil 76). Temiz çizim alandan uzakta yapılıyorsa, ayrıntılı fotoğraflardan yararlanılarak, çizilen planın veya görünüşün gerçeğe daha yakın olması sağlanır. Kırık taş ve tuğlalar belirtilir, çatlaklar işaretlenir; malzeme ve özel ayrıntılar hakkındaki gözlemler pafta üzerine yazılır.

Cephe ve kesitlerin ölçümü

Cephe ve kesitlerin hazırlanmasında nivodan yararlanılır. Nivo, dürbünü yalnız yatay hareket edebilen ve yatay açıları ölçen bir alettir (Şekil 77). Eğimli bir arsaya oturan binanın değişik noktalarındaki arazi kotları, pencere, korniş yükseklikleri nivo ve mira yardımıyla ölçülebilir. Eğer nivo, yoksa, bina içinde ve dışında yatay bir referans düzlemi (0 düzlemi) oluşturularak ölçüler bu düzleme göre alınır. Yatay düzlem oluşturmak için nivo su terazisinden yararlanılır veya birleşik kaplar ilkesine göre çalışan bir şeffaf hortum kullanılabilir. Bu amaçla uzun bir hortumun içi su doldurulur ve bir ucu geçirilmek istenilen yatay düzlem hizasında köşeye yakın bir konumda tutularak duvara bir işaret konur. Tıkalı tutulan diğer uç aynı duvarın diğer köşesine yakın bir yerde usulca aynı düzleme getirilmeye çalışılır. Hortumun ucu açılır ve

76. Koordinatlı sistemle temiz çizim
(H. Erdoğan, 1994)

77. Assos'da sokak silueti çıkarmak için nivo kullanımı (1992)

su seviyesine bakılarak ikinci işaret konur. İki işaret arasına ip veya gergin durması için lâstik çekilir. Aynı işlem diğer duvarlar için de tekrarlanarak mekânlarda yatay referans düzlemleri kolayca görülür duruma getirilir. Kapı, pencere üstü, korniş, kemer üstü vb. noktaların kotları bu yatay düzlemden yukarı doğru ölçü alınarak belirlenir. Döşeme, süpürgelik vd. ayrıntıların kotları ise yatay düzlemden aşağı doğru yapılan ölçümlerle saptanır. Kat yükseklikleri doğrudan teleskopik mira yardımıyla ölçülebilir. Döşeme üstünden döşeme üstüne toplam yükseklikler için merdiven hollerinden metre sarkıtılır. Ayrıca pencereler yardımıyla dış ölçüler alınabilir, katlar arasındaki ilişkiler kurulabilir.

Cephe ölçümleri için düşey referans doğrultularından yararlanmak kolaylık sağlayabilir. Bu amaçla duvarların uygun noktalarına çivi çakılarak çekül asılabilir. Uzun bir cephede rahat ölçü alınabilecek aralıklarda birden fazla çekül kullanımı gerekebilir. Çok ayrıntılı ölçülmesi gereken cephelerde veya iç görünüşlerde, duruma uygun olarak, ipler yardımıyla kenarı 50 cm veya 1 m'lik kareler ağı oluşturularak cepheler bu eksenler yardımıyla ölçülebilir. Cephe ve kesitlerde yer alan kemer, tonoz gibi eğrisel öğelerin ölçümü için teleskopik miradan yararlanılır. Kemer açıklığının boyutuna ve kemer biçimine bağlı olarak 10-50 cm aralıkla kemer eğrisinin yükseklik ölçüleri alınır (Şekil 78). Bu noktalar daha sonra pergel ya da pistole yardımıyla birleştirilir. Osmanlı mimarlığında sıkça kullanılan üstten teğetli ve çift merkezli sivri kemerlerin kolayca çizilebilmesi için merkezlerinin bulunması gerekir. Basık kemerler, Bursa kemerleri, fistolu kemerler genel geometriyi belirleyen sık aralıklı ölçülere ek olarak özel ayrıntıları tanımlamaya yardımcı ölçülerle kolayca çizilebilir.

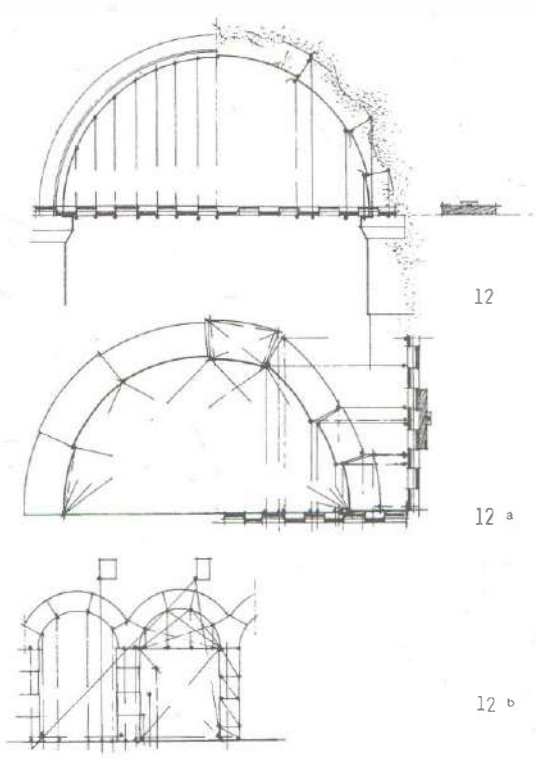
Yüksek noktalara ulaşmak için merdiven veya iskeleden yararlanılması gereklidir. Özellikle izdüşümlerin çizilebilmesi için iskele önemlidir. Eğer iskele sağlanamıyorsa, uzun bir çubuğun, jalonun veya teleskopik miranın ucuna çeküllü bir ip bağlanarak tonoz veya kubbedeki noktaların zemin üzerindeki izdüşümü alınır (Şekil 79). Zemin üzerine işaretlenen bu noktalar üçgenleme veya koordinat sistemi yardımıyla plan üzerine geçirilir. Sütunların çaplarının ölçülmesinde kompas kullanılabilir veya şerit metre ile sütunun gövde çevresi ölçülerek çapı hesaplanır. Korniş profillerinin, sütun kaidelerinin görünüş ve kesitlerinin çizilebilmesi için çekül veya gön-

yeyle oluşturulacak bir düşey düzleme göre profilin değişen noktalarının yatay ve düşey ölçüleri alınır (Şekil 80).

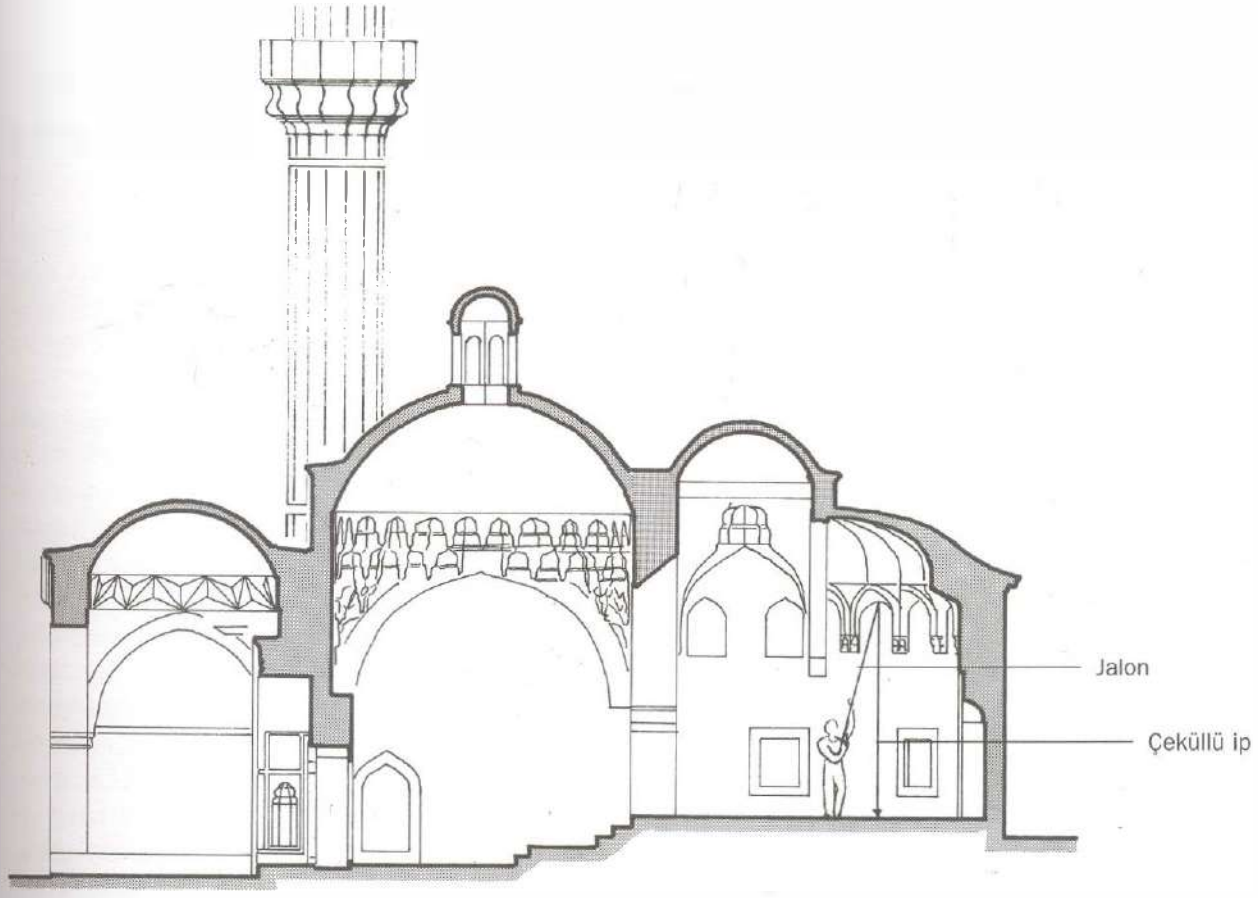
ÇİZİM TEKNİKLERİ

Genel olarak yapının her katı için bir plan çizilir. Ara katlar olduğunda ek çizimlerle bu mekânların da anlatımı sağlanır. Plan yatay düzlemi döşemenin 90- 100 cm üstünden geçecek şekilde alınır. Eğer karmaşık bir yapılar grubunun planı birlikte çizilecekse, yaklaşık aynı seviyede olan mekânları ifade edecek şekilde yatay düzlem aşağı, yukarı hareket ettirilerek geçirilir, görünüş, ve kesitler üzerine plan düzlemleri işaretlenir. Planlar, bodrum, zemin, 1. kat gibi belli kat düzenlerine göre veya kotları verilerek: örneğin " + 9.25 m kotu planı" şeklinde adlandırılır. Eğrisel örtü izdüşümleri (tonoz, kubbe) kesik çizgilerle gösterilir. Beşik veya sivri tonoz izdüşümlerinin profilleri, dayandıkları duvarla 90 derece oluşturacak biçimde yatırılarak çizilir (Şekil

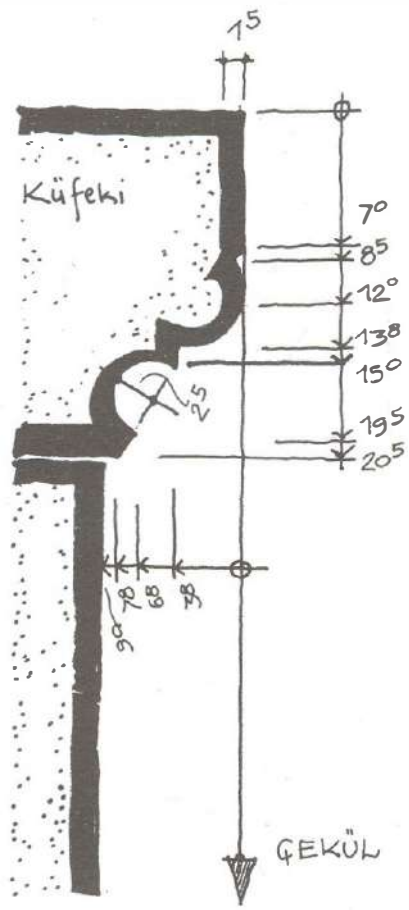

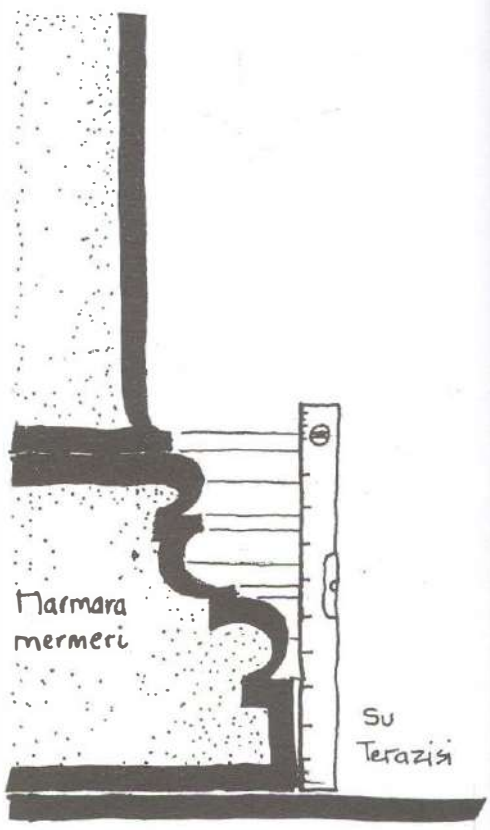
78. Kemer rölövesi (L. Marino, 1981)

79. Çeküllü jalon kullanımı

80. Saçak kornişi ve sütun kaidesi rölövesi

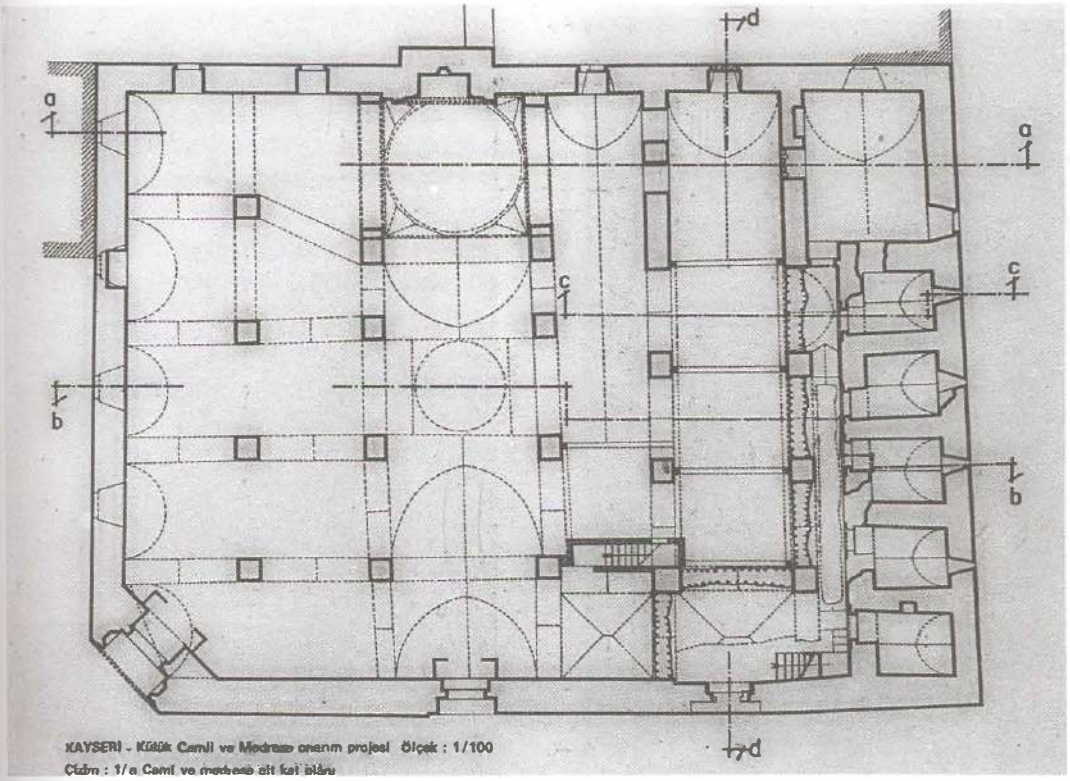

81). Tavan izdüşümleri, kesik çizgilerle veya noktalarla gösterilir. Eğer planla karışması istenmiyorsa, tavan izdüşümleri ayrı çizilir. Planın geçtiği düzlem üstünde yer alan öğeler (galeri katı, pencere, balkon vb) de kesik çizgilerle veya noktalarla belirtilir. Kesik çizgiler yok olan, görülemeyen öğelerin anlatımı için de kullanılır: bir sütun dizisinin yok olan kaidelerine ait izlerin yerlerinin belirtilmesi veya kalınlığı ölçülemeyen fakat mevcut diğer duvarlara dayanılarak sınırı tahmin edilen bir duvarın doğrultusu noktalar veya kesik çizgilerle belirtilir. Girilemeyen, ölçülemeyen mekânlara (girilemedi, ölçülemedi) açıklaması konur. Tahmine dayalı çizimler kesin olmadığını belirten bir not veya "?" konularak açıklanır.

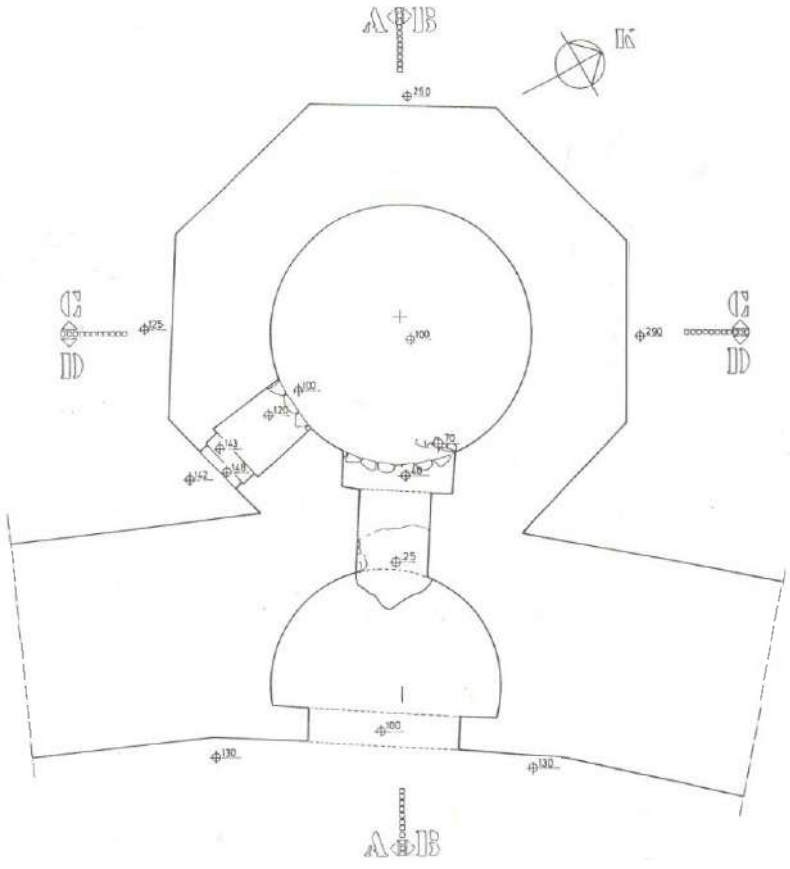
Bütün görünüşler, cephelere paralel düzlem üzerinden dik bakılarak (orthogonal) projeksiyonla çizilmelidir. Duvarları kırık çizgiler üzerine oturan yapılarda, genel görünüşün yanı sıra, her yüzeyin açılımı çizilir. Kesitler yapının bütün özelliklerini anlatacak biçimde, mekânlardan, iki yöne bakacak şekilde geçirilir. Kesitlerin geçtikleri yerler ve bakış doğrultuları plan üzerine harf veya numara ile işlenir (Şekil 82).

Bezemeler ve özel ayrıntılar gerçeğe daha yakın ölçülerde, 1/10, 1/5, 1/2 veya 1/1 ölçekli olarak çizilir. Yazıt, kabartma gibi özel ayrıntıların mulajları alınır. Plan, kesit ve cepheler üzerinde alınan tüm ölçüler, kotlar düzenli bir biçimde gösterilir. Ölçülerin kolay anlaşılır biçimde verilmeleri önemlidir. Yapının yapım tekniğini, özel mekân düzenini, strüktürel tasarımını daha iyi açıklayabilmek amacıyla gerektiğinde izometrik perspektiflerden yararlanılır. Her paftanın sağ alt yanına yapının ve paftanın adının yazılması, bir anahtar şema yardımıyla çizimin yapının hangi seviyesine, cephesine vb. ait olduğunun gösterilmesi, ölçeğinin, hazırlanış tarihinin, rölöve-

81. Planda kubbe ve tonoz izdüşümlerinin gösterilişi

82. Planda kesit yerlerinin ve doğrultularının belirtilişi

sinin kim/kimler tarafından yapıldığının ve çizildiğinin belirtilmesi uygun olur.

FOTOĞRAFLA BELGELEME

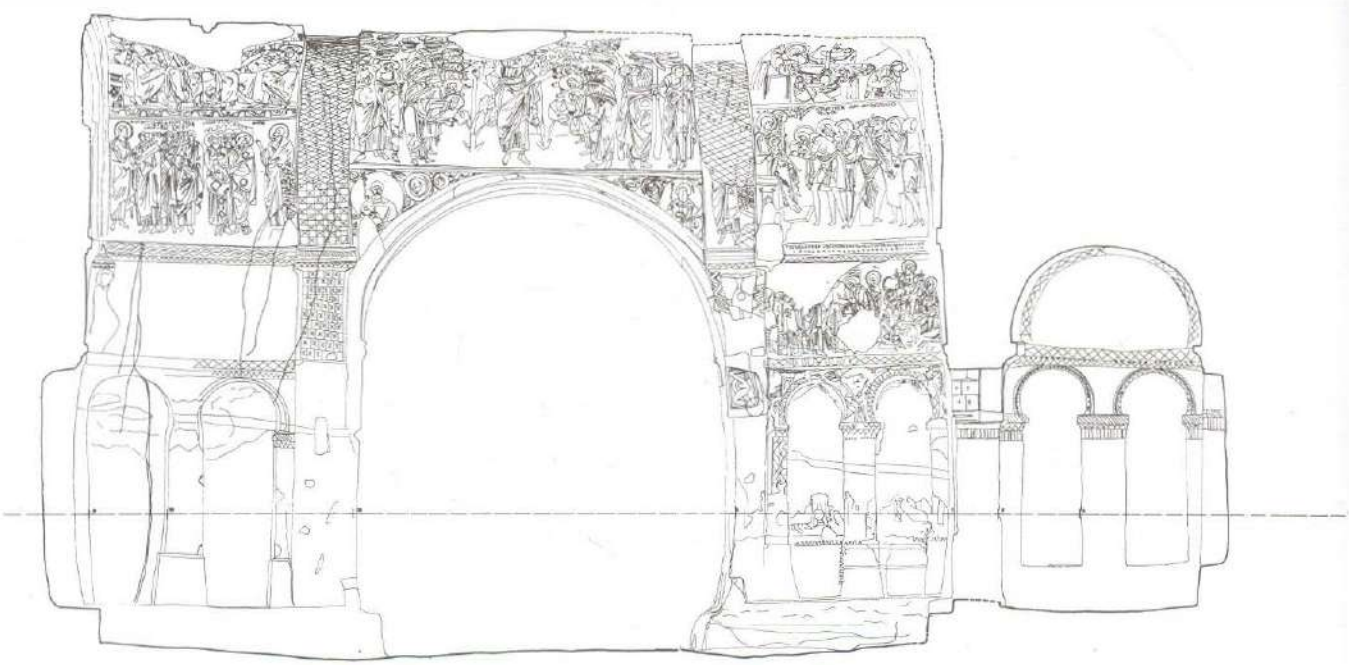
Rölöveler yapının veya yapılar grubunun genel konum ve ayrıntılarını açık bir biçimde gösteren siyah-beyaz ve/veya renkli fotoğraflarla desteklenir. Çizimler bir yapıtın bezeme ayrıntılarını, renklerini, genel etkisini anlatmakta yeterli olmaz. Bu nedenle ölçek, yer, yön ve tarih belirten işaret ve yazılar konularak çekilen fotoğraflar rölöveyi destekleyen önemli belgelerdir . Hasar görmüş yapıların genel durum ve ayrıntılarının anlatımı için de fotoğraflar yardımcı olurlar.

Rölöve ve fotoğraflardan oluşan bir grafik belgeleme, restorasyon öncesinde yapının durumunu belirleyen güvenilir bir başvuru kaynağı oluşturur. Fotoğraflar bütün mekânları ve önemli ayrıntıları kapsayacak sayıda olmalı, çekimlerin yakın plandan, cepheye paralel olarak yapılmasına özen gösterilmelidir. Çok uzaktan ve dar açıyla çekilen fotoğraflar, yeterince açıklayıcı olmamaktadır. Fresk, kalem işi, mozaik, boyalı ahşap tavan vb. bezemeler bulunduğunda, renkli filmle çekim yapılarak kromatik özellikler de saptanmalıdır. Fotoğraflar genelden ayrıntıya giden bir düzende (genel görünüşler, cepheler, iç görünüşler, çatı, kapı, pencere, bezeme vd. ayrıntılar) dizilerek bir albüm oluşturulur. Sıra numarası verilen fotoğrafların çekildikleri yerler ilgili çizim paftaları üzerine işlenir. Negatifler, üzerine tarih yazılan ve sıra numarası verilen koruma poşetlerine yerleştirilir ve tekrar başvurulması gerektiğinde kolayca ulaşılacak biçimde saklanır.

FOTOGRAMETRİ

Fotogrametri, özel tek veya çift kameralarla yapılan fotoğraf çekimlerinin değerlendirilmesi sonucu ölçekli çizimler elde edilmesine olanak veren gelişmiş bir rölöve tekniğidir. Havadan çekilen fotoğraflar yardımıyla, zamanla üzeri örtülmüş eski kent yerleşmelerinin yerlerinin saptanması ve kazıların ona göre planlanması mümkün olmaktadır. İlk fotogrametri çalışmaları hemen hemen eşzamanlı olarak 1851'de Fransa'da binbaşı A. Laussedat, 1858 'de Almanya'da mimar A. Meydenbauer tarafından başlatılmıştır. Fotogrametrinin tarihi yapıların belgelenmesi ve restorasyon çalışmalarında kullanılışı II. Dünya savaşından sonra yaygınlaşmıştır. Günümüzde belediyeler 1/10000, 1/5000, 1/1000 ölçekli kent haritalarını hava fotogrametrisinden yararlanarak hazırlatmaktadırlar.

Mimari fotogrametride daha çok yersel çekimlerden yararlanılmaktadır. Düzeçli sehpa üstüne

83. Tokalı Kilise'den fotogrametrik rölöve (ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 1990)

takılan özel kameralarla görüntü bozuklukları giderilmiş resim çiftleri elde edilir. Kameralar bir metal tüpün iki ucuna tespit edilmiştir ve sehpada iki kamera objektifinin aynı zamanda açılmasını sağlayan düzenek vardır. İki resimde de bulunan ortak referans noktaları çakıştırılarak stereoskopik görüntü elde edilir. Tek kamerayla çalışıldığında resim çifti kamera yeri değiştirilerek elde edilmektedir. Kent görünümleri, sokak siluetleri, hasar görmüş yapıların durumları bu yöntemle kolaylıkla elde edilebilmektedir. Özellikle iskele kurmadan yüksek binaların rölövesinin yapılmasına olanak veren bu yöntemin restorasyon projesi ön çalışmalarına katkısı büyük olmaktadır. Farklı tarihlerde yapılan çekimlerin karşılaştırılmasıyla, zaman içinde yapıda hareket olup olmadığı denetlenebilmektedir. Yapının gerçek biçimini en kısa sürede ve doğru belgelemesi nedeniyle tercih edilen fotogrametri ülkemizde de birçok restorasyon çalışması öncesinde hızlı ve sağlıklı rölöve elde etmek amacıyla kullanılmıştır. Kappadokya bölgesindeki kaya kiliseleri için ODTÜ Mimarlık Fakültesi (Şekil 83), İstanbul Kara, Deniz ve Haliç surları restorasyonları için İTÜ İnşaat Fakültesi ve YTÜ fotogrametri birimleri rölöveler yapmışlardır. Ayasofya strüktürünün davranışlarını inceleyen Boğaziçi Üniversitesi ve Japon Tsukuba Üniversitesi araştırma ekipleri ise iç mekân çekimleriyle binanın çok sayıda noktasının üç boyutlu koordinatlarını saptayarak, ileride oluşacak değişikliklerle karşılaştırma yapmak üzere bir referans belgesi elde etmişlerdir.

ANALİZ ÇALIŞMALARI

Rölöveler tamamlandıktan sonra çizimler üzerinde çalışılarak değişik yapım evrelerinin kronolojik sıralanışı belirlenerek, tarihi doku analizi paftaları hazırlanır. Bunu izleyerek restitüsyon çizimleri için araştırmalara geçilir. Yapıdaki bozulmalar saptanır; plan, kesit ve görünüşler üzerine işlenen hasarların genel değerlendirmesi sonucu müdahale türleri ve yerleri konusunda düşünülmeye başlanır.

Rölöveler üzerine farklı dönemlerin belirtilmesi

Tarihi kaynaklardan elde edilen bilgiler, bina üzerinde bulunan yazıtlar, değişik onarım tarihleri hakkında önemli verilerdir (Şekil 84). Ancak

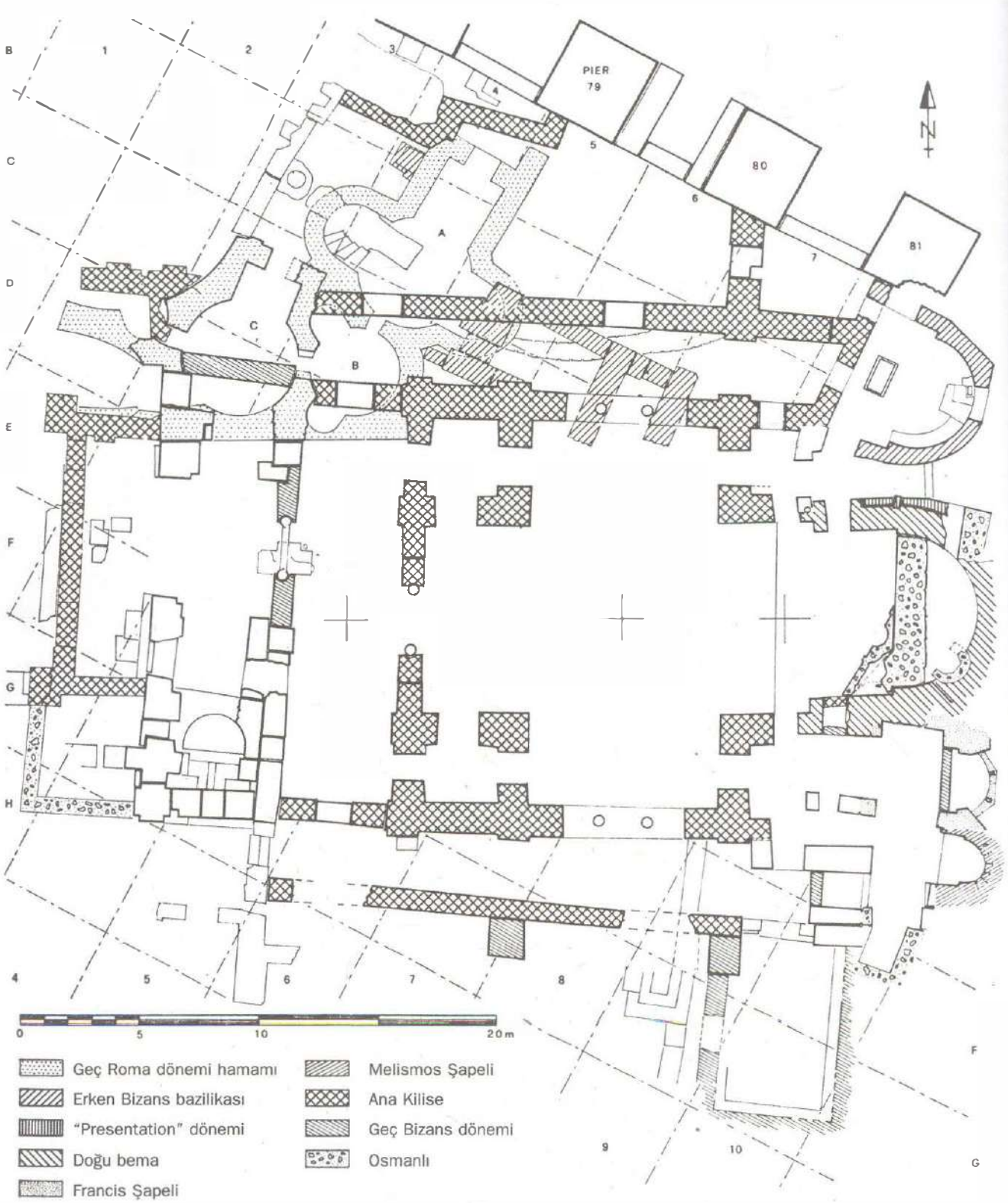
84. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi güney dış avlu kapısı üzerinde farklı dönem onarımlarını belgeleyen yazıtlar

bu onarımların plan, kesit ve görünüşler üzerinde ayırt edilerek belirtilmesi için binanın dikkatle incelenmesi, yapım tekniği ve üslup benzerliği/farklılığı gösteren bölgelerin saptanması ve analizi gerekir. Bu çalışma sonunda belirlenen ilk yapım ve onarım evreleri farklı renk veya taramalarla gösterilir. Çizimin sağ alt köşesine yerleştirilen bir lejantla özgün yapı, tarihlenebilen diğer yapım evreleri değişik gösterimlerle belirtilir (Şekil 85). Yapım tekniği, üslubu nedeniyle farklı olduğu anlaşılan fakat tarihlenemeyen bölümler, değişik dönem ekleri soru işareti (?) veya soru işaretine eklenen tarih önerisiyle gösterilir; örneğin 16. yüzyıl onarımı olduğu tahmin edilen bir bölümün açıklaması (16. yy ?) şeklinde belirtilir.

Hasar ve bozulmaların rölöveler üzerine işlenmesi

Çatlaklar, oyuklar, yüzey kaybına uğramış taşlar, çiçeklenmeler, ot, ağaç gibi bitkiler, biyolojik bozulmalar, kirlenmeler paftalar üzerine işlenerek müdahale öncesindeki durum grafik olarak anlatılır. Bu paftalar renkli veya siyah beyaz tekniğiyle hazırlanabilir. Her paftanın bir lejandı olması

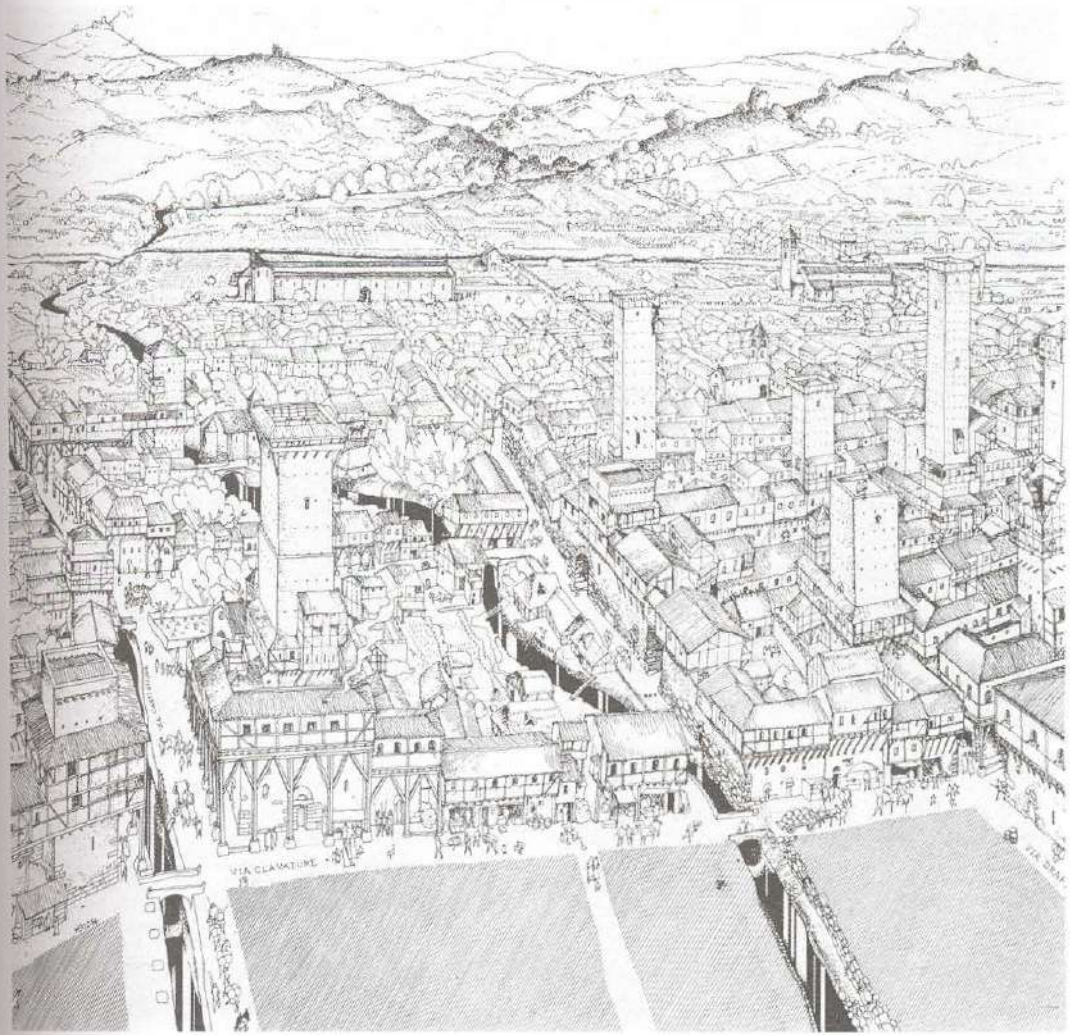
85. İstanbul Kalenderhane Camii ve çevresindeki kazıların analitik rölövesi (D.Kuban, C.Striker, 1972)

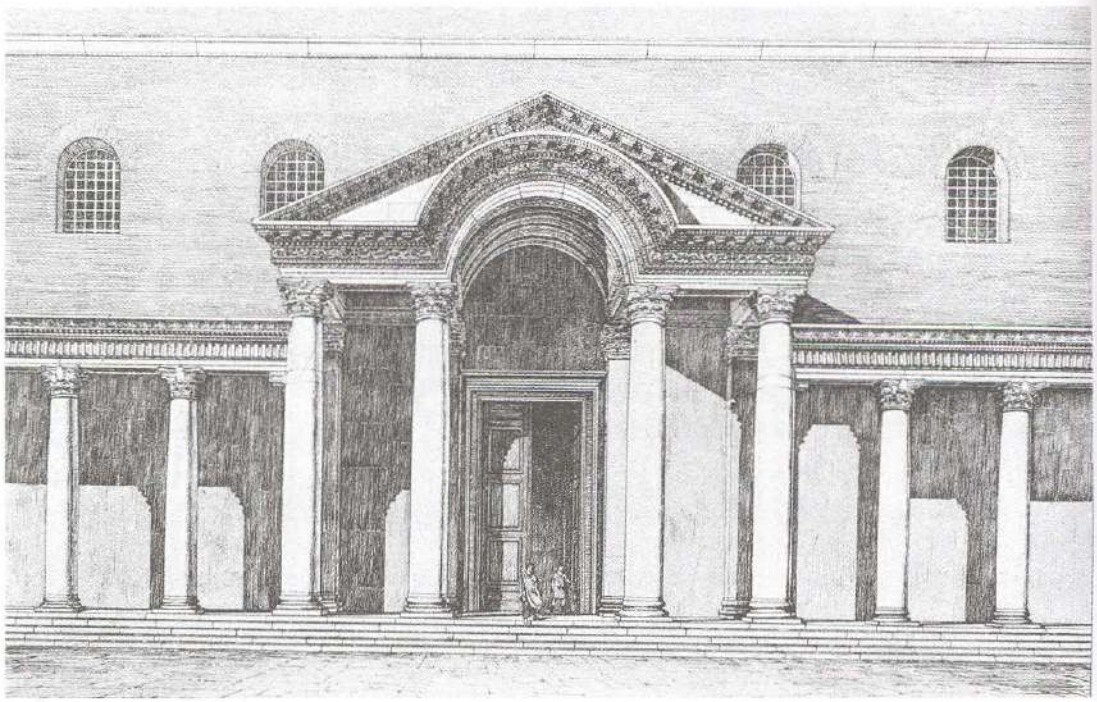
gerekir. Farklı nitelikteki bozulmaların grafik anlatımının kolayca kavranabilmesi için tonlama ve taramaların birbirinden rahatça ayrılabilen nitelikte olmasına dikkat edilmelidir. Eğer sonradan yapılan ve korunması gerekli olmayan ekler varsa bunlar rölöve paftalarına işlenir ve Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu'nun onayı alındıktan sonra kaldırılır. Yapının özgün ayrıntılarını örten eklerin kaldırılmasından sonra ortaya çıkan veriler fotoğrafla belgelenir ve ölçekli çizimleri yapılır. Rölöve paftaları bulgulara göre elden geçirilir ve restorasyon projesi son durum ışığında hazırlanır.

RESTİTÜSYON

Sonradan değişikliğe uğramış, kısmen yıkılmış ya da yok olmuş öğelerin, yapıların veya yerleşmelerin ilk tasarımlarındaki, ya da belirli bir tarihteki durumlarının, arşiv kayıtlarından, yapı üzerindeki izlerden, yapıya, yerleşmeye ait çizim, fotoğraf gibi belgelerden yararlanılarak plan, kesit, görünüş ve aksonometrik çizimlerle, ya da maketle anlatımına restitüsyon denilmektedir (Şekil 86). Restitüsyon tarihi bir yapının özgün tasarımı hakkında fikir vermek amacıyla yapılabilir. Örneğin Ayasofya'nın batı cephesi önünde, II. Theodosius tarafından yaptırılan ikinci Ayasofya'ya ait dağınık olarak duran parçalardan yararlanılarak, bu anıtın cephesinin restitüsyon çizimi hazırlanmıştır (Şekil 87). Bu bilimsel bir çalışmadır. Parçaların tekrar birleştirilmeleri söz konusu olmasa da bu şekildeki restitüsyon çalışmaları, bir anıtın özgün tasarımını açıklamak, tarihi gelişimini irdelemek, kalıntıların daha iyi kavranabilmesini sağlamak için yapılır.

86. Bologna kentinin 13.yüzyıl ortalarındaki durumunu gösteren bir restitüsyon denemesi (R.Merlo, 1989)

87. Ayasofya'nın giriş cephesinin II.Theodosius dönemindeki durumunu gösteren restitüsyon çizimi (A. Maria Schneider, 1939)

Restorasyon projesi hazırlanırken, yapı üzerindeki izlerden, korunmuş kısımlardan, benzer yapılardan yararlanılarak, yıkılmış, boyutu değiştirilmiş veya içi doldurulmuş açıklıkların, pencere veya kapıların çizimlerle yeniden eski düzeninde ifade edilmesi mümkün olur.

İncelenen bina birden fazla onarım geçirmişse, bu evrelere ait izler, veriler değerlendirilerek, ilk tasarım ve onu izleyen dönemler 1. dönemin restitüsyonu, 2.dönemin restitüsyonu şeklinde adlandırılabilir. Eğer bu dönemlerin tarihi biliniyorsa: örneğin birinci dönem 1850' lere tarihleniyorsa, ilk restitüsyon "1850' deki durum" olarak gösterilir. İkinci dönem 19. yüzyıl sonuna rastlıyorsa bu aşama "1900' lerdeki durum " olarak açıklanır. Yapının kendi sağladığı veriler özgün durumun çizimle anlatımına olanak vermiyorsa, eski resimlere veya aynı dönem yapılarına bakılarak, yok olan ayrıntılar ve öğelerle ilgili araştırma yapılır (Şekil 88, 89). Restitüsyonun yapı olarak gerçekleşmesi işlemi REKONSTRÜKSİYON'dur (bkz Yeniden yapım, Bölüm 6). Yapı hakkında birçok bilginin (kesin ölçüler, yapım tekniği, ayrıntılar, malzeme, renk) sağlanamaması durumunda restitüsyon çalışmalarının çizim veya maket olarak kalması, uygulamaya konulmaması gerekir. Ancak, kentsel sit alanlarında görsel bütünlüğün sağlanması amacıyla, kısıtlı verilerle de olsa bu tür uygulamalara gidilmektedir. Örneğin Süleymaniye ve Zeyrek'te bakımsızlık, yangın gibi nedenlerle yok olan ahşap konutlar, kesin rölöveleri olmasa da, eski fotoğraflarından yararlanılarak hazırlanan yaklaşık restitüsyonlarla yeniden yapılarak, sitin mimari karakteri sürdürülmeye çalışılmaktadır. Yok olan yapıların restitüsyon çizimlerine göre yeniden yapımı, özellikle planda yeşil alan olarak gösterilen parsellere yapı hakkı sağlanması açısından önem kazanmaktadır. Boğaziçi'nde yeni yapılanma kısıtlanmış, ancak yok olmuş eski eserlerin yeniden yapımına olanak tanınmıştır. Bu zorlama sonucu, eski fotoğraflar, kartpostallar, haritalar, tapu belgeleri araştırılmış, bunlara dayanılarak hazırlanan restitüsyon çizimleriyle bazı yalı ve köşkler yeniden inşa edilmişlerdir.

RESTORASYON PROJESİ

Tarihi yapının bozulma nedenleri araştırıldıktan ve teşhis edildikten sonra, bozulmanın durdurulması ve eğer varsa strüktürel aksaklıkların giderilebilmesi için gerekli müdahalelerin belirlenmesine geçilir. Korunmaya değer bir yapı üzerinde çalışıldığından, onarımın özgün dokuya en az

müdahale ile gerçekleştirilmesi, yapım tekniklerinin eskisine benzer/ uyumlu olmasına dikkat edilmesi, yapının iç düzenlemesinin değiştirilmemesi, mekânların bütünlüğünün zedelenmemesi göz önünde tutulması gereken başlıca kurallardır.

Restorasyon projesi değişik disiplinlerin katkılarıyla hazırlanır. Strüktür bozulmalarının teşhisi ve onarım önerileri zemin ve strüktür mühendislerinin çalışmalarını gerektirir. Malzeme analizlerinin yapılması, uygun malzeme seçimleri kimyacıların ve malzeme uzmanlarının işbirliğine gerek duyurmaktadır. Uyumlu bir ekip çalışmasıyla başarıya ulaşma şansı elde edilebilir.

Uygulamanın doğru yürütülebilmesi amacıyla her öğe için seçilen müdahale biçiminin paftalar üzerinde (plan, kesit, görünüşler) açıkça belirtilmesi gerekir. Müdahaleler bir sonraki bölümde açıklanacağı gibi sağlamlaştırmadan, yeniden yapmaya kadar yelpazelenen seçenekler arasından seçilecektir. Restorasyon projesi genellikle, yalnız strüktürün sağlamlaştırılması ve uygulanacak teknolojilerin belirtilmesiyle kalmaz, tarihi yapının yeniden kullanılmasıyla ilgili önerileri de içerir. Verilmesi istenen işlevin yapıya uyarlanabilirliği araştırılır ve yeniden kullanım projesinin eserin kütlesel ve mekânsal özelliklerini bozacak ekler, değişimler getirmemesine dikkat edilir. Restorasyonda önemli olan yapının korunmasıdır; yeniden kullanım bir araç olarak düşünülmelidir (Bkz. Venedik Tüzüğü, Madde 5). Yeni işlev verilen binalarda çağdaş kullanımla ilgili servis mekânlarının (ısıtma, havalandırma, aydınlatma, asansör vb.), bina içine yerleştirilmesi yapının deprem yönetmeliğine uygun hale getirilmesi, yangına karşı önlem alınması, sakatların binaya girebilmeleri için engellerin kaldırılması gibi konuların proje aşamasında çözümlenmesi uygun olacaktır.

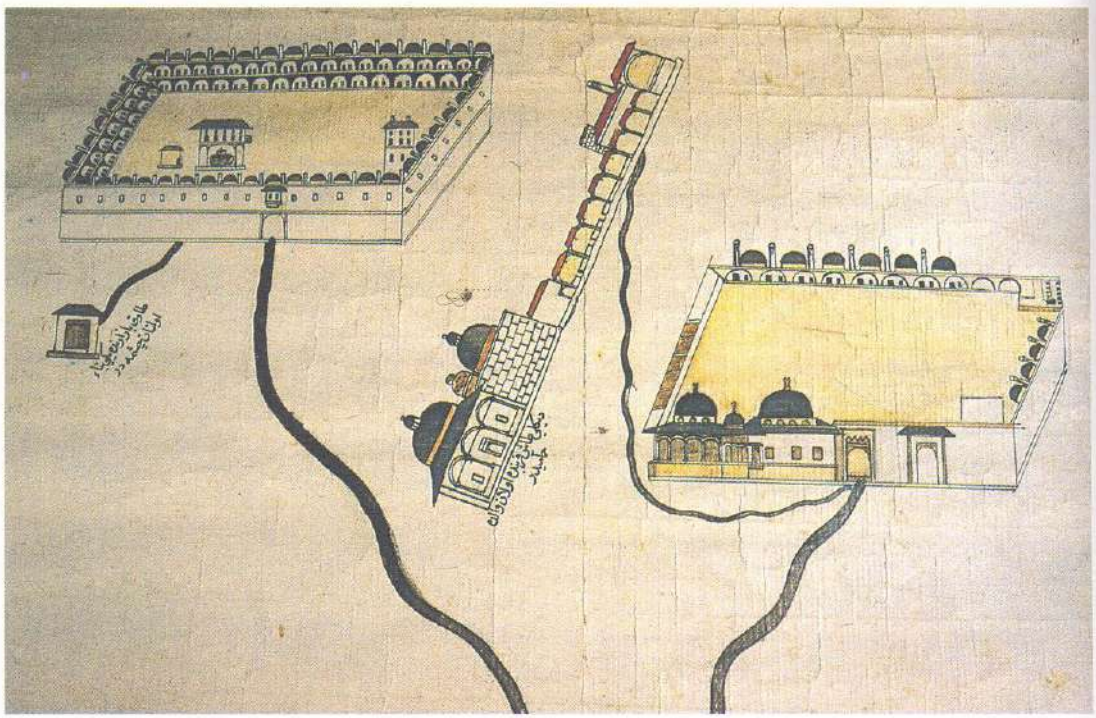
Restorasyon projeleri bu konuda birikimi, deneyimi olan mimarlar tarafından hazırlanır ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından onaylanarak kesinleşir. Projenin hazırlanmasından önce 1/50 ölçekli rölöveler Kurul'a sunularak onay alınır. Bu aşamada Kurul yapının koruma grubunu da belirleyerek, uyulması gereken kuralları tanımlamış olur. Grup koşullarına uygun olarak hazırlanan 1/50 ölçekli proje ve 1/20 sistem detayları, uygulamada kullanılacak malzeme ve tekniklerin belirtildiği raporla birlikte Kurul'a sunulur ve onay alır.

Her rölöve paftasına karşılık bir restorasyon paftası hazırlanmalıdır. Böylece plan, kesit ve cephelerde yapılacak müdahalelerin niteliği açıklanmış olur. Rölöve paftaları RÖLÖVE 1, 2, 3, .. olarak, restitüsyon paftaları RESTİTÜSYON 1,2,3 ..., restorasyon paftaları RESTORASYON 1,2,3.. olarak sıralanırsa, karşılaştırma daha kolay olur. Paftalarda çalışmanın yapıldığı tarih ve projenin oluşumuna katkıda bulunan mimar ve diğer uzmanlık dallarına ait kişilerin adları yer almalıdır. Önerilen müdahaleler restorasyon paftalarına bir lejantla işlenir (çatlak dikişleri, enjeksiyon yapılacak bölgeler, yeniden yapılacak bölümler, temizlenmesi istenen cephe bölümleri vb). Çoğaltma açısından kolaylık sağlaması bakımından çoğu kez, renkli anlatım yerine taramalı, tonlamalı teknik kullanılması tercih edilir. Yapının onarım sonrasında alacağı durumu daha iyi açıklamak ve çevresiyle ilişkisini göstermek amacıyla, restorasyon projesine ek olarak normal ve aksonometrik perspektifler ile maketlerden yararlanılır.

88. Çemberlitaş Hamamı'nın 19.yüzyılda yol genişletme sırasında kesilen kadınlar soyunmalık cephesi

89. Köprülü Külliyesi Suyolu Haritası'nda Çemberlitaş Hamamı (Köprülü Kitaplığı)

Özellikle yeni ekler yapılması söz konusu olduğunda kütlesel ilişkilerin daha iyi algılanabilmesi için maketli etüdler ve alternatif çözümler üzerinde tartışılarak karara varılması uygun olur.

Restorasyonu yönlendiren veriler, temel yaklaşım, uygulanacak teknikler, malzemeler Kurul'a sunulan ayrıntılı rapor içinde yer alır. Anıtın sağlamlaştırılması veya bütünlenmesi sırasında özgün malzemelerin ve geleneksel tekniklerin yanısıra, çağdaş teknik ve malzemelerin kullanılması da söz konusudur. Malzeme araştırmaları, yeni malzeme seçimi, malzeme sağlamlaştırması konuları ayrıntılı laboratuvar çalışması gerektirir. Geleneksel ve çağdaş malzemeler konusunda araştırmalar Üniversitelerin ilgili bölümlerinde sürdürülmektedir. Strüktürel müdahalelerin uygulanmasında, ilgili uzmanların şantiyede bulunmaları, ya da verecekleri bilgiler doğrultusunda hareket edilmesi önemlidir. Temizleme çalışmalarının bu konudaki uzmanların denetiminde yapılması uygun olur. Alçı, kalem işi, mozaik restorasyonları için deneyimli kişiler aranır. Çok önemli anıtlar için uluslararası uzmanların katkısının alınması söz konusu olabilir.

Geleneksel tekniklerle yapılmış bir anıtın dönemine özgü işçilikle onarımı önemlidir. Restorasyonu yürüten mimar bu teknik ve malzemeleri iyi tanımalıdır. Aynı dönem yapılarını incelemeli, bu konuda uzman kişilerin görüşlerine başvurmalıdır.

Onarımda görevli olan mimarın şantiyede çalışan ustaların uygulamalarını denetlemesi, gerektiğinde onarılan binanın dönemine özgü çalışma tekniklerini uygulatabilmesi için ön araştırma yapmış, gerekli bilgiyle donatılmış olması beklenir. Başarılı bir restorasyon çalışması yapmak için yalnız iyi niyet yeterli olamamaktadır; araştırma için zaman ayrılması, iyi bir kadro oluşturulması gerekir. Yeterli bilgi, ekonomik kaynaklar ve teknolojik olanaklarla donanmış olmak, gerektiğinde başvurulacak uzmanlarla eşgüdüm içinde bulunmak mimarın güvencesidir.

6. BÖLÜM

restorasyon teknikleri

Restorasyon Teknikleri

Restorasyon uygulamalarına geçmeden önce yapılan araştırmalar ve belgeleme çalışmaları (anıtın tarihi, estetik ve teknik yönden incelenmesi, rölövesinin hazırlanması ve bozulmalarının saptanması) binanın ayrıntılı olarak tanınmasını sağlar. Ön araştırmalar sonunda elde edilen bilgiler hasar nedenlerini ortadan kaldıracak veya etkilerini azaltacak koruma tekniklerinin seçilerek uygulanmasına temel oluşturur. Onarımlarda geleneksel tekniklerin yanı sıra, çağdaş teknolojiden de yararlanılmaktadır. Venedik Tüzüğü'nün 7, 10, 11, 12, 13, 15'inci maddeleri bu konuda açıklamalar içermektedir (bkz. Ekler 2).

Günümüzde anıtların korunmasındaki temel yaklaşım sürekli bakımlarının sağlanmasıdır. Birçok ülkede tarihi yapılar yıllık ve beş yıllık programlar çerçevesinde incelenir ve saptanan hasarlara göre gerekli bakım ve onarımları yapılır;[1] böylece yüksek maliyetli müdahalelere gerek kalmadan korunmaları sağlanır. Birdenbire ortaya çıkan yangın, deprem, toprak kayması gibi felaketler ise büyük ölçekli müdahaleler yapılmasını gerektirebilir.

Anıtların onarımları için genel olarak

1. Sağlamlaştırma,
2. Bütünleme,
3. Yenileme,
4. Yeniden yapma (Rekonstrüksiyon),
5. Temizleme,
6. Taşıma,

tekniklerinden yararlanılır. Çoğu kez bir anıtın restorasyonu için yukarıda sıralanan tekniklerden birkaçı bir arada uygulanır. Örneğin yeniden kullanılması kararlaştırılan bir Osmanlı kervansarayının gelişigüzel eklerden arındırılması, tehlikeli durumda olan taşıyıcılarının sağlamlaştırılması, bir bölümü yıkılmış olan tonozlarının yeniden yapılması ve içinin çağdaş kullanıma uygun olarak donanımı gerekli olabilir. Depremde kubbesi çatlayan , son cemaat yeri ve minaresi yıkılan bir caminin, hem strüktürel açıdan sağlamlaştırılması, hem de yıkılan son cemaat yeri ve minare gibi öğelerinin yeniden yapımı ile tekrar mimari bütünlüğüne kavuşturulması söz konusu olabilir.

Bilimsel restorasyonda olabildiğince az müdahaleyle, anıtın tarihi belge ve estetik değerinin korunması amaçlanır. Onarım sırasında yapılan müdahalelerin derecesi, sağlamlaştırmadan yeniden yapım'a doğru artar. Koruma açısından en uygunu, sağlamlaştırmayla yetinmektir. Ancak anıttaki hasar derecesi arttıkça, müdahalenin kapsamı genişler; tarihi yapıya ekler getiren, dokusunu değiştiren tekniklerin (örneğin: bütünleme, yenileme) uygulanması zorunlu olabilir.

SAĞLAMLAŞTIRMA

Sağlamlaştırma çalışmaları, anıtın malzemesinin, taşıyıcı sisteminin ve üzerinde bulunduğu zeminin sağlamlaştırılması olmak üzere üç düzeyde ele alınabilir.

a. Anıtın yapıldığı malzemelerin sağlamlaştırılması

Anadolu'nun İ.Ö. 7000'e kadar giden yerleşik tarihi içinde binalar yörenin olanaklarına ve geleneklere bağlı olarak kerpiç, tuğla, ağaç, taş gibi doğal kökenli malzemelerle yapılmışlardır. Malzemeler doğal etkilerle, zamanla bozulup harap olur. Açıkta kalan kerpiç yağmur karşısında eriyip dağılır, tuğla aşınır, çatlayıp ayrışır, ağaçtan yapılan kiriş ve dikmeler, çatılar çürür. Soylu ve dayanıklı olarak kabul edilen taşlar da düzgün yüzeylerini yitirir, oyuk ve çatlaklarla dolu, kötü bir görünüm sergilerler. Koruma uzmanları özel kimyasal birleşimler kullanarak malzemelerin dokusunu sağlamlaştırır; bozulma sürecini bir ölçüde yavaşlatıp, özgün yapıyı daha uzun süre yaşatmaya çalışırlar.

Kerpiç malzemenin sağlamlaştırılması

Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan ve açıkta, doğanın insafına bırakılan kerpiç buluntular: kent surları, konutlar, temel izleri yağışlarla yumuşayıp erimekte, güneşte çatlamakta, rüzgârla aşınıp toz olmaktadır (Şekil 90). Kayıpları önlemek için çeşitli yöntemler denenmiştir. Eski koruma uygulamalarında, kerpiç mimari kalıntılar zift sürülerek, ya da üstleri çimentolu harçla sıvanarak korunmaya çalışılmıştır. Kerpiç malzemeyle renk ve doku açısından uyumlu olmayan bu müdahaleler artık terk edilmiştir. Kerpiç kalıntılar ve hâlâ içinde yaşanmakta olan köy evleri, binlerce yıldır Anadolu'da uygulandığı gibi, sürekli bakım yöntemiyle, çamur harcı ile sıvanarak korunabilir. Yenilenebilir olan bu sıva, kerpiç yapıyı hava koşullarına karşı korur, eriyerek yok

olmasını engeller. Ancak kerpiç üzerine yapılmış bir kabartma ya da boyalı bezemenin korunması daha gelişmiş yöntemlerle çalışan uzmanların çabalarını gerektirir. Malzemenin dağılmaması için çatlamış, ayrılmak üzere olan sıva tabakaları miller ve/veya mikro enjeksiyon yardımıyla ana taşıyıcıya tutturulur; hava koşullarından etkilenecek konumda bulunan kalıntılar müzeye taşınır, ya da in-situ (yerinde) korunması için üzerine çatı yapılır.

Ahşap mimari öğelerin korunması

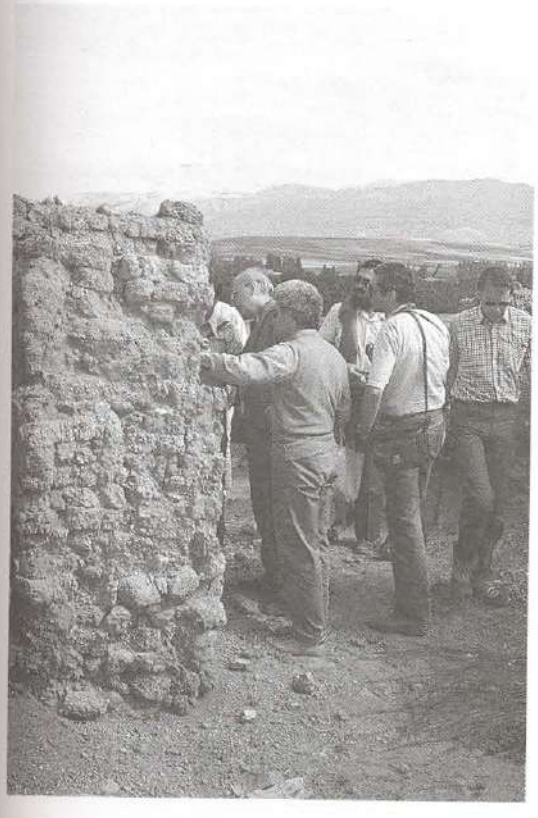
Geleneksel Türk evini ve anıtsal mimarlığımızın yoğun bezemeli öğelerinin ana malzemesini oluşturan ahşap nem etkisiyle zamanla çürümekte; kurt yenikleri ile dayanımı azalmaktadır. Kapı, pencere kapağı, minber gibi mobilya niteliğinde işlenmiş mimari öğelerin, furuş, balkon korkuluğu, tavan bezemesi gibi ayrıntıların böceklerinin öldürülmesi ve dokularının sağlamlaştırılması için kimyasal maddelerle işlem görmeleri söz konusudur. Pahalı ve zahmetli olan bu tür konservasyon çalışmaları Manisa Ulu Camii, Selimiye, Sultan Ahmet Camii, Topkapı Sarayı gibi önemli kültür varlıklarımızın ahşap minber, kapı, pencere kapağı, rahle ve benzeri ahşap öğelerinin onarımlarında uygulanmaktadır (Şekil 91). Çoğu kez yörede bulunan yumuşak ağaçlarla yapılan geleneksel konutlarımızda ise ahşap iskeletin eskimiş olan öğeleri yenilenmekte; onarımlarda emprenye edilmiş ahşap kullanılarak, yeni öğelerin yaşamlarının daha uzun süreli olması güvence altına alınmaktadır.

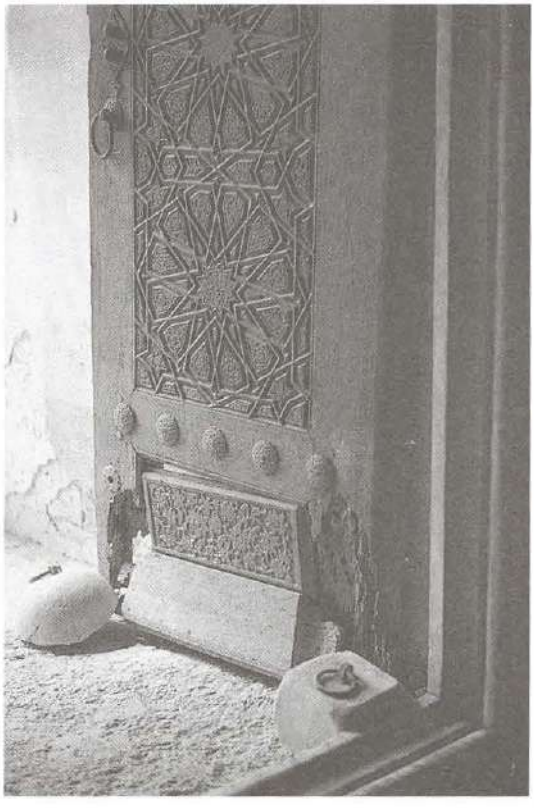
Taş öğelerin sağlamlaştırılması

Günümüzde taşların sağlamlaştırılması, atmosfer etkilerinden korunması için sürekli araştırmalar yapılmakta, bu konuda bilimsel çabalar sürmektedir[2]. Bozulma sürecini geriye döndürmek olası değildir ancak çok önemli özel ayrıntıların(rölyefler, yazıtlar, figürlü plastik) dayanımlarını arttırmak, özgün ayrıntıları daha uzun süre yaşatabilmek için sağlamlaştırma uygulamalarına gidilmektedir. Taşa püskürtülerek, fırça ile sürülerek veya vakumla uygulanan taş sağlamlaştırıcıların koruma kimyası ile uğraşan uzmanlar tarafından seçilmesi ve onların önerileri doğrultusunda, denetim altında uygulanması gere-

90. Ankara yakınlarındaki Hacı Tuğrul Höyük'teki kerpiç sur kalıntılarında doğa koşullarının neden olduğu hasarı inceleyen uzmanlar (1980)

91. Edirne II.Bayezıt Camii kıble duvarından bir pencere kapağı. Caminin taşkınlardan etkilenmesi sonucu bu cephedeki kapakların serenlerinin alt uçları çürümüştür (1984)

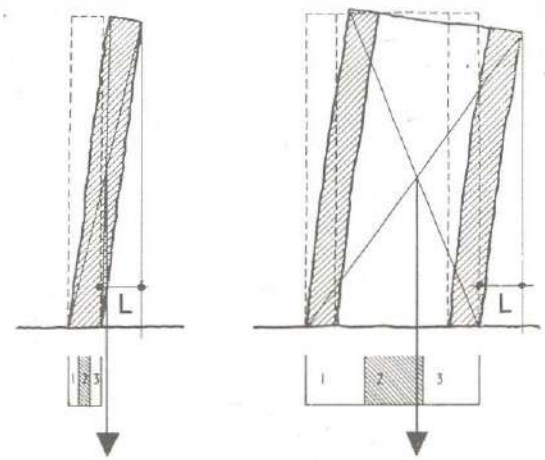

kir. Sağlamlaştırma yöntemi taşın türüne ve bozulma durumuna göre belirlenir. Kimya sanayiinin geliştirdiği ve "harikalar yaratıyor" diyerek piyasaya sunduğu malzemelerin dayanımları, eskime süreçleri bilinmeden kullanılmaları sakıncalıdır.

b. Taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması

Depremler, zemin hareketleri, anıtların taşıyıcı sistemlerinde hasara neden olmaktadır. Tarih boyunca mimarlar anıtların duvar ve örtülerinde oluşan düşeyden ayrılma, çatlama gibi hasarları payandalarla desteklemiş, gergiler yerleştirmiş, ya da aksak olan bölümleri yıkıp yeniden yaparak binanın ayakta durmasını, işlevini sürdürmesini sağlamışlardır. Eski restorasyonlarda uygulanan strüktürel sağlamlaştırma tekniklerine günümüzde çağdaş teknolojinin sağladığı enjeksiyon, öngerme, ankraj, temel genişletme ve sağlam zemine inen kazıklı temellerle destekleme gibi teknikler eklenmiştir.

92. Üçte bir kuralına göre aynı eğime sahip bir duvar ve yapıda güvenlik durumunun farklı olduğunu açıklayan şema (D.Insall, 1975)

b1. Kesit genişletme, mantolama

Düşeyden ayrılan yapılarda taşıyıcı sistemin güvenliği kabaca "üçte bir" kuralına göre değerlendirilir (Şekil 92). Eğer bir yapının ağırlık merkezinden sarkıtılan çekül, onun zemine oturduğu alanın ortadaki üçte biri içinde kalıyorsa, yapının güvenli olduğu kabul edilir. Ağırlık merkezinden sarkıtılan çekül, duvarın zemindeki izinin dışına düşüyorsa, ciddi bir yıkılma tehlikesi vardır. Kesit genişletme işlemlerinde yapının veya duvarın tabanına ek kütle yapılarak ağırlık merkezinin güvenlik sınırları içinde kalması sağlanır. Bu tekniğin eski bir uygulaması Ortaçağ Anadolu Türk mimarlığının başyapıtlarından biri olan Divriği Ulu Camii'nin minaresinde görülmektedir

93. Divriği Ulu Camii'nin batıdan görünümü

(Şekil 93). Ulu Cami, güneye doğru eğimli bir yamaç üzerinde yer almaktadır; kuzeydoğu duvarı yamaç kesilerek, güneybatı duvarı ise yamacın eteğine çekilen istinat duvarının içi doldurularak teraslanan bir zemine oturmaktadır. Zamanla dolgu sıkışmış, güneybatı duvarı kuzeydoğu duvarından daha fazla oturmuş ve düşeyden ayrılmalar başlamış olmalıdır. Tehlikeli görülen bu duruma çözüm olarak kesit genişletilmiştir. Minare kaidesinde bulunan yazıttan onarımın 16. yüzyılda, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapıldığı anlaşılmaktadır. Kaide çevresine yapılan ek bir kütle ile taban alanı genişletilmiş; düşeyden ayrılan minarenin yıkılması önlenmiştir . Caminin iç mekânındaki sütunların bir bölümünün de gövdeleri sarılarak (mantolanarak) sağlamlaştırılmış olması (Şekil 94), strüktürün diğer bölümlerinin de düşeyden ayrılma sorunundan etkilenmiş olduğuna dikkat çekmektedir.

Çatlayan, kesit kaybederek düşey yükleri taşımakta zorluk çeken tek taşıyıcıların daha güvenli bir duruma getirilmesi için de kullanılan mantolama tekniğine ilginç bir örnek olarak İstanbul'da antik Konstantin Forumu'nun ortasında yükselen Çemberlitaş anılabilir: Osmanlı döneminde çevresini saran ahşap dükkanlar arasına sıkışan ve yöredeki yangınlarda hasar görüp zayıflayan porfir sütunun alt bölümü, 18. yüzyılda üstüne giydirilen Barok döneme özgü soğan gövdeli kılıfla güçlendirilmiştir.

Günümüzde kârgir ve ahşap tarihi strüktürler üzerinde deneyim sahibi mühendisler restore edilecek anıtı inceler, hasarları saptar ve depreme, ya da düşey yüklere karşı yetersiz buldukları öğelerin (temel, duvar, sütun, ayak, kemer) sağlamlaştırılması için öneriler geliştirirler. Anıtın genel görünümünü bozan, değiştiren müdahaleler tercih edilmediğinden, bu tür sakıncalar yaratacak sağlamlaştırma önerilerinden olabildiğince kaçınılır. Anıtın iç bünyesinde gizlenebilen, görünmeyen sağlamlaştırma teknikleri yeğlenir.

b2. Destekleme - payandalama

Zemindeki aksaklıklar, deprem, kemer, tonoz, kubbe gibi eğrisel öğelerden duvarlara gelen itkiler onların düşeyden ayrılmasına, çatlamasına neden olabilir. Eski mimar ve ustalar hasar görmüş kârgir yapıları özellikle köşelere, kemer mesnet hizalarına masif, ya da uçan payandalar yerleştirerek sağlamlaştırmışlardır. Deprem kuşağı üzerinde yer alan yurdumuzda, yer sarsıntıları da ciddi hasarlar yaratmıştır. Birçok önemli anıtta deprem sonrası onarımlara ait izler gözlenmektedir. İstanbul'da Karasurları, Ayasofya gibi anıtlar masif payandalarla desteklenmiştir. Ana binaya yapışmadan, duvarın açığında bulunan bir ayaktan ana kütleye uzanan yarım kemerlerle yapılan ve uçan payanda olarak anılan desteklerin kullanımı daha sınırlıdır. Cephelerde kapatılması istenmeyen özel ayrıntılar olduğunda bu tür payandalar daha uygun düşmektedir. Örneğin, İstanbul'da Kariye Camii doğu cephesinde, pencere düzenini zedelemeyen uçan payandalar uygulanmıştır (Şekil 95). Ravenna'daki San Vitale Kilisesi'nde ise, herhangi bir açıklığın kapatılması sözkonusu olmadığı halde, belki görsel olarak asıl yapıyı daha az kapattığı için, strüktür uçan payandalarla desteklenmiştir (Şekil 96).

Osmanlı dönemi onarımlarında masif payandalar çoğunluktadır. Kuzey Anadolu fay hattı üzerinde yer alan tarihi kentlerimizde bulunan tarihi yapılarda deprem sonrası onarımlara ait izleri gözlemek mümkündür. Tokat Hatuniye Camii'nde onarımı yapan mimar muhtemelen taşıyıcı sistemin çatlayan veya çökme tehlikesi gösteren hassas noktalarını saptamış ve zayıf noktaları payandalarla desteklemiştir. Kıble cephesinin köşelerinde ve mihrap önünde üçgen kesitli, zeminde geniş, yukarı doğru daralan masif payandalar yer almaktadır (Şekil 97). Aslında erken Osmanlı dönemi (14. yüzyıl) yapısı olan Bursa Şehadet Camii'nin kıble cephesi ise, 17-18.yüzyılda yapıldığı ileri sürülen bir onarımda uçan payandalar yardımıyla desteklenmiştir.

94. Divriği Ulu Camii: soldaki sütun özgün durumunu korumaktadır, sağdaki mantolanmıştır

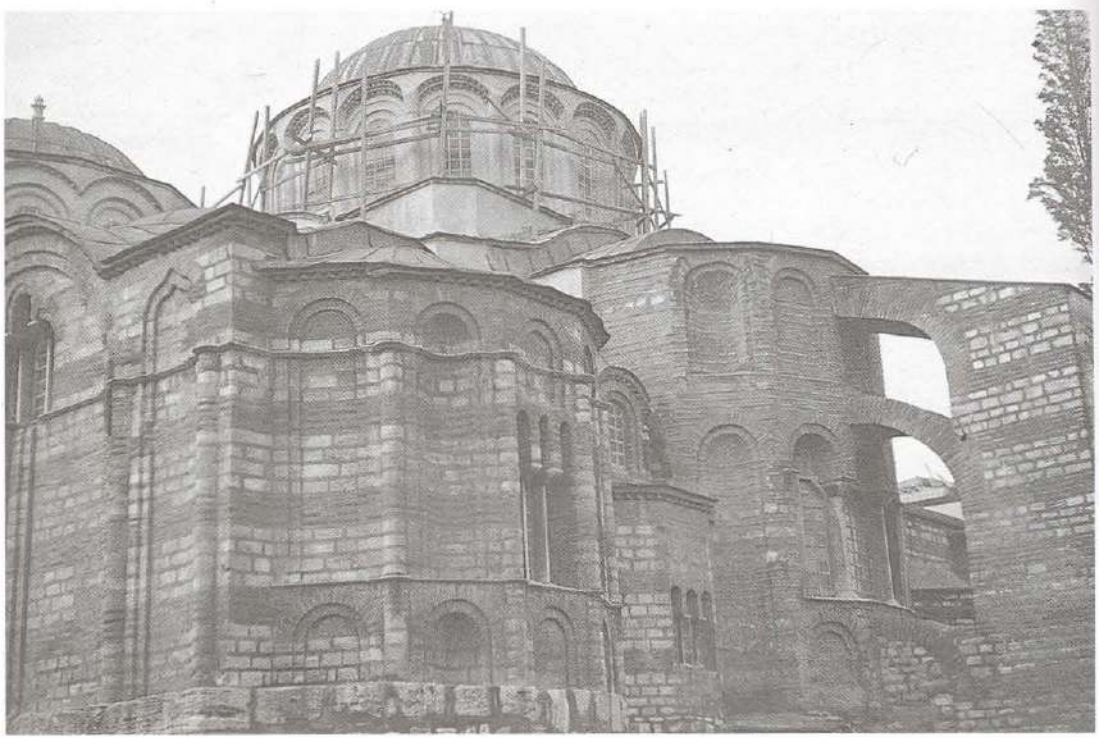
95. Kariye Camii doğu duvarında uçan payanda (A.Nayır, 1978)

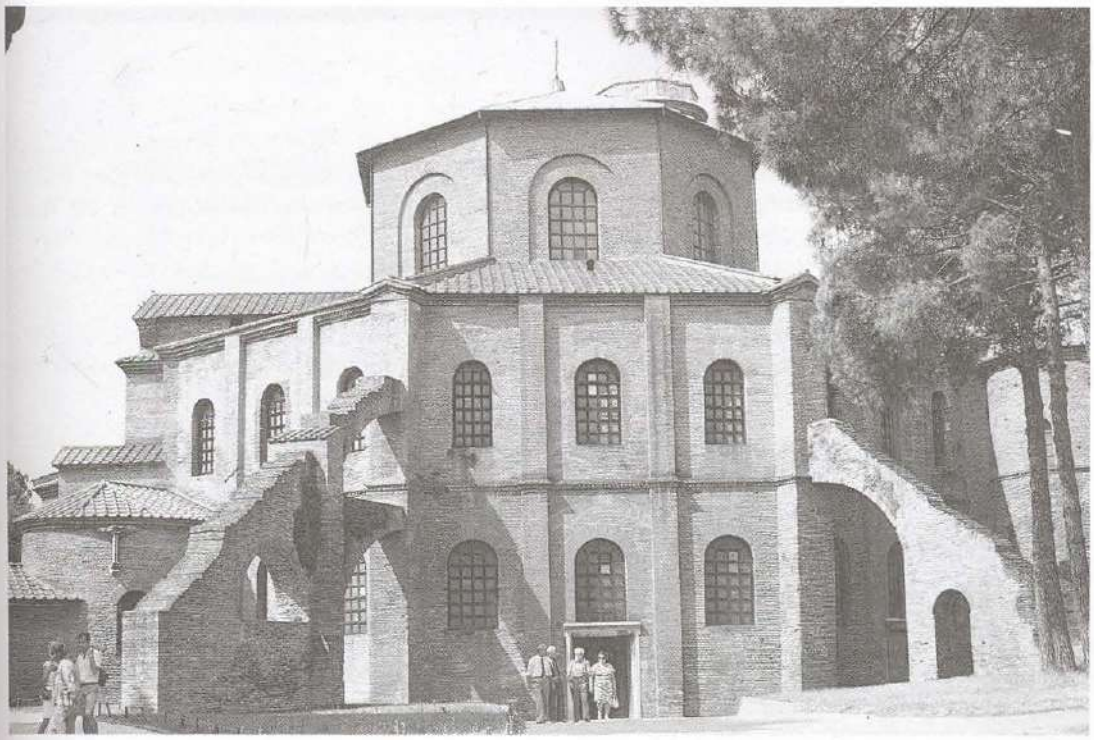
Payandalama günümüzde de uygulanan bir sağlamlaştırma yöntemidir. Ancak görsel nedenlerle, eskiden yapıldığı gibi anıtın genel görünüşünü bozan, ağır kütleli payandalar yapmaktan kaçınılmaktadır. Çoğu kez geçici payandalar uygulanmakta; taşıyıcı sistem sağlamlaştırıldıktan sonra payandalar kaldırılmaktadır. İngiltere'de York Katedrali'nin onarımı sırasında doğu ve batı cephelerine yerleştirilen çelik makas türündeki payandalar onarım sonrasında kaldırılmışlardır. Payandaların duvar yüzeyine tek noktadan uygulanan destekler biçiminde tasarlanması tehlikelidir; yan itkilerle zorlandığında payanda duvarı delerek hasar verebilir. Bu nedenle yastıklama yapılması, desteklerin geniş bir yüzey üzerine uygulanması tercih edilir. Payandaların cephelerin özel ayrıntılarının bulunduğu bölümlerine yerleştirilmemesine, bundan kaçınılamıyorsa, cephe bezemelerinin zedelenmesini engelleyecek önlemlerin alınmasına özen gösterilmelidir.

c. Çemberleme, bağlantı çubukları-gergi uygulanması

Çatlamış, dağılma tehlikesi gösteren düşey taşıyıcıların çevrelerinin metal çemberlerle sarılarak sıkıştırılması çok eski çağlardan bu yana uygulanan bir sağlamlaştırma tekniğidir (Şekil 98). Konstantin Forumu'nun içinde yer alan porfir sütun çevredeki yangınlardan zarar gördüğü için metal çemberlerle desteklenmiş ve bu durumundan ötürü Çemberlitaş olarak anılmaya başlanmıştır. Bu tekniğin uygulandığı örnekler İstanbul'da sıkça gözlenir; camilerin son cemaat yerlerinde, ya da iç mekânlarında deprem, yangın gibi nedenlerle çatlayan sütunlar, çemberlerle sarılarak pekiştirilmişlerdir.

Metal gergiler ya da çubuklar kullanılarak duvarlar birbirine bağlanır, ya da düşeyden ayrılmış bir duvar gerideki sağlam bölüme tutturularak, yerinde korunmaya çalışılır[3] (Şekil 99). Edirne Üç Şerefeli Cami'de 18. yüzyıldaki büyük depremden sonra yerleştirilmiş olan bağlantı sistemi bu tür bir sağlamlaştırma örneğidir[4] (Şekil 100). Deprem kuşağı üzerinde yer alan İtalya, eski Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye gibi Akdeniz ülkelerinde binaların cephelerinde yalın ya da bezenmiş ankraj demirleri gözlenir. Kılıç adı verilen bu düşey çubuklar, binaların ilk tasarımına ait, ya da sonradan gerek duyulan sağlamlaştırmaların varlığına işaret ederler. 19. yüzyılda İstanbul'da yapılan kârgir duvarlı, ahşap veya volta döşemeli binalarda karşılıklı duvarları birbirine bağlayan gergilerin uçları kılıçlarla sıkıştırılmıştır. Su deposu, hazne gibi binalar-

96. San Vitale Kilisesi duvarlarını destekleyen uçan payandalar (1982)

97. Tokat Hatuniye Camii'nin Kale'den görünümü (1980)

98. Myra (Demre) Aya Nikola Kilisesi dışında kılıflanmış sütun (1990)

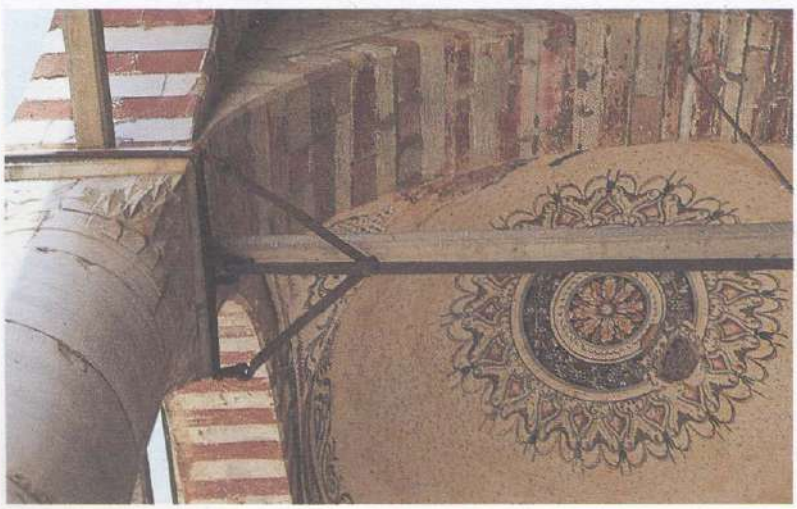
99. Gergi çubuklarının kullanılışına ilişkin örnekler (L. Nizzi Grifi, 1980)

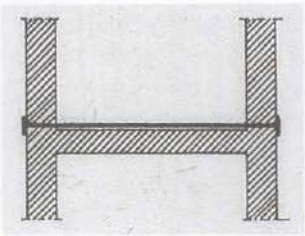
100. Edirne Üç Şerefeli Cami son cemaat yeri: 18. yüzyıl onarımında konulan bağlantı sistemi (1982)

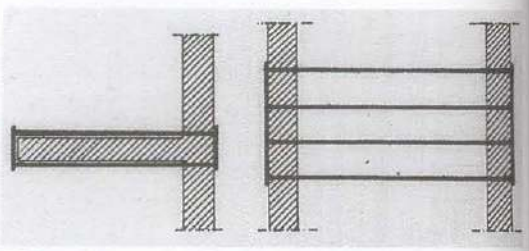
da yanal itkiler nedeniyle açılma tehlikesine karşı duvarları sağlamlaştırmak için gelişmiş gergi sistemleri ya da kuşaklama uygulanmıştır.

Osmanlı Klasik dönem yapılarında gergiler strüktürün iç bünyesinde kalır, dış cepheye yansımazlar. Ancak onarımlarda konulan gergi ve kılıçları cephelerde gözlemek olasıdır. Fatih Külliyesi'nin Akdeniz Medreselerinde, Fevzi Paşa

Caddesi'nin açılmasıyla açığa çıkan temeller nedeniyle tehlikeli duruma gelen güneybatı duvarları gergilerle pekiştirilmiştir. Günümüzde de strüktürlerin depreme karşı takviye edilmesinde kuşaklama ve gergilerden yararlanılmaktadır. Bir bölümü yıkılmış olan arkeolojik kalıntılarda, strüktürel açıdan desteksiz, tehlikeli durumda olan parçalar metal çubuklarla geriye bağlanarak yıkılmaları önlenir. Roma'da Maxentius Bazilikası'nda orta nefe ait tonoz kalıntısı bu yöntemle yerinde korunmaktadır (Şekil 101).

BÜTÜNLEME (REİNTEGRASYON)

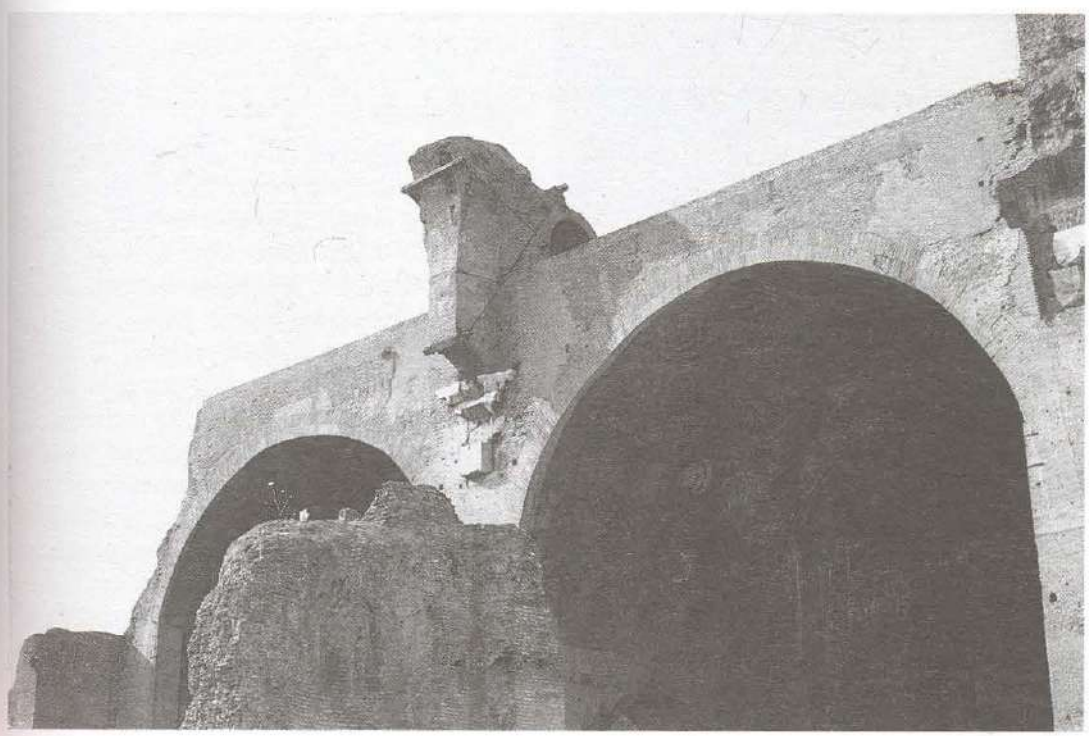
Bir bölümü hasar görmüş, ya da yok olmuş yapı ve öğeleri ilk tasarımlarındaki bütünlüğe kavuşturacak biçimde geleneksel, ya da çağdaş malzeme kullanarak tamamlama işlemine "bütünleme-reintegrasyon" denilmektedir. Bütünlemeyi yönlendiren etmenler estetik, işlevsel, ya da strüktürel denge kaygıları olabilir. Yıkık durumda göze hoş gelmeyen bir yapı bütünlenerek, hem estetik bütünlüğüne kavuşur, kullanılabilir duruma getirilir, hem de tümüyle yok olmaktan kurtarılabilir. İlk yapılışındaki işlevini yitirmiş, tekrar kullanılamayacak durumda olan arkeolojik yapıların bütünlenmesi söz konusu değildir. Örneğin artık savunma işlevini sürdürmeyen İstanbul Karasurları'nın bütünlenmesi gereksizdir. Arkeolojik ve peyzaj değeri taşıyan kalıntıların sağlamlaştırılarak korunması daha uygun bir yaklaşımdır. Buna karşılık, bir yangında kubbesinin bir bölümü yok olan Beylerbeyi Camii'nin tekrar kullanıma açılabilmesi için yarısı yanmış olan kubbesinin bütünlenmesi gerekmiştir (Şekil 102).

Bütünleme yapabilmek için ilk tasarıma ilişkin sağlıklı veriler gereklidir; örneğin bir son cemaat yerinin yarısı yıkılmışsa, tekrar eden öğelerin varlığından ve simetriden yararlanılarak bütünleme yapılabilir. Bütünleme ancak gerçek yapısal verilere, ya da belgelere dayandırıldığında kabul edilebilen bir uygulamadır. Güvenilir verilere dayanmadan, yalnız varsayım ve analojilerden hareket edilerek yapılan bütünlemelerin hatalı olması kaçınılmazdır. Yeni bölümlerin özgün olandan ayrılabilmesi için farklı bir yüzey dokusu uygulanması olumlu sonuç verebilir. Onarım sonrasında anıtın uygun bir yerine restorasyonun yapıldığı tarih, yaptıran ve yapan mimarla ilgili bir yazıt konulur.

YENİLEME, YENİDEN KULLANIM, YENİ İŞLEVE UYARLAMA (RENOVASYON, REHABİLİTASYON)

Zamanla değişen yaşam biçimi ve ona bağlı istekler nedeniyle birçok tarihi yapı özgün işlevini yitirmekte, ilk yapılış amacından farklı bir işleve hizmet etmek için uyarlanmaktadır. Hamam, kervansaray, tekke, manastır gibi tarihi yapı türleri ancak özel durumlarda özgün işlevlerini sürdürdüklerinden, bu yapı türlerinin farklı amaçlarla kullanılmaları zorunlu olmaktadır. Konut, otel gibi işlevleri günümüzde de geçerli olan binalar ise bugün yapılan benzerlerinin konfor koşullarını sunmaktan uzak olduklarından, işlevsel olarak eskiyerek standart altı kalmakta, güncelleştirme yapılmadığında, terk edilerek harap olmaktadır. Yeniden işlevlendirme eski binaların yıkımdan kurtarılması için bir araçtır. Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesinde *"Anıtların korunması her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanım arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı ya da süslemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir"* denilerek yeniden kullanımla ilgili temel yaklaşım ana çizgileriyle belirtilmiştir. Uygulamada bu ilke daha çok tarihi ve sanat değeri yüksek olan binalar için geçerli olmaktadır. Örneğin bir 16. yüzyıl hamamının, ya da medresesinin yeniden işlevlendirilmesinde, anıtın bütünlüğünün, tipolojik özelliklerinin, mekansal ilişkilerinin zedelenmemesi, değiştirilmemesi istenir.

Yeniden işlevlendirilmesi büyük zorlamalar getirecek olan tarihi binaların müzeye dönüştürülmesi yoluna gidilmektedir. Bursa'da Murat Evi,

101. Roma, Maxentius Bazilikası'nda orta nefe ait kemer kalıntısının yıkılmasını önlemek için yapılan bağlantı sistemi (1982)

102. Yangın sonrasında Beylerbeyi Camii'nin genel görünümü (1983)

Birgi'de Çakır Ağa Konağı, Amasya'da Hazeranlar Konağı gibi önemli tarihi evler Kültür Bakanlığı tarafından etnografya müzesi olarak değerlendirilmişlerdir (Şekil 103). Özel mülkiyete geçmiş olan hamam, tekke gibi vakıf yapılarının yeniden işlevlendirilmeleri, önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni kullanım zorlamasıyla eklenen ara katlar, duvarlara açılan yeni geçitler özgün mekânsal özellikleri zedelemektedir. Olumsuz bir örnek olarak, Sirkeci'de Hoca Paşa Hamamı'nın çarşı olarak yeniden düzenlenmesi gösterilebilir.

Dört eyvanlı sıcaklık mekânının halvet hücreleri dükkâna çevrilmiş, mekânın ortasında kazı yapılarak bir bodrum elde edildiğinden göbektaşı yok olmuş; böylece 15. yüzyıl hamamının halvet mekânı tanınmaz duruma gelmiştir. Kamu mülkiyetinde olan medrese ve hamamların yeniden kullanımlarında da aşırı yüklemeden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmaktadır. Dispanser olarak kullanılan Sultan Selim Medresesi'nde revak içine wc ünitesi konulmuştur. Olumlu bir örnek olarak Sultan Ahmet'te Soğukkuyu Sokak'ta yer alan Cafer Ağa Medresesi (Şekil 104) anılabilir. Turistik bir işlevle, el sanatlarını canlandıran, pazarlanmasını da sağlayan bir merkeze dönüştürülen yapıda avlu-revak ilişkisi ve dershanenin bütünlüğü korunmuştur.

Çevresel özellikleri nedeniyle korunması istenen yapıların yeniden kullanımlarında, yeni işlevin dış görünümü bozmadan gerçekleştirilmesi arzu edilir. Bu binaların kurtarılması için tek ekonomik yol olan yeniden kullanım sırasında, iç düzenlemede daha esnek uygulamalara gidilmesi söz konusudur. Yangın, bakımsızlık nedeniyle döşeme ve tavanlarını yitirmiş ve ilk tasarıma ait yeterli veri bulunamayan 2. grup yapılarda, yeni bir iç düzenleme yapılmasına izin verilebilir. Çok önemli plan ve iç mekân değerlerine sahip olan yapılarda ise yeni kullanıma elverişli, serbest iç düzenlemeler uygulanmaktan çok tarihi mekânların anısını sürdüren düzenlemelere gidilmesi uygun olur.

ÇAĞDAŞ EK

Venedik Tüzüğü'nün 13. maddesinde *"Eklemelere ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağlantısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir"* denilmektedir. Tarihi yapıların yeniden kullanılmaları, çağdaş yaşam içinde etkin olarak yer almaları amacıyla yapılan projelerin başarılı olabilmesi bazı eklerle birlikte düşünülmelerini gerektirmektedir. Örneğin müzeye dönüştürülen tarihi evlerde bekçinin barınabileceği ve ziyaretçilere ikram, tuvalet vb. hizmetleri sunmaya elverişli mekânlara gerek duyulmaktadır. Bu durumda mümkün olduğunca görünümü az etkileyen, çevreye uyan çağdaş tasarımlar geliştirilir. Ekler bu ölçütler gözetilerek tasarlandığında başarılı olmaktadır. Yeniden kullanımları sırasında ağır programlar yüklenen tarihi binalarda, ekler büyümekte, kütlesel uyum sağlanamamaktadır.

103. Amasya Hazeranlar Konağı'nın onarım öncesi durumu

104. Cafer Aga Medresesi avlusundan genel görünüm

YENİDEN YAPIM (REKONSTRÜKSİYON)

Tümüyle yıkılmış, yok olmuş, ya da çok harap durumda olan bir anıtın veya sitin elde bulunan belgelere dayanılarak yeniden yapılması ancak özel durumlarda kabul edilen bir uygulamadır. Yeni yapı, yerine yapıldığı anıtın tarihi dokusuna, özgün malzeme ve işçiliğine sahip değildir. Bir kopya, tarihi yapının kütle ve mekânlarını ancak biçimsel olarak canlandırabilir, anıtın yerini alması olanaksızdır; kısaca tarihi değer taşımaz.

Bazı durumlarda yeniden yapıma gitmek kaçınılmaz olabilir. Bir kentin siluetinin önemli bir parçası, tarihi bir kompozisyonun öğesi olan yapıların yeniden yapılması gerekebilir. Rekonstrüksiyonun gerçekleşebilmesi için yeniden yapımı olanaklı kılacak teknik verilerin, fotoğraf, rölöve ve benzeri grafik belgelerin var olması gerekir. Yıkılan yapıya/ yapılara ait korunmuş parçaların, kapı, pencere, tavan bezemesi , silmeler vb. özenle ayrılarak saklanması, sağlanabilen tüm özgün parçaların yeni yapıda kullanılması rekonstrüksiyonun tarihi yapıyla ilişkilerini güçlendireceğinden yararlıdır.

Malzeme yorulmasından çöken (Şekil 105) Venedik San Marco Çan Kulesi'nin yeniden yapımında eski fotoğraflardan yararlanılmıştır. Venedik kentinin simgelerinden biri olan bu anıtın yeniden yapılması, San Marco Meydanı ve çevresinin genel görünüşünün bütünlenmesi açısından tartışmaya yer bırakmayan bir konu olarak değerlendirilmiştir (Şek 106).

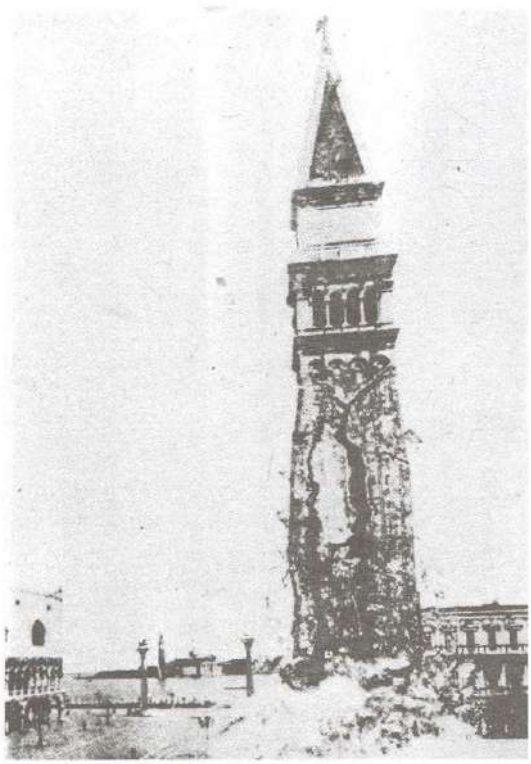
Kent ve ülke için simge değeri taşıyan önemli anıtların savaş, deprem ve benzeri felaketler sırasında yitirilmesi rekonstrüksiyon için uygun bir

105. San Marco Çan Kulesi'nin 14 Temmuz 1902'de yıkılışı (A. Defez, 1981)

zemin hazırlar. Örneğin II. Dünya Savaşı'nda harap olan Varşova (Polonya) ve Münster (Almanya) kentlerinde tarihi merkezin vazgeçilmez parçaları olan anıtlar ve kentsel doku öğeleri yeniden yapılmış, ya da yeniden yapılırcasına onarılmışlardır. Çevre bütünlüğünün korunması ve kültürel kimliğin yaşatılması kaygıları bu uygulamaları haklı kılmaktadır. Özgün yapılara ait malzeme ve veriler olmadığında, geleneksel biçimlerden hareket edilerek, çağdaş olduğu kolayca anlaşılabilen binalarla tarihi merkezin genel karakteri korunmaya çalışılır (Şekil 107).

Bir anıtın tıpkısını inşa etme(replica) uygulaması tarihi açıdan bir anlam taşımasa da, bir yapım tekniğini sürdürme, geleneği yaşatma bakımından korumaya yönelik olabilmektedir. Japonya'da İse Tapınağı ilk yapıldığı tarihten günümüze dek her yirmi yılda bir ahşap mimari öğeleri aynı ayrıntılarla işlenerek yeniden yapılmıştır. Bu yöntemle, Japonya'nın nemli ikliminde uzun ömürlü olmayan bir tür selvi ile yapılan bu tapınağın özgün biçim ve yapım tekniklerinin günümüze ulaşması sağlanmıştır. Bu süreç tekrarlanmasa, bu tapınak ve ayrıntıları hakkında günümüze belki hiç bilgi ulaşamayacaktı. O açıdan bakıldığında, bu tür bir yeniden yapım, eski teknolojiyi yaşatma için bir araç gibi görünmektedir.

Mevcut bir yapının başka bir yerde tıpkısını yapmak türünden uygulamalar ise, ancak özel durumlarda gerçekleşmektedir. Örneğin Atatürk'ün doğduğu evin bir kopyası, 100. doğum yılı kutlamaları sırasında, Ankara'da yapılmıştır. Bu müze binası, aslı sınırlarımız dışında kalan ve Atatürk'le ilişkisi dolayısıyla ulus olarak değer verdiğimiz özel bir yapının görselleştirilmesine yardımcı olan ve onu ulaşılabilir kılan bir makettir.

TEMİZLEME

Anıtların ve kentsel sitlerin genel etkisini bozan, tarihi ve estetik değer taşımayan eklerden arındırılması işlemidir. Bir binaya, uzun yaşamı sırasında, çeşitli tarihlerde, değişen sanat akımlarının temsilcileri tarafından yapılan ek ve bezemelerin üslup birliğine ulaşma kaygısıyla kaldırılması ise temizleme değildir. 19. yüzyılda geçerli olan "stilistik rekompozisyon- üslup birliğine varma" anlayışının hortlaması olarak yorumlanabilecek bu tutum, çağdaş koruma ilkelerine aykırıdır. Venedik Tüzüğü'nün 11. maddesinde *"Anıta maledilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı 'üslup birliği' değildir."* denilmektedir. Örneğin Ayasofya'ya Fetihten 20. yüzyıla kadar geçen süre içinde yapılan minare, hünkâr mahfili, kitaplık gibi tarih ve sanat değeri taşıyan Osmanlı eklerinin kaldırılması düşünülemez. Benzer biçimde Topkapı Sarayı içinde yer alan ve ilk yapılışı 16. yüzyıla tarihlenen Hünkâr Sofası'na barok dönemde eklenen mimari öğelerin ve bezemelerin ayıklanması da söz konusu edilemez. Bunlar Topkapı Sarayı'nın sürekli kullanımı sırasında değişen beğenileri ve kullanım evrelerini yansıtan, sanat ve belge değeri taşıyan eklerdir. Buna karşılık, 19. yüzyılda sultanların Topkapı Sarayı'nı terk ederek yaşamlarını Boğaz'daki saraylarda sürdürmeye başlamalarından sonra, Topkapı Sarayı'nda kalan yaşlı kalfaların barınması için yapılan değişiklikler sıradan, zorlamalar sonucu yapılan ekler olarak sanat değeri taşımamaktadırlar. Topkapı Sarayı'nın mekânlarının bütünlüğünü veya estetik etkisini değiştiren, gizleyen birçok ek Cumhuriyet dönemi restorasyonları sırasında kaldırılmış; böylece gizlenen olağanüstü güzellikleri ortaya çıkarmak mümkün olmuştur. Örneğin dıştan kubbeli görülen, içte ise çıtalı bir tavana sahip olan Veliaht Dairesi'nde restorasyonu yürüten Y. Mimar Mualla Eyüboğlu Anhegger tarafından yapılan inceleme

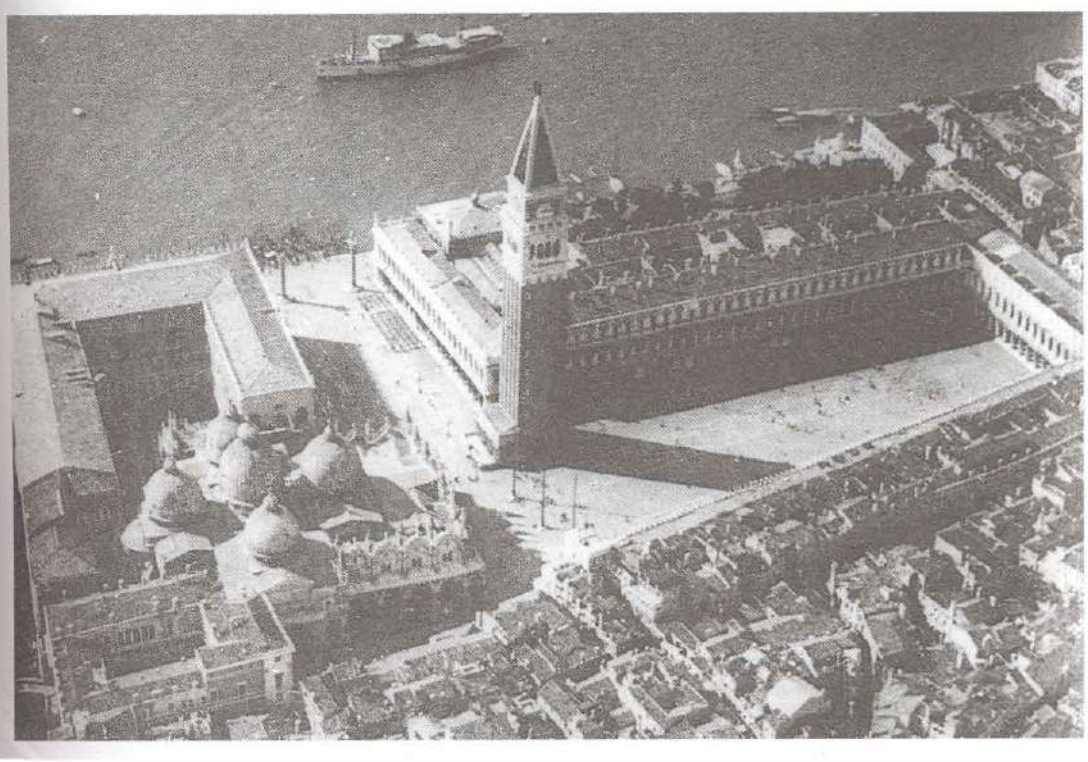
sırasında, ceylan derisi üzerine yaldızlı bezemelerle süslü kubbe keşfedilmiştir. Yapının ilk tasarımına ait bu görkemli kubbeyi gizleyen çıtalı tavan kaldırılarak, 17. yüzyıl iç mekânı ilk tasarımındaki bütünlüğüne kavuşturulmuştur (Şekil 108).

Venedik Tüzüğü'nün 11. maddesinde temizleme ile ilgili olarak *"Anıta maledilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı üslup birliği değildir. Bir anıt üst üste çeşitli dönemlerin izlerini taşıyorsa, en alttaki durumu açığa çıkarmak ancak bazı özel durumlarda- yok edilen malzemenin önemi azsa, açığa çıkarılan malzeme büyük tarihi, arkeolojik ya da estetik değer taşıyorsa ve korunma durumu böyle bir davranışı gerekli gösterecek kadar iyi ise- haklı çıkarılabilir. İlgili unsurların önemi-nin değerlendirilmesi ile ilgili yargı ve neyin yok edileceği üzerinde karar vermek, sadece bu işi üzerine almış kimseye bırakılamaz."* denilmektedir.

Kaldırılacak eklerle ilgili karar verme yetkisi Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları'na aittir. Kaldırılması istenen yapısal ekler (duvar, döşeme, çıkma vb.) farklı bir gösterimle (renk veya tarama) plan, kesit ve görünüş rölöve paftalarına işlenir ve temizlik sonrası durum öneri proje olarak Kurul'a sunulur. Yetkili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'ndan onay alındığı takdirde, ekler kaldırılabilir. Temizleme işleminden önce ve işlem sırasında fotoğrafik belgeleme yapılmalıdır.

Bezeme temizliği

Anıtların restorasyonu sırasında, iç veya dış mekânlarında çeşitli sıva, boya tabakaları ile karşılaşılır. Kalem işi, fresk gibi bezemelerin onarımları bu konularda yetişmiş uzmanlar tarafından yürütülür. Michelangelo'nun (Şekil 109) ünlü Sistine Şapeli tavan bezemeleri titiz bir çalışma ile temizlenmiş ve yüzyılların birikimi olan is tabakası altından parlak, taze renkler günışığına çıkarılmıştır. Bu çalışma sırasında fresklerin zaman içinde geçirdikleri onarımlar hakkında da bilgi sahibi olunmuştur. Çıplak gözle yapılan araştırmalar yeterli olmadığından, kızılaltı ve morötesi ışınlar yardımıyla alt tabakalar hakkında fikir edinilmiş (Şekil 109); üstteki onarım tabakasının altındaki özgün ayrıntılar saptanmıştır. Burada çok önemli bir sanatçının üstün değer taşıyan yapıtının sıradan bir onarımla gizlenmesi söz konusu olduğundan, alttaki özgün ya-

106. San Marco Meydanı ve çevresinin genel görünümü (İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

pıtın açığa çıkarılması için yapılan girişim sakınca yaratmamıştır.

Buna karşılık, bezemeleri zamanla silinmiş ve özgün tabaka üzerine yeni bir bezeme programı uygulanmış anıtlarda üslup birliği sorunu karşımıza çıkmaktadır. Bir görüşe göre, klasik dönem yapısının bezemesi de dönemine uymalıdır. Oysa, Osmanlı klasik dönem camilerinin iç mekânları 18. ve 19. yüzyıllarda elden geçirilmiş ve yeni bezeme programları uygulanmıştır. Üslup birliği kaygısıyla ilk döneme dönüş sırasında üstteki bezeme tabakaları kaldırılarak alttan daha eski dönem katmanları çıkarılmakta ve bulunan motifler yinelenerek kemer, geçiş öğeleri ve örtü yüzeyleri bezenmektedir. Kazıma sırasında birden fazla bezeme tabakası çıktığında, ya değişik dönemlerden örnekler seçilerek parçalar halinde korunmakta, ya da en alttakine göre tümü yenilenmektedir[5]. Geç dönem sanatçılarının eseri olan bezeme programlarını yok eden, onların yerine klasik dönem kopyalarını koyan bu müdahalelerin de terk edilmesi gerekmektedir.

Cephe temizliği

Otomobil egzostlarından, ev ve fabrika bacalarından çıkan kurum ve isler havayı kirletir ve binaların cephelerinin kararmasına neden olurlar. Koyu bir kir tabakası mimari güzellikleri gizler; cepheleri kirli yapılar, çevrede yaşayanlara kasvet verir. Özellikle güneşe hasret kuzey ülkelerinde kara cepheli endüstri kentleri insanları olumsuz olarak etkilediklerinden, kent yönetimleri cephe temizliğine önem vermektedir. Cephe temizliği turizm açısından da önemlidir. Bakımlı, temiz cepheli tarihi çevreler daha çekici olduklarından, Londra, Paris, Roma gibi kentlerde anıtların cephe temizlikleri periyodik olarak ele alınmaktadır. Tarihi binaların cephelerinin temizliği, dikkatli yapılması gereken bir işlemdir; özensiz yapıldığında yüzeye zarar verir, bozulmayı hızlandırır. Temizliğin hangi teknikle yapılmasının uygun olduğuna karar verilebilmesi için önce cepheyi oluşturan malzemenin türü, kir tabakasının niteliği, yüzey bozulmaları ve yapının bulunduğu ortamın özellikleri incelenir. Bu araştırmalar koruma kimyacıları tarafından yürütülür[6]. İstanbul'da Kültür Bakanlığı'na bağlı Konservasyon ve Restorasyon Merkez Laboratuvarı uzmanları bu konuda bilimsel araştırma ve uygulamalar yapmaktadırlar. Bu tür enstitülerde ve üniversitelerde uzman kadroların oluşumu sevindiricidir, ancak denetim yetersizliğinden, ön araştırmaya dayanmayan, gelişigüzel, yanlış tekniklerle yapı-

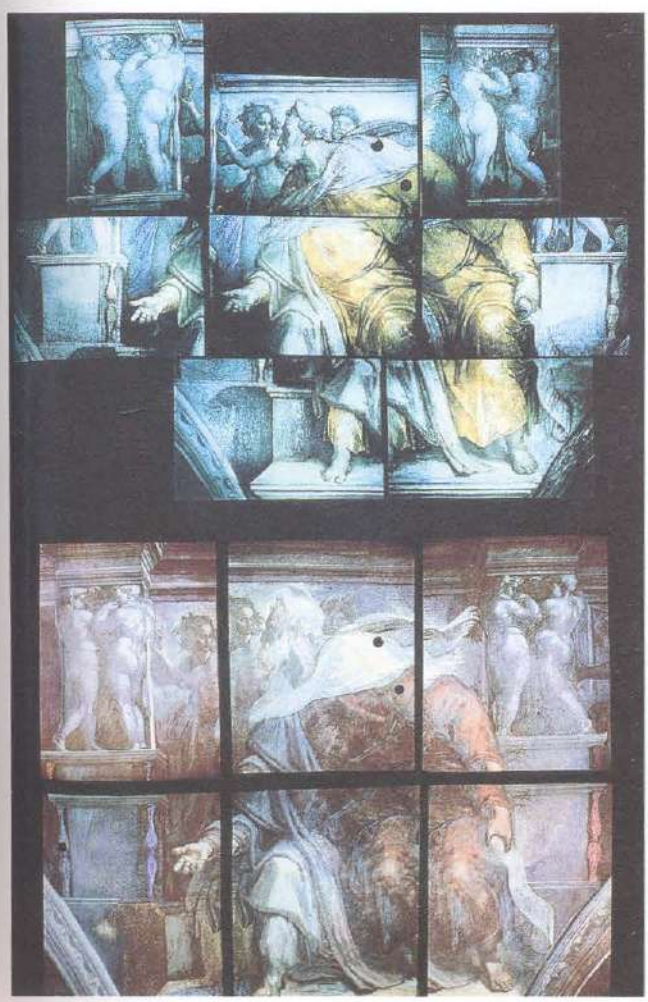

107. Münster tarihi merkezinden bir görünüm: II. Dünya savaşında yıkılan evler çevre bütünlüğünü bozmamak için geleneksel karakterin korunmasına özen gösterilerek yeniden yapılmışlardır (1992)

108. Topkapı Sarayı Haremi'nde Veliaht Dairesi restorasyonu sırasında yapılan araştırmalarda çıtalı tavanın kaldırılmasıyla ortaya çıkarılan özgün kubbe (İTÜ Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

109. Sistine Şapeli'nde kızıl ve morötesi ışınlarla yapılan araştırmalar (solda) ve fresklerden bir bölümünün temizlik öncesi ve sonrası görünümü (National Geographic, Vol. 176, No.6, 1989)

lan uygulamalar sürdürülmektedir. Örneğin taş yüzeylerin temizliği için tel fırça, zımpara kâğıdı veya spiral gibi aşındırıcılar kullanılarak yüzeyler zedelenmektedir. İzin alınmadan temizlenen Molla Çelebi Camii cephesinde taşçı ustaları tarak ve madırga ile cephenin en üst tabakasını kazımışlardır (Şekil 110). Temizleme işlemi sırasında yalnız kir tabakasının kaldırılmasına, taş veya tuğla yüzeyin tahrip edilmemesine özen gösterilmelidir. Oysa bu tür denetimsiz uygulamalarda, hem ilk taşçı ustasının taşı işlerken yüzeyde bıraktığı özgün izler, hem de taşın zamanla kazanmış olduğu patina yok edilmektedir.

Temizlik için mekanik, kimyasal, ya da ısı kaynaklı teknikler arasından seçim yapılması söz konusudur. Bu amaçla önceden yüzey üzerinde değişik teknik ve kimyasallarla temizlik denemeleri yapılır ve koruma açısından en uygun olanı seçilir.

1. Mekanik temizlik

Aşındırıcı kum, cam küresi ya da alüminyum tanelerinin düşük basınçla püskürtülmesiyle yüzeydeki kirlerin uzaklaştırılması sağlanabilir. Aşındırmanın fazla olmaması için düşük basınçla ve özenli çalışılmalıdır. Bu teknikte çalışan kişilerin iyi yetişmiş olmasına dikkat edilmesi gerekir. Bu teknik, bezemesiz, büyük yüzeylerin temizliği için uygundur. Bozulmuş yüzeylere kumlama uygulanması doğru değildir.

2. Kimyasal temizlik

Bezemeli, sanat ve tarihi değeri yüksek, hasara uğramış yüzeylerde bu teknikle temizleme yapılması tercih edilir. Kâğıt hamuruna emdirilen kimyasal madde cepheye uygulanır. Belli bir süre bekletildikten sonra, bol suyla yıkanır. Eğer ilk uygulamada istenilen temizlik sağlanamıyorsa yüzeyin korunma durumuna göre, aynı işlem birkaç kez tekrarlanabilir. Kimyasal maddenin yüzeye zarar vermemesi için her uygulamadan sonra yıkama işleminin tekrarlanmasına dikkat edilmelidir.

3. Suyla yıkama

Cephelerin yıkanarak temizlenmesi, suda çözünen kirler söz konusu olduğunda başarılı sonuç vermektedir. Ancak cepheye fazla su verilmesi sakıncalıdır. Kılcallıkla (kapilarite) su taşın yüzeyinden içeri doğru hareket etmekte, duvar bünyesi içindeki tuzları harekete geçirerek, iç yüzeyde çiçeklenmelere neden olmaktadır. Bunu önlemek için suyu zerre halinde püskürten özel uçlar kullanılır. Adeta bir bulut gibi yayılarak kirli yüzeyi saran su zerreleri sayesinde çok az su ile geniş yüzeyleri ıslatıp temizlemek mümkün olmaktadır.

4. Emici kil ve kâğıt hamurları uygulama

Çok kirli, çiçeklenme sorunu olan cephelerde, sepiolite ve attapulgite gibi killerle hazırlanan hamur yüzeye sıvanır, sıvanan tabaka kuruduktan sonra kaldırılır. Gerektiğinde bu işlem tekrar edilerek duvar, içindeki çözünür tuzlardan, yüzeyindeki yağ, mum gibi yabancı maddelerden arındırılabilir. Cephenin çözünebilir tuzlardan arındırılması için deiyonize su ile hazırlanan kağıt hamurundan da yararlanılmaktadır.

5. Emici jeller uygulanması

Düşey yüzeylere uygulanan şeffaf jeller çok zayıf bazik karışımlardır. Fırça ile yüzeye sürülen macun kıvamındaki çözeltinin üstü plastik veya alüminyum folyo ile örtülür; çözücünün buharlaşmasına engel olmak için kenarları sıkıca kapatılır. Belli bir süre sonra üstü açılır, yüzey temizlenir ve deiyonize su ile yıkanarak bazik kimyasal maddelerin uzaklaşması sağlanır. Yıkama güçlüğü nedeniyle bu yöntemi bol gözenekli taşlarda uygulamak pratik değildir.

TAŞIMA

Bayındırlık etkinlikleri (yol, baraj yapımı), jeolojik yapı, ya da doğal afetler bir anıtın, ya da tarihi yerleşmenin bulunduğu yerde korunmasını zorlaştırabilir, hatta olanaksız kılabilir. Bu durumda anıt veya yerleşmenin önceden belirlenen uygun bir konuma taşınarak orada yaşamını sürdürmesi gerekebilir. Taşıma işlemi, anıtın boyutlarına, malzemesine ve yapım tekniğine göre çeşitli tekniklerle gerçekleştirilmektedir. En kolay olanı anıtın tüm elemanlarının numaralanarak sökülmesi, başka bir yerde kurulmasıdır. Ahşap yapılar bu uygulama için çok elverişlidir; Japonya'da saraya ait bazı köşklerin bu yöntemle Nara'dan Kyoto'ya taşındığı bilinmektedir. Yerinde korunamayacak taş anıtlar taşınmadan önce ayrıntılı rölöveleri yapılır ve fotoğrafları çekilir. İç ve dış cepheler üzerindeki her taş sırası ve her taş nu-

maralandırılır; taşların birbirleriyle ilişkisini göstermek üzere her sırayı kateden yatay ve her taşın komşularıyla ilişkisini belirleyen düşey çizgiler çizilir; genel durum ve ayrıntı fotoğrafları çekilir. Sonra yapı özenle, taş taş sökülür ve yeni konumunda yatay sıralar karışmayacak biçimde düzenli olarak istiflenir. Söküm sırasında dağılan, yeniden kullanılamayacak durumda olan blokların yerine benzer malzemeden yenisi hazırlanır ve önceki numaralama düzenine uygun olarak parçalar hazırlanan temel üzerinde birleştirilir. Bu teknik kesme taştan yapılmış anıtların taşınmasında uygulanmaya elverişlidir. Moloz taşla yapılmış binaları bu teknikle taşımak olası değildir. Söküm sırasında dağılan taşları tekrar aynı ilişkiler içinde birleştirmek çok zahmetli, hatta olanaksızdır. Bu durumda anıtın parçalanmadan bir bütün olarak taşınması olasılığının araştırılması uygun olur. Anıtın en az hasarla taşınmasına olanak veren bu teknik ileri mühendislik bilgisi gerektirir. Anıtın taşınacağı uzaklık, aradaki yol durumu, anıtın boyutları, ağırlığı, taşıma sistemini etkiler. Dünyada uygulanan taşıma işlemleri arasında en tanınanları Mısır'da Nil Nehri üzerinde yapılan bir dizi baraj nedeniyle su altında kalan anıtların kurtarılmaları amacıyla gerçekleştirilenlerdir. Abu Simbel Kaya Tapınakları'nın taşınması için en ileri tekniklerden yararlanılmıştır. Anıtların taşıma öncesi durumları filme alınmış, fotoğrafları çekilmiş, fotogrametrik rölöveleri (plan, kesit, görünüş) ve modelleri yapıldıktan sonra taşıma işlemine geçilmiştir (Şekil 111). Taşıma sırasında ortaya çıkabilecek kopma, dağılma riskine karşı önce ana kayayı oluşturan yumuşak kumtaşı sağlamlaştırılmıştır. Kayaya işlenmiş olan devasa heykeller, ince taş testereleriyle, büyük boyutlu bloklar oluşturacak biçimde kesilmiş ve eski konumlarından 70 m yukarıya taşınarak yeniden birleştirilmişlerdir (Şekil 112). Anıtların yeni konumunda, çevre peyzajını eskisine benzetmek amacıyla devasa heykellerin gerisinde, betonarme kabuk strüktürlü yapay bir tepe oluşturulmuş ve nehir cephesinden kesilen kaya blokları bu betonarme strüktür üzerine monte edilmiştir (Şekil 113, 114).

Anıtların parçalanmadan, bir bütün olarak taşınması, hem Mısır'da, hem Avrupa'da denenmiş ve başarılı olmuş bir yöntemdir. Mısır'da Amada'da bulunan Harakhty ve Amon Tapınağı, betonarme temel kirişleri üzerine oturtulduktan sonra, dıştan çevresi sıkıca sarılmış ve çekme işlemi anıtın içinden ve iki yanından geçirilen kirişler yardımıyla gerçekleştirilmiştir (Şekil 115). Anıt bulunduğu yerden 2.6 km uzakta ve 65 m yüksekte bulunan yeni konumuna yaklaşık dört aylık bir süre içinde çekilebilmiştir. Çekoslovakya'daki Most Katedrali, üzerinde bulunduğu dağdaki kömür ocaklarının işletilmesi sırasında açılan galerilerin zemini zayıflattığı ve çökmeler oluştuğu ileri sürülerek, yamacın tepesindeki konumunda aşağıya indirilmiştir. Önce strüktür sistemi sağlamlaştırılan katedralin duvarları zemine yakın bir yerde kesilerek raylı bir sistem üzerine alınmıştır (Şekil 116). Böylece zeminle ilişkisi kesilen strüktür çelik makaslar üzerine oturtularak, yokuş aşağı düşük bir hızla indirilmiştir. Anıtların en az hasarla yer değiştirmesine olanak veren bu teknik, pahalı ve zor olması nedeniyle yurdumuzda henüz hiç uygulanmamıştır.

Venedik Tüzüğü'nün 7. maddesinde *"Bir anıt tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Anıtın tümünün, ya da bir parçasının başka yere taşınmasına- anıtın korunması bunu gerektirdiği, ya da çok önemli ulusal, ya da uluslararası çıkarların bulunduğu durumlar dışında- izin verilmemelidir"* denilmiştir. Bu esaslara dayanarak, yeni yol güzergahlarının planlanmasında ve baraj yeri seçimlerinde doğal ve kültürel varlıkların konumuna dikkat edilerek, taşıma işlemlerinden olabildiğince kaçınılması gerekmektedir.

ARKEOLOJİK RESTORASYON

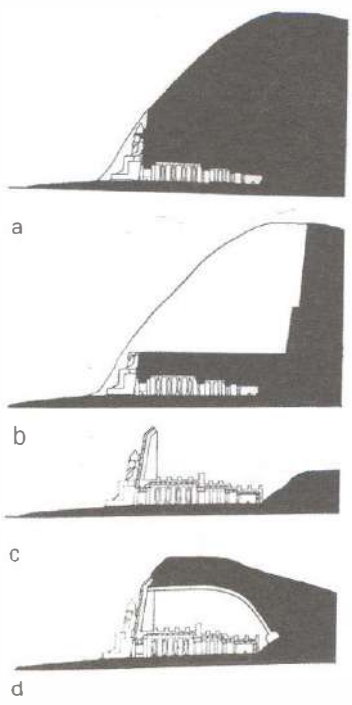
Arkeolojik alanların korunmasıyla ilgili ilkeler çeşitli uluslararası toplantılara konu olmuş, kalın-

110. Molla Çelebi Camii son cemaat yerinde yapılan usulsüz cephe temizliği

111. Abu Simbel Kaya Tapınakları'nın taşınmasından önce yapılan fotogrametrik rölövelerden bir bölüm (I.G.N., Fransa)

112. Abu Simbel Tapınağı'nın taşınmak için anakayadan kesilme sürecinin aşamaları

a. Anıtın özgün durumundaki kesiti

b. Cephenin kumla örtülerek korunmasından sonra yamacın kademeli olarak kesilmesi

c. Kesilen blokların yeni konumlarına taşınması ve hazırlanan betonarme strüktür üzerine monte edilmesi

d. Betonarme örtü yapılması ve Tapınağın yapay tepeyle örtülmesi

(Restauro 23/1976)

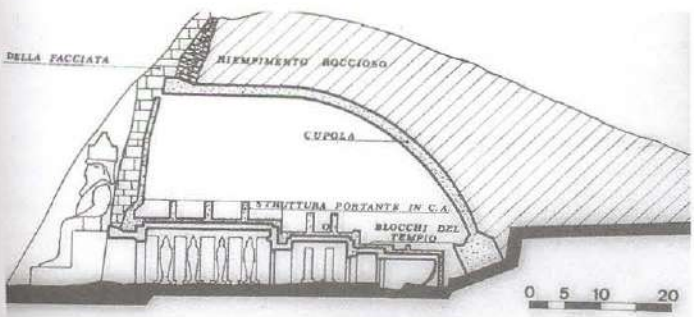
tıların bakım ve onarımı, buluntuların saklanması yükümlülüğü kazıyı yapan arkeologlara verilmiştir. Bu görevler kazı yetki belgesinde tanımlanır ve bağlayıcıdır. Ancak koruma bir ekip çalışmasıyla gerçekleştirilebilir; strüktür ve zemin mühendisliği, malzeme, kimya gibi bilim dallarıyla yakın ilişki kurulması gerekir. Önemli olan kazıda çalışan arkeolog ve mimarların koruma konusunda bilinçli olmalarıdır; gerektiğinde ivedi koruma işlemlerini yapabilecek kadar donanımlı olmalı fakat sorunları kendi birikimleriyle çözemediklerinde, özel koruma yöntemlerini uygulayabilecek uzmanlara başvurarak deneyimlerinden yararlanmalıdırlar.

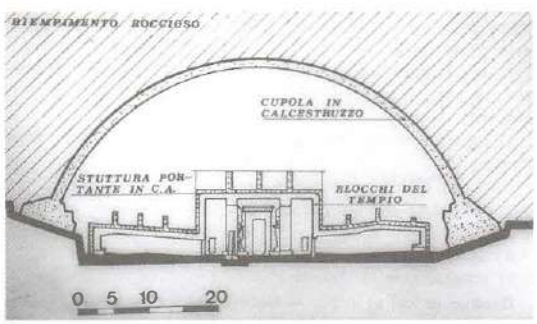
Arkeolojik sitlerde koruma daha çok doğanın ve insanların zararlı etkilerine karşı yapılmaktadır. Kazı sonrasında ortaya çıkan duvar, döşeme, tonoz ve diğer mimari öğelerin sağlamlaştırılarak korunmaları söz konusudur. Açıkta kalması sakıncalı olan malzeme ve ayrıntılar (kerpiç, mozaik döşeme, çini kaplı duvar, fresk vb.) bir çatı altına alınarak korunabilir[7]. Bu durumda çatının sit alanı içinde yaratacağı olumsuz etkiyi düşünmek ve önlem almak gerekir. Koruyucu çatıların tasarımında, kendi başına anıtsal bir nitelik taşıyan, iddialı mimari çözümlerden kaçınılması uygun görülmektedir. Yurdumuzda birçok arkeolojik sitte değişik boyutlarda koruma çatıları bulunmaktadır. Adana Karatepe'de Dr. Turgut Cansever ve Efes'te Avusturyalı mimar Gilbert Wiplinger tarafından yamaç evleri üzerine yapılan çatılar ilgi çeken uygulamalardır (Şekil 118).

Arkeolojik sitlerin olabildiğince kendilerini açıklayan, anlatımı güçlü bir sunuşa kavuşturulması istenir. Böylece arkeolog ve diğer uzmanların kazı raporları ve yayınlarına ek olarak, kalıntının ve kazı yerinin halkın da kolayca anlayabileceği biçimde iyi bir sunuşa kavuşturulması hedeflenir. Bir yapıyı yazı, çizim ve maketle açıklamaktan elde edilecek başarıdan daha çoğu anastilosis'le gerçekleştirilebilir. Bir anıta ait dağınık mimari parçaları bir araya getirerek onu yeniden bütünlüğüne kavuşturmak işlemi olan "anastylosis" Yunanca kökenli bir terimdir. Çağdaş Yunanca'da restorasyon işlemini açıklamak için kullanılan bu sözcük, koruma terminolojisinde Venedik Tüzüğü'nün 15. maddesindeki anlamında, *"yıkılmış, parçaları dağılmış olan antik yapıların özgün parçaları derlenip bir araya getirilerek ayağa kaldırılmaları"* işlemini anlatmak için kullanılmaktadır. Anastilosis için ideal koşullar anıta ait çok sayıda parçanın korunmuş olması ve parçaların yapı içindeki yerlerinin saptanabilmesiyle sağlanmaktadır.

Venedik Tüzüğü'nde anastilosisle ilgili bağlayıcı hükümlere de yer verilmiştir. Bunlar bütünlemede kullanılan eklerin az ve ayırt edilebilir olması biçiminde özetlenebilir. Özgün yapıdan çok az malzeme kaldığı durumlarda anastilosis yapılmamalıdır. Bunu dikkate almamak, bilinçli olarak rekonstrüksiyona gitmek demektir. Tarihi bir yapının 1/1 ölçekli maketinin öğreticiliği tartışılmaz. Ancak böyle bir maketin, gerçek tarihi verilerin sergilendiği bir arkeolojik sitte bulunmaya hakkı yoktur.

Rekonstrüksiyon konusunda çok eleştirilen bir örnek olarak, Atina Agora'sında yer alan Attalos Stoası gösterilebilir (Şekil 117). Onarım öncesinde yapının ancak güneydoğu ucunda bir kısım duvarları ve temel kalıntıları yerinde (in-situ) duruyordu. Cepheler ve çatıya ait mimari öğelerin ise parçaları bulunmuştu. Burada Agora çevresinde çıkan buluntuların sergilenebilmesi için bir müzeye gerek duyulmaktaydı. Önce yeni bir bina yapılması düşünülürken, Attalos Stoası'nın bu işlevi yüklenmek üzere yeniden yapılması kararlaştırıldı ve gerçekleştirildi. Yeni yapı dış görünüşü ve kütlesi, kullanılan mermer malzemesiyle ilk yapıya benzetilmeye çalışıldı. İç düzenlemede ise, müze kullanımı açısından daha uygun olması için dükkan ara bölmeleri kaldırılarak sergileme için uygun sürekli mekanlar elde edildi. Eleştiriler yapının bir kopya olduğu ve eski yapının izlerinin yok edildiği konularında yoğunlaş-

113. Abu Simbel Tapınağı'nın taşıma sonrası yeni konumuna uyarlanması için tasarlanan betonarme tonozun enine ve boyuna kesiti (Restauro 23/1976)

114. Abu Simbel Tapınağı restorasyon şantiyesinden genel görünüm (Der Spiegel)

115. Harakhty ve Amon Tapınağı'nın taşınmasıyla ilgili proje (Restauro 23/1976)

116. Most Katedrali'nin taşınması için hazırlanan sistem (Transfera/Prag, 1972)

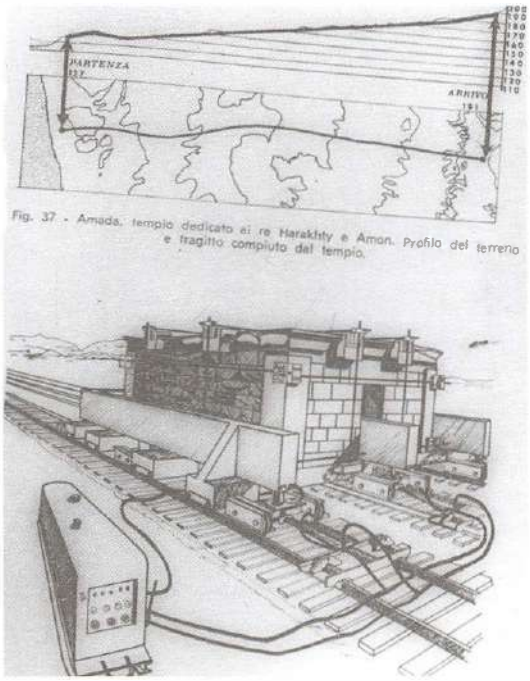
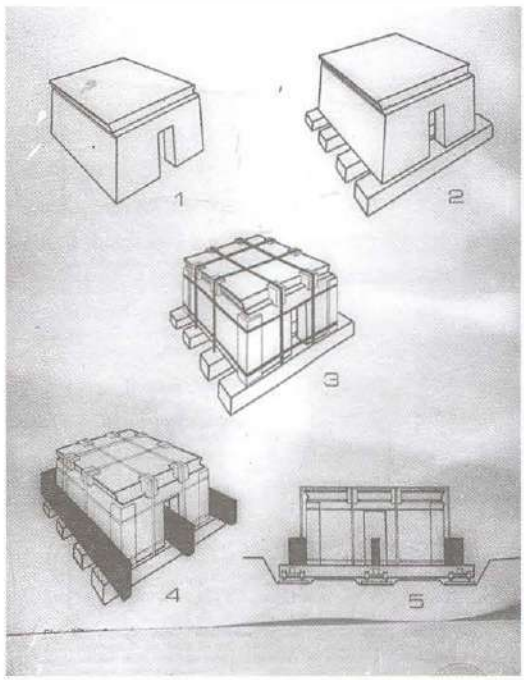
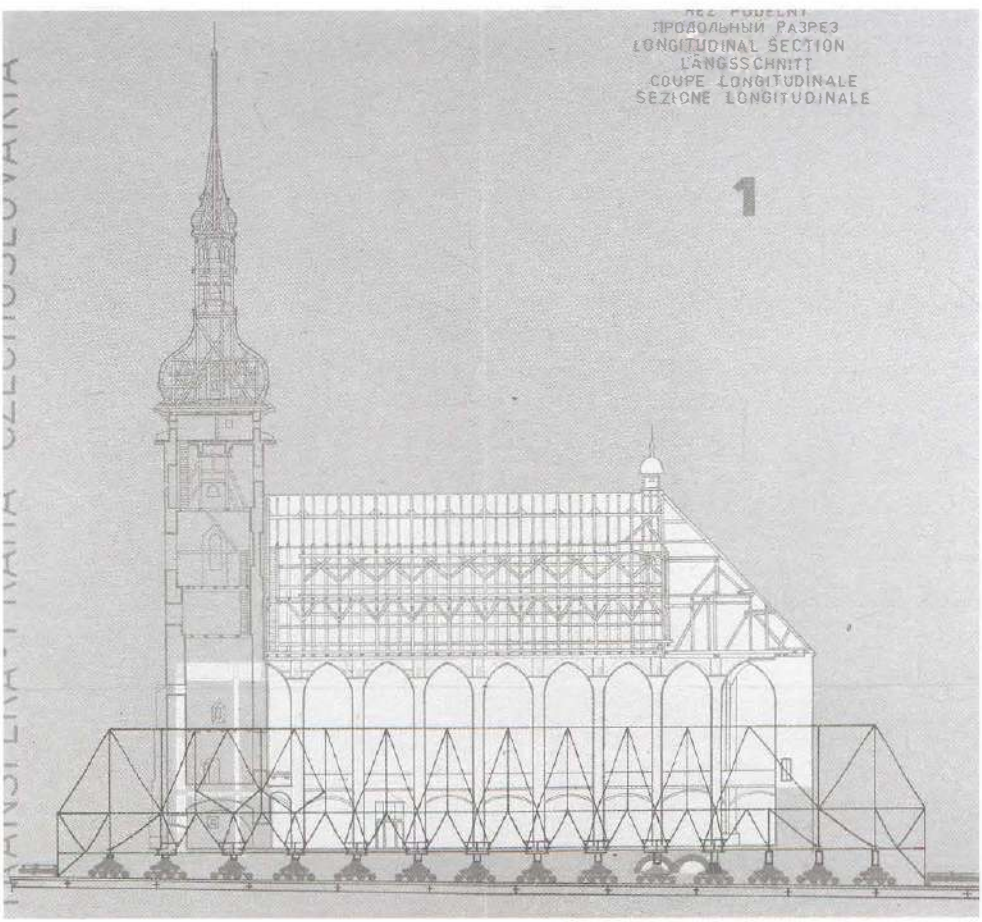

Fig. 37 - Amada, tempio dedicato ai re Harakhty e Amon. Profilo del terreno e fragitto compiuto dal tempio.

maktadır. Ayrıca yeniden yapımda Stoa'nın dükkân sıralarından oluşan mekân düzenine uyulmadığı, müze aydınlatma düzeninin de mekânların özgün durumlarına aykırı olduğu ileri sürülmektedir. Arkeolojik kalıntılar yeniden kullanım zorlamalarıyla karşı karşıya bırakılmamalıdır. Koruma açısından doğrusu, Efes Domitian Terası'nda olduğu gibi, izleyiciye fikir vermek üzere bir ünitenin ayağa kaldırılmasıyla yetinmektir (Şekil 119).

Kazılar sonunda bir sitin ulaştığı genel görünüm, anastilosis çalışmalarının planlanması açısından önemlidir. Yüksek kalıntıların bulunduğu, yapıların sağlam olarak korunduğu sitlerde, yeterli veri olduğunda yüksek anıtların ayağa kaldırılması sakınca yaratmayabilir. Düz bir arazide yer alan ve içinde yüksek kalıntıların bulunmadığı bir arkeolojik sitte, parçaları olsa da anıtsal yapı anastilosisine gidilmesi kuşkuyla karşılanabilir. Çünkü bu işlem sonunda o yapı alan içindeki en önemli kalıntı izlenimini verecektir. Ancak gerçekten böyle bir vurgu gerekiyorsa veya isteniyorsa bu yola başvurulabilir. Diğer bir etmen, aynı sit içinde kısmen veya tümüyle kaldırılabilecek başka yapı kalıntılarının bulunmasıdır. Aksi durumda parçaların incelenip belgelenmesinden sonra ilk tasarımı anlatan bir restitüsyon çizimiyle yetinilmelidir.

Kazı alanı içinde haksız vurgu yaratmaktan çekinen davranışın uygulaması olarak, Efes Küretler Caddesi'ndeki Trajan Çeşmesi'nin anastilosisi ilgi çekicidir (Şekil 120). Kazılarda çeşme cephesine ait sütunlar tüm olarak elde edilememişti; mevcut parçalardan sütun yüksekliğini yaklaşık olarak saptamak mümkündü. Ancak yapı özgün yüksekliğinde ayağa kaldırıldığında, Küretler Caddesi üzerindeki diğer kalıntılara oranla ön plana çıkacaktı. Veri eksikliği ve bilimsel titizlik sonucu anıtın yüksekliğini basarak yapılan bu uygulama, cephe oranlarını veremediği için şanssız bir denemedir (Şekil 121).

Venedik Tüzüğü'nün 15. maddesine göre *"anıtın sürekliliğini ve biçimini sürdürmesine yardımcı olacak bütünlemeler en azda tutulmalı, ekler kolayca anlaşılabilmelidir"*. Efes'te Hadrian Tapınağı onarımı, ayrıntıların işlenişi, eklerin belli

117. Atina, Attalos Stoası (M. Xyda, 1979)

118. Efes'te Yamaç Evleri'nde koruyucu çatı ile örtülen bir iç mekândan ayrıntı (1990)

119. Efes, Domitian Terası: ayrıntı ve genel görünüm (1980)

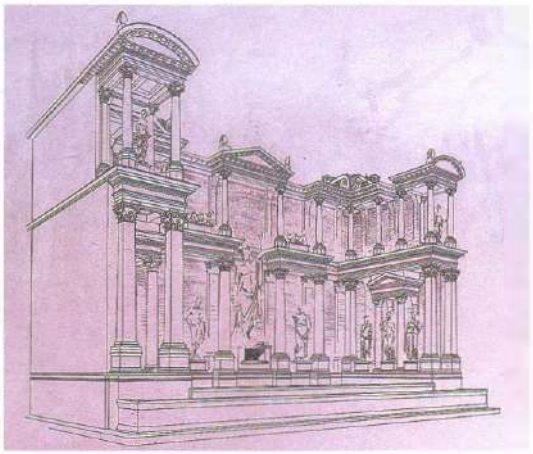
edilişi yönünden başarılı bir uygulamadır. Benzer biçimde Side antik kentindeki M Binası ve Vespasian Anıtı anastilosislerinden söz edilebilir. Avusturyalı mimar Dr. A. Machatchek tarafından gerçekleştirilen uygulamalar, çevrenin genel çizgilerini, siluetini değiştirmemiş, mevcut duvarlara, onları zenginleştiren cephe ögeleri olarak katılmışlardır.

Bazı uygulamalarda Venedik Tüzüğü'ne uyulmakta aşırıya gidildiği, bunun istenenden farklı sonuçlara ulaştığı gözlenmektedir. Örneğin eklerin belli edilmesi gereğine uyularak, Efes ve Pompei'de beyaz mermer sütun ve ayaklar tuğla ile bütünlenmiştir (Şekil 122). Bütünleme yapıldığını anlamamak olası değildir; ancak özgün parçalarla ekler arasındaki renk ve doku farkı abartıldığı için mimari öğenin görsel bütünlüğü yitirilmiştir. Efes'te yapılan bir diğer uygulamada, özgün parçaların beton silindirler üzerine geçirilmiş etkisi verecek biçimde bütünlendiği görülmektedir. Bu örnekler bir bütünlemenin estetik yönden başarılı olabilmesi için ayrıntıların iyi çözülmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Biçiminin sürdürülebilmesi eklerin özgün parçaya olabildiğince yakınlaşmasıyla gerçekleşebilmektedir. Bir bütünleme biçimin algılanabilmesine yardım ettiği, genel bakışta göze batmadığı fakat yakından çıplak gözle izlendiğinde ayırt edilebilir olduğu zaman estetik yönden de başarıya ulaşmış sayılabilir.

Uygulamada işçilik yönünden mükemmele yaklaşan bir uygulama olarak Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen Bergama Trajan Tapınağı ve Stoası restorasyonu anılabilir[8] (Şekil 123). Bergama'nın Roma döneminin sa-

nat ve mimarlık tarihi açısından en önemli yapısı sayılan Trajan Tapınağı'nın Akropol'ün tepesinde, çevreden kolayca görülebilen bir konumda olması ve mermer mimari parçalardan birçoğunun korunagelmesi böyle bir girişimi başlatmıştır. Çalışmalar sonunda alan arkeolojik bir kalıntı izlenimi veren bir durumda bırakılmıştır.

120. Efes, Trajan Çeşmesi restitüsyonu

121. Efes, Trajan Çeşmesi anastilosisi

122. Pompei, Forum'dan bir ayrıntı. Mermer mimari öğelerin tuğla ile bütünlenmesi büyük renk karşıtlığı yaratmıştır

Taşıyıcı düzenle ilgili sorunlar

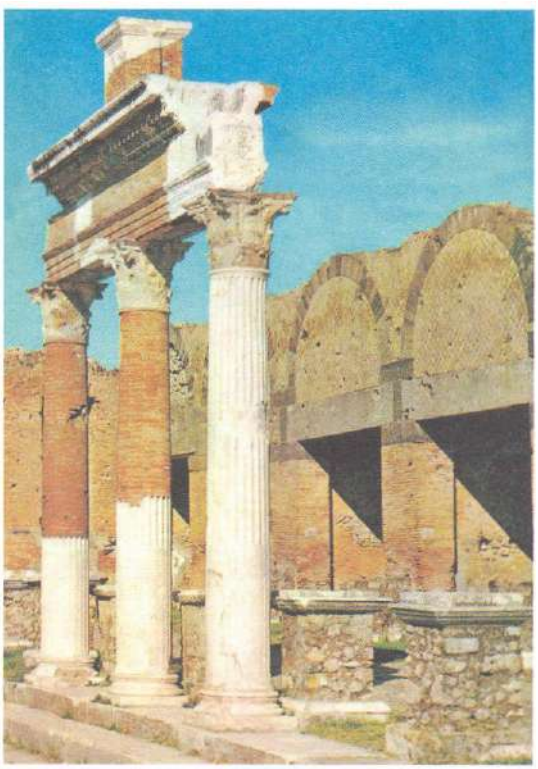
Arkeolojik alanlarda kazı sırasında ortaya çıkarılan mimari parçalar ender olarak sağlam ve bütündür. Restorasyon sırasında hasarlı, kırık parçaların birleştirilmesi, bütünlenmesi gerekir. Antik yatay ve düşey taşıyıcılara (sütun, arşitrav) yük bindirmek malzemeyi zorlayıcı olabileceğinden, yeni bir taşıyıcı sistem oluşturulması yeğlenmektedir. Bu tür uygulamaların yurdumuzdaki ilk örneği Amerikan Arkeoloji Enstitüsü'ne bağlı olarak Y.Mühendis Cemal Bolgil tarafından Sardis Gymnasionu'nda Mermer Avlu restorasyonunda gerçekleştirilmiştir[9]. Burada taşıyıcı sistem kalın duvar içine yerleştirilen bir betonarme çerçeve ve ondan taşan konsollardan oluşmaktadır. Benzer düzen Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'ne bağlı olarak Dr. Hueber tarafından gerçekleştirilen Efes Celsius Kitaplığı restorasyonunda uygulanmıştır[10] (Şekil 124).

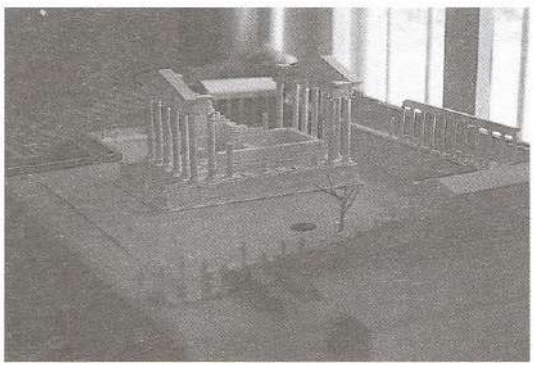

Malzeme sorunu

Onarımda kullanılamayacak kadar harap durumda olan mimari parçaların yerine kopyalarının hazırlanması gerekebilir. Öncelikle bütünleme ve yenilemelerin hangi malzeme ile yapılacağının belirlenmesi gerekir. Eğer özgün malzeme hâlâ sağlanabiliyorsa, en iyisi özgün malzeme kullanılmasıdır. Yunanistan'da Parthenon Tapınağı, eski mermer ocakları işletilerek elde edilen mermer bloklar kullanılarak onarılmaktadır. Ancak eski taş ocaklarının yerinin bilinmemesi, ocakların artık işletilmemesi, özgün malzemenin çok pahalı olması uygulamacıyı başka çözüm yollarına yöneltebilir. Bu durumda yapay taş kullanımına gidilebilir. Özgün taşın rengine ve yapısına uyum sağlayabilmek için malzeme araştırması yapılır; taş tozu ve kırığı ile gerekli bağlayıcı katkılar eklenerek uygun fiziksel ve kimyasal özellikler elde edilebilir.

Dökme tekniğiyle hazırlanan yeni parçaların gerçeğe yakın biçim alabilmeleri için silikon ka-

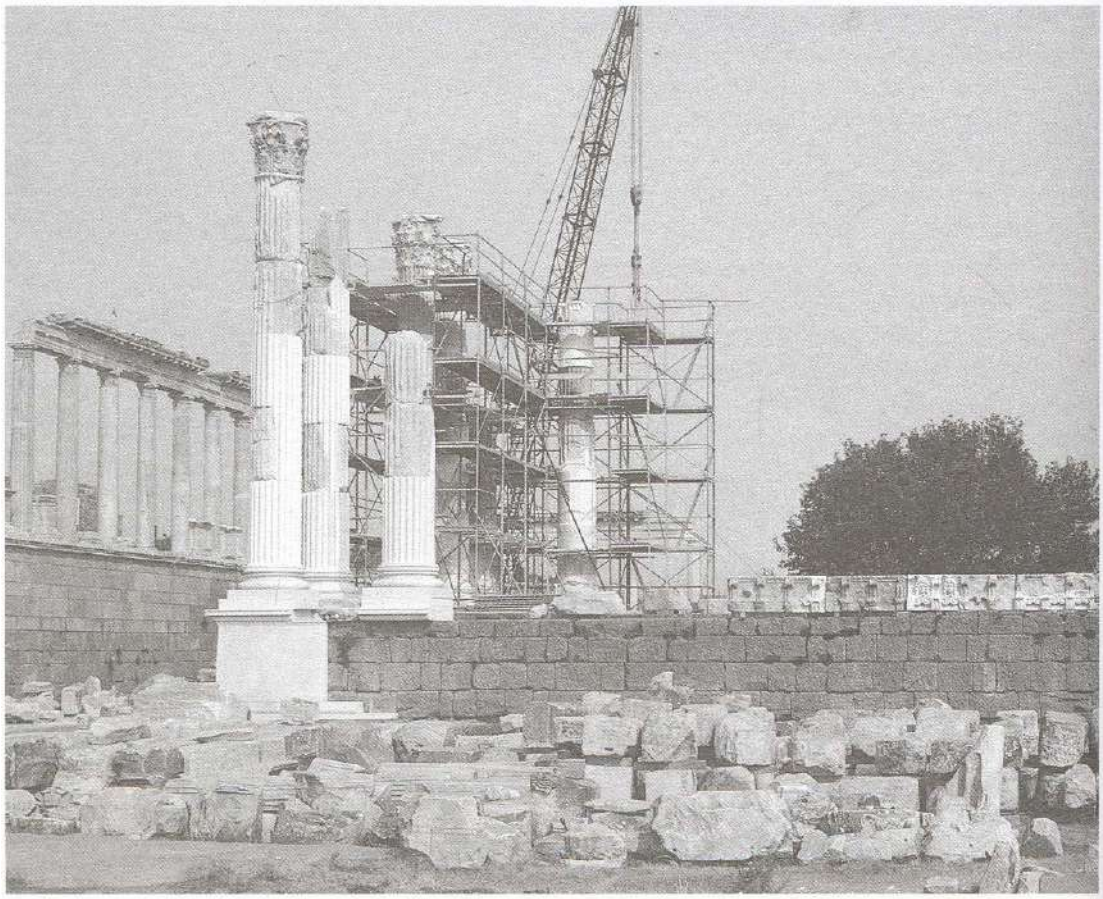

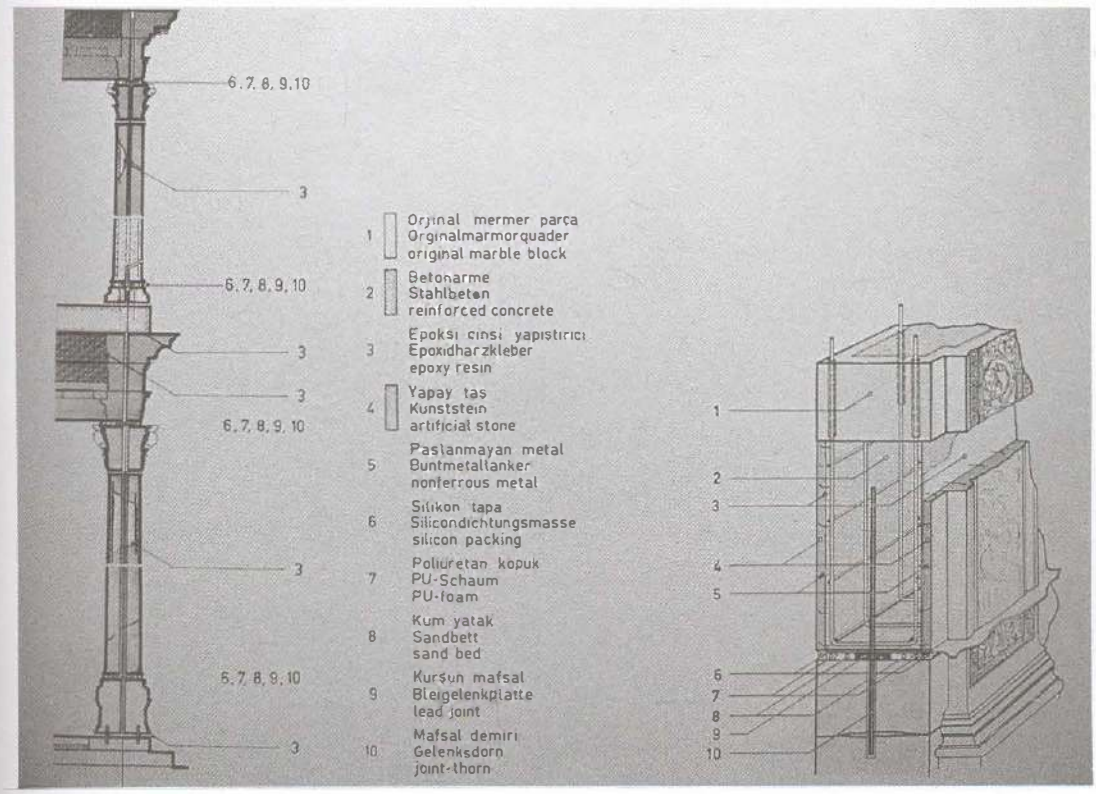
123. Bergama, Trajan Tapınağı ve Stoası maketi (S. Sığırcı, 1977) ve restorasyondan bir görünüm (1990)

uçuk, lateks gibi kalıp malzemelerinden yararlanılmaktadır. Özgün parçalardan alınan ayrıntılar aynen veya soyutlama yapılarak kullanılmaktadır.

Bütünlenecek parçalarda yapay taşın fiziksel ve kimyasal özelliklerinin doğal taşa uyumuna dikkat edilmelidir. Özellikle boşluklu taşlardan yapılmış sütunların gövdelerinin oyulması ve çekirdeğin betonla doldurulması sakıncalı olabilmekte, yapay taş farklı genleşerek doğal taşı çatlatacak gerilimler yaratabilmektedir. Bu tür hasarlar Yunanistan'da yapılan bazı onarımlarda gözlenmiştir. İklim koşullarının zorladığı durumlarda, yüzeysel yamalar da uzun ömürlü olmamaktadır.

Özgün parçaların kırıklarını birleştirmek için titanium, paslanmaz çelik gibi malzemelerden yararlanılır. Korozyona karşı güvenlik sağlamak için metal bağlantı elemanlarının kurşun ya da epoksi reçine gibi koruyucularla iyice örtülmesi gerekir. Bağlantılarda paslanmayan donatı kullanımına dikkat edilmediğinde ortaya çıkan aksaklıklar için 20. yüzyıl başında Atina Akropolü anıtlarında yapılan onarımları anımsamakta yarar vardır. Mimar Balanos tarafından yürütülen restorasyonlarda kırılmış parçaları birbirine bağlamak ve taşıtmak için demir kenetler ve putreller kullanılmıştı. Bu işlemler mimari parçaların içleri boşaltılarak veya yüzeye yakın bağlantılarla

124. Efes, Celsius Kitaplığı: restorasyonda uygulanan taşıyıcı sistem şeması ve restorasyon sonrası genel görünüm (1990)

125. Atina, Erechteion: restorasyondan genel görünüm (M. Xyda, 1979)

gerçekleştirilmişti. Zamanla paslanan demir hem taşıyıcılık özelliğini yitirmiş, hem de mermerleri çatlatmaya başlamıştı. Duruma ivedi çözüm getirmek üzere önce anastilosiste kullanılan demir kenetler yerlerinden sökülmüş, parçalar taş yapıştırıcı ile birleştirildikten sonra pirinç veya paslanmaz çelikten yeni kenetler konulmuştur. İlk değerlendirmede 20. yüzyıl başındaki restorasyonda anıtların kritik noktalarına konulmuş olan ve büyük blokları birbirine bağlayan büyük demir kirişlerin bir kısmının yerlerinden sökülüp alınması olanaksız görüldüğünden, neden oldukları hasarların geçici önlemlerle giderilmesine karar verilmiştir. Ancak sorunun çözümü için bu yaklaşımın yetersiz olduğu kısa zamanda anlaşıldığından, ciddi girişimler başlatılmıştır. Söz konusu anıtların evrensel değeri, uluslararası uzmanların ve kuruluşların yoğun ilgisini çekmiş, UNESCO yürütücülüğünde çareler aranmıştır. Önce karyatidleri çok kötü durumda olan Erechteion anıtı üzerinde durulmuş; dışarıdan varlığı anlaşılamayan demir elemanların durumları incelenmiştir (Şekil 125). Kobalt ışınları yardımıyla strüktür içindeki demir öğelerin yerleri ve boyutları kesin olarak saptanmıştır. Daha sonra tehlikeli parçalar sökülmüş; olağanüstü sanat değerine sahip karyatidler müzeye alınıp yerlerine kopyaları konularak anıtın genel görünümü korunmuştur. Benzer araştırmalar ve onarım çalışmaları Parthenon Tapınağı için sürdürülmektedir.

NOTLAR

1. R. Günay, "Japonya'da Kültür Değerlerinin Korunması", TAÇ Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayını, C.1, Sayı: 4, s.29
2. A.Güleç, "Yapı Taşlarında Koruma Yöntemleri", Müze, sayı: 2-3, 1989/90 s.88 - 91
3. L.N.Grifi, *Restauro Statico dei Monumenti,* s.91-94
4. G.Tanyeli, *Osmanlı Mimarlığında Demirin Strüktürel Kullanımı (15. - 18. yüzyıl),* İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, Şubat 1990, s.102, 159
5. Z. Ahunbay, "Rüstem Paşa Camisi Restorasyonu Üzerine Gözlemler", *Yapı,* sayı: 162, 1995, s.30-32
6. A.Güleç, "Ayasofya Müzesi, Eski Aşevi Kapılarında Koruma Uygulaması", *İnşaat,* sayı 19, Haziran 1989, s.44 - 48
7. H. Schmidt, *Schutzbauten,* Stuttgart 1988
8. K. Nohlen, " Die teilweise Wiederaufrichtung des Traian Heiligtums in Pergamon..", *TAÇ Vakfı Yıllığı,* C.I, s.114-125
9. F. Yegül, "The Marble Court of Sardis and Historical Reconstruction", *Journal of Field Archaeology,* C.3, Sayı: 2, 1976, s.169-194
10. F. Hueber, V.M. Strcoka, "Die Bibliothek des Celsus"... *Antike Welt,* sayı: 4, 1975, s.3-14

7. BÖLÜM

tarihi çevre ve koruma

Tarihi Çevre Koruma

TARİHİ ÇEVRE KAVRAMI

Geçmiş uygarlıklardan geriye kalan yerleşme ve kalıntılar tarihi çevremizi oluşturmaktadır. Ortaçağ'dan kalan seçkin anıtların yoğunluğuyla değer kazanan Hasankeyf ve Osmanlı döneminde kazandığı saygınlıkla külliyeler, türbe ve mezarlıklarla donanan Eyüp farklı yaşam düzeni ve mimarlık geleneğini yansıtan tarihi çevrelerdir (Şekil 126, 127). "Tarihi çevre" denildiğinde daha çok kentsel sitler kastedilmekle birlikte, kırsal, tarihi ve arkeolojik sitler de bu kapsam içinde değerlendirilir. Uzay yolculuklarının gerçekleştirildiği bir çağda, Amasya veya Bursa'nın kent dokusunun yaşatılmaya çalışılmasını kimileri gereksiz, hatta boşa harcanan çabalar olarak değerlendirebilir. Oysa tarihi çevreler hayranlık uyandıran genel görünümleri, çeşitli üslup ve biçimleri barındıran zengin düzenlemeleri, hoş şaşırtmalara olanak veren kıvrımlı sokakları, özenli işçilikleriyle toplumların yaratıcılığının bir göstergesidir. Eski kent ve mahalleleri incelemek, bugünü anlamaya, kendimizi tanımaya, tanımlamaya yardımcı bir araçtır. Geçmiş uygarlıkların sosyal ve ekonomik yapısı, yaşam felsefesi, estetik duyarlılığı ile ilgili birçok ayrıntı bu çevrelerde saklıdır.

Tarihi çevreler insan ölçüsüne göre düzenlenmiş mekânlar olarak da öğretici, ilgi çekicidirler. Sosyal ilişkileri olumlu yönde etkileyen ve bireyler arasındaki birlik duygusunun pekiştirilmesine yardımcı olan bir ortamları vardır. Böyle bir çevrede bulunmak kişiyi mutlu kılar.

Yaşam koşullarının, geleneklerin, yapım tekniklerinin hızla değiştiği bir dünyada tarihi kent mekânları geçmişte nasıl bir çevre içinde yaşandığını gösteren açık hava müzeleri olarak da düşünülebilir. Tarihi çevreler, arkeolojik, tarihi, estetik önemlerinin yanısıra, folklorik değerleri nedeniyle de korunurlar. Birçok ülkede özgün iç donanımlarıyla korunan küçük müze-kentler endüstri çağından geçmişe dolaysız bir bakış olanağı sunmaktadır. Özgün karakterini koruyabilen tarihi yerleşmeler halk sanatının yerinde görülerek incelenmesi, tanınması yönünden de çok öğreticidirler. Bakırcılık, gümüş işlemeciliği, saraçlık, dokumacılık gibi sanatların tarihi kentlerimizde, geleneksel ortam içinde yaşatılması endüstri çağı insanı için ilgi çekicidir.

Tarihi çevre içinde yer alan binalar sergiledikleri mimarlık üslupları, mekân tasarımları, yapım teknikleri ve ahşap oymacılığı, duvar resmi gibi bezemelerin kalitesiyle de yörenin mimari kimliğini tanımlayan tarihi veriler olarak değerlidirler. Müzelerde zaman ve mekândan soyutlanmış olarak sergilenen parçalar yerine, ayakta duran, yaşayan bir köy ya da kentin bileşenleri olan binaları ve onlara ait ögeleri: kapı, dolap,ocak, pencere, tavan ve cumbaları yerinde, özgün konumunda görmek ve çevrenin bütünlüğünü kavramak çok daha ilginç ve etkileyicidir (Şekil 128, 129). Tarihi kenti incelemek bize geçmişteki sanatçıların mimari çözümlerine, yaratıcılığına ilişkin ipuçları verir; bugün belki tasarlamayı hayal bile edemeyeceğimiz özel yaşam mekânlarının gerisindeki yaratıcı kaynağın gücünü duyumsatır. İçinde yaşayanlar yok olsa da, onları çevreleyen mekânların ayakta olması bizler ve gelecek kuşaklar için yaşayan tarih olarak çok önemlidir. Bu özgün veriler, günümüze ulaşamayan ve hakkında çok az yazılı bilgi olan yaşam biçimlerinin anlaşılmasına, düşgücüyle canlandırılmasına katkıda bulunmaktadırlar.

TARİHİ ÇEVRE KORUMA DÜŞÜNCESİNİN EVRİMİ

Sanat değeri taşıyan anıtsal yapıların korunmasından kent koruma düşüncesine geçiş, yerleşme dokusunu oluşturan öğelerin biçimsel ve tarihi değerlerinin anlaşılmasından sonra olmuştur. Avrupa'da 19. yüzyıl sonunda önceleri önemli anıtlara fon oluşturan kentsel dokuların korunması ile başlayan tarihi çevre koruma uygulamaları, uluslararası düzeyde ilk kez 1931' de Uluslararası Müzeler Örgütü tarafından düzenlenen **Atina Konferansı**'nda **Tarihi anıtların estetik değerinin arttırılması** maddesi kapsamında dile getirilerek *"Yapılar yapılırken yerleşmelerin kişiliğine ve dış görüntülerine, özellikle çevreleri özel itina isteyen tarihi anıtların etrafına saygı gösterilmesi önerilir. Hatta bazı yapı kümeleri ve bazı özellikleri olan güzel görünüşlü manzaraların oluşumu korunmalıdır"* [1] denilmiştir. Dikkat edildiğinde buradaki kaygının daha çok önemli tarihi anıtlara fon oluşturan tarihi çevrelerin korunmasına ilişkin olduğu; tarihi yerleşmelerin kendi özellikleri dolayısıyla korunmaları düşüncesinin henüz gelişmediği sezilir.

Avrupa'da kentsel ve kırsal koruma çabaları 1945'ten sonra hız kazanmış; II.Dünya Savaşı

126. Hasankeyf. Genel görünüm (1979)

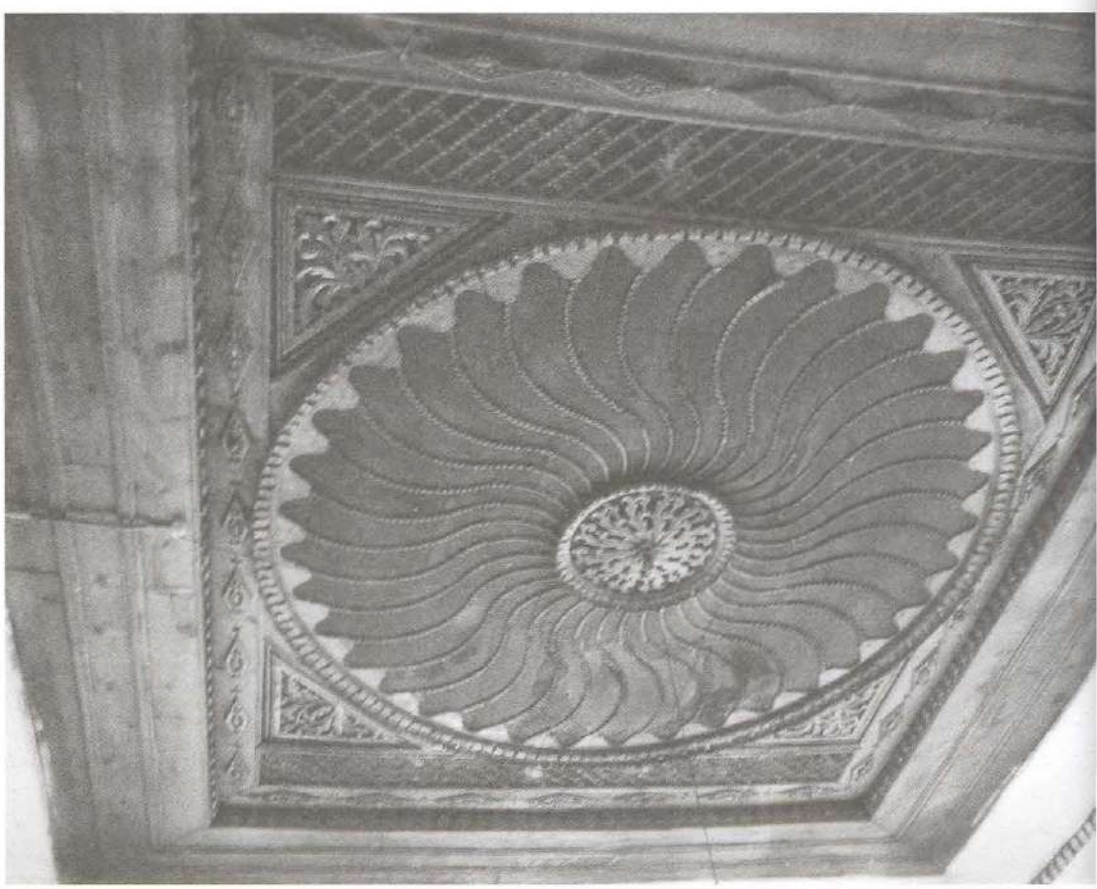
127. Eyüp. Zal Mahmut Paşa Medresesi ve Hasan Paşa Türbesi (1990)

128. Divriği'de Abdullah Paşa Konağı Selamlığı, (1986)

129. Divriği. Tavan bezemesi (1986)

sırasında yıkılan, çoğu kez çağdaş yapılanma ve endüstrileşme ile karakteri bozulan tarihi kentlerin uğradığı kayıplarla bilinçlenen kamuoyu bu konuya çözüm yolları aramaya başlamıştır[2]. Kırsal ve kentsel sitlerin korunmalarıyla ilgili düşünsel zeminin oluşması 1960 'lı yılların ortalarına rastlamaktadır. Bu konu 1964 yılı Mayıs ayında Venedik'te toplanan İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde gündeme gelmiş ve alınan kararlarla olumlu yönde somut adımlar atılmıştır. Toplantı sonuçlarını içeren **Venedik Tüzüğü**'nün (bkz. Ek 2) 1. maddesinde "tarihi anıt" kavramının kentsel ve kırsal yerleşmeleri kapsayacak biçimde tanımlanması, tarihi çevre koruma alanında büyük bir atılımdır. Aynı tüzüğün 6. maddesinde korunacak anıtların çevrelerinin korunması ile ilgili önemli bir ilke daha yer almaktadır:

"Anıtın korunması, ölçeği dışına taşmamak koşuluyla, çevresinin de bakımını içine almalıdır. Eğer geleneksel ortam varsa, olduğu gibi bırakılmalıdır. Kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir yeni eklentiye, yok etmeye, ya da değiştirmeye izin verilmemelidir."

Birçok ülke Venedik Tüzüğü'nü benimsemiş ve yasal düzenlemelerini Venedik Tüzüğü kararlarına koşut olarak değiştirerek tarihi çevre korumanın yasal çerçevesini oluşturmuştur.

Venedik Tüzüğü yurdumuzda da o dönemde koruma uygulamalarını yönlendiren bilimsel kuruluş olan **Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK)** tarafından benimsenmekle birlikte, ilkelerini hemen ve tam olarak uygulamaya koymak mümkün olamamıştır. Çünkü o sırada yürürlükte olan yasa genişletilmiş anıt kavramının gereklerinin yerine getirilmesine olanak vermiyor, tarihi kentlerdeki kültür varlıkları ancak tek tek tescil edilerek koruma altına alınabiliyordu. Bu yöntemle yalnız tarih ve sanat değeri taşıyan önemli anıtlar, yalı ve konaklar saptanıp tescil ediliyor; yerleşme dokusunun çoğunluğunu oluşturan mütevazi yapılar ise koruma kapsamı dışında kalıyordu. Mevcut yasayla tarihi bir mahalleyi, sokağı korumak olanaksızdı. Yasal düzenlemedeki bu önemli eksiklik nedeniyle ülkemizde kırsal ve kentsel sit niteliğindeki tarihi çevrelerin korunması çok gecikmiş; gerekli önlemler alınamadığı için, tarihi kentlerimiz koruma amacına yönelik olmayan imar planlarıyla tahrip edilmiştir.

Türkiye'de tarihi çevreyi bir bütün olarak koruyabilmek için gerekli yasal çerçeve ancak

130. G. Andrea Vavassore'den Tarihi Yarımada ve Galata görünümü (1575).

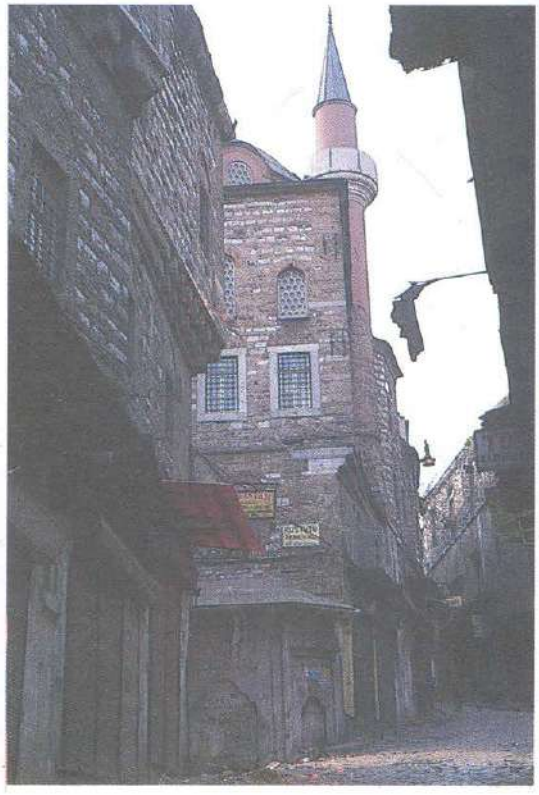
1970'lerde oluşturulabilmiştir. Avrupa'daki gelişmelerin Türk kamuoyuna aktarılması ve tarihi çevre koruma konusunda bilinçlenmenin artmasında üniversite öğretim üyelerinin yayınları, **Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu**'nun kararları, **UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi** gibi kuruluşların kampanyaları etkili olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak, 1973'de **1710 sayılı Eski Eserler Kanunu** çıkarılmış; Türkiye'de tarihi çevrelerin bir bütün olarak tescil edilip yasal koruma altına alınmaları ancak bu tarihten sonra mümkün olabilmiştir. Yeni yasanın sağladığı olanaklarla dönemin Kültür ve Doğa Varlıklarını Koruma Kurulu olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Antalya, Antakya, Bursa, Edirne, Konya, Kula, Kütahya, Muğla, Tarsus, Urfa gibi tarihi kentlerimizin korunabilmesine olanak veren sit ilanı kararlarını alabilmiştir. Ancak yalnız yasal koruma ile başarıya ulaşmak bir hayaldir. Konuya devletin parasal ve teknik yardım vererek destek sağlayamaması, eski evinin yerine çok katlı apartman yaptırmayı düşünen halkın sit kararlarına tepki göstermesine ve korumaya karşı tavır takınmasına yol açmıştır. Sitlerin kaldırılması yönündeki politik baskılarla sit sınırları daraltılmış, hedeflenen bütünleşik koruma ne yazık ki gerçekleşememiştir. Gene de bu tahripten kurtularak günümüze ulaşabilen tarihi yerleşmeler vardır ve bunları yaşatmak için kamuoyunun, mimarların gönüllü çabalarına ve maddi desteğe gerek duyulmaktadır.

Tarihi çevre koruma konusundaki sorunları çözme çabalarına bize göre çok erken başlayan Avrupa'da, tarihi yerleşmelerin korunması rastlantılara bırakılmamakta; koruma iyi bir planlamanın yanısıra merkezi ve yerel yönetimin sağladığı fonlar, mülk sahipleri ve gönüllülerin katkı ve çabalarıyla gerçekleşmektedir. 1975'in Avrupa Mimari Miras Yılı ilan edilmesiyle başlayan kampanya sonunda yayınlanan **Amsterdam Bildirgesi**'nde mimari mirasın korunması kentsel ve bölgesel planlamanın hedeflerinden biri olarak belirlenmiştir (bkz. Ek 3). Bu bildirgeyle de, hedefin **bütünleşik koruma** olduğu belirtilmiş ve ekonomik, sosyal, yönetimsel ve yasal yönleri gözetilen bir koruma modeli olarak tanımlanan bu yaklaşımın gerçekleşmesi için gerek duyulan araçlar tanımlanmaya çalışılmıştır. Geleceğe umutla bakan ve yerel yönetimlerin, merkezi hükümetlerin desteğini , halkın katılımını öngören bütünleşik koruma düşüncesi koruma uygulamaları için gerekli onarım teknik ve yöntemlerinin, uygulama yapacak ustaların yetiştirilmesini de öngörmektedir. Avrupa Konseyi desteğinde gelişen bu düşünceler, bağlı ülkelerde kamuoyuna mal edilerek başarıya ulaşılmış-

131. 16. Yüzyılda Galata ve Surları (Nasuh-el Matraki)

132. Eminönü, Çakmakçılar Yokuşu'ndan bir görünüm (1978); solda Büyük Yeni Han

tır. Aynı yaklaşım 1976 yılında Nairobi'de yapılan UNESCO toplantısında gündeme getirilerek tartışılmış ve toplantı sonunda alınan **"Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolleri Konusunda Tavsiyeler"** konulu kararlar üye ülkeler tarafından benimsenmiştir (bkz. Ek 4).

TARİHİ ÇEVRENİN TEMEL ÖGELERİ

Tarihi çekirdek ve yerleşme karakteri

Tarihi çevrenin türü onu oluşturan bileşenlerin niteliğine göre çok değişir. Tarihi kent merkezleri anıtların yoğun olarak bulundukları bölgelerdir. Bu alanların sınırları bazen antik dönemden ya da Ortaçağ'dan kalan ve kentin Sanayi Devrimi'ne kadarki gelişimini sınırlayan surlarla belirlenmiştir. İstanbul'da Tarihi Yarımada ve Galata bu tür tarihi yerleşmelere örnek oluştururlar (Şekil 130, 131). Surlar içindeki alanın dar, eğri ve kimi çıkmaz olan sokakları ile o sokaklar üzerindeki iki üç katlı, ahşap veya kârgir binalar tarihi kent dokusunun belgeleri olarak korunmaya değer özelliktedir (Şekil 132). Görünüm çeşitliliği sunmasına karşın, çoğu kez tarihi çevre kendi içinde homojen bir yapı gösterir. Tarihi çevrelerde oran ve boyutları bütüne uygun olmakla birlikte, ayrıntılarda zengin çeşitlilik gösteren bir mimarlık gözlenir. Bütünün etkisinde kişinin ilgisini çeken ve onu araştırmaya yönelten değişik mimari olaylar dizisi bulunur. Genellikle tarihi merkez spontane gelişmeyle büyümüştür, fakat yerleşmede bir kargaşa görülmez. Tersine bu dokunun ustalıklı bir karmaşıklığı vardır. Yerleşme dokusu doğal veriler yanında, yaşamsal gereksinmeler, yapı geleneği ve ekonomik olanaklar çerçevesinde biçimlenmiştir. İstanbul'un bir sokağında evler, çeşme, mescit, medrese, kitaplık gibi yapıları art arda, yanyana uyum içinde izlemek olasıdır. Selvili hazirelerin ve çınarlı meydancıkların katılımıyla bütünlenen bu kent peyzajında, Osmanlı kültürünün süzgecinden geçmiş mimari biçimler ve temaların varlığı sezilir.

Yerleşmenin karakteri yapıların ayrık nizamda veya birbirine bitişik, dar parseller üzerinde yerleşmiş olması ile yakından ilişkilidir. Surlarla çevrili küçük kentlerde, yerleşme dar bir alanda, küçük parseller üzerinde, bitişik düzende olmak durumundadır. Surdışı yerleşmelerde geniş bahçeler ve ayrık düzen yaygındır (Şekil 133). Kentsel doku içinde sokakların biçimi: düz veya kıvrımlı oluşları, çıkmazlar, sokak ve meydanların mekânsal ilişkileri, ada boyut ve biçimleri, sokak köşelerinin biçimlenmesi, yapıların cephe oranları ve sokakla ilişkileri yerleşmeye karakter veren özelliklerdir. Bir yerleşme içindeki farklı sokak ve meydan düzenlemeleri değişik dönemlerin yapı nizamlarını, doku özelliklerini yansıtan belgelerdir. Örneğin İstanbul'da yangın geçirmiş alanlarda 19. yüzyılda başlayan dik açılı geometrik planlama, daha eski yerleşme özelliklerini koruyan alanlarda ise çıkmaz sokaklı organik dokunun varlığı gözlenir.

133. Göynük'te bir sokak (N. Güçlü, 1986)

134. Halstatt, Avusturya (1990)

135. Safranbolu. Çukur'dan genel görünüm (1974)

136. Arnavutköy, yalılar (1976)

Yörenin yapı geleneği, malzeme olanakları ve iklim koşullarıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Çatı biçimleri, kütle boyut ve biçimlenmesi, dış yüzeylerde kullanılan malzeme ve renkler yaygın yapım geleneğine bağlıdır ve bütün bu özellikler biraraya geldiğinde kent için karakteristik olan homojen bir görünüm ortaya çıkar (Şekil 134). Tarihi yerleşmelerde genellikle simgesel değer taşıyan anıtsal yapılar konutlara göre daha özenli bir işçilik ve kalıcı malzeme ile yapılmıştır. Örneğin Güneydoğu Anadolu'da düz damlı kerpiç veya taş kübik yapılar kent dokusunun temel bileşenidir. Bunların arasında yer yer minareli , kubbeli cami ve medreseler yükselir ve bu vurgularla yöre için tipik olan bir kentsel görünüm ortaya çıkar. Kuzeybatı Anadolu'da örneğin Safranbolu'da ise iklimin yağışlı ve yörenin bol ağaçlı olmasının getirdiği farklı bir durum gözlenir. Kentin genel görünümünde temel öğeler kerpiç veya taş dolgulu ahşap karkas tekniğiyle yapılmış, iki ya da üç katlı, beyaz badanalı, kiremit örtülü, cumbalı evlerdir (Şekil 135). İstanbul ve yakın çevresinde yaygın olarak gözlenen gelenekte ise, ahşap karkas dışta ahşapla kaplanarak ve boyanarak, genel görünüme değişik bir çeşni katılmıştır (Şekil 136, 137).

137. Tekirdağ. Kentsel sitten bir görünüm (1986)

138. Alanya Kaleiçi, genel görünüm (İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

139. Tarihi Yarımada'nın Haliç görünümü (Melling)

140. 19. yüzyılda Süleymaniye ve çevresi

Kent tacı ve siluet

Tarihi kentlerimizde yerleşme dokusu genel olarak topoğrafyayla ilginç bir bütünleşme ve uyum sergiler. Birçok tarihi kentin, erişilmesi zor, en yüksek noktasına yerleşmiş bir akropolü ya da kalesi bulunur (Afyon, Alanya, Amasya, Kastamonu, Kütahya, Mardin) (Şekil 138). Kimi kentlerde ise toplumun en çok değer verdiği anıtlar görünüme egemen olur, kenti taçlandırır. Edirne kentinin tacı Mimar Sinan'ın başyapıtı Selimiye Camii'dir.

Genel görünüme egemen bir veya birkaç anıtın çevresinde yöreye özgü çatı biçimleri, bacalar, kubbe ve kuleler, minareler gibi tekrar eden öğelerin bir araya gelmesiyle kent için tanımlayıcı bir özellik taşıyan kent silueti oluşur. Nasıl yerleşmenin temel öğelerinden vazgeçilmesi düşünülemezse, onların biraraya gelmesiyle oluşan genel görünüm de ait olduğu kentle özdeşleşen, bozulması istenmeyen bir imgedir. İstanbul'da Tarihi Yarımada'nın Haliç silueti 6. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar uzanan, bin yılı aşkın bir anıtsal birikim sonucunda oluşan, olağanüstü etkileyici bir görünümdür (Şekil 139, 140). Doğu ucunda Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın yer aldığı, tepeler üzerindeki büyük cami ve külliyelerin, yamaç ve kıyıdaki irili ufaklı birçok anıtın katılımıyla ortaya çıkan bu siluet İstanbul'a gelen birçok sanatçıya esin kaynağı olmuştur. 1995 yılına kadar Tarihi Yarımada için bir sit kararı olmadığından, bu siluete giren yeni yapıların tasarımı yeterince denetlenmemiş ve tarihi kentin Haliç ve Marmara siluetleri uyumsuz yapılarla zedelenmiştir. Örneğin Nur-u Osmaniye Camii önünde kütle boyutları, pencere düzeni ve rengiyle siluete aykırı düşen bir yapı yükselmiştir. Aynı sakıncalı durum ne yazık ki Süleymaniye ve Sultan Selim camilerinin eteklerindeki bölge için de söz konusudur. Süleymaniye yamacına yapılan çok katlı betonarme işhanları, kent siluetinin en etkili bölümlerinden birinin genel etkisini bozmaktadır. Tarihi Yarımada sit kararıyla birlikte getirilen özel kurallarla, bundan sonra siluete katılacak olan yeni yapıların yükseklik, malzeme, renk ve boyut açısından tarihi çevreye uyumlu olmalarına çalışılacaktır.

TARİHİ ÇEVRENİN BOZULMASINA NEDEN OLAN ETKENLER

İçinde yaşamın sürdüğü kentlerde, toplumun gereksinimlerine bağlı olarak değişme istekleri gelişir; koruma bu değişimin denetlenip tarihi ka-

141. Büyükdere - Sarıyer kazıklı yolu (S. Pamuk, 1989)

raktere zarar vermeyecek ölçülerde kalmasını sağlamaktır. Yerleşmenin sosyal yapısının değişmesi, ekonomik zorluklar, doğal felaketler bir yerleşmenin gelişimini engelleyebilir veya çökmesine neden olabilir. Tarihi çevreler bugün bakımsızlık, terk, bayındırlık etkinlikleri, rant baskısı gibi çeşitli tehlikelerle karşı karşıyadır. Kimi kent terk edilerek yıkılmaya mahkum olurken, üzerinde yaşamın sürdüğü yerleşmelerde ise yoğun yapılanma istekleri, yeni yollar açılması tarihi dokunun değişip yok olmasına neden olmaktadır. Çevre dokusunu oluşturan bileşenlerin sürekli bakımlarını sağlamak, tahribi en aza indirgeyecek önlemleri almak, günümüz ve gelecek için uygun bir koruma politikası saptamak kültür varlıklarımızın geleceği açısından yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Tarihi çevre korumanın başta gelen sorunlarından biri değişen dünya ve yaşam koşullarına karşın, tarihi sürekliliğin sağlanmasıdır. Birçok ülkede olduğu gibi, bugün ülkemizde de yoğun yapılaşma ile kentsel ve kırsal çevrenin kişiliksizleşmesi sorunu tartışılmaktadır. Çevre karakterine uyum kaygısı olmadan, maksimum rant elde etmek için yapılan binalarla kentsel çevrenin görünümü tekdüzeleşmekte, yüzyılların birikimiyle ortaya çıkan tarihi sokak perspektifleri yok edilmektedir. Sit kararı olmayan tarihi alanlarda mevcut imar planlarının getirdiği yapı düzeni ile çevre ölçeğini korumak çok zordur. İstanbul'da birçok anıt yüksek apartmanlarla çevrelenmiştir.

Yeni yollar açılması, ya da mevcut olanların genişletilmesi de tarihi çevrenin dokusunu zedelemekte, hem görsel hem de fiziksel bozulmalara neden olmaktadır. Ragıp Gümüşpala Caddesi'nin açılması Eminönü'nde, Tarlabaşı Bulvarı'nın açılması Beyoğlu'nda, kazıklı yollar, yeni siteler Boğaziçi'nde olumsuz değişikliklere neden olmuştur (Şekil 141).

Küçük parsellerden oluşan kent dokularında, iki veya daha çok sayıda parselin birleştirilmesi devasa bloklar yapılmasına olanak vermektedir. Yeni imar planlarına göre yapılan bu binalar, bant pencereli cepheleri ve yüksek kütleleriyle çevrelerindeki dokuyu yok etmektedir (Şekil 142).

Belediyelerin tarihi yerleşmelerde yaptıkları yol, altyapı düzenleme çalışmaları da görsel ve fiziksel bozulmalara yol açmaktadır. Örneğin kanalizasyon vd. tesisat için açılan çukurlar kapatılırken özgün sokak döşemesi bozulmakta; seçim sırasında vatandaşa hizmet götürmek gerekçesiyle Arnavut kaldırımı, ya da parke yol dokuları asfaltla örtülmektedir. Çevre karakterini değiştirici bu tür etkinliklerde asfalt tabakalarının üst üste yığılması ise başka sorunlara yol açmaktadır. Yol seviyeleri yükseldiğinden binalara giriş çıkış zorlaşmakta; çukurda kalan binaları su basmaktadır. Kaldırım ve yol seviyelerinin yükselmesi, pratik sorunların yanı sıra, çevre yapıların giriş katlarının görünümünü bozarak estetik yönden de sakıncalar yaratmaktadır.

Reklam için zemin katlara ve yapıların üstlerine konulan büyük tabelalar ve çarpıcı renklerdeki ışıklı reklam panoları da tarihi çevreyi çirkinleştirmektedir. Sarkan telefon telleri, çatıları işgal eden televizyon antenleri kargaşa yaratmakta, görüşü engelleyen iri elektrik direkleri, gelişigüzel sokak lambaları çevreye aykırı düşmektedir.

Tarihi çevrenin korunmasında ikinci önemli sorun bakım, onarım ve sağlıklılaştırma için gerekli teknik ve maddi desteğin bulunamamasıdır. Asıl sahipleri kentin yeni gelişen bölgelerine göç ettikleri için boş kalan, ya da yoksul halkın barındığı tarihi çevrelerin bakımı ve sağlıklılaştırılması için gerekli maddi kaynağın sağlanamaması bozulmaları hızlandırmaktadır. Uzun vadeli krediler, korumayı teşvik edici fonlar ya da kentin görünümünün korunması için malzeme ve teknik yardım desteğine gerek duyulmaktadır.

Diğer bir önemli konu ise tarihi çevrede yaşayanların bu çevreyi tahrip etmeden geleceğe aktarabilecek istek ve bilince sahip olmalarıdır. Kendi özgün insanlarını barındıran yerleşmelerde kişiler evlerine ve çevrelerine anıları, aile bağları ile bağlıdır ve korumaya daha yatkındırlar. Kırsal alanlardan kentin tarihi çevrelerine gelen yeni kullanıcılar ise çoğunlukla içinde barındıkları harap binaların mimari değerini kavrayacak bilgiden yoksundur. Tarihi konutlar onlar için ucuz bir barınaktan öte bir değer taşımamaktadır. Sonuç olarak tarihi evler kötü kullanılmakta, terk edilmiş olanların ahşap kaplamaları yakılmak için sökülmekte, duvar bezemeleri olan odalar gelişigüzel boyanmakta, yeni ek ve bölmeler yapmak için tavanlar zedelenmektedir. Bu tür hasarların engellenebilmesi için kullanıcıların ekonomik ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi, kaçak yapılanma ve kasıtlı yıkıma karşı gerekli denetim mekanizmasının sağlanması gerekmektedir.

TARİHİ ÇEVRE KORUMA:
Koruma planlaması

Tarihi çevre korumanın amacı tarihi yerleşmeyi yok olmaktan kurtarmak, kültür mirasını günümüz yaşamıyla bütünleştirmektir. Ulusal tarihimiz ve kültürel yaşamımızla yakından ilgili olan bu konuda özenle, yılmadan çalışılmalıdır. Korumada istenilen hedefe ulaşabilmek için tarihi çevrenin yaşam standartlarının yükseltilmesi, tarihi dokuyu bozan trafiğin ve olumsuz baskıların merkezden uzaklaştırılarak yerine kültürel işlevlerin çekilmesi, sürekli bakımı sağlayacak kaynak sorunlarının çözümlenmesi gerekir.

Kentler yaşayan organizmalardır ve tarihi bir eşyayı veya belgeyi kapalı bir mekânda, müzede saklamak göreceli olarak kolaydır; buna karşılık tarihi bir kenti özelliklerini yitirmeden koruyabilmek disiplinlerarası bir çalışma, iyi bir örgütlenme, maddi kaynak ve duyarlı bir kamuoyu desteği gerektirir.

Alanın özelliğine göre arkeolog ve sanat tarihçisi, mimar ve kent plancısı, sosyolog, ekonomist, çevre bilimci, peyzaj mimarı gibi uzmanların katkılarıyla tamamlanan ön araştırmalar, şehircilik analiz ve değerlendirmeleriyle sonuçlandırılır. Tarihi kent dokularının sağlıklılaştırılması koruma planlarına bağlı olarak gerçekleştirilir.

Eski bir kentte yaşayanları çağdaş yaşamın olanaklarından yararlandırmak, tarihi mekânları, yapıları günümüz yaşam biçimine, gereksinimlerine uyarlamak için özel projeler hazırlanır. Kanalizasyonu olmayan, mutfak, banyo gibi donatılardan yoksun mahallelerin altyapısı elden geçirilerek yaşanır duruma getirilir. Ancak bu işlemlerin çevrenin karakteri bozulmadan yapılması gerekir; korunan alanlarda otomobillerin kolayca girip çıkacağı, dolaşacağı geniş yollar açılması, rahat park olanakları sağlanması beklenemez. Dolayısıyla bu özel alanlarda yaşayanların, özel mekânlarda ve kentin merkezinde yaşamanın olanaklarından yararlanmaya karşılık, bazı külfetlere katlanmaları kaçınılmazdır.

Saptama- belgeleme çalışmaları

Tarihi çevre koruma çalışmalarının ilk aşaması korunacak kültür ve doğa varlıklarının tam olarak saptanmasıdır. Elde bir envanter olmadan düzenli bir koruma çalışması yapmak olası değildir. Tarihi bir yerleşmede günlük yaşamla ilgili konut , çeşme, hamam gibi binalar, dini yapılar, ticari yaşamın vazgeçilmez parçası olan çarşılar, sokakları çevreleyen duvarlar gibi çevre imgesi-

142. Tekirdağ'ın değişen kent dokusunda apartmanlar arasına sıkışmış bir ev (1986)

nin oluşmasına katkıda bulunan yapı bileşenleri ve yol döşemesi, ağaç, hazire, meydan gibi çevre öğeleri envanter kapsamına alınır. Bir sit alanında bütünün oluşumuna katkıda bulunan her öğe korunmaya değerdir ve envantere kaydedilmelidir. Önemli görülmeyerek koruma kapsamına alınmayan küçük parçalardan biri veya birkaçı yok olduğunda, bütünlük bozulur; geri dönüşü zor olan bir süreç başlar. Renk ve doku değişiklikleri, bileşen kayıpları arttıkça tarihi karakter de yitirilir.

Saptama çalışmaları kültür varlıkları konusunda yeterli bilgi birikimine sahip uzmanlardan oluşan bir grup tarafından yapılmalıdır. Örneğin İstanbul'da Tarihi Yarımada'da antik çağdan günümüze kadar gelen değişik kültür katmanlarının izlerini saptamak, tarihlendirmek, önemlerine göre değerlendirmek açısından arkeolog, sanat tarihçisi mimar ve plancılardan oluşan bir ekip çalışması gerekir.

Envanterin birinci amacı kentsel, arkeolojik veya kırsal sitleri korumaya yönelik tescil kararlarını aldırmak ve alan içindeki kültür varlıklarıyla ilgili düzenli bir arşiv oluşturulmasını sağlamaktır. Tescil konusu Kültür Bakanlığı koruma kurullarının yetkisindedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, yerel yönetimler ve üniversiteler de yaptıkları araştırmaların sonucunu Kültür Bakanlığı koruma kurullarına sunarak kültür varlıklarının tescilini önerebilirler.

Saptama çalışmaları çoğu kez coğrafi sınırları belirli, ya da önceden tanımlanmış sit alanları içinde yapılır. Eğer sit sınırları önceden belirlenmemişse, yapılan araştırma sırasındaki gözlem ve saptama sonucu elde edilen verilere göre çizilmesi gerekebilir. Sörvey dediğimiz bu çalışma sırasında incelenen mahalle, köy, kasaba, ya da kent, sokak sokak dolaşılarak kalıntılar, binalar harita üzerine işlenir. Bu amaçla önce 1/ 1000 ölçekli mevcut durum haritasının ilgili belediyeden alınması gerekir. Saptanan bina ve kalıntılara harita üzerinde numara verilir. Fotoğrafları çekilir. Fotoğraflar çekim sırasına göre numaralandırılarak, çekim noktaları ve açılarıyla harita üzerine işlenir. Saptama sırasında yapıları yalnız dıştan gözlemekle yetinmek sağlıklı bir yöntem değildir. Binanın cephesi değişmiş fakat içi özgün düzeni ve bezemeleriyle ayakta kalmış olabilir. Doğru karar verebilmek için binaların içlerinde de inceleme yapılması gerekir.

Çalışılan alan içindeki her kültür ve doğa varlığı için ayrı bir envanter fişi düzenlenir. Çevre ölçeğinde korunması istenen yerleşme dokusu, yapı türleri ve bileşenleri saptanır ve tarihi, estetik değerleri, korunma durumları gözönünde tutularak değerlendirilir. Daha önce bir tescil çalışması yapılmışsa, önceki çalışmaya ait liste elde edilir ve yeni öneriler için fişler düzenlenerek, onay için ilgili Kurul'a sunulur.

Envanterin ikinci amacı ve yararı, yasal koruma kapsamına alınan kültür varlıklarının izlenmesi ve korunmaları için gerekli önlemlerin alınabilmesidir. Tescil işlemi Kültür Bakanlığı tarafından tapuya bildirilerek kütüğe işlenir; karar ayrıca ilgili bakanlık, belediye, valilik ve müzelere duyurulur. Tescil edilen kültür varlıklarına yapılacak her türlü müdahale için (bakım, onarım, vb.) Kültür Bakanlığı'nın ilgili koruma kurulundan görüş alınması gereklidir.

Saptama çalışmaları değişik ölçeklerdeki fiziksel planlama çalışmalarının çeşitli aşamalarında (araştırma, yapım ve onay) kesin veri olarak kullanılırlar [3]. Ülkemizde mevcut kültür varlıklarının tescil işlemleri henüz tamamlanmamıştır. Hâlâ yasal koruma altına alınmamış olan birçok kültür varlığı ve tarihi çevre kötü onarımlarla değiştirilmekte, ya da kimsenin haberi olmadan yıkılıp ortadan kaldırılmaktadır. Örneğin yakın zamana kadar İstanbul'un tarihi suyollarıyla ilgili saptamalar yapılmamış olduğundan, bu yapıların çevrelerinde yapılan plan çalışmalarında korunmaları için herhangi bir önlem alınmamıştır. Bu yasal boşluk nedeniyle kimi yerde gecekondular su kemerlerinin çok yakınlarına kadar sokulmuş; yakınında taş ocağı işletilen Kara Kemer ise molozların altında kalmıştır.

Ülkemizde tescil çalışmalarında genellikle Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan fişlerden yararlanılmaktadır. Avrupa Konseyi sitler ve anıtlar için iki ayrı fiş geliştirmiştir. Saptamaların belli standartlara göre yapılması, evrensel birlik sağladığı gibi, ülkenin değişik yerlerinde ve çeşitli zamanlarda yapılan saptama çalışmalarının merkezi bir belgelikte toplanabilmesi açısından da yararlıdır. Derlenen bilgilerin bilgisayar ortamında saklanması da ulaşılabilirlik ve yararlanma kolaylığı açısından önemli bir konudur[4]. Kültür Bakanlığı'nın merkezi bir belgelik yapma tasarısı henüz gerçekleşmemiştir.

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan anıt ve sit fişleri yaklaşık A 4 boyutlarında ve iki sayfadır (Şekil 143, 144). Sit fişinde alan ile ilgili ayrıntılı bilgiler ve harita (1/ 5000, 1/ 1000 ölçekli

paftalar), fotoğraf gibi grafik belgeler yer alır. Fişin ön yüzünde kadastral bilgiler, sitin tanımı (türü, özellikleri), korunma durumu, bozulma nedenleri, önerilen koruma, sitle ilgili yayınlara ait dizin ve gözlenen özel ayrıntılar için yer ayrılmıştır; araştırma sırasında derlenen bilgiler ilgili boşluklara işlenir. Fişin arka yüzü fotoğraf ve haritalara ayrılmıştır.

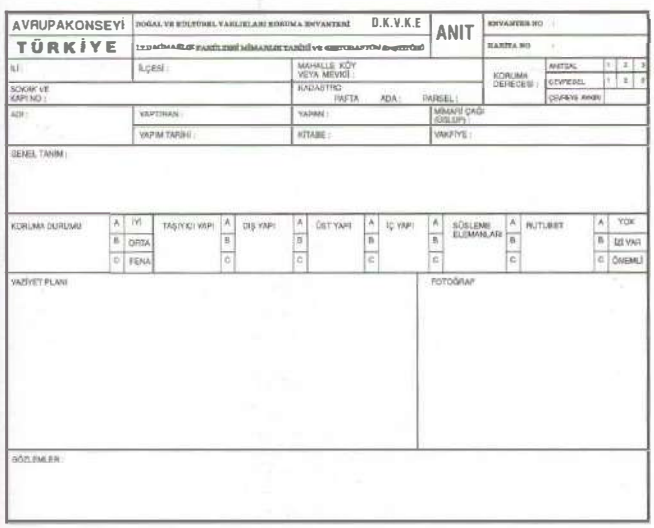
Anıt fişlerinin ön yüzünde anıtın bulunduğu kent, kültür varlığının adı, adresi, kadastral konumu (pafta, ada, parsel numaraları), tescili varsa koruma derecesi yer alır. Anıt henüz tescil edilmemişse, önerilen koruma grubu belirtilir. Kesin grup saptaması daha sonra, yapının 1/50 ölçekli rölövesi ilgili koruma kuruluna sunulduktan sonra yapılır. Yaptıran, yapım tarihi ve vakfiyesi, yapan mimar, bağlı olduğu mimari üslup, yapım ve onarımlara ait yazıtlarla ilgili bilgiler ayrılan boşluklara yazılır. Yazıtların okunması için epigrafa başvurulması gerekebilir. Daha önce yapılmış onarımlar anıt üzerinde belirtilmiş olabileceği gibi, ilgili kuruluşlardaki (Kurul, Vakıflar, Belediye, Müze) dosyaları ve yapı hakkındaki yayınlar incelenerek bulunabilir. Anıtın genel tanımı, korunma durumu ile ilgili bilgiler, vaziyet planı, yapının tümünü gösteren bir fotoğrafı ve gözlemler anıt fişinin ön yüzünde yer alan diğer bilgi ve belgelerdir. Vaziyet planında kullanılan haritanın 1/1000 ölçekli olması uygundur. Bina ve çevresini gösteren harita, envanter fişinde ayrılan alan boyutunda, kuzey yukarıda olacak şekilde kesilerek, gerekli boşluğa yerleştirilir. Fişi hazırlanan yapının konturları belirtilir ve içi taranarak veya boyanarak belirgin hale getirilir. Eğer fişi hazırlanan yapı veya külliye, 1/1000 ölçekli vaziyet planı fişteki yere sığmayacak kadar büyük ise, envanter fişinde daha küçük ölçekli, örneğin 1/2000 ölçekli bir vaziyet planı kullanılabilir. Anıt fişinin arka yüzünde taşınmazın sahibi, bakımından sorumlu olması gereken kuruluş, yapılacak onarımlar, ayrıntılı tanım, teknik bilgiler, özgün kullanım, bugünkü kullanım, önerilen kullanım, yayın dizini için yer ayrılmıştır. Bu bilgileri derlemek için yerinde yapılan gözlemlere ek olarak binanın sahip ve kullanıcılarına, çevredeki yaşlı kişilere başvurulur; varsa konuyla ilgili arşiv ve yayınlardan yararlanılır. Fişi hazırlayanlar adlarını ve çalışmayı yaptıkları tarihi ilgili bölüme yazarlar.

Çevre ile ilgili analizler

1/1000 ölçekli haritalara korunacak yapılar (tescilli ve tescil edilmesi önerilen), üslup özelliklerini yitirmiş fakat çevre boyutlarıyla uyum içinde olan yapılar ve çevre karakterine uymayan yapılar ayrı anlatım teknikleriyle işaretlenir. Korunması istenen sokak görünümleri, döşeme kaplamaları, manzara noktaları belirlenir. Ayrı paftalara mülkiyet durumu, yapıların durumu (iyi korunmuş, kısmi onarım gerektiren, önemli onarım gerektiren, yeniden yapımı gereken), kat adetleri, kullanım biçimleri (konut, eğitim, ticaret, sanayi vd), malzeme türleri (ahşap, kerpiç, tuğla, kârgir vd), altyapı tesislerinin (su, kanalizasyon, elektrik, telefon) durumu, binalardaki sağlık koşulları (nem, güneşlenme, havalandırma) ile ilgili saptamalar işlenir.

143. Avrupa Konseyi anıt fişi

144. Avrupa Konseyi sit fişi

145. Alanya Kaleiçi'nde otele çevrilmiş bir konak (1990)

146. Konağın hayatından görünüm (1990)

Demografik ve sosyolojik veriler (yoğunluk, çalışma alanları, gelir dağılımı, vd) incelenir. Yaya ve taşıt trafiğiyle (iç ulaşım, diğer bölgelerle ve esas ulaşım arterleriyle ilişki, park olanakları) ilgili analizler yapılır.

Binaların yapım tarihleri araştırılarak, alanın kronolojik gelişimini, ya da gelişme aşamalarını gösteren haritalar, şemalar hazırlanır.

Rölöve ve tipoloji çalışmaları

Çevre ile ilgili sağlıklılaştırma önerilerinin hazırlanabilmesi için 1/200 ölçekli rölövelerden yararlanılır. Eldeki olanaklara göre fotogrametrik ya da geleneksel yöntemle rölöveler elde edilebilir. Sokak cepheleri, giriş ve üst kat planları üzerinde çalışılır. Bu paftalarda özgün durumunu korumuş, değişmiş olan ve çevreye aykırı yapılar işaretlenir. Onarılması gereken binaların 1/50 ölçekli rölöveleri hazırlanır. Yıkılmış olan binalarla ilgili kaynak araştırması yapılır. Eski fotoğraf ve gravürlerden yararlanarak restitüsyonlara gidilebilir. Eğer yeterli belge bulunamıyorsa, tarihi çevreye uygun yeni yapı yapılması söz ko-

nusudur. Çevreye uyumlu yapı tasarımı için yörenin geleneğini iyi tanımak gerekir. Bu amaçla tipolojik araştırma yapılır. Cephe düzenleri, cumbalar, saçaklar, bahçe duvarları, kapılar, pencereler ölçü, oran ve malzeme yönünden incelenir. Yeni tasarımlar için yol gösterici kılavuzlar oluşturulur.

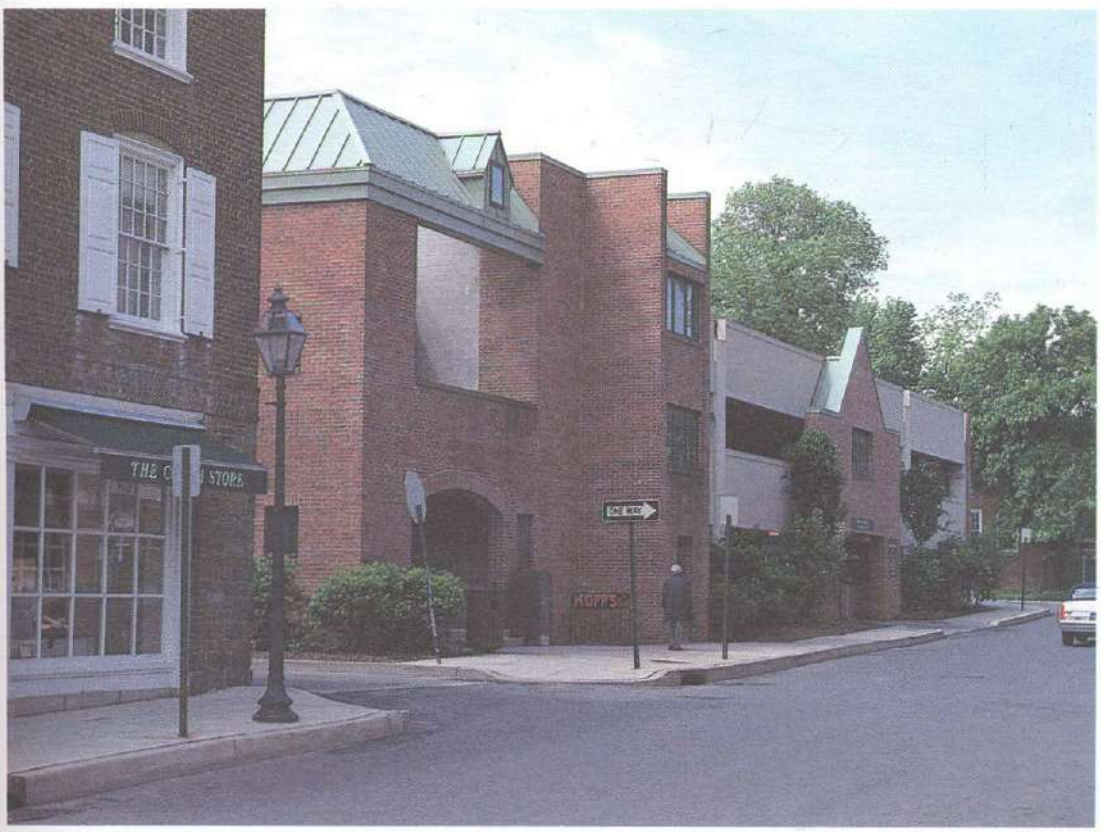
Sağlıklılaştırma, onarım, yenileme, temizleme işlemleri

Tarihi çevreyi oluşturan yapıların büyük bir bölümü mütevazi yapılardır. İç kısımlarında daha serbest düzenlemelere olanak veren bu binalara yapılacak müdahalelerin sınırlı kalması genel karakterin korunması açısından önemlidir. Tarihi çevre koruma yalnız cephe, dış görünüm koruması şeklinde ele alınmamalıdır. Gerekli sağlık donanımının getirilmesi ve konfor koşullarının sağlanması için kısmi yenilemelere gidilir. Kentin genel görünümüne ve karakterine katkıda bulunan cumba, saçak, sokak kapısı, pencere kapağı vb. öğelerin olabildiğince korunmasına, eğer değiştirmek gerekiyorsa özgün malzemesiyle yenilenmesine özen gösterilmelidir.

147. Freiburg (Almanya) kentsel siti içinde yeni yapı (M. Ahunbay 1989)

148. Princeton (A.B.D.) tarihi merkezinde garaj (1990)

Tarihi çevrelerde konutlara ve diğer yapılara sonradan eklenen katlar, arka bahçelerdeki kulübeler kaldırılarak, yeniden özgün kütle ve mekân ilişkilerine kavuşmak mümkündür. Bu işlemler sırasında önemli anıtların çevresinin gereksiz yıkımlarla açılması doğru değildir. Kentsel temizlik, sağlıksız dokulara uygun bir yöntemdir; anıtlar onları saran kentsel dokuyla bütünleştikleri için bu tür müdahaleler sonunda ortaya geniş, tanımsız mekânlar çıkar ve anıtın genel etkisi bozulur.

Koruma planlaması sırasında tarihi çevreyi çirkinleştiren, görüşü engelleyen elektrik direkleri, telefon telleri, televizyon antenleri, ilan panoları kaldırılmalı; sokak mobilyalarının, tanıtıcı levhaların çevreye uyumlu olması için çalışılmalıdır. Tarihi çevre içinde sınırlı park alanı ve yayalaştırma ile trafiğin denetimi de üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Yeniden kullanım sorunları

Tarihi çevreleri yıpratıcı, çevreyi kirletici gürültülü işlevlerden arındırmak gerekir. Endüstrinin yakında veya alan içinde yer almamasına dikkat edilmeli, onun yerine kültürel etkinlikler merkezi gibi uygun işlevler getirilmelidir.

Toplumların kültür düzeyinin ve yaşam standardının yükselmesi, tatile zaman ayrılması ve iletişim olanaklarının artması kitlesel turizm, ya da tarihi turizm olarak adlandırılan olayı ortaya çıkarmıştır. Birçok ülke tarihi çevrelerinin çekiciliğiyle bu potansiyeli değerlendirmiş ve milli gelirlerini arttırmıştır. Tarihi verilerini koruyan kentler büyük bir kültürel turizm odağı olmaktadır. Örneğin Avusturya'da Salzburg, İtalya'da Floransa ve Venedik turizmle ekonomik yaşamını canlı tutan desteği sağlamaktadır. Sağlıklılaştırılan çevrelerde yer alan eski konutlar ilginç yaşam mekânları sunabilmektedirler (Şekil 145, 146). Tarihi çevrenin çağdaş ekonomik ve sosyal yaşamla bütünleşebilmesi için böyle bir çözüm yoluna gidilmesi çıkış noktalarından biridir. Ancak turizmin korumayla karşıtlaşan olumsuz etkilerine karşı da dikkatli olmak gerekir. Aşırı ticari yaklaşım, zemin katların dükkâna çevrilmesi, yeni ekler yapılması, ilanlar yapıştırılması gibi sakıncalı etkileriyle konut dokusunu zedeleyebilir[5].

Tarihi çevrede yeni yapı

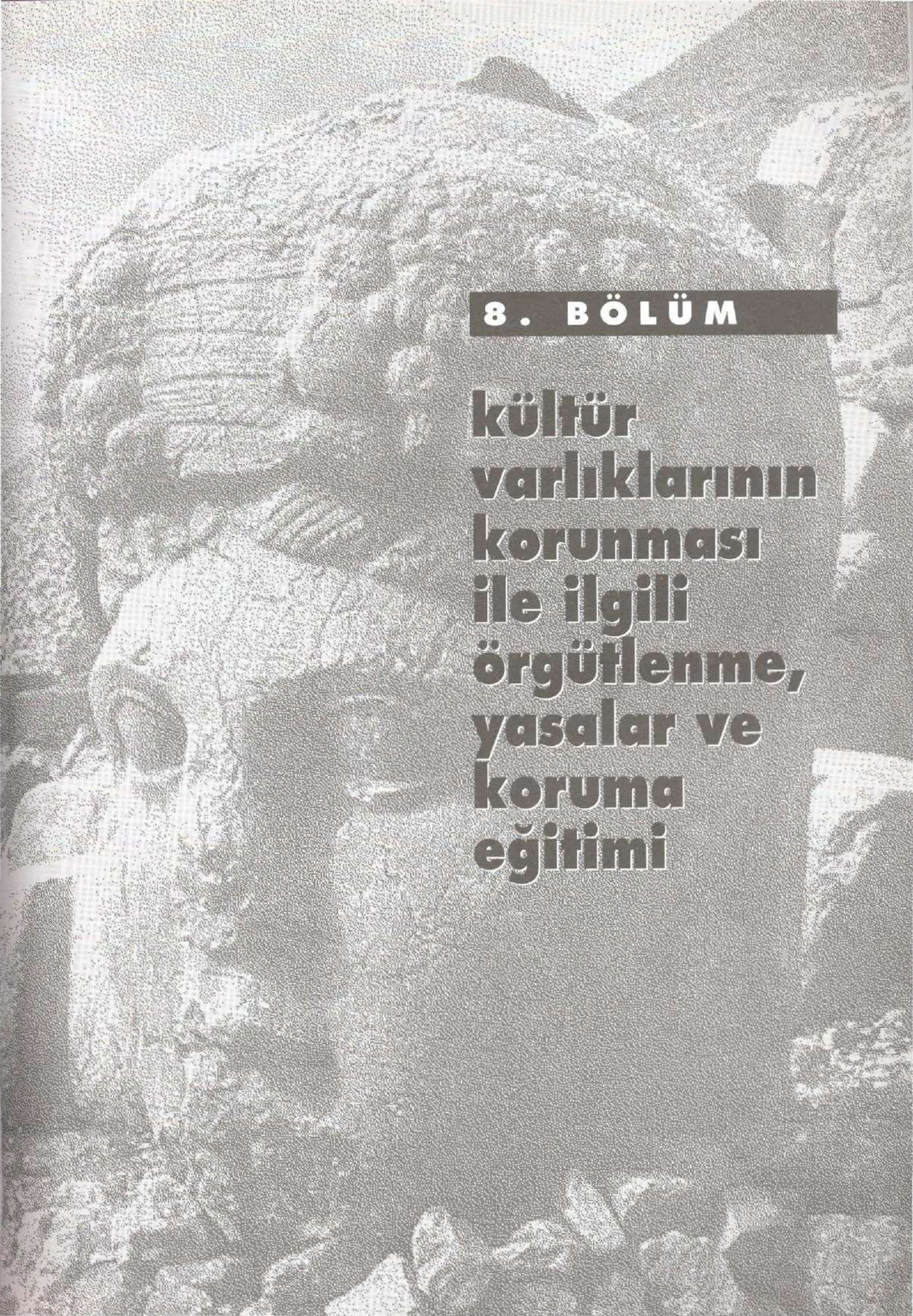
Tarihi çevrelerde sokak boyunca dizili yapılar arasında üstündeki bina yıkılarak boşalmış parseller ve hiç yapılanmamış geniş alanlar için toplumun gereksinmelerine göre yeni konutlar veya yönetim binası, kültür merkezi, kreş, sağlık ocağı vb. binalar yapılması istenebilir. Mevcut doku içinde, programı yoğun, iri kütleli yeni binalar yaparak dokunun ölçeğini bozmamak gerekir. Yeni tasarımlar için yörede yaygın arsa kullanım oranlarına, kütle boyutlarına ve mimarinin genel çizgilerine uygun dolgu (infill) yapılması gerekir. Alandaki analiz çalışmaları sırasında belirlenen tipolojiden hareket edilmesi başarılı bir çözüme götürebilir. Cephelerdeki doluluk boşluk oranlarının, kullanılan renk ve malzemelerin, çatı biçiminin yöreye uygun olması, yeni tasarımın çevreyle bütünleşmesi açısından önemlidir. (Şekil 147, 148).

Değerlendirme

Türkiye'de korumanın kuramsal temeli üniversitelerde ve mimarlar arasında yerleşmiş olsa da, 1970'lerden bu yana yapılan koruma imar planlarının uygulanmasında başarıya ulaştığı söylenemez[6]. Kentsel sit alanlarını çöküntü bölgeleri olmaktan kurtarmak için halkın genel kültür düzeyinin, kamuoyu baskısının yükselmesi yanında, Kültür Bakanlığı'nın ve yerel yönetimlerin kaynak aktarma seferberliğine girişmesine gerek duyulmaktadır. Olumlu örneklerin çoğaltılmasına yönelik yoğun çabalar gelecek için bir umut ışığı olarak önümüzdedir.

NOTLAR

1. C. Erder, *Tarihi Çevre Bilinci*, s.278-279
2. G.H.Bailly, *The Architectural Heritage*, s.27
3. N. Zeren, "Koruma Amaçlı İmar Planları", *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı*, s.36
4. J.M.Fitch, *Historic Preservation*, s.308
5. A. Van den Abeele, "The Impact of Tourism on Cultural Heritage and Urban Renewal", *Historic Towns and Tourism*, s. 56-57
6. D. Kuban, "Türkiye'ye Özgü Bir Koruma Politikası Olabilir Mi?", *Kentsel Koruma ve Yenileme Uygulamalar Kolokyumu*, s.55-57

8. BÖLÜM

kültür varlıklarının korunması ile ilgili örgütlenme, yasalar ve koruma eğitimi

Kültür Varlıklarının Korunması ile İlgili Örgütlenme, Yasalar ve Koruma Eğitimi

KORUMA ALANINDA ULUSLARARASI ÖRGÜTLENMENİN ANAÇİZGİLERİ

İnsanlığın ortak mirası olan kültür varlıklarının korunması bugün üzerinde önemle durulan evrensel bir konudur. Bu alanda uzun süredir etkin bir rol üstlenen **UNESCO**, evrensel kültür mirasının korunmasına yönelik olarak, tehdit altında olan anıt ve sitlere uzman desteği ve maddi yardım götürmektedir. Mısır'da Nil nehri üzerine yapılan Assuan Baraj gölünün içinde kalacak olan anıtların taşınması ve Venedik'in kurtarılması için uluslararası çabalara girişilmiş; teknik ve maddi destek sağlanmıştır. UNESCO tarafından 1959'da kurulan **ICCROM** [1] korumanın bilimsel sorunları üzerine belge toplama ve yayma, bu alanda araştırmaları destekleme, teknik sorunlara danışmanlık yapma, teknik eleman yetiştirme ve restorasyon uygulamalarının düzeyini yükseltme gibi önemli görevler üstlenmiştir. 82 asıl ve koruma enstitülerinden oluşan 93 asosiye üyesi bulunan ICCROM'un merkezi Roma'dadır.

UNESCO' nun 1972'de Paris'te yapılan onyedinci genel toplantısında Dünyanın Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi hazırlanmış ve üye 131 ülke tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme sonrasında tarih öncesinden 20. yüzyıl mimarlığına kadar geniş bir yelpazede yer alan, evrensel değer taşıyan anıt ve sitleri kapsayan Dünya Mirası Listesi (World Heritage List) oluşturulmaya başlanmıştır. Belirli ölçütleri karşılayan anıt, yapı grupları ve sitler bu kapsamda tescil edilmekte ve Dünya Mirası Fonu'ndan yararlanma olanağını elde etmektedir. Kültür Bakanlığı tarafından yapılan önerilerle yurdumuzun evrensel değer taşıyan anıt ve sitlerinden, İstanbul Tarihi Yarımada, Göreme (Kappadokya), Divriği Ulu Camii ve Turan Melik Darüşşifası, Hattuşaş (Boğazköy), Nemrut Dağı (Şekil 149), Ksantos-Letoon, Pamukkale[2] ve Safranbolu [3] Dünya Mirası Listesi'ne alınmışlardır. Dünya Mirası Listesinde yer alan anıt ve sitler için özel bir amblem hazırlanmıştır. Ortada bir kare ve onu çevreleyen bir daireden oluşan amblem doğa ve kültür varlıklarının birbirine bağlılığını simgelemektedir. İnsan tarafından yaratılan bir biçim olan kare doğayı temsil eden yuvarlakla çok yakından ilişkilidir; yuvarlak aynı zamanda kültür varlıkları için bir koruma simgesidir (Şekil 150).

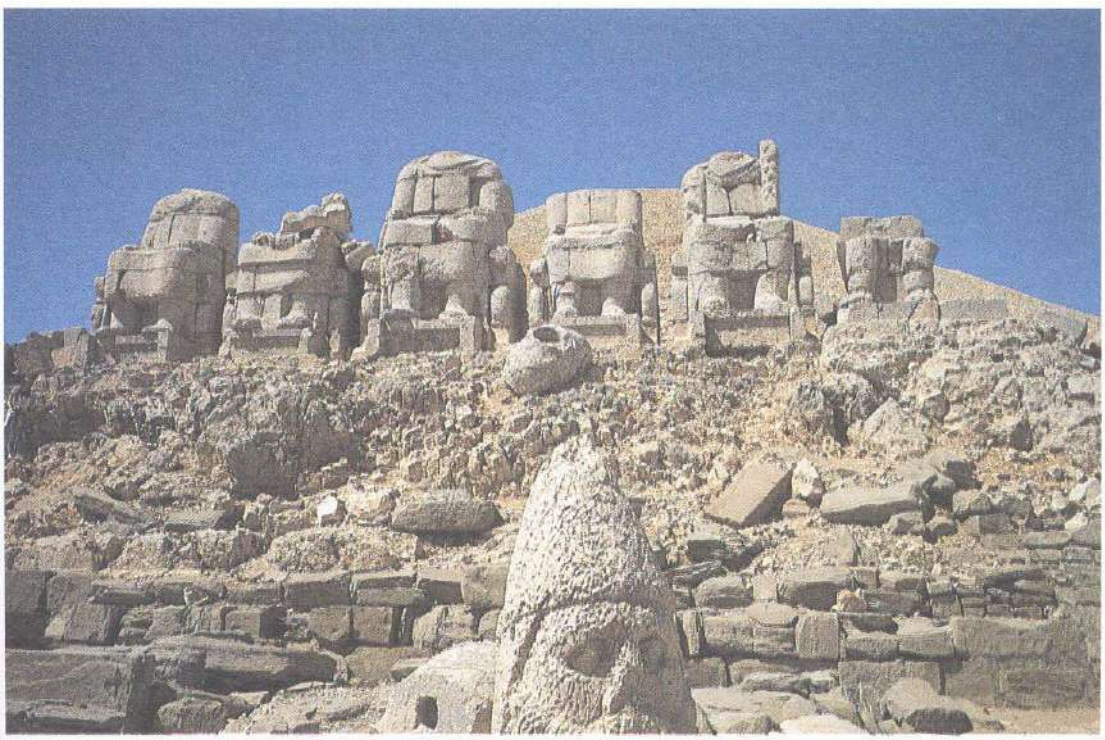
Koruma alanında çok etkin olan uluslararası örgütlerden biri de korumanın değişik alanlarında bilgi üretilmesine, bu alandaki gelişmelerin yayın ve toplantılarla duyurulmasına çalışan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi **ICOMOS**'tur.

Venedik Tüzüğü'nün oluşturulmasından bir yıl sonra, tüzüğe imza atan 25 ülkenin katılımıyla Varşova'da kurulan ICOMOS kendi alanlarında yükselmiş uzmanların oluşturduğu bir örgüttür. Mimari mirasın korunmasıyla ilgili kuram, uygulama yöntemi ve bilimsel tekniklerin geliştirilmesi alanlarında çalışan bu uluslararası kuruluşun amaçları şöyle sıralanmaktadır:

- Dünyanın dört bir yanındaki koruma uzmanlarını bir araya getirerek mesleki tartışma ve bilgi alışverişi ortamı oluşturmak,
- Koruma ilkeleri, teknikleri ve politikaları konusunda bilgi toplamak, değerlendirmek ve yaymak,
- Koruma konusunda belge toplayan merkezler kurulması için ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak; mimari mirasın korunması ve geliştirilmesi konusundaki uluslararası sözleşmelerin kabulü ve uygulanması için çalışmak,
- Dünya çapında etkili olacak koruma uzmanları yetiştirme programlarının organizasyonuna katılmak,
- Çok iyi yetişmiş uzman ve meslek adamlarının bilgilerini uluslararası camianın hizmetine sunmak.

Ahşap, kerpiç, taş koruma konularında, kültürel turizm, fotogrametri, eğitim, terminoloji alanlarında uzmanlardan oluşan özel komiteleriyle, bilimsel araştırma sonuçlarının tartışıldığı sempozyumlarla ICOMOS mimari mirasın korunmasına büyük katkılar sağlamaktadır. Çalışma konularına bağlı olarak ICOMOS'un merkezinde önemli bir yayın birikimi, belgelik oluşmuştur. Bugün aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ICOMOS'a üye 84 ülke ulusal komiteleriyle koruma alanında etkinlikler yapmaktadır[4].

ICOMOS'un geliştirmekte olduğu **Risklere Hazırlık Programı** tehdit altında bulunan kültür varlıkları için savaşta ve barışta uluslarası düzeyde örgütlenme ve eylem planı oluşturmayı hedeflemektedir[5]. Bosna Hersek'teki savaş sırasında

149. Dünya Mirası Listesinde yer alan Nemrut Dağı'ndan bir görünüş (M.Ahunbay 1980)

kasıtlı olarak tahrip edilen anıtlar, koruma alanında bir seferberlik hazırlığının önemine dikkat çekmiş, acil durumlarda koruma konusunda bilgili ekip, teknik donanım vb. desteği gerektiği, bunun önceden örgütlenmesinin yararlı olacağı düşüncesini pekiştirmiştir. Bu konuda maddi kaynak sağlanmasına, ayrıca eğitim programı, iletişim ağı ve veri tabanı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Koruma konusunda uluslararası düzeyde örgütlenen diğer bir kurum **Avrupa Konseyi**'dir. Konsey 19 Aralık 1954'de kabul ettiği Avrupa Kültürel Sözleşmesi'nin birinci maddesiyle Avrupa'nın ortak kültürel mirasını koruyucu önlemleri almak ve üye ülkelerin ulusal katkılarını geliştirmek kararını almıştır. Avrupa'nın eşsiz mimari mirasının korunması amacıyla 1975 yılında "Geçmişimiz için bir Gelecek" sloganıyla sempozyum, sergi, yayın, film, seminerlerden oluşan bir dizi etkinlik düzenlenmiştir[6]. Bu kampanya ile kamuoyunun, hükümetlerin ve yerel yönetimlerin dikkati çekilmiş ve korumayla ilgili sorumlulukları tanımlanmaya çalışılmıştır. Kampanya sonrasında açıklanan **Amsterdam Bildirgesi** uyarınca (bkz. Ek 3) koruma ilkelerinin bölgesel planlama politikalarına katılması, bu ilkelerin sosyal ve ekonomik yaşamla bütünleşerek uygulamaya konması konusunda çabalar yoğunlaşmıştır. Kültür varlıklarının envanterlerinin çıkarılması, çağdaş mimarlığın tarihi çevreye uyumlu olması, kırsal alanların karakterinin korunması gibi konularda araştırma, seminer, sempozyum ve yayınlarla bu etkinlikler sürmektedir. Konsey çatısı altında bir araya gelen Avrupa ülkeleri, kıtanın kültürel mirasının korunması konusunda yardımlaşmakta, bu alandaki bilgi birikiminin artması için bilimsel araştırmaları destekleyerek, tarihi çevreyi tehdit eden tehlikelere karşı ortak savunma yöntemi geliştirmeye ilişkin projeler yürütmektedirler[7]. Konseye bağlı ülkeler ayrıca kendi yasal düzenlemeleri ve yönetimsel yapılarında gerekli uyarlamaları yaparak korumaya yönelik programları sürdürmektedirler.

TÜRKİYE'DE KORUMA İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Korumanın başarıya ulaşabilmesi için iyi bir yasal düzen kadar devletin ve gönüllü kuruluşların oluşturduğu sağlam bir örgütlenmeye, güçlü bir çalışma kadrosuna, sürekli maddi kaynak akışına ve kamuoyu desteğine gerek duyulmaktadır. Yasalar, kurumlaşma ve eğitim korumanın

dayandığı üç ayak olarak tanımlanabilir. Bunlardan biri eksik olduğunda başarıya ulaşmak zorlaşmaktadır. Ülkemizde koruma için yasal zemin uzun süre önce hazırlanmışsa da, onarımlara maddi kaynak ve teknik destek sağlanması, uygulamaların geleneksel yapı sanatlarında bilgili ustalar eliyle gerçekleştirilmesi gibi konulardaki eksiklikler süregeldiğinden, koruma uygulamalarında istenilen düzeye ulaşılamamıştır.

Türkiye'de kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili ilk yasal düzenleme 13 Şubat 1869'da yürürlüğe giren **Asar-ı Atika Nizamnamesi**'dir. İlk yasa yabancı araştırmacıların yapacakları arkeolojik kazıları izne bağlıyor ve kazılarda elde edilen buluntuların yurt dışına çıkarılmasını yasaklıyordu[8]. Değişen koşullar ve gereksinimler doğrultusunda yasa 1874, 1884 ve 1904 yıllarında değişikliklerle genişletilmiştir. 23 Nisan 1906 tarihinde çıkarılan 4. Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Kanunu ve 13 Mart 1330 tarihli "Esvar ve Kala-i Atika'dan belediyelere, vilayete terk olunacak yerler hakkında kanun" Cumhuriyet döneminde de kullanılmıştır. 1951'de yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihi anıtları koruma (bakım, onarım, restorasyon) işlerinde uyulacak ilkeleri ve bunlarla ilgili programları saptama, uygulamaları izleme ve denetleme anıtlarla ilgili konularda görüş bildirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Anıtlar Yüksek Kurulu oluşturulmuştur[9]. Gereksinimlere cevap veremez duruma gelen eski yasalar 25.4.1973 tarihinde yürürlükten kaldırılarak yerine Eski Eserler Kanunu getirilmiştir. Koruma konusundaki çağdaş gelişmeleri yansıtan bir yapıya sahip olan **1710 sayılı Eski Eserler Kanunu**[10], yurdumuzda tarihi çevrenin doku bütünlüğüyle korunmasına olanak veren ilk yasa olarak koruma tarihimizde önemli bir aşama oluşturmaktadır. Arkeolojik, tarihi ve doğal sit kavramlarının yer aldığı yeni yasanın sağladığı olanaklardan yararlanarak, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 1973-1982 yılları arasında 100'ü kentsel sit olmak üzere 417 sit alanı içinde 3442 anıtsal yapı ve 6815 sivil mimarlık örneğini tescil etmiştir. Ne yazık ki sit ilanları kamuoyunda olumlu karşılanmamış, politik baskılarla sitlerle ilgili kararların değiştirilmesi istenmiştir. Yaklaşık on yıl yürürlükte kalan Eski Eserler Kanunu 21 Temmuz 1983'te kaldırılmış, yerini **2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu**[11] almıştır. İlk maddesinde belirtildiğine göre, yeni yasanın amacı:

"... korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımlamaları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tesbit etmektir."

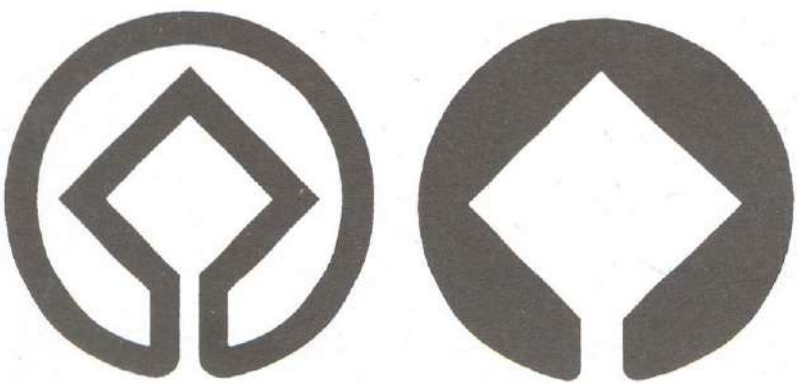
Bu yasayla, daha önce geçerli olan "eski eser" deyimi bırakılarak, yerine UNESCO tarafından benimsenen "kültür varlıkları" terimi konulmuştur. Kültür varlıkları:

"Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan, yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır"

şeklinde tanımlanmıştır (Madde 3/a).

Tanımlar bölümünün kapsamı 17.6.1987 tarihli 3386 ve 14.7.2004 tarihli 5226 sayılı yasalarla genişletilmiştir. Değişikliklerden sonra sit terimi: *"tarih öncesinden günümüze kadar gelen, çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tesbiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alandır"* biçiminde tanımlanmıştır. Son değişikliklerle yasaya eklenen yeni tanımlar "değerlendirme", "ören yeri", "koruma amaçlı imar planı", "çevre düzenleme projesi", "yönetim alanı", "yönetim planı" ve "bağlantı noktası"dır. Özellikle Dünya Mirası alanları için UNESCO tarafından istenen ve daha önce yasal sistemimizde bulunmayan yönetim planı kavramı ve uygulamasının koruma alanına girmesi, uluslararası normlara uygunluk sağlanması bakımından önemli bir gelişmedir.

Yasanın 6. maddesinde korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının dökümü verilmiştir. Bunlar:

150. Dünya Mirası amblemi: Kare anıt ve sitleri, daire doğayı simgelemektedir.

a. Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,

b. Belirtilen tarihten sonra yapılmış olup, önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,

c. Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,

d. Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek olanlar ile, Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler

olarak belirlenmiştir.

1710 sayılı yasadan farklı olarak. 2863 sayılı yasa, koruma ölçütlerine kesin bir zaman sınırı getirmiştir. 6. Maddenin a fıkrasına göre, 19. yüzyılın sonundan sonra yapılmış olan taşınmazların tescil edilebilmesi için özel işlem gerekmektedir. Başka bir deyişle, 20. yüzyıl başında yapılmış Art Nouveau yapılar, I. Ulusal Mimarlık Akımı ürünleri ve Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı zaman açısından koruma kapsamı dışında bırakılmıştır. Yasada Atatürk'ün içinde yaşadığı, belli kentleri ziyaretinde kaldığı, dolayısıyla anı değeri olan evlerin de korunmasından söz edilip, Atatürk'le yakın ilişkisi olan başka yapılara değinilmemesi olumsuz bir kısıtlama olarak dikkati çekmektedir.

Yasaya göre korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının ve doğal sit alanlarının saptanması *"Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde, ilgili ve faaliyetleri etkilenen kurum ve kuruluşların görüşü alınarak yapılır"* (Madde 7). Saptama çalışmaları yöredeki "Koruma Bölge Kurulu" tarafından değerlendirildikten sonra tescil kararı alınır ve işlem tamamlanır. Tescil kararları ilgililere tebliğ edilir ve tapu kütüğüne işlenir.

Koruma konusunda karar alma, görevlendirme yetkileri Kültür ve Turizm Bakanlığında toplanmıştır:

"Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldırmak ve bunlann her türlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşlan ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir" (Madde 10, paragraf 1).

Yasada kamunun değişik birimleri mülkiyetinde ya da sorumluluğunda olan kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili belirlemelere de yer verilmiştir. Örneğin Büyük Millet Meclisine bağlı Milli Saraylar Daire Başkanlığı İstanbul'daki önemli geç dönem saraylarının bakım ve onarımından sorumludur. Yasada, Milli Sarayların korunması için, gerektiğinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teknik yardım sağlayacağı belirtilmiştir.

Milli Savunma Bakanlığı'nın kullanımında olan veya sınır boylarında, yasak bölgelerde bulunan kültür ve doğa varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi Milli Savunma Bakanlığına verilmiştir. İstanbul'da Selimiye Kışlası, Kuleli Askeri Lisesi, Gümüşsuyu Askeri Hastahanesi bu kapsamda sayılabilir. Yasaya göre, askeri alanlardaki *"korumanın sağlanması, Milli Savunma Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında düzenlenecek protokol esaslarına göre yürütülür"* (Madde 10, paragraf 3).

Ülkemizdeki değerli kültür varlıklarının birçoğu vakıf eserlerdir. Ortaçağ'dan kalan medreseler, kervansaraylar, Osmanlı dönemi külliyeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetinde olan kültür varlıklarıdır. Bu eserlerin bakım ve onarımları kurumun uzmanları denetiminde, Vakıflar

151. Trabzon'da Atatürk Müzesi

Genel Müdürlüğü'nün ayırdığı bütçe ile gerçekleştirilmektedir. Yasada yapılan son değişiklikle, aslı vakıf olan, ancak zamanla gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetine geçmiş olan cami, mescit, zaviye, mevlevihane, türbe, medrese, han, kervansaray, hamam, çeşme ve benzeri kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesinin, koruma bölge kurulları kararı alındıktan sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yürütülmesi öngörülmüştür (Madde 10, paragraf 4). Böylece aslı vakıf olan eserlerin daha iyi korunması, uygulamaların bilimsel ilkelere uygun şekilde yapılması için bir denetim olanağı sağlanmıştır.

Son yasal düzenlemelerle büyükşehir belediyeleri, valilikler ve Bakanlıkça izin verilen belediyelerin bünyesinde kültür varlıkları ile ilgili işlem ve uygulamaları yürütmek üzere koruma, uygulama ve denetim bürolarının kurulması kararlaştırılmıştır. Koruma çalışmalarının başarıya ulaşması için yerel yönetimler ve ilgili kamu kuruluşlarındaki uzman kadroların arttırılması gereklidir. Yeni örgütlenmenin, şimdiye kadar eksikliği duyulan uzman katkısını ve sürekli denetimi sağlayarak, özellikle kentsel korumada olumlu sonuçlar vermesi beklenmektedir. Henüz uygulamaya konulmayan bu olumlu gelişmelerin koruma uygulamalarına arzu edilen ivme ve kaliteyi kazandırmasıyla, yardım bekleyen kültür varlıklarımızın acil gereksinimleri karşılanacaktır.

Yeni yasal düzenlemelerle meslek içi eğitim konusuna da önem verilmiştir. Kültür varlıklarının korunmasına yönelik belgeleme ve uygulama projelerini hazırlayacak ve uygulayacak mimari büroları ve uygulamaları gerçekleştirecek iyi yetişmiş yapı ustalarını yetiştirecek eğitim birimlerinin kurulması kararlaştırılmıştır (Madde 10, paragraf 9).

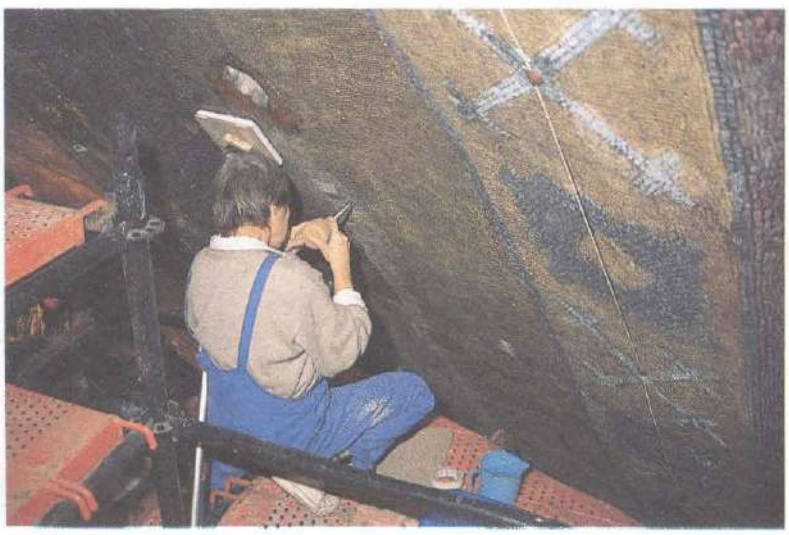
Cumhuriyet döneminde kültür varlıklarının korunması önceleri Milli Eğitim Bakanlığının çatısı altında, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Günümüzde müzelerin ve ören yerlerinin yönetimi, kazı izinlerinin verilmesi ve denetimi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın sorumluluğundadır. Kültür varlıklarının bakım onarım etkinlikleri ve uygulamalarının denetimi Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün sorumluluk alanı içindedir. Genel Müdürlüğe bağlı örgütlenme içinde önemli alt kuruluşlar yer almaktadır. Bunların başlıcaları, ülkemizin büyük kentlerinde ve önemli bölge merkezlerinde yer alan Koruma Bölge Kurulları, yurt sathına yayılmış Rölöve ve Anıtlar Bölge Müdürlükleri ile İstanbul'da bulunan Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı'dır.

Koruma Yüksek Kurulu ve Bölge Kurulları

Kültür ve Tabiat Varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak Ankara'da bir Yüksek Kurul ve başlıca kentlerde Koruma Bölge Kurulları oluşturulmuştur. 3386 sayılı yasa ile değişik 2863 sayılı yasada Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun görev ve yetkileri şöyle sıralanmaktadır:

152. UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Konservasyon Merkez Laboratuvarı işbirliğiyle yapılan Ayasofya kubbe mozaiklerini sağlamlaştırma çalışması (A. Neftçi, 1995)

153. Konservasyon Merkez Laboratuvarı uzmanları denetiminde temizlenen Ayasofya İmareti kapısı (A. Neftçi, 1993)

a) Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonuyla ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek,

b) Koruma bölge kurulları arasında gerekli koordinasyonu sağlamak,

c) Uygulamada doğan genel sorunları değerlendirerek görüş vermek suretiyle, Bakanlığa yardımcı olmak (Madde 51).

Koruma Yüksek Kurulu Kültür ve Turizm Bakanlığı müsteşarı, yardımcıları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, Turizm Genel Müdürü, Bayındırlık ve İskan Bakanlığının ilgili genel müdürü, Orman Genel Müdürü, Vakıflar Genel Müdürü, Koruma bölge kurulu başkanlarından Bakanlıkça seçilecek altı üye, Maden İşleri Genel Müdürü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdüründen oluşmaktadır (Madde 53). Koruma Yüksek Kurulunun başkanı Kültür ve Turizm Bakanlığı müsteşarıdır.

Koruma Bölge Kurulları, 2863 sayılı yasa kapsamına giren korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Antalya, Çanakkale, Nevşehir, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Kayseri, Konya, Muğla, Sivas, Trabzon, Van gibi merkezlerde kurulan müdürlüklerce desteklenen oluşumlardır. Görev ve yetkileri yasada şöyle tanımlanmıştır:

a) Bakanlıkça tespit edilen veya ettirilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının tescilini yapmak,

b) Korunması gerekli kültür varlıklarının gruplandırılmasını yapmak,

c) Sit alanlarının tescilinden itibaren üç ay içinde geçiş dönemi yapı şartlarını belirlemek,

d) Koruma amaçlı imar planları ile bunların her türlü değişikliklerini inceleyip karar almak,

e) Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının koruma alanlarının tespitini yapmak,

f) Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarından özelliklerini kaybetmiş olanların tescil kaydını kaldırmak,

g) Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve koruma alanlarıyla sit alanlarına ilişkin uygulamaya yönelik kararlar almak (Madde 57).

Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlükleri

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın örgütlenmesi içinde Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlükleri önemli görevler üstlenmektedir. Bulundukları bölgenin Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı müze, anıt, arkeolojik sitlerle ilgili bakım onarım işleri bu müdürlükler tarafından yürütülmektedir. İstanbul'da Topkapı Sarayı, Arkeoloji, Ayasofya, Kariye, Mozaik Müzelerinin ve bağlı birimlerinin, türbelerin bakım onarımıyla ilgili projelerin hazırlanması, ihale edilmesi ve denetimi İstanbul Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır.

154. Onarım öncesinde Kabasakal Medresesi revaklarından bir ayrıntı (1981)

155. Kabasakal Medresesi'nin onarım sonrası durumu (1987)

Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı

Gelişmiş ülkelerde koruma uygulamalarını bilimsel yöntemlerle yapabilmek için araştırma laboratuvarları oluşturulmuştur. Benzer şekilde Türkiye'nin zengin kültürel mirasının bakım ve korunmasının bilimsel yöntemlerle yapılması amacıyla Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak 1984'te **Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı** kurulmuş ve bir yıl sonra İstanbul'da çalışmalarına başlamıştır. Araştırma laboratuvarı, uygulama ve belgeleme birimlerinden oluşan merkez Topkapı Sarayı'nı çevreleyen Sur-u Sultani içinde, Darphane-i Âmire'de yer almaktadır. Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili bilimsel yöntemlerin uygulanmasına ve bu alandaki bilgi birikiminin yaygınlaştırılmasına çalışan bir kuruluştur[12]. Laboratuvarda düzenlenen sergi, kurs ve seminerlerle koruma alanındaki son gelişmeler, uygulamalar müzecilere, bu alanda çalışan mimar ve diğer meslek adamlarına duyurulmaktadır. Merkez laboratuvarı uzman kadrosuyla da yurdumuzun değişik bölgelerindeki koruma sorunlarını çözümüne katkıda bulunmaktadır. UNESCO desteğiyle sürdürülen Göreme kaya kiliselerindeki fresklerin onarımı, Ayasofya kubbe mozaiklerinin sağlamlaştırılması projeleri bu kapsamda anılabilir (Şekil 152). Laboratuvar yerinde korunması olanaksız döşeme mozaiklerinin kaldırılması, tarihi binalardaki harç kompozisyonlarının incelenmesi, cephe temizlikleri için uygun yöntem seçimi gibi korumanın değişik alanlarında uygulama ve bilimsel denetim yapmakta, danışmanlık hizmeti vermektedir (Şekil 153).

Onarım Sorumluluğu

Yasalarımıza göre aslı vakıf olan cami, medrese, darüşşifa, kervansaray, imaret gibi yapılar vakıf mülklerdir ve bakım/onarımlarından Vakıflar Genel Müdürlüğü sorumludur. Mülhak vakıf adı verilen mülkler; tekke ve benzeri yapıların onarımları mütevellileri tarafından Vakıflar Bölge Müdürlüğü denetiminde yaptırılır. Aslında vakıf olan hamam, kervansaray, mektep gibi yapıların bir bölümü sonradan satılarak özel mülkiyete geçmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bunları tekrar kamulaştırma hakkı vardır. Bu yasadan yararlanılarak Sultanahmet'te bulunan Kabasakal Medresesi (Şekil 154, 155) kamulaştırılarak onarılmıştır. Kamu yararına kullanımları açısından kültür varlıklarını tekrar kamu mülkiyetine geçmesi olumludur; ancak bu iş için bir dizi yasal işlemin yapılması gerekmektedir. Mülkiyet tek kişiye ait olduğunda kamulaştırma işlemi kolaydır; ancak hisse sayısı arttıkça gerekli yasal işlem de karmaşıklaşmakta, açılacak davaların alacağı zaman bu işlemi büyük bir mücadele haline sokmaktadır. Örneğin IV. Murat'ın annesi Kösem Sultan'ın Üsküdar'daki Çinili Külliyesi'ne gelir getirmesi için yaptırdığı Büyük Valide Hanı oda oda satılarak elden çıkarılmış; tarihi hanın mülkiyeti parçalanmış, geniş bir alana yayılan bu görkemli yapıda üçyüzü aşkın tapulu parsel oluşmuştur. 17. yüzyıldan günümüze ulaşan bu önemli anıtı harap durumundan kurtarabilmek için bütün mülk sahiplerini bir araya getirmek ve ortak bir proje çerçevesinde örgütlemek, uygulanması güç de olsa bir çözüm yolu olabilir. Açılacak davaların sayısı yüzünden kamulaştırma işlemi ürkütücüdür. Tüm güçlüklerine karşın gene de bu eşsiz yapıtı kurtarmanın sağlayacağı yarar dolayısıyla konuya cesaretle eğilmek ve bu görevi üstlenmek gerekiyor.

Cumhuriyet döneminde kent surlarının, çeşme ve sarnıçların bakım ve işletme sorumluluğu belediyelere verilmiştir (Şekil 156). Örneğin Valens Kemeri'nin ve İstanbul Karasurları'nın onarım projeleri İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlatılarak uygulanmıştır (Şekil 157). Tarihi mezarlıkların bakım/onarımları da belediyelerin sorumluluğundadır.

Türbeler Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilmiştir ve bakım/onarım etkinlikleri bu bakanlık tarafından yaptırılmaktadır. Bir müzeye dönüştürülmüş olan Topkapı Sarayı'nın bakımı da Kültür Bakanlığı'nın sorumluluğundadır. İstanbul'daki geç dönem saraylarının örneğin Dolmabahçe, Beylerbeyi Sarayları, Ihlamur ve Maslak Kasırları'nın bakım onarımı ve kullanımları ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na verilmiştir. Bu çalışmalar T.B.M.M.'ye bağlı olarak kurulan Milli Saraylar Daire Başkanlığı tarafından yürütülmektedir (Şekil 158, 159).

Karayolları üzerindeki köprülerin bakım ve onarımları Karayolları Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Kültür varlığı niteliği taşıyan ve kimi yeni yol ağlarının dışında kalan tarihi köprülerin restorasyonları bu genel müdürlük bünyesinde kurulan Köprüler Dairesi Başkanlığı'na bağlı Tarihi Köprüler Şube Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bu konuda 03.05.2006 tarihinde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından alınan 716 sayılı ilke kararı 11.06.2006 gün ve 26195 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

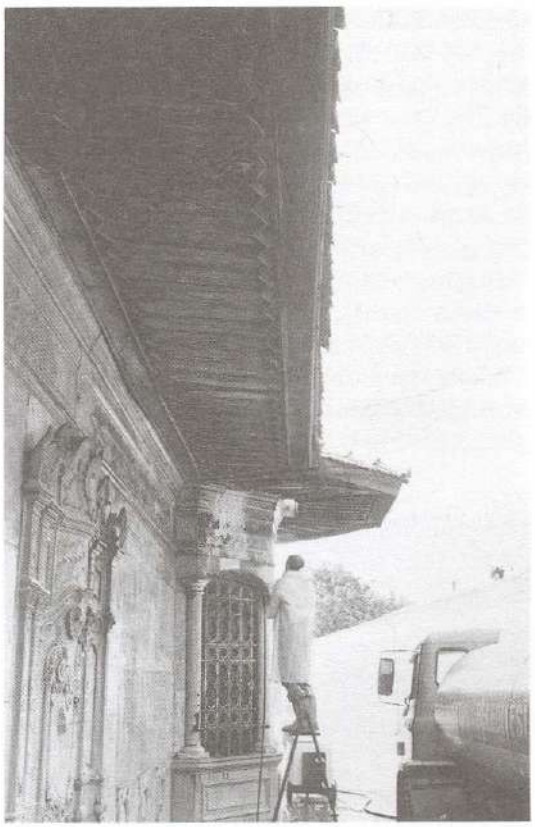
Korumaya maddi destek

Yeni yasal düzenlemeler koruma uygulamalarında başarıya ulaşmak için önemli bir katkı olacak maddi desteği sağlamayı öngörmektedir (Şekil 160). 21.2.2001 gün ve 4629 ile 14.7.2004

gün ve 5226 sayılı yasalarla değiştirilen 12. Maddesinde korunması gerekli kültür ve doğa varlıklarının korunması bakım ve onarımı için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca ayni, nakdi ve teknik yardım yapılması sağlanmıştır. Bu amaçla Bakanlık bütçesine yeterli ödenek konulması kararlaştırılmış ve yardımlarla ilgili yönetmelik hazırlanmıştır. Belediyeler aldıkları emlak vergilerinin %10'u oranında "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı" tahsil etmektedirler. Bu fonda toplanan paralar belediyelerce kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan projelerde kullanılmaktadır. Valilik emrine verilen fonlar projelendirme ve uygulama konularında yapılan başvurular değerlendirilerek, özel mülk sahiplerine karşılıksız olarak dağıtılmaktadır.

Uygulamaların denetlenmesi

Koruma uygulamalarının yeterince denetlenmemesi önemli bir sorundur. Bölge kurullarının onayladıkları projelerin uygulama sürecinde değişikliğe uğradığı, uygulamaların istenilen nitelikte yapılmadığı gözlenmektedir. Denetimde etkili olabilmek için belediye ve bölge kurullarının uzman kadrolarının genişletilerek uygulamaları sürekli izleyecek, zamanında müdahale edebilecek bir örgütlenme içine girilmesi gerekmektedir

156. Fatih Belediyesi tarafından suyla yıkanan Perestu Kadınefendi Sebili (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 1990)

157. İstanbul Karasuları 2. Kule'de yapılan kubbe onarımı (1992)

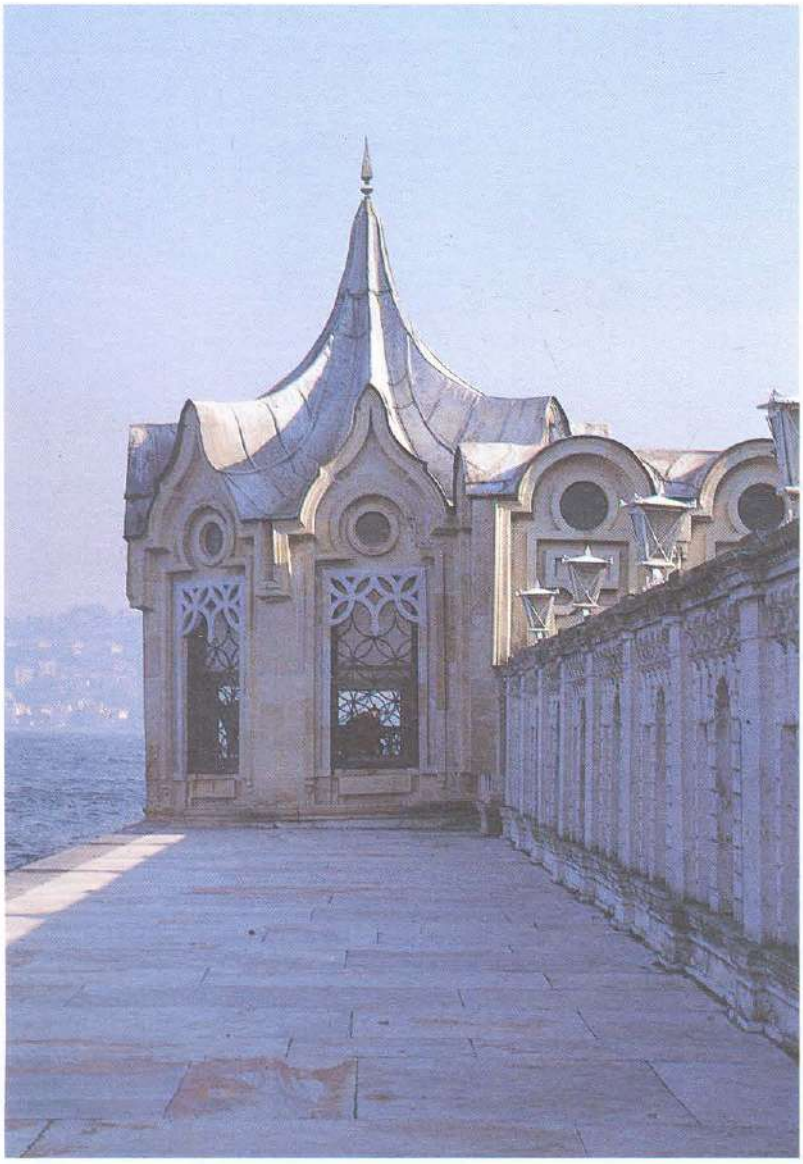

158. Beylerbeyi Sarayı'nda Deniz Köşkü (1995)

159. Beylerbeyi Sarayı restorasyon şantiyesinde taş işleyen ustalar (1995)

KORUMA KONUSUNDA ETKİN KAMU VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Koruma uygulamalarının azlığı, kültür varlıklarının yok edilmesi, tarihi çevrelerin hızla erozyonu, aydınların, meslek odalarının tepkisiyle karşılanmış, gönüllü kuruluşlar da bu konuya eğilmişlerdir. Çevrelerinin durumu ve geleceği konusunda kaygı duyan çeşitli dernekler, kuruluşlar kampanyalar açarak, halkı bilinçlendirmeye çalışmakta, korumaya destek vermeye çağırmaktadırlar. Kamuoyu desteğinin artmasına yardımcı olan bu tür etkinlikler demokratik bir platformda, çevresine sahip çıkan ve onu korumak isteyen kentli, hemşehri, aydın tipini yaratma yolunda gelişmektedir. Ulusal değerlerimizin evrensel boyutlarda değerlendirilmesinde sayıları giderek artan sivil toplum örgütlerinin çabalarına güvenilmektedir.

Bu alanda çalışma yapan öncü kuruluşlardan biri **Turing ve Otomobil Kurumu**'dur. İstanbul'da Kariye Müzesi çevresinin iyileştirilmesi, Yeşil Konak ve Kabasakal Medresesi (Şekil 155), Soğukçeşme Sarnıcı, Safranbolu'da Asmazlar Konağı onarımları ile korumanın olumlu yönleri, bakımlı bir tarihi çevrenin çekiciliği, kültür varlıklarının kentsel yaşama ve turizme olumlu katkıları somut örneklerle anlatılmıştır. Kentsel çevremizin temel bileşenleri olan evlerin yaşatılması, bu alanda koruma bilincinin oluşturulması yönünde çabalayan öncü kuruluşlardan biri de **Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği**'dir. 1976 yılında Perihan Balcı başkanlığında kurulan derneğin amacı eski evlerin korunması yönünde çalışmalar yapmak, ev sahiplerine maddi destek sağlamak, kültürel mirası tanıtmak için sergiler açmak, seminerler düzenlemek, konferanslar vermek ve yayın yapmak olarak özetlenebilir[13]. 1976'dan bu yana düzenledikleri yurt içi ve yurt dışı sergi ve seminerlerle konuyu kitlelere duyuran ve kamuoyuna maletmeye çalışan derneğin evlerin korunmasını teşvik edici, ödüllendirici çabaları da başarıyla sürmektedir (Şekil 161). Her yıl tekrarlanan Tarihi Türk Evi haftaları, bu alanda bilgi birikimi ve araştırmayı özendirici bir etkinlik olarak gelenekselleşmiştir. Derneğin Anadolu gezilerine mimarlık öğrencileri de çağrılmakta ve ziyaret edilen tarihi kentlerde belgeleme çalışmaları yapmalarına olanak sağlanmaktadır. Bir koruma uygulaması olarak Dernek bestekâr Hamamizade İsmail Dede Efendi'nin evini, içinde konser, sergi ve konferanslar da düzenlenebilen bir Türk Müziği Müzesi olarak yenilemiştir.

Bilim adamları, üst düzey yöneticiler, uygulamacı mimarlar ve T.C. Turizm Bankası A.Ş. tarafından 1976'da kurulan **TAÇ Vakfı** (Türkiye Anıt-Çevre-Turizm Değerlerini Koruma Vakfı) koruma alanında etkinlik yapan diğer bir önemli kuruluştur[14]. Türkiye'nin doğal ve kültürel mirasını korumak, yaşatmak, tanıtmak ve değerlendirmek amacıyla kurulan ve kültür varlıklarının turizmi geliştirmek için kullanımlarını da öngören vakfın çalışma alanı İstanbul Boğaziçi'nde yoğunlaşmakla birlikte, Adana, Ankara, Bursa, Kütahya gibi kentlerde de korumayla ilgili proje ve uygulamalar yapılmıştır. Yayınları, düzenlediği sergiler yanında, koruma konusuna dikkat çekmek açısından, Vakfın mimarlık öğrencileri için ödüllendirici bir program uygulaması da yararlı bir etkinliktir.

Son yıllarda kentsel çevrenin korunmasına karşı duyarlılık giderek artmakta ve bu alanda bir araya gelen aydınların çabaları yoğunlaşmaktadır. Mimarlar Odası'nın çabalarına ek olarak, ÇEKÜL[15], Galata Derneği, Zeyrek Koruma Derneği, Cihangir Derneği gibi örgütlenmeler çevresine sahip çıkan kentlilerin, meslek adamlarının tarihi çevre için başarılı projeler üretecekleri umudunu vermektedir (Şekil 162).

KORUMA EĞİTİMİ

Halkı koruma konusunda biliçlendirmek için ilkokuldan başlayarak yüksek öğretime kadar her düzeyde bilgi vermek ve kamuoyu oluşturmak önemlidir. Ayrıca uygulamaların doğru yapılmasına özen gösterilmelidir; taş yontmaktan derzlemeye, enjeksiyondan kurşun döşenmesine kadar her alanda yeterince eğitilmiş kişileri bulmak ve işin erbabı tarafından yapılmasında ısrar etmek gerekir (Şekil 163). Uygulamaların denetlenmesi için de tarihi yapım teknikleri, koruma kuramı ve uygulaması konusunda yetişmiş uzmanlara gerek duyulmaktadır.

Ülkemizdeki yoğun kültür varlığına karşın bu alanda yetişmiş, bilinçli usta ve mimarların sayısı gereksinilenden çok azdır. Kültür varlıklarımızın onarılması, yapılan bakım ve yenilemelerin aslına uygun tekniklerle yapılabilmesi için geleneksel sanatlar ve yapım teknikleri konusunda eğitim görmüş sanatçı ve ustalara gerek duyulmaktadır. Örneğin ahşap kapılar, pencere kapakları, sedef işleri, kubbe nakışlarının ya da malakâri sıvaların onarımı, minare külahlarının kurşunlarının değiştirilmesi gibi özel uygulamaların bu alanlarda yetişmiş kişiler tarafından yapılması gerekmektedir. Uzun süre ihmal edilen zenaatkâr eğitimi konusu, geleneksel sanatlarda çalışan kişilerin sayısının çok azalmasına, bazı alanlarda büyük boşluklar oluşmasına neden olmuştur. Geleneksel sanatlarda yetişmiş ustaların bilgilerini gençlere aktarmaları, sanatın yaşatılmasını güven altına almaları yapı kültürümüzün, kültür varlıklarımızın, korunması bakımından çok önemlidir. Bu konunun bir devlet politikası olarak benimsenmesi ve ona göre programlar oluşturulması gerekiyor. Aksi durumda, geleneksel yapı sanatları konusunda eğitilen gençler, bu alanda istenilen düzeyde gelir sağlayamadıklarında veya iş bulamadıklarında, yeni iş alanlarına kaymaktadır. İyi bir örgütlen-

160. Tarsus kentsel siti içinde tescilden düşürülmesi için başvurulan 75 evden biri olan Sungurlar Evi (Z. Yıldız, 1995)

161. 6. Tarihi Türk Evleri Haftası afişi

162. Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin desteğiyle başlatılan İzmit Evleri Yaşatma Projesi'nin duyurusu

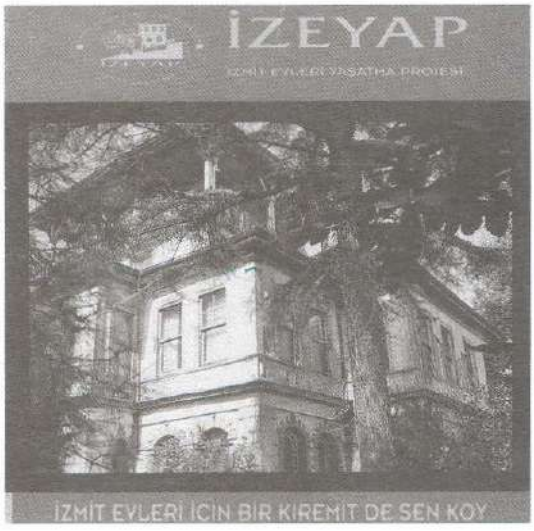
meyle eski ustaları biraraya getirmek, onlara sürekli iş olanağı yaratmak ve gençleri bu alanda yetiştirmelerine yardımcı olmak gerekmektedir. Bu alandaki insan kaynağı açığını kapatmak için koruma alanında uygulama yapacak usta, sanatçı, yüklenici, restoratör mimar ve plancıların yetiştirilmesi gerekmektedir. Sorun tanımlanmış ve bu konuda olumlu tasarılar geliştirilmiştir ancak yakın zamanlara kadar eğitim konusuna çok az kaynak ayrılmıştır. Kültür Bakanlığı'nın konuya ciddi olarak eğilmesi ve gerekli fonları ayırarak eğitimi programlaması ve örgütlemesi beklenmektedir.

Koruma çalışmalarının başarıya ulaşması açısından mozaik, duvar resmi, metal şebeke onarımı yapabilen, taş sağlamlaştırılması ve temizlenmesi konularında konservatör yetiştirilmesi önemli bir konudur. Üniversitelerde önlisans eğitimi kapsamında bu tür beceriler kazandırılması için programlar oluşturulmaktadır. Ayrıca müzecilere korumanın değişik alanlarında beceri kazandırılarak bölgelerinde karşılaşabilecekleri acil durumlara müdahale etme olanağı verilmektedir. Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı bu tür kurslar düzenleyerek Kültür Bakanlığı kadrosunda veya bağımsız çalışan genç arkeolog, sanat tarihçisi, konservatörlerin deneyim ve beceri kazanmalarına olanak sağlamaktadır.

Geleneksel sanatları yaşatmanın yanı sıra, tarihi strüktürleri tanıyan, tarihi çevre koruma, koruma-restorasyon alanında bilgili mimar, mühendis ve plancılara gerek duyulmaktadır[16]. II. Dünya Savaşı sonrasında hızlı teknolojik gelişmelere ayak uydurmaya çalışan mimarlık fakülteleri, programlarını çağdaş tasarım yöntem ve malzemelerine önem verecek biçimde değiştirmişler, lisans eğitimindeki mimarlık tarihi derslerini kısıtlamışlar ve rölöve derslerini kaldırmışlardı. Böylece tarihi çevre ve anıt koruma konusunda gerekli bilgileri almadan ve bu konuda duyarlılık geliştirmeden yetişen mimarlar, gelenekel kent dokusunu ve tarihi yapıları bilinçsizce yok eden imar planları ve proje uygulamalarında bulunmuşlardır. 1970'lerden başlayarak, tarihi çevre konusunda eğitim kurumlarında ve aydın çevrelerde uyanan yakın ilgi ve duyarlılık ders programlarına yansıtılmış, anıt ve tarihi çevre koruma konusu artık eğitim programının bir parçası haline gelmiştir. Mimarlık lisans eğitimi içinde tarihi çevre koruma ve restorasyon, tarihi doku araştırması, geleneksel konutların sağlıklılaştırılması, tarihi çevrede yeni yapı, kent yenileme gibi derslere yer verilmektedir. Önceleri seçme ders şeklinde verilen rölöve ve restorasyon dersleri artık mimarlık eğitiminin bir parçası olmuş ve kültür varlıkları açısından çok zengin olan ülkemizde, koruma alanında sorumluluk alacak mimarlar yetiştirilmeye başlanmıştır. Mimarlık üstüne yüksek lisans programıyla verilen ek bilgi donanımı ve pratik deneyimle, restoratör mimarlar tarihi yapı ve kentsel dokuların araştırılması, korunmaları için proje hazırlama ve uygulama konusunda yetiştirilmektedirler.

Yurdumuzda mimarlara yüksek lisans veya uz-

manlık eğitimi olarak restorasyon/ tarihi çevre korumaya yönelme olanağının verilmesinin geçmişi 30 yılı aşmamaktadır. Türkiye'de yüksek lisans düzeyinde ilk olarak 1972'de ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nde restorasyon yüksek lisans eğitimi verilmeye başlanmış, bunu Yıldız, İTÜ, Ege ve Mimar Sinan üniversiteleri izlemiştir[17].

Koruma eğitiminin amacı, insan yapısı çevrenin korunması, tarihi çevrede yeni tasarım konularında bilgi ve deneyim kazandırmak, ortak bir koruma felsefesi, dili ve yöntemi geliştirmek olarak özetlenebilir. Bu hedefe ulaşmak için düzenlenen programlar, arkeoloji, sanat ve mimarlık tarihi, çağdaş belgeleme teknikleri, geleneksel strüktürler ve malzemeler, tarihi yapım teknikleri, koruma kuramı ve teknikleri, tarihi çevre koruma ilke ve teknikleri, korumayla ilgili yasalar ve örgütlenme, tarihi yapıların yeniden kullanımı ve sağlıklılaştırma konularını kapsamaktadır. Uzmanlık eğitimi olarak verilen programlar kuram, araştırma ve uygulamayı birleştiren bir düzendedir. Programlar somut sorunların çözümünü amaçlayan anıt ve çevre koruma, sağlıklılaştırma, yeni bir kullanıma uyarlama projelerinin geliştirildiği stüdyolarla, alan araştırmaları, dersler ve tez çalışmalarından oluşmaktadır.

Tarihi çevre ve anıt koruma konusunda lisans sonrası eğitimi birçok ülkede disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak kabul edilmekte ve kuramsal yönüyle değişik meslek adamlarına (plancı, sanat tarihçisi, arkeolog, inşaat mühendisi, kimyacı, peyzaj mimarı, hukukçu, ekonomist, işletmeci) açık tutulmaktadır. Bu tür programların amacı, sanatsal ve tarihi değer taşıyan kültür varlıklarının korunması, yönetimi, değerlendirilmesi konularında genel bilgiler vererek, değişik disiplinlerin koruma konusuna olumlu katkı ve yaklaşımlarını sağlamaktır. Uygulama için yetkin uzman yetiştiren kurumlardan biri Roma'da bulunan **ICCROM**'dur[18]. Burada mozaik, duvar resmi, küçük eşya, kağıt ve mimari mirasın korunması alanlarında dünyaca ünlü uzmanların katılımıyla kurslar verilmektedir. ICCROM korumanın her alanında bilgi birikiminin yaygınlaşmasına, özellikle kültür mirasını koruma açısından sorunları olan ülkelere uzman yetiştirerek, her ülkenin kendi uzmanı yardımıyla sorunlarına çare bulmasına yardımcı olmaya çalışmaktadır. Yürüttüğü araştırma projeleri ve teknik yardım programı çerçevesinde kültür varlıklarının korunmasıyla uğraşan kurumlarla sıkı işbirliği kuran ICCROM'un koruma konusunda zengin bir kitap-

163. Baba mesleği kurşunculuğu oğlu ve torunuyla birlikte sürdüren Semih (Uçar) usta Ayasofya kubbesinde çalışırken (1994)

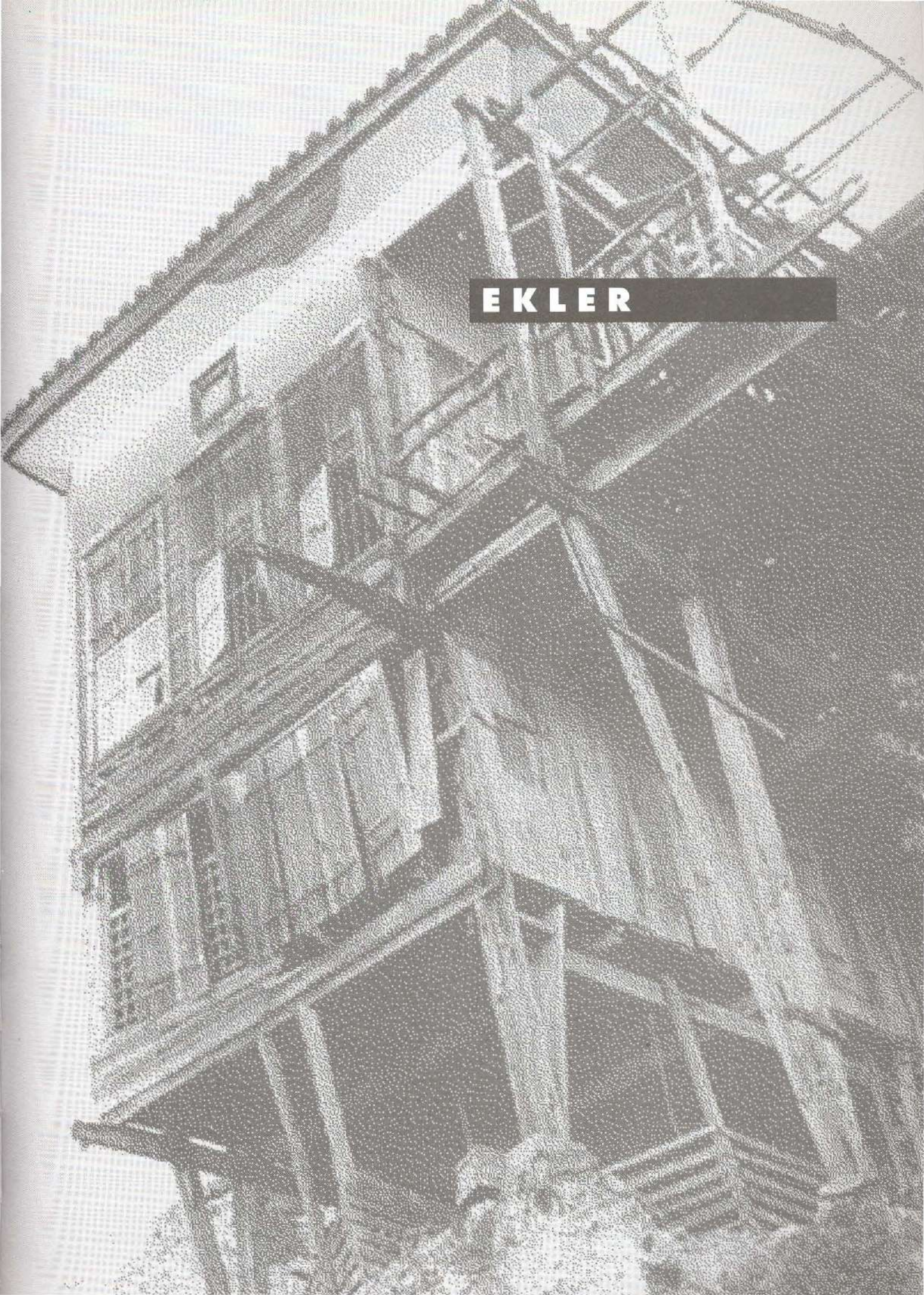
lığı da bulunmaktadır; burada koruma eğitimi ve uygulamalarıyla ilgili olarak toplanan yayınlar büyük bir başvuru kaynağı oluşturmakta, kitaplığa gelen yayınlar kurumun yayınladığı kataloglar aracılığıyla korumayla ilgili çalışma yapanlara duyurularak kurum ve kişilere yararlanma olanağı sağlanmaktadır. Üye ve mezunlarıyla sıkı bir bilgi ve iletişim ağı kuran ICCROM, korumanın değişik alanlarında düzenlediği sempozyumlar ve bunların yayına dönüşmesiyle de koruma eğitimi ve uygulaması alanında en etkin uluslararası kuruluşlardan biridir.

Koruma uygulamaları için gerekli teknik bilgilerin verilmesi ve geleneksel sanatların sürdürülmesi, geliştirilmesi alanındaki eğitim boşluğu sorununa eğilen Avrupa Konseyi, bu amaçla Venedik'te **Mimarî Mirasın Korunması Avrupa Eğitim Merkezi**'ni kurmuştur[19]. Burada duvarcı, taşçı ustası ve marangozlar için üçer aylık kurslar düzenlenmektedir. Bu eğitimi alanlara Venedik'teki restorasyon şantiyelerinde staj yaparak tekniklerini geliştirme olanağı sunulmakta, daha sonra kendi ülkelerine dönen kursiyerler oradaki onarımların düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunmaktadırlar.

Avrupa Konseyi'nin daha üst düzeyde çevre koruma sorunlarının araştırılması ve onarım öncesi araştırmaların en ileri tekniklerle yapılmasını sağlamak amacıyla desteklediği araştırma projeleri de bu konuda bilgi ve deneyim birikimine katkı sağlamaktadır. Bu alana yatırılan kaynakların evrensel kültür mirasının gelecek kuşaklara daha az zarar görerek ulaşmasına katkıda bulunarak büyük bir yarar sağlayacağı inancı itici bir güç oluşturmakta ve çalışmaların başarıya ulaşması dileklerini tüm ülkelerin ortak ülküsü haline getirmektedir.

NOTLAR

1. C. Rockwell (ed.), *International Centre for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property*, Roma 1991, s.3-5
2. Y. Akat, N. Özgünel, A. Durukan, *Dünya Mirasında Anadolu*, Ankara 1991
3. Safranbolu Dünya Mirası Komitesi'nin 12-17 Aralık 1994 tarihli toplantısında Listeye alınmıştır (*ICOMOS News*, C.5, sayı:1, Nisan 1995, s.22,24)
4. ICOMOS'un İngilizce ve Fransızca olarak iki dilde yayınlanan haber bülteni 1994'den bu yana ICOMOS Türkiye Ulusal Komitesi tarafından dilimize çevrilerek *ICOMOS TÜRKİYE Haber Bülteni* olarak yayınlanmaktadır.
5. "ICOMOS Risk Preparedness Scheme", *ICOMOS News*, Vol.4, No.3, December 1994 Paris, s.24-28; "Risklere Hazırlık Programı" (çev. C.Binan) *ICOMOS TÜRKİYE Haber Bülteni,* İstanbul 1994, s.11
6. G.H.Bailly, *The Architectural Heritage,* s.7-8
7. European Commission Directorate-General XII Science, Research and Development, *A Review of the European Commission Research on Environmental Protection and Conservation of the European Cultural Heritage*, Şubat 1995; R.Gould, "Protecting the Future by Conserving the Past: European Research in Cultural Heritage", *Euro Abstracts*, Vol.33, Ekim 1995, s.593-597
8. B. Umar, *Eski Eserler Hukuku,* s.6; N.Zeren, Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği, s.29
9. F. Akozan, *Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar,* s.45-46
10. *T.C.Resmi Gazete,* sayı: 14527, 6.5.1973
11. *T.C.Resmi Gazete,* sayı: 18113, 23.7.1983
12. Ü. İzmirligil, *Koruma ve Onarım,* sayı:1, İstanbul 1995, s.1
13. Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği, *Türk Evi ve Biz,* İstanbul 1993
14. Ü. Alsaç, "TAÇ Vakfı ve Çalışmaları", *TAÇ Vakfı Yıllığı, I,* İstanbul 1991, s.207- 216; "TAÇ Nedir?", *TAÇ Vakfı Yıllığı II,* İstanbul 1994, s.5-11
15. ÇEKÜL, 1990-1995 *Dönemi Çalışmaları,* İstanbul 1995
16. P.Gazzola, *Restauration et Réanimation du Patrimoine Monumental: Formation des architectes,* Avrupa Konseyi, Strasbourg 1970
17. A. Yavuz, "Türkiye'de Koruma Eğitimi", *TAÇ Vakfı Yıllığı II,* s.39-41
18. C.Rockwell, *a.g.e.,* s.7-9, 12-17
19. Avrupa Konseyi Basın ve Enformasyon Müdürlüğü, *Avrupa Konseyi,* Strasbourg 1986, s.46-47

EKLER

EK - 1
CARTA DEL RESTAURO (1931)*

İtalya'da ulusal bir sorun derecesine yükselen anıt restorasyonu konusunda uyulması zorunlu kurallar üzerine eğilen Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu, bilim, sanat ve tekniği birleştiren bu tür çalışmalarda ülkenin tartışılmaz üstünlüğünü korumak ve mükemmelleştirmek gereğinin bilincinde olarak;

Kazıyla birlikte yürütülsün, yürütülmesin her restorasyon işleminin hasarlı parçaları sağlamlaştırmak; müzelerde ve arşivlerde korunanlardan daha az değerli olmayan, taşa işlenmiş sanat ve tarih belgelerinin tümünü incelemek, sonuçları sanat ve yapım tarihine yeni, beklenmedik bulgular kazandırabilecek titiz araştırmalara olanak sağlamak gibi çok yönlü ve ciddi sorumlulukları içerdiğine; ve bu nedenle acelecilik, uygulama kolaylığı ve duygusallık nedenlerinden hiçbirinin, eksikleri olan, sürekli ve yeterli denetimi yapılmayan, belirlenen ölçütlere uymayan uygulamalara yol açmamasına ve bu ilkelerin başta anıtların incelenmesi ve korunmasıyla görevli genel müdürlük (Sopraintendenza) olmak üzere hem özel sektör, hem kamu kuruluşlarınca uygulanması gereğine inanmaktadır.

Restorasyon işleminde, farklı kurumların görüşleri, kısmen de olsa, birleştirilmeli, bir görüş diğerini etkisiz kılmamalıdır. Başka bir deyişle, tarihçinin anıtı oluşturan farklı dönemlerin hiçbirinin yok edilmemesi, bilim adamlarını yanıltacak eklemelerin yapılmaması ve analitik araştırmalar sırasında günışığına çıkan malzemenin dağıtılmaması istekleri, mimarın anıtı bir sanatsal işlevle ilişkilendirmek ve mümkün olduğunda (bu üslup birliğiyle karıştırılmamalıdır) bir anlatım birliğine getirme yaklaşımı, kentlilerin kendi görüş, anı ve özlemleriyle kent ruhundan kaynaklanan arzuları ve son olarak yönetim kuralları ile kullanıma ilişkin kaçınılmaz taleplerin dikkate alınması gerekir.

Bu alandaki otuz seneyi aşkın bir süredir yapılan çalışmaların başarılı sonuçlarından bir restorasyon kuramını geçerli kılacak ve netleştirecek somut öğretiler bütününün çıkarılabileceğini ve bundan böyle bu kuramın Yüksek Kurul'un görüşmelerinde ve antikite-ortaçağ- çağdaş sanat yapıtlarından sorumlu yetkililerin (Sopraintendenze) çoğunluğunun kararlarında esas alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Uygulamalarla onaylanan bu kuramın temel kuralları şöyle sıralanabilir:

Madde 1- Herşeyden önce, anıta, çökme ve aşınmalardan ötürü kaybettiği dayanıklılığı ve zamana karşı direnme gücünü yeniden kazandırmaya yönelik sürekli bakım ve sağlamlaştırma çabalarına önem verilmesi gerekir. .

Madde 2- Sanatsal nedenler veya mimari bütünlük sağlama kaygısından kaynaklanan restorasyon sorunları tarihi ilke ve ölçütlerle sıkı sıkıya bağlıdır; bir anıtın bütünlenmesi birtakım varsayımlara değil, anıtın sağladığı kesin verilere ve büyük ölçüde anıtın özgün öğelerine dayandığı takdirde gündeme gelebilir.

Madde 3- Artık kullanılmayan ve geçmiş uygarlıklara ait anıtlarda, örneğin antik dönem eserlerinde, her tür bütünlemeden kaçınılmalıdır. Böyle yapılarda ancak anastilosis, yani kalıntının genel çizgilerini ortaya çıkarmak ve korunmasını sağlamak amacıyla, mümkün olan en az ek ve nötr malzeme ile dağılmış parçaların birleştirilmesi işlemi söz konusu olabilir.

Madde 4- Yaşayan, yani ayakta duran anıtlara, yalnızca özgün işlevinden çok uzak olmayan ve binada gerekli uyarlamaların önemli hasara neden olmayacak şekilde yapılabileceği yeni kullanımlar verilmesi kabul edilebilir.

Madde 5- Hangi döneme ait olursa olsun, sanat değeri ve tarihi anısı olan tüm öğeler korunmalıdır; üslup birliği veya yapıyı ilk tasarımına döndürme kaygılarıyla bu öğelerden bazılarının dışlanmasına yönelik bir tutum kabul edilemez. Ancak pencere ve kolonatlara sonradan yapılmış dolgular gibi, önemsiz ve anlamı olmayan, gereksiz değişikliklere neden olan kısımlar ortadan kaldırılabilir. Bunlarla ilgili değerlendirme ve ortadan kaldırma kararları sağlıklı temellere dayanmalı; yalnız restorasyon projesi müellifinin kişisel görüşüne bırakılmamalıdır.

Madde 6- Anıta ve geçirdiği dönemlere olduğu kadar çevresine de saygılı olunmalıdır. Anıtın çevresindeki yapılar yıkılarak uygunsuz bir biçimde yalnız bırakılmasına veya çevresinin niteliği, kütlesi, rengi, üslubu ile rahatsız edici yapılarla sarılmasına engel olunmalıdır.

Madde 7- Eğer bir anıtı sağlamlaştırmak, kısmi veya tam olarak bütünlemek amacıyla, ya da ye-

Roma, Colosseum

niden kullanım nedeniyle ekler yapılması gerekirse, uyulması gereken temel koşul yeni ögelerin en azda tutulmaları, yalın ve yapısal düzeni yansıtır karakterde olmalarıdır; benzer üslupta bir ek ancak yapının mevcut çizgilerini devam ettirmek ve bezemeden arınmış geometrik anlatımlar söz konusu olduğunda kabul edilebilir.

Madde 8- Ekler kesin ve açık olmalı ve özgünden farklı malzeme kullanılarak veya bezemesiz bir çerçeveyle sınırlanarak, ya da damga veya yazıtla belirtilmelidir. Bir restorasyon asla onu inceleyenleri yanıltacak veya tarihi bir belgeyi değiştirecek şekilde yapılmamalıdır.

Madde 9- Bir anıtın taşıyıcı sistemini güçlendirmek veya kütlesini bütünlemek için eski yapım yöntemleriyle amaca ulaşılamazsa, çağdaş tekniklerin kullanılması uygun olabilir. Aynı biçimde, basit ya da karmaşık tüm yıpranmış strüktürleri ayakta tutabilmek için çeşitli bilimlerin katkıda bulunmaya çağırılmaları gerekir. Böylece bilime dayanmayan yöntemler yerlerini bilimsel olanlara bırakmak zorunda kalmalıdır.

Madde 10- Antik eserlerin gün ışığına çıkarıldığı kazı ve araştırmalarda, topraktan çıkan kalıntıların düzenlenmesi ve in-situ bırakılacak olan sanat eserlerinin sürekli olarak korunması çabalarını kapsayan "kurtarma" çalışması derhal ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

Madde 11- Kazılarda olduğu gibi, anıtların restorasyonunda da önemli koşullardan biri, çalışmalar sırasında bir günlük tutularak çizim ve fotoğraflarla sağlıklı bir belgeleme yapılmasıdır. Böylece anıtın biçim ve strüktürüne ilişkin bütün ayrıntılar, bütünleme, temizleme ve yenilemenin bütün aşamaları kalıcı ve güvenli olarak kaydedilmiş olur.

Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu her anıtın ve her restorasyonun aşamalarının kendine özgü sorunlar ortaya koyduğu çok güç ve karmaşık durumlarda, genel kuralların gözden geçirilip, tartışılarak tamamlanmasını ve zenginleştirilmesini gerekli görmekte, bu nedenle aşağıdaki istekleri dile getirmektedir:

a. İster özel kişiler, ister resmi makamlar, ister Sopraintendenza tarafından yürütülüyor olsun, sıradan onarım işlerinin dışında kalan tüm restorasyon çalışmalarından önce, ilke olarak Yüksek Kurul'un görüşü alınmalıdır.

b. Her yıl Roma'da yetkililerin karşılaştıkları sorunları meslekdaşlarının ilgisine sunmalarına ve çözüm önerilerini açıklamalarına olanak veren dostça bir toplantı düzenlenmelidir (Bu toplantıların tutanakları Milli Eğitim Bakanlığı'nın Bollettino d'Arte dergisinde yayınlanabilir).

c. Yukarıda sözü edildiği gibi, restorasyon sırasında düzenli olarak günlük tutulması ve bunların korunması zorunlu olmalı ve mümkün olursa bunlardan elde edilecek analitik veri ve bilgilerin tıpkı kazılar için yapıldığı gibi bilimsel yayına dönüştürülmesine özen gösterilmelidir.

** İtalyanca metnin çevirisi için Y.Mimar Aygül Ağır'a teşekkür ederim.*

EK 2
VENEDİK TÜZÜĞÜ (MAYIS 1964)**

Tanımlar:

Madde 1 - Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar.

Madde 2- Anıtların korunması ve onarımı için, mimari mirasın incelenmesine ve korunmasına yardımcı olabilecek bütün bilim ve tekniklerden yararlanılmalıdır.

Amaç:

Madde 3- Anıtların korunmasında ve onarılmasındaki amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar, bir tarihi belge olarak da korumaktır.

Koruma:

Madde 4- Anıtların korunmasındaki temel tutum korumanın kalıcı olması, sürekliliğinin sağlanmasıdır.

Madde 5- Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir.

Madde 6- Anıtın korunması, ölçeği dışına taşmamak koşuluyla çevresinin de bakımını içine almalıdır. Eğer geleneksel ortam varsa, olduğu gibi bırakılmalıdır. Kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir yeni eklentiye, yok etmeye, ya da değiştirmeye izin verilmemelidir.

Madde 7- Bir anıt tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Anıtın tümünün, ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına- anıtın korunması bunu gerektirdiği, ya da çok önemli ulusal veya uluslararası çıkarların bulunduğu durumlar dışında- izin verilmemelidir.

Madde 8-Anıtın tamamlayıcı öğeleri sayılan heykel, resim gibi süslemeler, ancak bunları korumanın başka çaresi yoksa yerlerinden kaldırılabilir.

Onarım:

Madde 9- Onarım uzmanlık gerektiren bir iştir. Amacı, anıtın estetik ve tarihi değerini korumak ve ortaya çıkarmaktır. Onarım kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlıdır. Faraziyenin başladığı yerde onarım durmalıdır; yapılması gerekli herhangi bir eklemenin mimari kompozisyondan farkı anlaşılabilmeli ve gününün damgasını taşımalıdır. Herhangi bir onarım işine başlamadan önce ve bittikten sonra, anıtın arkeolojik ve tarihi bir incelemesi yapılmalıdır.

Madde 10- Geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı yerlerde, koruma ve inşa için bilimsel verilerle ve deneylerle geçerliliği saptanmış herhangi çağdaş bir teknik kullanılarak anıt sağlamlaştırılabilir.

Madde 11- Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı üslup birliği değildir. Bir anıt üst üste çeşitli dönemlerin izlerini taşıyorsa, alttaki dönemleri açığa çıkarmak ancak bazı özel durumlardayok edilen malzemenin önemi azsa, açığa çıkarılan malzeme büyük tarihi, arkeolojik, ya da estetik değer taşıyorsa ve korunma durumu böyle bir davranışı gerekli gösterecek kadar iyi isehaklı çıkarılabilir. İlgili unsurların öneminin değerlendirilmesi ile ilgili yargıyı ve neyin yok edileceği üzerinde kararı vermek, sadece bu işi üzerine almış kimseye bırakılamaz.

Madde 12- Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırdedilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir.

Madde 13- Eklemelere, ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir.

Tarihi yerler:

Madde 14- Anıtların bulundukları yerler, bütünlüğün korunması, sağlıklı kılınıp, yaşanır şekilde ortaya konması için özel bir dikkat gerektirir. Böyle yerlerde yapılacak koruma ve onarım ça-

lışmalarında, daha önceki maddelerde açıklanan ilkelerden esinlenmelidir.

Kazılar

Madde 15- Kazılar 1956 yılında UNESCO tarafından kabul edilmiş arkeolojik kazılarda uygulanması istenilen uluslararası ilkelerle tanımlanan kararlara ve bilimsel standartlara uygun olarak yapılmalıdır.

Yıkıntılar korunmalı, mimari unsurların ve buluntuların sürekli olarak korunması için gerekli önlemler alınmalıdır. Bundan başka, anıtın anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak her çareye başvurulmalıdır.

Bütün yeniden inşa işlemlerinden peşinen (a priori) vazgeçilmelidir. Yalnız *anastylosis*'e, yani mevcut fakat birbirinden ayrılmış parçaların bir araya getirilmesine izin verilebilir. Birleştirmede kullanılan madde her zaman ayırdedilebilecek bir nitelikte olmalı ve bu, anıtın korunmasını sağlamak ve eski haline getirmek için mümkün olduğunca az kullanılmalıdır.

Yayın

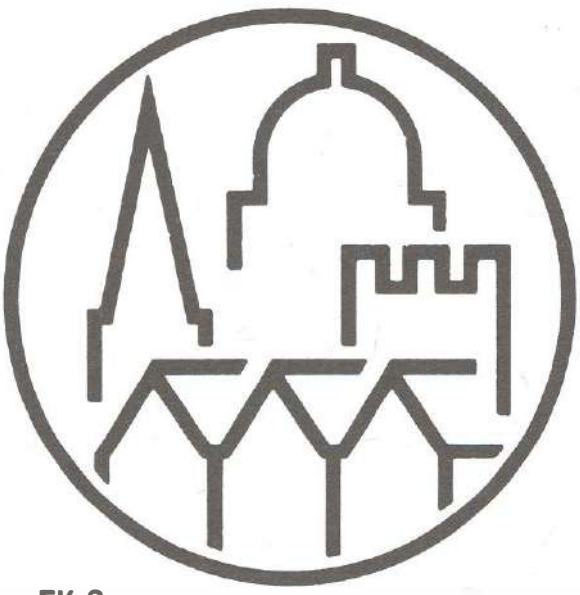
Madde 16- Bütün koruma, onarım ve kazı işlerinde her zaman çizim ve fotoğraflarla açıklık kazanmış çözüm getirici ve eleştirici raporlar halinde kesin belgeler hazırlanmalıdır.

Temizlemenin, sağlamlaştırmanın, yeniden düzenlemenin ve birleştirmenin her safhası- çalışma sırasında ortaya çıkan, tanımlanmış biçimsel ve teknik özellikler gözönünde tutularak- raporda gösterilmelidir. Bu belgeler bir resmi kurumun arşivine konmalı ve araştırıcılar bundan yararlanabilmelidir. Bu raporların yayınlanması tavsiye edilir.

*** Prof. Dr. Cevat Erder'in çeviri metni alınmıştır.*

Venedik, Büyük Kanal'dan bir görünüm

Avrupa Konseyi tarafından "Geçmişimiz İçin Bir Gelecek" sloganı ile başlatılan 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı kampanyasının amblemi

EK 3
AMSTERDAM BİLDİRGESİ (1975)***

1975 Avrupa Mimarlık Mirası yılını taçlandıran ve Avrupa'nın tüm ülkelerinin delegelerinden oluşan Amsterdam Kongresi, Avrupa'nın benzersiz mimarlığının tüm halklarının ortak mirası olduğunun bilincini taşıyan ve korunması için üye devletlerin aralarında ve diğer Avrupa hükümetleriyle birlikte çalışma isteklerini bildiren Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nce yürürlüğe konulan Karta'yı sevinçle karşılamaktadır.

Kongre, Avrupa mimarlık mirasının tüm dünyanın kültürel mirasının bütünleyici bir parçası olduğunu onaylamaktadır ve bu yılın Temmuz ayında Helsinki'de benimsenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Kongresi Sonuç Yasası'nca öngörülen kültürel alanda işbirliği ve alışverişi teşvik amacıyla karşılıklı yüklenilen sorumluluğu büyük bir memnuniyetle izlemiştir.

Bu şekilde, Kongre aşağıdaki temel düşünceleri vurgulamaktadır:

a. Avrupa'nın mimarlık mirası, paha biçilmez kültürel değerinin yanısıra, halklarına ortak tarihlerinin ve geleceklerinin bilincini aşılamaktadır. Bu nedenle yaşatılması çok önemlidir.

b. Mimarlık mirası yalnız üstün nitelikli tek yapıları ve çevrelerini değil, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları içerir.

c. Bu hazineler tüm Avrupa halklarının ortak varlığı olduğundan, bu halklar ihmal, kasıtlı yıkım, düzensiz yeni yapılaşma ve aşırı trafik gibi gittikçe artan tehlikelere karşı, onları korumak için ortak bir sorumluluğa sahiptirler.

d. Mimarlık ürünlerinin korunması marjinal bir sorun olarak değil, kent ve ülke planlamasının ana hedefi olarak ele alınmalıdır.

e. En önemli planlama kararlarını alan yerel yetkililerin mimarlık mirasının korunmasında özel bir sorumluluğu vardır ve fikir ve bilgi alışverişi yaparak birbirlerine yardımcı olmalıdırlar.

f. Eski alanların sağlıklılaştırılması olanak ölçüsünde, bölge sakinlerinin toplumsal kompozisyonunda köklü bir değişiklik gerektirmeyecek şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. Kamu kaynaklarınca gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarının sağladığı yararlardan tüm toplum kesimleri pay almalıdır.

g. Gerekli yasal ve yönetimsel önlemler tüm ülkelerde güçlendirilmeli ve daha etkin kılınmalıdır.

h. Mimarlık veya tarih açısından önemli binaların ve yörelerin restorasyon, uygulama ve bakım giderlerinin karşılanmasına katkıda bulunmak için yerel yönetimlere parasal yardım sağlanmalı, aynı biçimde özel mülk sahiplerine de parasal destek ve devletten yardım sunulmalıdır.

i. Mimarlık mirası ancak, halk ve özellikle de genç kuşak onun değerini bilirse yaşayacaktır. Bu nedenle her düzeydeki eğitim programları bu konuya artan bir ilgi göstermek zorundadır.

j. Kamunun ilgisini uyandırmaya yardımcı olacak uluslararası, ulusal ve yerel bağımsız örgütler yüreklendirilmelidir.

k. Bugünün yeni yapıları yarının mirası olacağından, çağdaş mimarlığın yüksek kaliteli olması için her türlü çaba gösterilmelidir.

Avrupa Mimarlık Mirası Kartası'nda Bakanlar Komitesi'nin belirttiği gibi, üye devletlerin dayanışma ruhu içinde birbirini tutan politikalar izleyeceğini garanti altına almak Avrupa Konseyi'nin sorumluluğundadır. Bu nedenle tüm Avrupa ülkelerinde mimarlık ürünlerinin korunması için gösterilen aşamalar deneyim alışverişini özendirecek biçimde periyodik raporlar halinde sunulmalıdır.

Kongre hükümetleri, parlamentoları, ruhani ve kültürel kuruluşları, profesyonel enstitüleri, ticari, endüstriyel ve bağımsız birlikleri ve tüm vatandaşları bu bildirinin hedeflerini tüm güçleriyle desteklemeye ve bunların uygulanmasını sağla-

mak için her türlü çabayı göstermeye çağırmaktadır.

Avrupa'nın yeri doldurulmaz mimarlık mirası, şimdi ve gelecekte tüm halklarının yaşamlarının zenginleştirilmesi için ancak bu yolla yaşatılabilir.

Kongre tartışmalar sonucu ortaya çıkan sonuç ve önerilerini aşağıda sunmaktadır.

Yeni bir koruma politikası ve bütünleşik koruma uygulanmazsa, toplumumuz çok yakında geleneksel çevresini oluşturan yapı ve sit mirasının çoğunu yitirmiş olduğunu görecektir. Koruma bugün tarihi park ve bahçelerin yanısıra, tarihi kentler, kentlerin eski mahalleleri ve geleneksel karakteri olan kent ve köyler için de gereklidir. Bu mimarlık ürünlerinin korunması en büyüğünden en alçak gönüllülerine kadar, günümüz yapılarını da unutmadan, kültürel değer taşıyan tüm yapıları çevreleriyle birlikte kapsayan geniş bir perspektif içinde görülebilir.

Mimarlık mirasının önemi ve onu koruma tartışmaları artık çok daha açıklıkla biliniyor. Ani toplumsal değişikliklere karşı bireylerin kimliklerini bulmalarına olanak veren çevreleri korumak, ya da yaşatmak zorundaysak, tarihsel sürekliliği korumamızın gerektiği kabul edilmelidir.

Çağdaş kent planlamasında eski kentlerin kentsel dokusunu karakterize eden insan ölçeğini, kapalı mekânları, işlevlerin etkileşimini ve toplumsal ve kültürel değişkenliği geri getirmek için bir çaba vardır. Fakat aynı zamanda eski yapıların korunmasının günümüz toplumunun ana ilgilerinden biri olarak kaynak tasarrufu ve israfın önlenmesine de katkıda bulunduğunun farkına varılmıştır. Tarihi yapılara çağdaş yaşamın gerekleriyle ilişkili yeni işlevler verilebileceği gösterilmiştir. Dahası, koruma, yetenek ve becerilerini yaşatıp geleceğe aktarmak zorunda olan sanatçı ve yüksek nitelikli zanaatçılara da gereksinme yaratmaktadır. Mevcut yerleşmelerin iyileştirilmesi aynı zamanda, tarımsal alanlara daha az el uzatılmasına ve koruma politikasının çok önemli bir üstünlüğü olarak, nüfus hareketlerini önlemeye, ya da büyük ölçüde azaltmaya da yardımcı olur.

Tüm bu nedenlerle, mimarlık mirasının korunması için yapılan tartışmalar bugün her zamankinden daha güçlüdür. Bununla beraber sağlam ve kalıcı bir temele oturtulmalı ve böylece esaslı bir araştırma konusu haline getirilerek tüm eğitimsel ve kültürel gelişim programlarının parçası olmalıdır.

Mimarlık mirasının korunması kentsel ve bölgesel planlamanın baş hedeflerinden biridir. Mimarlık mirasının korunması, yakın geçmişte sık sık olduğu gibi, ikincil bir kaygı, ya da anlık eylemler gerektiren bir çalışma gibi ele alınmak yerine, kentsel ve bölgesel planlamanın bütünleyici bir parçası haline gelmelidir. Yani koruma cılarla planlama sorumluları arasında sürekli bir diyalog kaçınılmazdır.

Plancılar tüm alanların aynı olmadığını ve bu nedenle de kendi özel niteliklerine göre ele alınmak zorunda olduklarının bilincinde olmalıdırlar. Mimarlık mirasının estetik ve kültürel değerlerinin gerektirdiklerinin bilinmesi eski mimarlık kompleksleri için özel hedef ve planlama kurallarının benimsenmesine yol açmalıdır.

Sıradan planlama yönetmeliklerini ve tarihsel yapıları koruma amaçlı özel kuralları, birbirine uyarlamaksızın, yalnızca birlikte uygulamak yeterli değildir. Gereken bütünleşmeyi olası kılmak için, çevrelerindeki koruma bölgelerini de belirleyerek, yapıların, mimarlık komplekslerinin ve sitlerin envanterlerini hazırlamak şarttır. Bu envanter, koruma değeri taşıyan yapı ve bölgelere kişilerin dikkatini çekmek amacıyla, özellikle de kent ve ülke planlamasından sorumlu bölgesel ve yerel yetkili ve görevlilere ulaştırılmalıdır. Böyle bir envanter, mekân yönetimindeki esaslı bir niteliksel öğe olarak koruma için gerçekçi bir temel oluşturacaktır.

Bölgesel planlama politikası, mimarlık mirasının korunmasını hesaba katmalı ve ona katkıda bulunmalıdır. Bu, özellikle nüfus azalmasını denetlemek ve dolayısıyla eski yapıların bozulmasını önlemek amacıyla, yeni etkinliklerin ekonomik çöküntü içinde bulunan bölgelerde yerleşmesini teşvik edebilir. Buna ek olarak, kent çevresindeki alanların gelişim kararları eski mahallelerin üzerindeki baskıyı hafifletecek bir biçimde yönlendirilebilir; burada ulaşım ve çalışma politikaları, bir de kentsel etkinliklerin odak noktalarının daha iyi bir dağılımının sağlanması, mimarlık mirasının korunması üzerinde önemli bir etki oluşturabilir.

Kalıcı bir koruma politikasının eksiksiz gelişmesi yerel kültürlerin dikkate alınmasının yanısıra, geniş çaplı bir merkezden uzaklaştırma önlemi de gerektirir. Bu planlama kararlarının alındığı

tüm düzeylerde (merkezi, bölgesel, yerel) koruma çalışmalarından sorumlu kişiler bulunması gerektiği anlamına gelir. Bununla birlikte, mimarlık mirasının korunması sadece uzmanlara ait bir konu olmamalıdır. Kamuoyu desteği şarttır. Halk eksiksiz ve yansız bilgi alarak, envanterlerin oluşturulmasından kararların hazırlanmasına kadar, işin her aşamasında gerçekten de rol almalıdır.

Son olarak, mimarlık mirasının korunması, niteliksel ölçütlere ve doğru oranlara hakettiği önemi veren ve çok sık olarak kısa vadeli kaygılar, teknolojiye dar görüşlü bir yaklaşım, yani kısaca modası geçmiş bir bakışın hakim olduğu seçenek ve hedefleri bundan sonra reddedebilme olanağı sağlayacak olan yeni, uzun vadeli bir yaklaşım özelliği taşımak zorundadır.

Bütünleşik koruma yerel yetkililerin sorumluluğunu da kapsar ve yurttaşların katılımını gerektirir.

Yerel yetkililerin mimarlık mirasının korunmasında özel ve yaygın sorumlulukları olmalıdır. Bütünleşik koruma ilkelerini uygularken, kentsel ve kırsal topluluklardaki mevcut toplumsal ve fiziksel gerçeklerin sürekliliğini de hesaba katmak zorundadırlar. Gelecek geçmişin pahasına kurulamaz ve kurulmamalıdır.

İnsan yapısı çevreye akıllı, duyarlı ve ekonomik bir saygıyla yaklaşan böyle bir politikayı uygulamak için yerel yetkililer;

- kentsel ve kırsal dokuyu, onların yapısını, karmaşık işlevlerini, inşa edilmiş ve açık mekanların mimarlık ve mekânsal özelliklerini konu alan bir çalışmayı temel olarak kullanmalı;
- yapılara, onların karakterine saygı göstermeyi ihmal etmeden çağdaş yaşamın gereklerine uyan işlevler vermeli; böylece yaşatılmalarını garanti altına almalı;
- (eğitimsel, yönetimsel ve tıbbi) kamu hizmetlerinin gelişimi üzerinde yapılan uzun vadeli incelemelerin, aşırı boyutların bunların nitelik ve etkinliklerini zedelediğini gösterdiğini bilmeli;
- böyle bir politika için bütçelerin uygun bir bölümünü ayırmalıdırlar. Bu bağlamda, hükümetlerden özellikle bu cins amaçlar için ayrılmış kaynakların yaratılmasını istemelidirler. Bireylere ve çeşitli kuruluşlara yerel yönetimlerce verilen karşılıklı ve karşılıksız krediler onların katılımını ve parasal bağlantılarını canlandırmayı hedef almalıdır;
- mimarlık mirasını ilgilendiren her türlü konu ile uğraşmak üzere temsilciler atamalı;
- yapıların o sıradaki kullanıcılarıyla esas sahipleri arasında doğrudan doğruya bağlar kurulmasını sağlayacak özel, ticari olmayan acenteler kurmalı;
- restorasyon ve iyileştirme çalışmaları için gönüllü kuruluşların oluşumunu ve etkin işleyişini kolaylaştırmalıdırlar.

Yerel yönetimler, koruma planları ile ilgilenen grupların görüşlerini araştırmak için kullandıkları danışma tekniklerini geliştirmeli ve planlamanın ilk aşamalarından itibaren bu görüşleri hesaba katmalıdırlar. Halkı bilgilendirme çabalarının bir bölümü olarak, yerel yetkililerin kararlarını açıkça anlaşılır bir dil kullanarak halka sunmalı ve böylece yörede yaşayanlar bu kararların nedenlerini öğrenip, tartışıp değerlendirebilmelidirler. Halkın konuları birlikte inceleyebilmesine olanak veren toplantı yerleri sağlanmalıdır.

Bu politikanın bir parçası olarak, halk toplantıları, sergiler, halk oylamaları, iletişim araçlarının kullanımı gibi yöntemler ve tüm diğer uygun yöntemlerin uygulanması her zaman başvurulan uygulamalar haline gelmelidir.

Gençlerin çevre sorunlarında eğitilmeleri ve koruma görevlerine katılmaları en önemli toplumsal gerekliliklerden biridir.

Gruplar ya da bireylerce ileriye sürülen tamamlayıcı öneri veya seçenekler, planlamacıya önemli bir katkı olarak düşünülmelidir.

Yerel yönetimler birbirlerinin deneyimlerinden yararlanabilirler. Bu nedenle tüm kullanıma açık kurallardan yararlanarak sürekli bir bilgi alışverişi oluşturmalıdırlar.

Herhangi bir bütünleşik koruma politikasının başarıya ulaşması toplumsal etkenlerin gözönüne alınmasına bağlıdır.

Bir koruma politikası aynı zamanda mimarlık mirasının toplumsal yaşamla bütünleşmesi anlamına da gelir.

Gösterilecek koruma çabası, yalnızca yapıların kültürel değeriyle değil, onların kullanım değeriyle de ölçülmelidir. Bütünleşik korumanın toplumsal sorunları ancak bu iki değerler grubu eş zamanlı olarak ele alınırsa halledilebilir.

Mimarlık mirasının bir bölümünü oluşturan bir yapı kompleksinin iyileştirilmesi, mevcut alt yapı üzerine yeni yapılaşmadan, ya da daha önce

gelişmemiş bir alanda yeni bir kompleks yapılmasından daha ucuza gelebilir. Toplumsal sonuçları oldukça farklı olan bu üç çözümün maliyetleri karşılaştırıldığında, toplumsal maliyetleri gözden kaçırmamak önemlidir. Bunlar yalnızca mal sahipleri ve kiracıları değil, o bölgede canlılığı sağlayan ve koruyan zanaatkar, tüccar ve yüklenicileri de ilgilendirir.

Kamu yetkilileri restore edilmiş ve iyileştirilmiş bölgelerdeki sakinlerin artan kiraları ödeyememeleri, orayı terk etmek zorunda bırakılmaları gibi sonuçlar veren serbest piyasa yasalarını önlemek için, düşük maliyetli yerleşmelerde zaten yaptıkları gibi, ekonomik etkenlerin etkisini azaltmak üzere araya girmelidirler. Parasal müdahaleler, kira üst sınırlarının sabitleştirilmesiyle bağlantılı olarak mal sahiplerine yapılacak restorasyon giderleri yardımı ile, eski ve yeni kiralar arasındaki farkı tümüyle, ya da kısmen karşılayacak biçimde kiracılara yapılacak para yardımı arasında bir denge oluşturmayı hedef almalıdır.

Halkın programların hazırlanmasına katılmasına olanak tanımak için, onlara bir yandan korunacak yapıların tarihsel ve mimari değerini anlatarak, diğer yandan da sürekli ve geçici yeniden yerleşme konusunda tüm ayrıntıları vererek durumu anlamaları için gerekli gerçekler ortaya konmalıdır.

Bu katılım en önemlisidir çünkü iş artık birkaç öncelikli yapının restore edilmesi değil bölgelerin tümüyle iyileştirilmesi olayıdır.

İnsanların kültürle ilgilenmesini sağlamaya yönelik bu pratik yöntem, hatırı sayılır bir toplumsal yarar getirecektir.

Bütünleşik koruma yasal ve yönetimsel önlemler alınmasını gerektirir.

Mimari miras kavramı yavaş yavaş tarihsel tek yapıdan kentsel ve kırsal mimarlık komplekslerine ve daha yakın tarihi mimarlık eserlerine doğru genişletildiği için, yönetimsel kaynaklarda bir artışla bağıntılı olarak geniş kapsamlı bir yasal reform yapılması etkili eylemin ön koşulu olmuştur.

Bu reform, bölgesel planlama yasalarını mimarlık mirasının korunması ile ilgili yasalarla birlikte uygulama gerekliliği ile yönlendirilmelidir.

Bu sonuncusu (koruma yasaları), mimarlık mirasının ve bütünleşik koruma hedeflerinin yeni bir tanımını getirmelidir.

Bunlara ek olarak, aşağıdaki konulara ilişkin özel işlemler tasarlamak zorundadır:

- Mimari komplekslerin saptanıp, çizimlerinin yapılması;
- koruyucu dış bölgelerin ve bunların içinde geçerli olan ve halkı ilgilendiren kısıtlamaların belirlenmesi;
- bütünleşik koruma şemalarının hazırlanması ve bunların gerektirdiklerinin planlama politikaları içine alınması;
- projelerin onaylanması ve işi yürütmek için yetki alınması.

Bunlara ek olarak, gerekli yasal hazırlıklar yapılarak aşağıdaki maddeler gerçekleştirilmelidir:

- kentsel planlama için sağlanan bütçe kaynaklarının iyileştirme ve yeni gelişme arasında dengeli olarak paylaştırılacağını garantilemek;
- eski bir yapıyı iyileştirmeye karar veren yurttaşlara en azından yeni yapılaşma için yararlandıkları kadar parasal destek vermek;
- devlet ve kamu yetkililerinin parasal destek sistemini yeni bütünleşik koruma politikasının ışığında yeniden gözden geçirmek.

Yapı yasa, yönetmelik ve kurallarının uygulaması, olabildiğince bütünleşik koruma gerekliliklerini karşılayacak şekilde gevşetilmelidir.

Yetkililerin çalışma kapasitesini arttırmak için yönetimin yapısını yeniden gözden geçirerek kültür mirasından sorumlu departmanların uygun düzeylerde örgütlendiğini ve yeterli sayıda nitelikli personelle gerekli bilimsel, teknik ve parasal kaynakların onların emrine verildiğini garanti altına almak şarttır.

Bu departmanlar yerel yetkililere yardım etmeli, bölge planlama bürolarıyla işbirliği yapmalı ve kamu özel kuruluşlarıyla sürekli ilişki içinde olmalıdırlar.

Bütünleşik koruma uygun parasal araçların varlığını gerektirir.

Tüm ülkelerde uygulanabilecek bir parasal politikayı tanımlamak ya da planlama sürecindeki farklı önlemlerin sonuçlarını değerlendirmek, bunların karşılıklı yankıları nedeniyle zordur.

Dahası, bu sürecin kendisine toplumun güncel yapısından doğan dış etkenler hakimdir.

Her devletin kendi parasal yöntem ve araçlarını gözden geçirmesi uygundur. Yine de Avrupa'da korumaya ayrılmış parasal kaynakları yeterli

olan çok az ülke olduğu kesinlikle söylenebilir. Hiçbir Avrupa ülkesinin bir bütünleşik koruma politikasının ekonomik gereklerini yerine getirecek ideal yönetimsel işleyişe henüz sahip olmadığı da açıkça ortadadır.

Bütünleşik korumanın ekonomik sorunlarını çözebilmek için şu etken önemlidir: yeni yapıların çevreleriyle uyum içinde olmalarını sağlayacak bazı hacimsel ve boyutsal (yükseklik, arazi kullanım katsayısı vb.) kısıtlamalar getirecek bir yasa hazırlamak.

Planlama yönetmelikleri, artan yoğunlukları caydırıcı rol oynamalı ve yeni gelişme yerine iyileştirme çalışmalarını özendirmelidir.

Koruma programlarının baskılarından kaynaklanan fazla maliyeti belirleyecek yöntemler gözden geçirilmelidir. Olanak olduğunca, bu restorasyon çalışmasını yürütmek zorunda olan mal sahiplerinin fazla maliyeti (ne fazlasını, ne eksiğini) karşılayabilmelerine yardım etmek için yeterli kaynaklar bulunmalıdır.

Eğer fazla maliyeti karşılayacak böyle bir yardım sistemi kabul edilirse, tabii ki, bu yararın vergilendirilmeyle azaltılmasına da özen göstermek gerekecektir. Aynı ilke, tarihsel ve mimari önem taşıyan yıpranmış yapı topluluklarına da uygulanmalıdır. Bu toplumsal dengenin yeniden kurulmasını sağlayacaktır.

Yeni yapılara sağlanan para ve vergi kolaylıkları, aynı oranda eski yapıların bakım ve korunumu için de sağlanmalıdır. Daha önce fazla maliyet karşılığında ödenmiş bir yardım varsa tabii ki gösterilecek kolaylık daha az olacaktır.

Yetkililer, yerel yetkililere, ya da kâr amacı gütmeyen kuruluşlara gerekli parayı sağlayarak döner sermayeler kurmalı ve onları özendirmelidir. Bu özellikle, bu cins programların böyle çekici bir mal varlığı karşısındaki yüksek talepten doğan değer artışları yoluyla kısa , ya da uzun vadede kendini finanse edebilir hale gelebileceği bölgelerde uygulanabilir.

Yine de, tüm özel parasal kaynakları özellikle de endüstriden gelenleri teşvik etmek çok önemlidir. Sayısız özel girişim, ulusal ya da yerel düzeydeki yetkililerle birlikte oynayabilecekleri yararlı rolü ortaya koymuştur.

Bütünleşik koruma restorasyon ve iyileştirme yöntem ve teknikleri daha iyi araştırılmalı ve kapsamları genişletilmelidir.

Önemli tarihi kompleksler için geliştirilmiş olan özel teknikler bundan böyle daha az sanatsal üstünlüğe sahip olan birçok yapı ve komplekste de uygulanmalıdır.

Geleneksel yapı malzemelerinin bulunabilmesi ve geleneksel zanaat ve tekniklerin kullanımının sürdürülmesini garanti altına alacak adımlar atılmalıdır.

Mimarlık mirasının sürekli bakımının yapılması, uzun vadede masraflı iyileştirme işlemlerini önleyecektir.

Her iyileştirme şeması uygulanmaya başlanmadan önce iyice incelenmelidir. Aynı zamanda malzeme ve tekniklerle ilgili kapsamlı bir belge toplama çalışması ve giderlerin bir analizi yapılmalıdır. Bu belgeler toplanıp uygun merkezlerde bulundurulmalıdır.

Koruma için kullanılan yöntem ve tekniklerin bir kataloğunu derlemek için araştırmaya girişilmeli, bu amaçla bilimsel kurumlar oluşturulmalı ve bunlar aralarında yakın bir işbirliği içinde bulunmalıdır. Bu katalog hazır bulundurulmalı ve restorasyon ve iyileştirme uygulamalarının düzeyini yükseltmek isteyenlere dağıtılmalıdır.

Nitelikli personel üretmek için daha iyi eğitim programlarına esaslı bir gereksinme vardır. Bu programlar, esnek, çok disiplini kapsayan nitelikte olmalı ve yerinde uygulamaya yönelik deneyim kazanılabilecek kursları da içermelidir.

Bilgi, deneyim ve eğitilen elemanların uluslararası değişimi, tüm ilgili personelin eğitimi için gerekli bir öğedir.

Bu, koruma programları hazırlamak için gerekli plancı, mimar, teknisyen ve zanaatçı birikimini yaratmaya ve yok olma tehlikesi içinde olan restorasyon çalışmalarına özgü zanaatçıların yaşatılacağını garanti altına almaya yardımcı olmalıdır.

Nitelik kazanma, çalışma koşulları, ücret, iş güvenliği ve toplumsal statü fırsatları, gençlerin restorasyon ve iyileştirme çalışmalarıyla bağlantılı disiplinleri seçip sürdürmelerini sağlayacak kadar çekici olmalıdır.

Bunun yanısıra, tüm düzeylerdeki eğitim programlarından sorumlu olan yetkililer, gençlerin ilgisini koruma disiplinlerine çekmek için çaba göstermelidirler.

**** Mimarlar Odası 1989 yıllığından alınmıştır.*

Dubrovnik kenti genel görünümü (1982).

EK 4
TARİHİ ALANLARIN KORUNMASI VE ÇAĞDAŞ ROLLERİ KONUSUNDA TAVSİYELER (UNESCO, 30 KASIM 1976, NAİROBİ)****

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu'nun Genel Kurulu, ondokuzuncu toplantısı için 26 Ekim - 30 Kasım 1976'da Nairobi'de biraraya gelerek:

Tarihi çevrelerin, her yerde, insanların günlük çevrelerinin bir parçası olduğunu, onları oluşturan geçmişin yaşayan varlığını temsil ettiklerini ve yaşamda toplumdaki çeşitliliğe cevap verebilmek için gerekli olan çeşitliliği sağladıklarını ve böylece ayrıca değer ve insancıl bir boyut kazandıklarını göz önüne alarak,

Tarihi alanların çağlar boyunca, sosyal, dini ve kültürel etkinliklerin çeşitlilik ve zenginliğinin en somut tanıklarını oluşturduklarını, korunmalarının ve çağdaş toplumsal yaşantıya katılmalarının kent ve arazi planlama ve geliştirmesinin temel öğelerinden birisi olduğunu göz önüne alarak,

Çağımızın benzerleşme ve kişiliksizleşme tehlikeleri karşısında, onlarda kimliklerinin temel taşlarını ve kültürel varlıklarının ifadesini bulan insanlar ve toplumlar için, geçmiş günlerin bu yaşayan tanıklarının hayati önem taşıdığını göz önüne alarak,

Bütün dünyada, büyüme ve modernleşme adı altında, neyi yok ettiğini bilmeden yıkmanın, irrasyonel ve uygun olmayan yenilemenin tarihi mirasa ciddi zararlar verdiğini dikkate alarak,

Tarihi çevrelerin; yok edilmeleri ekonomik bir kayıp olmasa bile, sosyal rahatsızlıklara neden olan kültür varlıkları olduklarını göz önüne alarak,

Bu durumun her vatandaş için sorumluluklar ve kamu otoriteleri için yalnız onların yerine getirebileceği yükümlülükler demek olduğunu göz önüne alarak,

Bu yerine konulmaz değerleri karşı karşıya oldukları tahrip edilme ve hatta tümüyle yok edilme tehlikelerinden koruyabilmek için her devletin, acilen, tarihi alan ve çevrelerini korumak ve canlandırmak için ülke, bölge ve yerel ölçekte planlamanın bir parçası olarak, kapsamlı ve enerjik politikalar benimsemek zorunda olduğunu göz önüne alarak,

Birçok durumda, mimari mirası ve mimari mirasın kentsel ve bölgesel planlama ile ilişkilerini ele alan yeter derecede etkili ve esnek mevzuat olmadığını dikkate alarak,

Genel Kurul'un kültürel ve doğal mirasın korunması için,

Arkeolojik Kazılarda Uyulacak Uluslararası İlkeler (1956),

Peyzaj ve Sitlerin Karakter ve Güzelliğini Korumak Konusunda Tavsiyeler (1962),

Kamu ve Özel Projelerin Tehlikeye Düşürdüğü Kültür Varlıklarının Korunması Konusunda Tavsiyeler (1968),

Doğal ve Kültürel Mirasın Ulusal Düzeyde Korunması İçin Tavsiyeler (1972),

gibi uluslararası araçlar kabul etmiş olduğunu dikkate alarak,

Bu araçlarla belirlenmiş, ilke ve standartların uygulamasını yaygınlaştırmak ve tamamlamak istediği için,

Tarihi alanların korunması ve çağdaş rolleri konusunda öneriler, toplantı gündeminin 27. maddesinde soru olarak yer aldığından,

Sekizinci toplantısında, bu sorunun üye ülkelere tavsiyeler biçimi alması kararlaştırıldığından,

Bu tavsiyeleri 26 Kasım 1976 tarihinde kabul eder.

Genel Kurul, üye devletlerin yönettikleri topraklarda bu tavsiyelerde yer alan ilke ve ölçütleri etkili kılacak önlemleri ulusal bir yasa halinde veya farklı bir şekilde kabul ederek yukarıdaki görüşlerin uygulanmasını tavsiye eder.

Genel Kurul, üye devletlerin bu tavsiyeleri tarihi alan ve çevrelerin korunması ile ilgili ulusal, bölgesel ve yerel yönetim ve kuruluşların, servislerin, birimlerin dikkatine sunmasını tavsiye eder.

Genel kurul, üye devletlerin bu tavsiyeler ışığındaki faaliyetlerini, kararlaştırılmış tarihte ve biçimde Genel Kurul'a sunmasını tavsiye eder.

I. TANIMLAR

1. Bu tavsiyenin amaçları içinde,

a) "Tarihi ve mimari (geleneksel de dahil) alanlar", arkeolojik, mimari, tarih öncesi ve tarihi, estetik veya sosyo-kültürel açıdan bütünlükleri ve değerleri kabul edilmiş yapı grupları, yapılar, arkeolojik ve paleontolojik sitler de olmak üzere açık alanlar anlamını taşıyacaktır. Nitelikleri çok farklı olan bu alanlar arasında özellikle aşağıdakileri belirlemek olanaklıdır; prehistorik sitler, tarihi kentler, eski kentsel mahalleler, köyler veya homojen anıtsal gruplar ki, bunların değiştirilmeden korunmuş olmaları kuralı vardır.

b) "Çevre", bu alanların algılanış biçimini statik veya dinamik olarak etkileyen veya bu alanlara mekânsal olarak veya sosyal, ekonomik ve kültürel bağlarla doğrudan bağlı olan veya insan eliyle oluşturulmuş yer anlamına gelir.

c) "Koruma" tarihi veya geleneksel alanlar ve çevrelerinin tanımlanması, onarımları, sağlıklılaştırılmaları, bakımları ve yeniden canlandırılmaları anlamına gelir.

II. GENEL İLKELER

2.Tarihi alanlar ve çevreleri, yerine konulamaz evrensel mirası oluşturan değerler olarak ele alınmalıdır. Topraklarında yer aldıkları devletin, hükümet ve vatandaşları bu mirası korumayı ve günümüz sosyal yaşamı ile bütünleştirmeyi görev saymalıdırlar.

Ulusal , bölgesel ve yerel otoriteler bu görevlerinin, her devletin yetki dağılımının gerektirdiği biçimde vatandaşlarının ve uluslararası camianın menfaatleri doğrultusunda icrasından sorumlu tutulabilmelidirler.

3. Her tarihi alan ve çevresi, özel karakteri ve dengesi, onu oluşturan parçaların birbirleriyle kaynaşmasına bağlı olan ve yapılar, mekânsal organizasyon ve çevresi kadar insan faaliyetlerini de içeren bir bütün olarak görülmelidir. Bütün geçerli öğeleri, insan etkinlikleri de dahil olmak üzere ne kadar yalın olurlarsa olsunlar, bütüne oranla gözardı edilemeyecek olan bir anlam taşırlar.

4. Tarihi alanlar ve çevreleri, her türlü tehlikeye karşı etkin biçimde korunabilmelidir, özellikle özgünlüklerini zedeleyebilecek uygun olmayan kullanımlar, gereksiz ekler, yanlış veya duyarsız değişiklikler gibi zararlı etkenlere veya her türlü kirlenmenin zararlarına karşı korunabilmelidirler.

Tüm onarım etkinlikleri bilimsel ilkelere dayanmalıdır. Benzer biçimde yapı gruplarını ve onların kendine özgü karakterini oluşturan farklı bölümlerin birbirlerine bağlanmaları veya karşıtlıklarının yarattığı estetik duygular ve uyuma özellikle dikkat edilmelidir.

5. Yapı ölçek ve yoğunluğunda büyük artışa neden olan çağdaş kentleşmenin koşulları içinde, tarihi alanların doğrudan yokedilmesi tehlikesi dışında, tarihi alanların yakınındaki yeni gelişme alanlarının, tarihi alanların çevrelerini ve karakterini mahvetme tehlikesi de bulunmaktadır.

Mimarlar ve şehir plancıları, anıtların ve tarihi alanların görünümlerinin bozulmamasına ve tarihi çevrelerin uyumlu bir biçimde çağdaş yaşamla bütünleşmesine özen göstermelidirler.

6. İnşaat tekniklerinin ve mimari biçimlerin giderek birbirine benzediği, tüm dünyada tek tip bir çevre yaratılması tehlikesinin bulunduğu günümüzde, tarihi alanların korunması, ülkelerin kültürel ve sosyal değerlerinin korunması ve geliştirilmesine yardımcı olabilir. Bu da dünyanın kültürel mirasının mimari açıdan zenginleşmesine katkıda bulunabilir.

III. ULUSAL, BÖLGESEL VE YEREL POLİTİKALAR

7. Her devletin yetki dağılımı koşulları içerisinde, ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlerin tarihi alan ve çevrelerini korumak ve çağdaş yaşamın gereklerine uyumunu sağlamak üzere yasal, teknik, ekonomik ve sosyal önlemleri alabilmelerine olanak verecek bir ulusal, bölgesel ve yerel politika tanımlanmalıdır. Bu politika planlamayı ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde etkilemeli ve bölgesel ve kırsal gelişmenin planlanmasını ve kent planlamasını yönlendirmelidir. Bundan kaynaklanan etkinlikler, amaç ve programların formüle edilmesinde, bu planlamayla bütünleşmelidir.

IV. KORUMA ÖNLEMLERİ

8. Tarihi alanlar ve çevrelerin korunması yukarıda belirlenen ilkeler uyarınca ve aşağıda belirlenen yöntemlerle ve belirgin önlemlerin her devletin yönetsel ve ekonomik yapısı yasal ve anayasal yetki dağılımına bağımlı olması koşuluyla sağlanmalıdır.

Yasal ve Yönetsel Önlemler

9. Tarihi alanlar ve çevrelerinin korunması için bütüncül bir politikanın uygulanması ülkenin tümü için geçerli ilkelere dayanmalıdır.

Üye devletler, tarihi alan ve çevrelerin korunmasını sağlamak için bu ve ilerdeki bölümlerde içerilen maddeleri gözönüne alarak mevcut kararları uyarlamalı, gerekirse yeni yasa ve yönetmelikler çıkarmalıdırlar. Böylesi bir korumayı gerçekleştirmek için bölgesel ve yerel önlemlerin alınmasını veya uyarlamasını sağlamalıdırlar.

10. Tarihi alanların korunması sisteminin kurulması amaçlı önlemler, gerekli plan ve belgelerin sağlanması ile ilişkili genel ilkeleri koymalıdır.

Özellikle:

- Korunacak alanlar ve çevreleri için geçerli sınırlamalar ve genel koşullar,
- Kamu hizmetleri ve koruma amacıyla planlanması gerekli program ve işlemler belirtilmeli,
- Yapılacak bakım ve sorumluları tanımlanmalı,
- Kentleşme ve kırsal alan planlamasının etkili olduğu alanlar saptanmalı,
- Korunacak alan sınırları içinde yıkım, yeni yapım, değiştirme ve onarım izni verecek birim tanımlanmalı,
- Koruma programlarının finansman ve uygula ma araçları belirlenmelidir.

11. Koruma plan ve belgeleri şunları belirlemelidir:

- Korunacak alan ve öğeler,
- Uygulanacak sınırlama ve koşullar,
- Bakım, restorasyon ve iyileştirmede uyulacak standartlar,
- Kırsal veya kentsel alanda hizmetler ve alt yapının sağlanmasında genel koşullar,
- Yeni yapılanma ile ilgili koşullar.

12. Bu yasalar koruma yasaları ile çelişkiyi ve koruma alanlarında topluluğun bir bütün olarak menfaatleri doğrultusunda planlanmış koruma ve restorasyonu tehlikeye düşürecek spekülatif fiyat artışlarını önlemek için düşünülmüş kararları da prensip olarak içermelidir. Bu önlemler arazi fiyatlarını etkileyecek kent planlama araçlarını, örneğin mahalle ölçeğinde veya daha küçük ölçeklerde planlama yapılması, bir kamu kuruluşuna satınalma hakkının verilmesi, koruma veya sağlıklılaştırma amacı ile kamulaştırma veya mülk sahiplerinin etkinlik göstermediği durumlarda otomatik müdahale hakkının verilmesi gibi, içerebilir ve ayrıca uygulamanın durdurulması, zorunlu onarım veya uygun para cezaları gibi etkili cezaları getirebilir.

13. Kamu kuruluşları da bireyler gibi koruma kararlarına uymaya mecbur edilmelidirler. Ancak tesadüfi veya haksız kararlara itiraz mekanizmaları da sağlanmalıdır.

14. Kamu ve özel kuruluşların oluşturulması ve kamu ve özel yatırım projeleri ile ilgili kararlar, tarihi alan ve çevrelerinin korunmasını sağlayan kurallara uygun hale getirilmelidir.

15. Özellikle, çöküntü alanları ve sosyal konut inşası ile ilgili önlemler hem koruma politikalarına uyacak, hem de onlara katkıda bulunacak biçimde düzeltilmeli veya planlanmalıdır.

Subvansiyonların planlanmasında subvansiyonla desteklenmiş konutların ve kamu inşaatlarının eski yapıları sağlıklılaştırarak gelişmesini kolaylaştıracak biçimde ele alınması veya düzeltilmesi gerekir. Yıkımlar yalnız tarihi ve mimari değeri olmayan yapıları ilgilendirmeli ve subvansiyonlar dikkatle denetlenmelidir. Öte yandan sosyal konut yapımı için ayrılan fonların bir bölümü, eski yapıların sağlıklılaştırılmasına ayrılmalıdır.

16. Yapı ve araziyi ilgilendiren koruma kararlarının yasal sonuçları kamuoyuna duyurulmalı ve yetkili bir resmi kuruluşça belgelenmelidir.

17. Her ülkenin kendine özgü koşullarına ve ulusal, bölgesel veya yerel yönetimlere verilen yetkilerin dağılımına uygun olarak aşağıdaki ilkeler, koruma mekanizmasının işlemesinde önemli yerini almalıdır.

a) Tüm ilgililerin, ulusal, bölgesel ve yerel kamu kuruluş ve özel toplulukların sürekli işbirliğini sağlayacak bir otorite olmalıdır.

b) Koruma plan ve belgeleri, öncelikle gelişmiş bilimsel çalışmalar tamamlandıktan sonra, özellikle,

- Sanat tarihçileri de dahil olmak üzere, koruma ve restorasyon uzmanları,
- Mimar ve şehir plancıları,
- Sosyolog ve ekonomistler,
- Çevre bilimci ve peyzaj mimarları,
- Halk sağlığı ve sosyal hizmet uzmanları,
- Genellikle tarihi alanların koruma ve gelişmesi ile ilgilenen tüm uzmanların oluşturduğu disiplinlerarası ekiplerce hazırlanmalıdır.

c) Otoriteler ilgili topluluğun görüşlerinin alınması ve örgütlenmesinde öncülük etmelidir.

d) Koruma plan ve belgeleri yasa ile tanımlanmış bir birim tarafından onaylanmalıdır.

e) Ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde koruma önlem ve kararlarını uygulayacak kamu kuruluşları gerekli personele, yeterli teknik yönetsel ve parasal kaynaklara sahip olmalıdır.

Teknik, Ekonomik ve Sosyal Önlemler

10. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde, korunacak alan ve çevrelerinin listesi yapılmalıdır. Bu liste sınırlı kaynakların doğru kullanılabilmesi için, öncelikleri de belirtmelidir. Hangi nitelikte olursa olsun, acilen alınması gerekli koruma önlemleri koruma plan ve belgelerinin hazırlanmasını beklemeden alınmalıdır.

19. Alanın, mekânsal değişim süreci de dahil olmak üzere incelenmesi gereklidir. Bu inceleme arkeolojik, tarihi, mimari, teknik ve ekonomik verileri kapsamalıdır. Hangi yapıların büyük özenle, hangilerinin bazı koşullarla korunacağı, hangilerinin çok özel durumlarda ve tümüyle belgelenerek yıkılabileceğine karar vermek üzere analitik bir belgenin hazırlanması gerekmektedir. Bu, sorumlulara bu tavsiyelerle bağdaşmayan uygulamaları durdurma olanağı verir. Ayrıca aynı amaçla kamu ve özel açık alanların ve bitki örtüsünün de bir envanteri yapılmalıdır.

20. Mimari incelemelere ek olarak, sosyal, ekonomik, kültürel yapıların ve girdilerin, daha geniş bölgesel ve kentsel çevrenin kapsamlı araştırmaları gereklidir.

Çalışmalar, mümkünse demografik verileri, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleri, yaşam biçimi ve sosyal ilişkileri, arazi sorunlarını, kentsel altyapı, yol sistemi, iletişim ağı ve korunacak alanlarla çevrelerindeki bölgeler arasındaki karşılıklı bağları içermelidir. İlgili otoriteler bu çalışmalara önem vermeli ve bu çalışmalar olmadan tutarlı koruma planları hazırlanamayacağını akıllarında tutmalıdırlar.

21. Yukarıda tanımlanan inceleme tamamlandıktan, ancak koruma plan ve kuralları ortaya konulmadan önce, ilke olarak kent planlaması, mimari, ekonomik ve sosyal sorunlar gözönüne alınmalı, kırsal ve kentsel dokunun özellikleri ile bağdaşan işlevleri barındırma kapasitelerinin gözönüne alındığı bir programlama yapılmalıdır. Programlama yerleşme yoğunluğunun istenilen düzeye getirilmesini, uygulamanın farklı aşamalarda gerçekleşmesini, uygulama sırasında evleri onarılan vatandaşlara geçici olarak yerleşebilecekleri konutların, onarılan yapılara dönemeyeceklere ise sürekli konut sağlanmasını amaçlamalıdır.

Bu programlama ilgili topluluk ve kişilerin katkısı ile yürütülmelidir. Tarihi alan ve çevrelerinin sosyal, ekonomik ve fiziki içeriklerinin zaman içinde değişeceği beklendiğinden, inceleme ve analizler sürekli olmalıdır. Aynı şekilde koruma planlarının hazırlanması ve uygulanması planlama sürecinin geliştirilmesi için ileri bir tarihe ertelenmemeli, mevcut çalışmalardan yararlanılarak yürütülmelidir.

22. Koruma plan ve kararlarının, sorumlu kuruluşca onaylandıktan sonra, kendileri veya kendilerine bağlı müelliflerce yürütülmesi tercih edilir.

23. Farklı dönemlerin özelliklerini içeren tarihi çevrelerde, koruma tüm bu dönemlerin ürünlerini göz önüne alarak yürütülmelidir.

24. Koruma planları olan yerlerde, mimari ve tarihi değer taşımayan veya harap yapıların yıkımını, eklerin veya değersiz ek katların ve hatta alanın bütünlüğünü bozan yeni yapıların kaldırılmasını içeren yeni gelişme veya yeniden imar programlarına ancak plana uygun ise izin verilebilir.

25. Koruma planlarının kapsamadığı alanların yeni gelişme ve yıkım programları, mimari ve tarihi değer taşıyan yapılara ve diğer öğelere olduğu kadar, çevresel değer taşıyan yapılara da saygı göstermelidir. Eğer bu öğeler programdan ters yönde etkilenebilecekler ise, yıkımdan önce koruma planları hazırlanmalıdır.

26. Bu işlemlerin aşırı kâra yol açmaması ve planın amaçlarından farklı amaçlara hizmet etmemesini sağlamak üzere, sürekli denetim gerekmektedir.

27. Kültürel mirasın korunması ölçütleri ile uyumlu olması koşuluyla, tarihi bir çevreyi ilgilendiren yeni gelişme ve yıkım programlarında, doğal afet ve yangına karşı emniyet standartlarına uyulmalıdır. Eğer aykırılık varsa, kültürel mirası zedelemeden, maksimum güvenliği sağlamak üzere ilgili servislerin işbirliği ile özel çözümler aranmalıdır.

28. Yeni yapıların mimarisinin, tarihi yapı gruplarının mekânsal organizasyonu ve yerleşim biçimleriyle uyumlu olması için, yeni yapılarla ilgili kurallar ve denetim sistemine özen gösterilmelidir. Bu amaçla herhangi bir yeni inşaata girişmeden önce, tarihi yerleşmenin genel karakterini; yüksekliklerin armonisini, kullanılan renk, malzeme ve biçimleri, cephe ve çatı tiplerini, bina kütlelerinin oranlarını, parsel içindeki konumlarını, çevre ile ilişkilerini tanımlayıcı bir kentsel çevre analizi yapılmalıdır. Parsel büyüklüklerine özellikle dikkat edilmelidir, çünkü herhangi bir yeni parsel düzenlemesi, bütünün uyumunu tehlikeye düşürecek kütle değişikliklerine yol açabilir.

29. Anıtların çevrelerinin temizlenerek açılmasına genellikle izin verilmemelidir ve bir anıtın önlenemeyen nedenler ve özel koşullar olmadıkça yerini değiştirmemelidir.

30. Tarihi alanlar ve çevreleri, elektrik direkleri, telefon telleri, televizyon antenleri, büyük ilân panolarının neden olduğu bozulmalardan korunmalıdır. Varsa bunların bulunduğu yerden kaldırılmaları için uygun önlemler alınmalıdır. Neon ışıkları ve diğer reklam türleri, ticari ilanlar, sokak malzemesi ve donatımı, bütünle uyumlu olmaları için büyük dikkatle planlanmalı ve kontrol edilmelidir. Tahribatın her türlüsünü önlemek için özel çaba gösterilmelidir.

31. Üye ülkeler ve ilgili gruplar, tarihi alan ve çevreleri teknolojik gelişmenin neden olduğu artan çevre tahribatına- özellikle değişik kirlenme biçimlerine- karşı, bu alanların çevresinde zararlı endüstriyi yasaklayarak, araç ve makinelerin neden olduğu gürültü, şok ve titreşimlerin zararlı etkilerini giderecek önleyici tedbirler alarak, korumalıdırlar. Ayrıca turizm tarafından istismarın yol açacağı zararları önleyecek önlemler alınmalıdır.

32. Üye devletler, tarihi alanlardaki yapılar ve mimari değerlerle, motorlu trafik arasındaki uyumsuzluğu çözmek için, yerel yönetimleri cesaretlendirmeli ve onlara yardımcı olmalıdırlar. Bu sorunu çözmek, yaya dolaşımını teşvik etmek için, yaya trafiğini, servis girişlerini ve kamu taşımacılığını kolaylaştıracak yol sistemlerinin oluşturulmasına, merkez ve çevredeki oto park alanlarının yerlerinin seçimine ve bunların erişilebilirliğine özel dikkat gösterilmelidir.

Elektrik ve diğer kabloları yer altından geçirmek gibi, tek başına yapıldıklarında çok pahalı olacak sağlıklılaştırma operasyonları, bir arada ve daha ekonomik olarak, yol sistemini geliştirirken yapılabilir.

33. Koruma ve onarım çalışmaları, yeniden yaşama katma etkinlikleri ile birlikte yürütülmelidir. Böylece uygun mevcut işlevleri, özellikle ticaret ve zanaatı yerinde tutmak, uzun vadede ülke, bölge veya kentin sosyo-ekonomik yapısı ile bağdaşacak yenilerini getirmek temel olacaktır. Koruma uygulamalarının maliyeti yalnız yapıların kültürel önemleri açısından değerlendirilmemeli, onarılan yapıların kullanılmaları dolayısıyla

kazanacakları değer de gözönünde tutulmalıdır. Her iki değer skalası kullanılmadıkça, korumanın sosyal sorunları doğru gözlemlenemez. Bu işlevler alanın kendine özgü karakterini bozmadan alanda yaşayanların sosyal, kültürel, ekonomik gereksinimlerini karşılayabilmelidir.

Kültürel bir yeniden canlandırma politikası tarihi çevreleri kültürel etkinlik merkezi yapmalı ve çevrelerindeki kültürel gelişmede öncü bir rol oynamalıdır.

34. Kırsal alanlarda, tarihi kırsal yerleşmelerin doğal çevreleri ile birlikte bütünlüklerinin korunması için ekonomik ve sosyal yapıdaki değişme ve bozulmalar dikkatle kontrol edilmelidir.

35. Koruma etkinlikleri, kamu kuruluşlarının katkısı, aktif rol oynama ve öneri geliştirmek için cesaretlendirilmeleri gereken kullanıcı ve mülk sahiplerinin tek tek veya ortak katkısı ile birlikte yürütülmelidir. Topluluk ve birey arasında böylece, her düzeyde, sürekli işbirliği, özellikle ilgili kişilere dönük bilgi, incelemeler; planlama ekiplerine bağlı danışman grupların kurulması, karar verici birimlere danışmanlıkta mal sahipleri, kullanıcı ve o alanlarda yaşayanların katılması, koruma planları ile ilgili operasyonların organizasyon ve yürütülmesi veya planın uygulanmasında rol oynayacak kuruluşların yaratılması gibi yöntemlerle sağlanabilir.

36. Korumanın her yönünde değerli çalışmaları cesaretlendirmek için onur verici veya parasal ödüller, gönüllü koruma gruplarının ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların ortaya konulması cesaretlendirilmelidir.

37. Tarihi alanlar ve çevrelerinin planlarında kamu yatırımı düzeyindeki fonların kullanıma hazır bulunabilmesi için, merkezi, bölgesel ve yerel otoritelerin bütçelerinde uygun kalemlerin yaratılması sağlanmalıdır. Bu fonların bütüncül bir eylem programlamasına uygun olarak aktarılabilmesi için ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde her türlü parasal yardımın koordinasyonuyla görevli kamu, özel veya yarı kamusal birimlerce merkezi olarak yönetilmelidir.

38. Aşağıda tanımlandığı biçimiyle kamu yardımı, gerekli ve uygun olduğunda, sorumlularca alınan önlemler, restorasyonun ek maliyetini, yani yeni piyasa veya kira değeri ile karşılaştırıldığında mülk sahibine yüklenen ek maliyeti göz önüne almalıdırlar.

39. Bu tür kamu fonları, genellikle mevcut yapıları, özellikle de ucuz kira evlerini korumak için kullanılmalı ve mevcut yapıların kullanım ve işlevlerini tehdit etmeyen yeni yapılar dışında da yeni yapılar inşasına ayrılmamalıdır.

40. Planlarla sağlanan etkinlikleri, yine bu planlardaki standartlara uygun olarak yürüten mülk sahipleri veya kullanıcılara yardımlar, uygun koşullu krediler, subvansiyonlar veya vergi indirimleri verilebilmelidir. Ortak operasyonlar bireysel etkinliklerden daha ekonomik olduğundan, bu indirimler, yardım ve krediler, öncelikle ve özellikle konut ve ticari mülkleri kullanan veya sahibi olan gruplara verilmelidir.

Uygun durumlarda, özel mülk sahipleri ve kullanıcılara dönük parasal yardımlar yapıların ziyaret edilmesine, park, bahçe ve sitlere girilmesine, fotoğraf çekilmesine izin vermek gibi yapının bütünlüğünü koruyan ve kamu yararını gözeten bazı koşullar yerine getirildiği takdirde verilmelidir.

41. Büyük ölçekli kamu projelerinin ve çevre kirliliğinin tehdit ettiği tarihi yapı gruplarını korumak için kamu ve özel kuruluşların bütçelerinde özel fonlar yer almalıdır. Kamu otoriteleri ayrıca doğal afetlerin neden olduğu zararı giderebilmek için özel fonlar ayırmalıdır.

42. Buna ek olarak, imar ve bayındırlık işlerinden sorumlu bütün devlet daireleri program ve bütçelerini koruma planının ve kendi amaçları ile uyumlu çalışmaları finanse ederek, tarihi çevrelerin sağlıklılaştırılmalarına katkıda bulunacak biçimde düzenlemelidirler.

43. Finans kaynaklarını arttırmak üzere, üye devletler, tarihi alan ve çevrelerin korunması amaçlı kamu ve / veya özel finansman birimleri kurulmasını cesaretlendirmelidirler.

44. Farklı tanımlara uyan tarihi alan ve çevrelerinin korunması çalışmalarının kredi kaynaklarından finansmanı, mülk sahiplerine uzun sürede geri ödenecek düşük faizli krediler verecek kamu kuruluşları ve özel kredi kurumları oluşturularak kolaylaştırılabilir.

45. Üye devletler ve hükümetler, yapılarını korumak isteyen mülk sahiplerine içinde yaşamak olanağını vermek amacı ile"döner sermayeler" kurarak yapıları alan, onarımdan sonra satabilen, kâr amacı gütmeyen kuruluşların yaratılmasını kolaylaştırabilirler.

46. Koruma kararlarının sosyal yapıda çözülmelere yol açmaması son derece önemlidir. En fakir kesimin yenilenecek yapı veya yapı

gruplarından taşınmak zorunda kalarak güçlük çekmesini önlemek, yükselen kira bedellerinin karşılığını vererek onların evlerini, ticari yerlerini, dükkânlarını, atölyelerini, geleneksel düzen ve işlerini, özellikle kırsal el sanatlarını, küçük ölçekli zanaaatleri, balıkçılığı, vb. korumak olanaklıdır. Gelir düzeyine bağımlı olan bu karşılıklar yapılan işlerden doğan kira artışlarının ödenmesine yardımcı olacaktır.

V. ARAŞTIRMA, EĞİTİM, ENFORMASYON

47. Gerekli uzman işçi ve zanaatçıların yaptıkları işlerin standartlarının yükseltilmesi, tüm nüfusun korumanın gereğini anlamaları ve katılmaları için üye devletler yasal ve anayasal yetkilerine uyumlu olarak aşağıdaki önlemleri almalıdırlar:

48. Üye devletler ve ilgili gruplar, aşağıdaki konularda sistematik çalışma ve araştırmayı desteklemelidirler:

- Tarihi alan ve çevrelerinin kent planlaması yönleri,
- Koruma ve planlama arasında farklı düzeyde ilişkiler,
- Tarihi çevrelerde uygulanabilecek koruma yöntemleri,
- Malzemelerde değişme,
- Koruma çalışmalarında çağdaş teknikler,
- Korumada vazgeçilmez el sanatları.

49. Yukarıdaki konularla ilgili ve pratik eğitim süreçlerini içeren özel eğitim getirilmeli ve geliştirilmelidir. Buna ek olarak, endüstrileşme sürecinin tehdit ettiği el sanatlarının kendisinin cesaretlendirilmesi gerekmektedir. İlgili kuruluşların bu konuda, Roma'da **ICCROM** (Kültürel Değerlerin Koruma ve Restorasyonu Çalışmaları Merkezi), **ICOMOS** (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), **ICOM** (Uluslararası Müzeler Konseyi) gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği sağlaması arzu edilir.

50. Tarihi alanların korunması alanında yerel yönetimlerin gereksinimleri için idari personelin eğitimi olanaklı olduğunda, gerektiğinde, uygun kuruluşlarca bir uzun dönem programına uygun olarak yönlendirilmelidir.

51. Koruma çalışmalarının gerekliliği konusunda bilinçlenme, okulda, okul dışında ve üniversitede eğitimle ve gezici sergiler, sinema, radyo, televizyon, basın ve kitaplar gibi iletişim araçları ile cesaretlendirilmelidir. Tarihi alan ve çevrelerinin korunması için iyi yöneltilmiş bir politikanın sağlayacağı yalnız estetik değil, fakat sosyal, ekonomik avantajlar konusunda açık, kapsamlı bilgi verilmelidir.

52. Genç zihinlerde tarihi yapılara saygı ve anlayışın yerleşmesi ve bu mirasın çağdaş yaşamdaki yerinin gösterilebilmesi için, tarihi alan çalışmaları her düzeydeki eğitimde ve özellikle tarih eğitiminde yer almalıdır. Bu tür bir eğitim odyovizüel araçlardan ve tarihi yapı gruplarına ziyaretlerden yararlanmalıdır.

53. Tarihi alanlar hakkında bilgi isteyen genç ve yetişkinlerin oluşturduğu gruplara yardımcı olmak için, öğretmen ve rehberler için kurslar düzenlenmeli, öğretim görevlileri için eğitim kolaylaştırılmalıdır.

Uluslararası işbirliği

54. Üye devletler hükümetler arası ve resmi olmayan uluslararası kuruluşlardan, özellikle UNESCO, ICOM ve ICOMOS Dökümantasyon Merkezi'nden yardım isteyerek, tarihi alan ve çevrelerinin korunmasında işbirliği yapmalıdırlar. Bu tür iki veya çok taraflı işbirliği dikkatle koordine edilmeli ve aşağıdaki konular dikkate alınmalıdır:

a) Her türlü bilimsel ve teknik bilgi alışverişi,
b) Özel konularda seminer ve çalışma grupları oluşturulması,
c) Çalışma ve seyahat bursları sağlanması, bilimsel, teknik ve idari personel ve araç yollanması,
d) Her türlü çevre kirlenmesine karşı ortak eylem,
e) Koruma alanlarında büyük ölçekli koruma, restorasyon ve sağlıklılaştırma projelerinin uygulanması ve deneyimlerin yayınlanması; sınır alanlarında, tarihi çevrenin geliştirilmesi ve korunmasının üye devletleri sınırın iki tarafında karşılıklı etkilediği durumlarda, politika ve etkinliklerini kültürel mirası en iyi biçimde korumak üzere bütünleştirilmesi,
f) Tarihi ve kültürel gelişme özellikleri ortak olan ülkelerde, tarihi alanların korunmasında yardımlaşılması.

55. Bu tavsiyelerin ilke ve ruhuna uygun olarak, üye devletler üzerinde yaşadıkları topraklarda tarihi alan, kent ve sitlerin karakterlerini bozacak, yokedecek hiç bir eylem yapmamalıdırlar.

***** Çeviri metni A. Sungur'dan alınmıştır.*

EK 5
TARİHİ KENTLERİN VE KENTSEL ALANLARIN KORUNMASI TÜZÜĞÜ
(Washington Tüzüğü - 1987)

(Ekim 1987'de Washington'da yapılan ICOMOS Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.)

GİRİŞ VE TANIMLAR

İster zamanla yavaş yavaş gelişmiş, ister özel olarak biraraya getirilmiş olsun, kentlerde yaşayanlar, toplumların tarih boyunca sahip oldukları çeşitliliğin bir ifadesidir.

Bu tüzük küçük veya büyük tarihi kentsel alanlarla ilgilidir; kentleri ve tarihi merkezleri saran doğal ve insan yapısı çevreyi de kapsamaktadır. Bu alanlar tarihi belge olma özelliklerinin yanısıra, geleneksel kent kültürüne ait değerleri de barındırırlar. Endüstrileşmeyi izleyen kentsel değişimlerin etkisiyle günümüz dünyasında tarihi kentler ve kentsel alanlar tehdit altındadır; ihmal edilmekte, harap olmakta, hatta yok edilmektedirler.

Kültürel, sosyal ve hatta ekonomik kayıplara neden olan ve geri dönüşü olmayan bu durum karşısında ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) Venedik Tüzüğü'nü tamamlamak üzere, tarihi kentler ve alanlarla ilgili bir uluslararası tüzük hazırlamayı gerekli görmüştür. Bu tüzükle tarihi kentlerin ve alanların korunması ile ilgili ilkeler, hedefler ve yöntemler tanımlanmaktadır. Tüzük tarihi kent ve bölgelerdeki özel ve kamusal yaşam alanları arasında uyum sağlamayı ve bu alanlarda mütevazı boyutlarda da olsa, var olan ve insanlığın belleğini oluşturan kültürel değerlerin korunmasını desteklemeyi hedeflemektedir.

UNESCO'nun "Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolü Konusunda Tavsiye" (Varşova-Nairobi 1976) kararında ve başka birçok uluslararası belgede ortaya konulduğu gibi, "tarihi kent ve kentsel alanların korunması" deyimi tarihi kent ve kentsel alanların yasal koruma altına alınması, bakımı ve restorasyonu için gerekli adımların yanısıra, geliştirilmeleri ve çağdaş yaşama katılmaları için gerekli uyarlamaları da kapsamaktadır.

İLKELER VE HEDEFLER

1. Etkili olabilmek için, tarihi kentlerin ve diğer tarihi kentsel alanların korunması tutarlı ekonomik ve sosyal gelişme politikalarının ve her düzeydeki kent ve bölge planlamanın ayrılmaz bir parçası olmalıdır.
2. Korunması istenen nitelikler kentin veya kentsel alanın tarihi karakteri ile, bu karakteri oluşturan maddi ve tinsel bileşenlerdir, özellikle:

a) Parsel ve sokakların tanımladığı kent dokuları,
b) Binalarla yeşil ve açık alanlar arasındaki ilişkiler,
c) Binaların ölçek, boyut, üslup, yapım tekniği, kullanılan malzemeler, renk ve bezemeler ile tanımlanan biçimleri, iç ve dış görünüşleri,
d) Kent veya kentsel alanın doğal ve insan yapısı çevresi ile arasındaki ilişki, ve
e) Kent veya kentsel alanın zaman içinde yüklendiği değişik işlevler.

Bu özellikleri tehdit eden olumsuz etkenler tarihi kent veya kentsel alanın özgünlüğünü zedeleyebilir.

3. Koruma programının başarısı, kentlilerin katılımı ve görev almalarıyla mümkün olabilir; bu nedenle halkın katılımı desteklenmelidir. Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması öncelikle orada yaşayanları ilgilendirir.
4. Tarihi bir kentin veya kentsel alanın korunması sağduyu, sistemli yaklaşım ve disiplin gerektirir. Özel durumlarda çıkabilecek sorunlardan kaçınmak için katı yaklaşımlardan uzak durulmalıdır.

YÖNTEM VE ARAÇLAR

5. Tarihi kent ve kentsel alanların korunması için yapılacak planlama çalışmaları öncesinde disiplinlerarası araştırmalar yürütülmelidir. Koruma planları arkeoloji, tarih, mimarlık, teknikler, sosyoloji ve ekonomi bileşenlerini gözetmelidir. Koruma planının başlıca hedefleri ve bunlara erişmek için yararlanılacak yasal, yönetimsel ve parasal araçlar da açıkça belirtilmelidir.

Koruma planı tarihi kent bölgeleri ile bütün şehir arasında uyumlu bir ilişki sağlamayı hedeflemelidir. Koruma planı hangi binaların kesinlikle korunacağını, hangilerinin belirli koşullarda korunacağını ve hangilerinin olağanüstü

koşullarda feda edilebileceğini belirlemelidir. Herhangi bir müdahaleden önce alandaki mevcut durum ayrıntılı olarak belgelenmelidir. Koruma planı tarihi alanda yaşayanlarca desteklenmelidir.

6. Koruma planı kabul edilinceye kadar, yapılması gerekli koruma uygulamaları bu tüzük ile Venedik Tüzüğü'nün ortaya koyduğu ilke ve amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.
7. Sürekli bakım tarihi bir kentin ve kentsel alanların başarılı olarak korunmasının anahtarıdır.
8. Yeni işlev ve etkinlikler tarihi kent veya kentsel alanın karakteriyle uyumlu olmalıdır. Bu alanların çağdaş yaşama uyarlanması için gerekli teknik servislerin getirilmesi veya iyileştirilmesi işlemleri özenle yapılmalıdır.
9. Konutların iyileştirilmesi korumanın temel hedeflerinden biri olmalıdır.
10. Yeni binalar yapılması gerektiğinde veya eskileri uyarlanırken, mevcut mekânsal oluşum saygı görmeli, özellikle ölçek ve parsel boyutuna dikkat edilmelidir. Çevreye uyumlu çağdaş öğeler yöreyi zenginleştirebileceğinden, yeni tasarımlar engellenmemelidir.
11. Kentin veya tarihi alanın geçmişiyle ilgili bilgiler arkeolojik araştırmalarla geliştirilmeli ve kalıntılar uygun biçimde korunmalıdır.
12. Tarihi bir kent veya kentsel alandaki trafik denetlenmeli, park alanları tarihi dokuyu veya çevresini zedelemeyecek şekilde düzenlenmelidir.
13. Kent veya bölge planlarının öngördüğü yeni otoyollar, tarihi kente veya kentsel alana sokulmamalı, fakat tarihi kente ulaşımı kolaylaştırmalıdır.
14. Kültür varlıklarının geleceğini ve içinde yaşayan halkın sağlığını güvenceye almak için tarihi kentler doğal afetler, hava kirliliği ve titreşim gibi zararlı etkenlerden korunmalıdır. Bir tarihi kenti veya kentsel alanı etkileyen doğal afetin cinsi ne olursa olsun, önlemler ve onarım müdahaleleri söz konusu yerin özelliğine göre tasarlanmalıdır.
15. Halkın katılımını sağlamak ve katkıları yüreklendirmek için, okul çağındaki çocuklardan başlayarak, bütün kentlileri bilgilendiren bir program hazırlanmalıdır.
16. Korumayla ilgili bütün meslekler için uzmanlık eğitimi sunulmalıdır.

EK 6
ARKEOLOJİK MİRASIN YÖNETİMİ

(ICOMOS'un Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Konusundaki Tüzüğü - 1990)

GİRİŞ

İnsan topluluklarının kökenleri ve gelişimleri hakkında bilgilenmenin ve onları anlamanın, insanlığın kültürel ve sosyal köklerini tanımak bakımından çok önemli olduğu genel kabul görmektedir.

Arkeolojik miras, geçmişteki insan etkinliklerinin temel belgesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, arkeolog ve diğer bilim adamlarının onu günümüz ve gelecek kuşakların yararına incelemesi ve yorumlayabilmesi için korunması ve doğru yönetimi şarttır.

Bu mirasın korunması yalnız arkeolojik tekniklerin uygulanması ile başarılamaz. Daha geniş mesleki ve bilimsel birikime, becerilere gerek vardır. Arkeolojik mirasın bir bölümü mimari yapıtlardır ve mimari miras kapsamına giren kalıntılar 1964 tarihli Anıtların ve Sitlerin Korunmasıyla ilgili Venedik Tüzüğü'ne göre korunmalıdır. Arkeolojik mirasın diğer öğeleri yerel halkın yaşayan geleneklerinin parçasını oluşturur; bu tür yerler ve anıtların korunmaları ve yaşatılabilmeleri için yörenin kültürel gruplarının katılımı gereklidir.

Bu ve başka nedenler dolayısıyla, arkeolojik mirasın korunması birçok disiplinin uzmanlarının etkin işbirliğine dayandırılmalıdır. Ayrıca devlet yetkilileri, akademik araştırmacılar, özel veya kamu girişimcileri ile halk arasında işbirliği gerekir. Bu tüzükle arkeolojik mirasın yönetiminin değişik yönlerine ilişkin ilkeler ortaya konulmaktadır. Bunlar arasında kamu yöneticilerinin ve yasa koyucuların sorumlulukları, envanterleme süreçlerinin gerektirdiği mesleki yetenekler, belgeleme, kazı, araştırma, sürekli bakım, koruma, yeniden yapım, bilgi verme, sunuş, halkın erişimi ve kültür mirasının kullanılması ile arkeolojik mirasın korunmasında görev alacak meslek adamlarının nitelikleri yer almaktadır.

Bu tüzük hükümetler kadar bilim adamı ve uzmanların koruma politika ve uygulamalarına yol gösterici ve fikir kaynağı olan Venedik Tüzüğü'nün başarısından esinlenerek hazırlanmıştır.

Tüzük evrensel geçerliliği olan temel ilkeleri ve yol gösterici kuralları yansıtmalıdır. Bu nedenle dar bölgelerin ve ülkelerin özel sorunlarını ve ola-

sılıklarını ele alamaz. Bu tür ihtiyaçları karşılamak için, tüzük bölgesel ve ulusal düzeyde ek ilkeler ve yönlendirici kurallarla desteklenmelidir.

TANIM VE GİRİŞ

Madde 1

"Arkeolojik miras" temel verileri arkeolojik yöntemlerle elde edilen maddi mirastır. İnsan varlığının her tür izini kapsar ve her tür insan etkinliğini yansıtan yerleri, terk edilmiş yapıları, toprak ve su altındaki sitler de dahil olmak üzere her tür kalıntıyı, bunlarla ilişkili taşınabilir tüm kültürel malzemeyi içerir.

BÜTÜNLEŞİK KORUMA POLİTİKALARI

Madde 2

Arkeolojik miras hassas ve yenilenemeyen bir kültürel kaynaktır. Arkeolojik mirasın yokoluşunu en aza indirmek için arazi kullanımları denetlenmeli ve geliştirilmelidir.

Arkeolojik mirasın korunmasıyla ilgili politikalar arazi kullanımı, gelişme ve planlama kadar kültür, çevre ve eğitim politikalarının önemli bir bileşeni olmalıdır. Arkeolojik mirasın korunmasıyla ilgili politikalar sürekli olarak gözden geçirilmeli, güncel tutulmalıdır. Arkeolojik rezerv alanlarının yaratılması bu tür politikaların parçası olmalıdır.

Arkeolojik mirasın korunması uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki planlama politikalarıyla bütünleştirilmelidir.

Halkın etkin katılımı arkeolojik mirasın korunması ile ilgili politikaların bir parçası olmalıdır. Özellikle yerli halkların mirası söz konusu olduğunda, katılım esastır. Karar vermek için bu gereklidir. Halka bilgi verilmesi bütünleşik korumanın önemli bir bileşenidir.

YASA VE EKONOMİ

Madde 3

Arkeolojik mirasın korunması bütün insanlar için ahlaki bir görev olarak ele alınmalıdır. Bu aynı zamanda ortak bir toplumsal sorumluluktur. Bu yükümlülük ilgili yasalarda yer almalı ve arkeolojik mirasın etkin yönetimi için gerekli maddi kaynaklar sağlanmalıdır.

Arkeolojik miras bütün insanlığın malıdır. Dolayısıyla korunması için gerekli kaynağın sağlanması her ülkenin görevi olmalıdır.

Yasalar her ülkenin ve bölgenin gereklerine, tarihine ve geleneklerine uygun olarak arkeolojik mirasın yerinde korunmasına ve araştırılmasına olanak sağlamalıdır.

Yasalar arkeolojik mirasın bütün insanlığın ve halk topluluklarının mirası olduğu kavramından hareket etmeli, tek bir kişi veya ulusa bağlanarak sınırlandırılmamalıdır.

Yasalar ilgili arkeolojik mercinin kararı olmadan anıt ve sitlerle çevrelerinin değişiklik yapılarak yok edilmesini, zedelenmesini veya bozulmasını engellemelidir.

Arkeolojik mirasın yok edilmesine izin verildiği durumlarda, yasalar tam bir arkeolojik araştırma ve belgeleme istemelidir.

Yasalar arkeolojik mirasın bakım, yönetim ve korunmasını istemeli ve kaynak sunmalıdır. Arkeolojik miras yasalarının çiğnenmesi durumunda, yapılacak yasal işlemler tanımlanmalıdır.

Eğer yasalar arkeolojik mirasın yalnız tescil edilmiş bölümlerini koruyorsa, henüz tescil edilmemiş veya yeni bulunmuş anıt ve sitlere, arkeolojik değerlendirilmeleri yapılıncaya kadar geçici koruma sağlayacak olanak sağlanmalıdır.

Bayındırlık projeleri arkeolojik miras için en büyük tehditlerden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle, uygulama projelerine geçilmeden önce arkeolojik etkilenme araştırmalarının yapılması zorunluluğu getirilmeli, bu tür araştırmaların maliyetlerinin proje masraflarına eklenmesi koşulu, yasaya konulmalıdır. Bayındırlık projelerinin arkeolojik mirasa en az zarar verecek şekilde planlanması gereği yasanın temel ilkelerinden biri olmalıdır.

BELGELEME

Madde 4

Arkeolojik mirasın korunması onun içeriği ve niteliği hakkında mümkün olabilecek en ayrıntılı bilgiye dayandırılmalıdır. Arkeolojik kaynakları genel olarak gözden geçirmek koruma stratejisi geliştirmek için gerekli bir araçtır. Bu nedenle, arkeolojik mirasın korunması ve yönetiminde temel görev arkeolojik araştırma olmalıdır.

Envanterler de, bilimsel çalışma ve araştırma için temel veri tabanını oluştururlar. Envanter hazırlanması sürekli ve dinamik bir süreç olarak düşünülmelidir. Yüzeysel bir bilgi dahi koruma önlemleri alınması için bir başlangıç noktası oluşturabileceğinden, envanterler değişik önem ve güvenilirlik düzeylerinde bilgiler içermelidirler.

ARAŞTIRMA

Madde 5

Arkeolojik bilgi temelde arkeolojik mirasın bilimsel araştırmasına dayanır. Bu araştırmalar zarar vermeyen tekniklerden, örnek alma ve kazıya kadar değişen yöntemleri kapsar.

Arkeolojik miras hakkında bilgi toplama işlemi sırasında, araştırmanın hedefi olan arkeolojik verilerin yok edilmemesi temel ilke olmalıdır; müdahaleler araştırmanın korumaya yönelik yönü veya bilimsel bakımdan gerekli olanla sınırlı kalmalıdır. Dolayısıyla arkeolojik alanın tümünü kazmak yerine, mümkün olabildiğince zarar vermeyen tekniklerle araştırma, yerden ve havadan belgeleme ve örnek alma yöntemleri teşvik edilmelidir.

Belgelenecek ve korunacak veriler arasında bir tercih yapma zorunluluğunu ortaya koyduğu, hatta bazen bir anıtın tümüyle ortadan kalkmasına neden olabildiği için, kazı yapma kararı, durum ayrıntılı olarak gözden geçirildikten sonra ele alınmalıdır.

Kazılar kentsel büyüme, arazi kullanımı değişimi, soygun ve doğal bozulma gibi etkenlerden zarar gören anıt ve sitlerde yapılmalıdır.

Ender durumlarda, tehlike altında olmayan sitlerde de kazı yapılabilir. Burada amaç araştırma sorunlarına açıklık getirmek veya onları halka daha iyi sunabilmektir. Bu gibi durumlarda kazı öncesinde sitin önemi ayrıntılı olarak bilimsel değerlendirmeden geçirilmelidir. Kazı kısmi olmalı, gelecekteki araştırmalar için dokunulmamış bir kısım bırakılmalıdır.

Kazı tamamlandıktan makul bir süre sonra, belirli bir standarda göre hazırlanacak kazı raporuyla araştırmanın sonuçları bilim dünyasına duyurulmalı ve rapor ilgili arşive konulmalıdır.

Kazılar UNESCO'nun 1956 tarihli Arkeolojik Kazılarda Uygulanması Önerilen Uluslararası İlkeler'ine ve kabul edilmiş uluslararası ve ulusal mesleki standartlara uygun olarak yürütülmelidir.

BAKIM VE KORUMA

Madde 6

Arkeolojik miras yönetiminin genel hedefi, bütün ilgili belge ve koleksiyonların da uzun vadeli koruma ve bakımını sağlayarak, anıt ve sitleri yerinde korumak olmalıdır. Bu mirasın bazı öğelerinin yeni konumlara taşınması mirası özgün ortamında koruma kuralının çiğnenmesi anlamına gelir.

Bu ilke sürekli bakım, koruma ve yönetime olan gereksinimi vurgulamakta, ayrıca eğer kazıdan sonra gerekli bakım ve yönetim sağlanamayacaksa, arkeolojik mirasın kazılarak ortaya çıkarılmamasını ve çıkarıldıktan sonra her türlü etkene açık bırakılmaması gerekliliğini hatırlatmaktadır.

Arkeolojik mirasın korunmasını teşvik için yerel ilgi ve katılım etkin olarak araştırılmalı ve desteklenmelidir. Bu ilke özellikle yerli halkın ve yöresel kültür gruplarının mirası söz konusu olduğunda önemlidir. Bazı durumlarda anıt ve sitlerin korunmasını ve yönetimini yerli halka bırakmak doğru olabilir.

Kaynakların kısıtlı olmasına bağlı olarak, etkin bakımda seçmeci davranmak gerekebilir. Bu durumda yalnız önemli ve gösterişli anıtlarla sınırlı kalınmamalı, anıt ve sitlerin önem ve temsili karakterleri bilimsel olarak değerlendirilerek, değişik türleri içeren örneklere uygulanmalıdır.

UNESCO'nun 1956 tarihli tavsiyelerinin arkeolojik mirasın bakım ve korunmasıyla ilgili ilkeleri uygulanmalıdır.

SUNUŞ, BİLGİ, YENİDEN YAPIM

Madde 7

Arkeolojik mirasın halka sunulması, çağdaş toplumların kökenlerinin ve gelişimlerinin anlaşılmasına yardım eden önemli bir yöntemdir. Bu aynı zamanda onun korunması gerekliliğinin anlaşılmasına da yardım eden en iyi araçtır.

Sunuş ve bilgi verilmesi mevcut bilimsel verilerin popüler bir yorumu olarak ele alınmalı ve bu nedenle sürekli güncelleştirilmelidir. Sunuşta, geçmişi anlama yaklaşımlarının çokyönlülüğünün gözetilmesi gerekir.

Yeniden yapımlar deneysel araştırma ve yorum gibi iki önemli işleve hizmet ederler. Mevcut arkeolojik verilere zarar vermemeleri için çok özenle yapılmalı; özgün nitelikleri yakalayabilmek için bütün kaynaklarda mevcut bilgilerden yararlanılmalıdır.

Mümkün ve uygun olduğunda, yeniden yapımlar doğrudan arkeolojik kalıntılar üstünde yapılmamalı; yeniden yapım oldukları anlaşılabilmelidir.

MESLEKİ NİTELİKLER

Madde 8

Arkeolojik mirasın yönetiminde birçok disiplinden yüksek akademik standartlara sahip kişile-

re gerek vardır. Dolayısıyla ilgili alanlarda yeterli sayıda nitelikli uzman yetiştirilmesi her ülkenin eğitim politikalarının önemli bir hedefi olmalıdır. Çok özel alanlarda uzman yetiştirilmesi uluslararası işbirliği gerektirmektedir. Uzman eğitimi ve davranışı konusunda standartlar oluşturulmalı ve bunlar korunmalıdır.

Üniversitelerdeki arkeoloji eğitiminin amacı belirlenirken, koruma politikalarında vurgunun kazıdan yerinde korumaya doğru değiştiği göz önüne alınmalıdır. Ayrıca, arkeolojik mirasın korunması ve anlaşılmasında yerel halkın tarihinin araştırılmasının anıt ve sitleri araştırmak kadar önemli olduğu dikkate alınmalıdır.

Arkeolojik mirasın korunması sürekli, dinamik bir gelişim sürecidir. Dolayısıyla bu alanda çalışan uzmanların bilgilerini güncelleştirmeleri için zaman verilmelidir. Arkeolojik mirasın korunması ve yönetimi konusunu vurgulayan yüksek lisans programları geliştirilmelidir.

ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ
Madde 9

Arkeolojik miras bütün insanlığın ortak mirasıdır. Bu nedenle yönetiminde standartlar geliştirilmesi ve onlara uyulması için uluslararası işbirliği gereklidir.

Arkeolojik miras yönetimi konusunda çalışan uzmanlar arasında bilgi ve deneyim alışverişi için uluslararası mekanizmalar oluşturulmasına acil olarak ihtiyaç vardır. Bu amaçla evrensel ve bölgesel düzeyde konferanslar, seminerler, kurslar vb. düzenlenmesine ve bölgesel lisansüstü eğitim merkezleri oluşturulmasına gerek vardır. Uzman grupları aracılığıyla ICOMOS orta ve uzun vadede bu yönde çalışmalar yapmalıdır.

Arkeolojik miras yönetimi standartlarının geliştirilmesi yönünde bir araç olmak üzere, uluslar arasında uzman değişimi konusu da geliştirilmelidir.

ICOMOS'un gözetiminde, arkeolojik miras yönetimi konusunda teknik yardım programları geliştirilmelidir.

ICOMOS'un uzman komitelerinden Arkeolojik Miras Yönetimi Uluslararası Komitesi (ICAHM) tarafından hazırlanan bu tüzük, Ekim 1990'da İsviçre'nin Lozan kentinde toplanan ICOMOS Genel Kurulu tarafından onaylanarak kabul edilmiştir.

EK 7
NARA ÖZGÜNLÜK BELGESİ

Nara Özgünlük Belgesi, 1-6 Kasım 1994 günlerinde Japonya'nın Nara kentinde düzenlenen Nara Özgünlük Konferansı'nın 45 katılımcısı tarafından kaleme alınmıştır. Dünya Mirası Sözleşmesi çerçevesindeki bu konferans, Japon Hükümeti Dış İşleri Dairesi ve Nara Valiliği'nin daveti üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu daire, konferansı UNESCO, ICCROM ve ICOMOS'un işbirliğiyle düzenlemiştir. Nara Belgesi'ne son biçimini, Konferans'ın genel raportörleri olan Sayın Raymond Lemaire ve Sayın Herb Stovel vermiştir.

ÖNSÖZ

1) Bizler, Japonya'nın Nara kentinde toplanan uzmanlar olarak, kültür mirasının korunması konusunda gelenekselleşmiş kavramları tartışmaya açan ve koruma uygulamalarında kültürlerin ve kültürel mirasın çeşitliliğine daha fazla saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla ufkumuzu genişletme yolları ve araçları üzerine bir tartışma başlatmayı amaçlayan bir toplantı fırsatını sunan Japon yetkililerin yürekli girişimini ve entelektüel öngörüsünü selamlamak isteriz.

2) Dünya Mirası Komitesi'nce önerilmiş olan tartışma çerçevesini takdirle karşılıyoruz. Bu Komite, Dünya Mirası Listesi'ne katılmak üzere önerilen kültür varlıklarına ait dosyaların incelenmesi sırasında, tüm ülkelerin kültürel ve toplumsal değerlerine saygılı bir özgünlük kavramını uygulamaya koyma isteğini belirtmiştir.

3) Nara Özgünlük Belgesi 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nün ruhunda tasarlanmıştır. Bu tüzüğü temel alarak onun kavramsal bir uzantısını oluşturmakta, günümüzde, hemen hemen tüm toplumlarda kültür mirasının tuttuğu önemli yeri göz önünde bulundurmaktadır.

4) Küreselleşme ve birörnekleşme baskısıyla karşı karşıya olan ve kültürel kimlik arayışlarının kimi zaman saldırgan bir milliyetçilik ve azınlık kültürlerinin yok sayılması yoluyla sürdürüldüğü bir dünyada, kültür mirasının korunması uygulamalarında da, özgünlüğün dikkate alınmasıyla en büyük katkı, insanlığın ortak belleğinin tüm yönlerine saygı göstermek ve onu aydınlatmak biçiminde kendini göstermiştir.

KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK ve MİRAS ÇEŞİTLİLİĞİ

5) Kültür ve kültür mirası çeşitliliği, tüm insanlık için, yeri doldurulamaz bir duygu ve düşünce zenginliği oluşturmaktadır. Temel bir özellik olarak kabul görmesi gereken bu çeşitliliğin, yalnız korunması değil, geliştirilmesi de insanlığın gelişimi için büyük önem taşımaktadır.

6) Hem kültürler, hem de bunlara bağlı yaşam biçimleri için bu çeşitlilik, mekân ve zaman boyutuyla kendini gösterir. Kültürler arasındaki farkların bir çatışma yarattığı durumlarda, kültürel çeşitliliğe saygı gereği, bütün taraflara özgü değerlerin meşruiyeti tanınmalıdır.

7) Kültürler ve toplumlar, miraslarını oluşturan ve korunması gereken somut ve soyut anlatım biçimleriyle kendilerini ifade ederler. Bu anlatım biçimlerine de saygı gösterilmelidir.

8) UNESCO'nun, "Birimizin kültür mirası, hepimizin mirasıdır" anlayışını ana ilke olarak kabul ettiğini anımsatmak önemlidir. Mirasla ve onun yönetilmesiyle ilgili sorumluluklar, öncelikle o mirası yaratmış olan kültürel topluluğa, sonra da onun korunmasına emek verenlere aittir. Ne var ki, bu sorumlulukların yanı sıra, kültür mirasının korunması için hazırlanmış uluslararası tüzük ve sözleşmelerin kabulü de, bunlarda dile getirilmiş olan ilke ve sorumlulukların dikkate alınmasını zorunlu kılar. Kendi gereksinmelerini diğer kültürel toplulukların gereksinmeleriyle dengelemek, ancak bunu yaparken ana kültürel değerlere ters düşmemek her toplum için arzu edilen bir durumdur.

DEĞERLER ve ÖZGÜNLÜK

9) Kültür mirasının tüm biçimleri ve tüm tarihsel dönemleriyle korunabilmesi, bu mirasa değerler atfedildiği ölçüde kolaylaşır. Bu değerleri olabilecek en doğru bir biçimde algılama yeteneğimiz, bu değerler hakkındaki bilgi kaynaklarının inanılır olmasına ve doğru anlaşılmasına da bağlıdır. Bu değerleri tanımak, anlamak ve kültür mirasının ilk tasarımına ve sonradan kazandığı özelliklerine, tarihsel varlığına ve anlamına bağlı olarak yorumlamak, söz konusu yapıtın özgünlüğü konusunda varılacak yargının temelini oluşturur ve hem biçimle, hem de malzemeyle ilgilidir.

10) Venedik Tüzüğü'nde de bu anlamda yer verilen özgünlük, ulaşılabilir bilgi kaynaklarının inanılırlığı konusunda niteleyici ana etken olarak belirmektedir. Her türlü bilimsel çalışmada, koruma ve restorasyon müdahalelerinde, Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilme sürecinde, ya da kültür mirasıyla ilgili her türlü envanterde özgünlük çok önemli bir işlev yüklenir.

11) Kültür varlıklarına atfedilmiş değerler ve bilgi kaynaklarının güvenilirliği konusundaki yargılar kültürden kültüre, hatta aynı kültürün içinde değişebilir. Başka bir deyişle, değer yargılarını ve bunlara bağlı özgünlük değerlendirmelerini tek ve değişmez ölçütlere dayandırmak kabul edilemez. Tam tersine, kültürlere gösterilecek saygı, her yapıtın ait olduğu kültürel bağlamı belirleyen ölçütlere göre dikkate alınmasını ve değerlendirilmesini zorunlu kılar.

12) Dolayısıyla her kültürde kendi miras değerlerine özgü niteliklerin tanınması ve ilgili bilgi kaynaklarının inanılırlığı ve doğruluğu, en önemli ve acil olan konudur.

13) Bir anıtın ya da sitin doğasına ve kültürel bağlamına bağlı olarak; özgünlük yargısı çok çeşitli bilgi kaynaklarına bağlıdır. Bu kaynaklar; tasarım ve biçimi, malzeme ve nesneyi, kullanım ve işlevi, gelenek ve teknikleri, konum ve yerleşimi, ruh ve anlatımı, ilk tasarım ve tarihsel evrimi içerir. Bilgi kaynakları yapıtın bünyesinde olabileceği gibi, dışında da olabilir. Bu kaynakların kullanımı, kültür mirasının, sanatsal, teknik, tarihsel ve toplumsal boyutlarıyla tanımlanmasına olanak verir.

EK I (H. Stovel tarafından önerilmiştir.)

1) Kültür ve miras çeşitliliğine saygı, bir anıt ya da sitin özgünlüğünü tanımlama ve belirleme girişimlerinde, katı formüller dayatmaktan, ya da standart işlemlerden kaçınmak için bilinçli bir çaba gerektirir.

2) Kültürlere ve miras çeşitliliğine saygı içinde özgünlüğü belirleme çabaları, kültürleri kendi doğa ve ihtiyaçlarına göre analitik süreçler ve araçlar geliştirmeye özendiren yaklaşımlar gerektirir. Bu yaklaşımlar birçok ortak yöne sahip olabilir:

- özgünlüğü değerlendirirken disiplinlerarası işbirliğini sağlamak ve tüm ulaşılabilir bilgi ve uzmanlıklardan uygun biçimde yararlanmaya çaba göstermek;
- özellikle anıtlar ve sitler söz konusu olduğunda, kabul edilen değerlerin bir kültürü ve bu kültüre özgü çeşitliliği gerçekten temsil etmesi için çaba göstermek;
- anıt ve sitler için özgünlüğün kendine özgü doğasını, gelecekte yararlı bir bakım ve izleme rehberi olacak biçimde açıkça belgelemek;
- özgünlük değerlendirmelerini değişen değer ve koşulların ışığında güncelleştirmek.

3) Kabul edilen değerlerin temsil edilmesini sağlamak ve bu değerleri belirleme sürecinin, olanaklar ölçüsünde disiplinler ve topluluklar arası bir uzlaşmayı geliştirecek eylemler içermesi için çaba göstermek özellikle önemlidir.

4) Her kültürün farklı anlatım biçimlerinin ve değerlerinin, evrensel ölçekte saygı görmesine ve anlaşılır olmasına katkıda bulunmak için, kültür mirasının korunmasıyla ilgili herkes, attığı adımları uluslararası işbirliğine dayandırmalı ve bu işbirliğini geliştirmeye çalışmalıdır.

5) İnsanlığın ortak mirasının korunmasında özgünlüğe yüklenen pratik değerin arttırılması için ön koşul, bu diyaloğun dünyanın çeşitli bölge ve kültürlerinde süreklilik kazanması ve genişlemesidir.

6) Geçmişe tanıklık eden kalıntıları korumaya olanak verecek somut önlemler alabilmek için, mirasın bu temel boyutu konusunda halkın bilincini yükseltmek mutlak bir gerekliliktir. Bu da, bir yandan kültür varlıklarının temsil ettiği değerlerin daha iyi anlaşılması, bir yandan da bu anıt ve sitlerin çağdaş toplumda oynadığı role saygı gösterilmesi anlamına gelir.

EK II: Tanımlar

Koruma: Bir yapıtı anlamaya, tarihini ve anlamını tanımaya, maddi olarak korunmasını sağlamaya ve gerektiğinde restore ederek değerlendirmeye yönelik tüm işlemleri içerir. (Dünya Mirası Sözleşmesi'nin birinci maddesinde tanımlandığı gibi, kültür mirası; anıtları, yapı gruplarını ve sitleri içerir)

Bilgi kaynakları: Bir yapıtın doğasını, özelliklerini, anlamını ve tarihini tanımaya olanak veren anıtsal, yazılı, sözlü ve simgesel tüm kaynaklar.

(Çeviri: Deniz Mazlum, 2005)

EK 8

TAŞINMAZ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA YÜKSEK KURULU'NUN TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMA, BAKIM VE ONARIMLARINA İLİŞKİN 28.2.1995 GÜN ve 378 SAYILI İLKE KARARI

Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında en önemli sorun, yapılacak müdahalenin (restorasyonun) niteliğidir. Her yapının kendine özgü sorunları ve bunlara tekabül eden restorasyon kararları olduğu için, tüm yapıları kapsayacak ve müdahale biçimini belirleyecek genel sınıflandırmaların uygulamada yanlış sonuçlar verdiği saptanmıştır. Bu nedenle koruma statüsü kazanmış yapıların restorasyonuna ilişkin kurul kararlarına temel olacak ilkeler yeniden gözden geçirilmiş ve restorasyonun doğasına daha uygun olduğu kabul edilen aşağıdaki tanımlar yapılmıştır.

YAPI GRUPLARI

Yapılar kendi başlarına bir tarihi ve estetik değer taşımaları, ya da kentlerin tarihi kimliğini oluşturan kentsel sitler, sokaklar ve siluetlerin öğeleri olarak iki gruba ayrılmıştır:

1. Grup Yapılar

Toplumun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde (askeri ve dini yapıları da içermek üzere) tarihi, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu olan yapılar:

a) Özgün işlevi konut olmayan yapılar,

b) Özgün işlevi konut olan yapılar olarak ikiye ayrılmıştır.

2. Grup Yapılar

Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan, giderek yok olan geleneksel ve yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılardır.

MÜDAHALE BİÇİMLERİ

Korunacak yapılara müdahaleler, her yapının kendine özgü koşullarına göre saptanacaktır. Bunlar iki türe ayrılmıştır:

Bakım: Sadece yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan; tasarımda, malzemede, strüktürde, mimari öğelerde değişiklik gerektirmeyen müdahaleler 'bakım' olarak tanımlanır. Yapıların ahşap, madeni, pişmiş toprak veya taş vb. çürü-

Bursa Muradiye'de Murat Evi ve çevresi (1989)

yen ya da bozularak eksilen öğelerinin özgün biçimlerine uygun olarak aynı malzeme ile değiştirilmesi; bozulan iç ve dış sıvaların, kaplamaların, renk ve malzeme uyumu sağlanarak, özgün biçimlerine uygun olarak yenilenmesi bu kapsamda tanımlanmıştır. Bakım uygulaması Koruma Kurulu kararı doğrultusunda, belediyelerce ve ilgili müze müdürlüğünce denetlenerek yapılacak, uygulama bitince ona ilişkin rapor ve fotoğrafik belgeler Koruma Kurulu'na iletilecektir. Uygun görülmeyen bakım uygulamaları yenilenir.

Onarım: Onarım gereken yapıların rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ve diğer ilgili belgelerin içerikleri ve ölçekleri Koruma Kurulu'nca belirlenir. Projeler bu ilke kararı ekinde verilen "Rölöve - Restitüsyon - Restorasyon Projesi Hazırlama Esasları"na göre hazırlanacaktır. İlan edilmiş turizm alanları ve merkezlerinde yer alan tescilli yapıların turizm amacıyla kullanılması halinde, projeler ilgili Turizm Müdürlüğü'nden görüş alınarak Koruma Kurulu'nca karara bağlanır.

ONARIM İLKELERİ

a) Yapının günümüze ulaşmış ve tarihi kimliğinin öğelerini oluşturan mekânsal, biçimsel ve yapısal özellikleri ve çevre içindeki özgün konumu korunacaktır. Bu işlemlerde yapının mevcut fiziksel durumuna göre müdahalenin biçimi ve nitelikleri Koruma Kurulu'nca saptanır.

b) Yapıların yıkılmadan korunmaları esastır. Yıkılma tehlikesi taşıdığı (mail-i inhidam) mal sahipleri ya da belediyelerce ileri sürülen yapıların yıkılma kararları ancak Koruma Kurulu'nca alınabilir. Kamu için tehlikeli olan ender durumlarda Kurul müdürleri, Kurul başkan ve üyelerini toplantıya çağırarak, Koruma Kurulu'nun onayının bir an önce elde edilmesini sağlarlar.

Yıkılacak şekilde tehlike yaratan, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları belediyeler tarafından boşaltılır. İlk koruyucu önlemler alındıktan sonra konu Koruma Kurulu'na iletilir ve alınacak karara göre işlem yapılır.

c) Yapıların tarihi değer taşıyan ekleri korunur.

d) Yeni işlev verilecek yapılarda, yapılacak eklerin niteliği ve tarihi yapıyla bütünleşmesi bir tasarım sorunu olarak tasarımı yapan mimar tarafından, önce bir avan proje niteliğinde hazırlanarak Koruma Kurulu'nun görüşüne sunulacaktır.

e) Yok olmuş, fakat varlıkları bilinen yapı öğelerinin bütünlenmesi, gerekli araştırmalara dayanmak koşuluyla, Koruma Kurulu'nun onayına sunulabilir.

f) Bütün onarımlarda restorasyon projesine temel olacak restitüsyon çalışmasının sıva raspası, kısmi söküm, sondaj, belgeler üzerinde çalışma, karşılaştırmalı araştırmalar sonucuna dayalı olarak hazırlanması gerekir. Onarıma başlamadan önce bu çalışmanın yapılması olanaksızsa, onarım projesinin onaylanmasından sonra ortaya çıkan yeni veriler ışığında restorasyon projesi üzerinde tadilât yapılarak yeniden Koruma Kurulu'nun onayına sunulacaktır.

TESCİL KAYDININ YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN İŞLEMLER

Bu ilke kararından önce, GEEAYK, KTVKYK ve Koruma Kurulları tarafından "eski eser" veya "korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı" olarak tescil edilmiş olan taşınmazların tescil kaydının kaldırılması için yapılan başvurular, yapının tescil edilmesine neden olan değerlere sahip olmadığına ilişkin ayrıntılı ve bilimsel nitelikli bilgi ve belgeleri içermek zorundadır. Bu başvurular bir kez reddedildiği takdirde, ikinci kez Koruma Kurulu gündemine alınmaz.

YOK OLAN TESCİLLİ YAPILARA İLİŞKİN İŞLEMLER

Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen yapıların herhangi bir şekilde yok olmalarına sebep olanlar ile aslına uygun olarak bakım ve onarımlarını yaptırmayanlar hakkında ceza mahkemelerinde yasal soruşturma açılır.

Bu soruşturma sonucu yargı organlarınca verilen kararlar kişisel yükümlülüklerle ilgili olduğundan, taşınmaz kültür varlığının korunmasına yönelik işlemlerin devamlılığını etkilemez. Bu nedenle, soruşturma nedeni olan eyleme konu taşınmaz kültür varlığıyla ilgili alınmış Koruma Kurulu kararları geçerlidir.

Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen yapının yok olması durumunda, yapının gerek kültür varlığı niteliği, gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları açısından, yeniden ihyasında yarar görülüyorsa, mevcut belgelerden yararlanmak suretiyle parselde daha önce bulunduğu yerde ve yapı oturma alanında, eski cephe özelliğinde, aynı gabaride, özgün malzeme ve yapım tekniği kullanılarak, kapsamlı bir restitüsyon etüdüne dayalı bir rekonstrüksiyon uygulanması için Koruma Kurulu kararı doğrultusunda izin verilebilir.

TESCİL KAYDI BULUNMAYAN YAPILAR VE ELEMANLAR

Eski yapı envanterlerinin yeterli olmaması nedeniyle 2863 sayılı yasaya göre tescil edilmiş olmasalar da, geleneksel mimari değer içeren yapıların Koruma Kurulu'ndan görüş alınmadan yıktırılmaması yönünde gerekli önlemler ilgili belediye veya müze müdürlüğünce alınır.

Koruma Kurulu'nca tescili gerekli görülmeyen taşınmazlar içindeki tarihi değeri olan ahşap, cam, maden, taş, alçı vb. malzemelerden yapılmış elemanların kültür mirası olarak korunmasına gerek görülenlerin yerel müzelerce korunmaları sağlanır.

UYGULAMANIN DENETLENMESİ

Koruma Kurulları'nca onaylanan her ölçek ve nitelikteki plan ve projelerin uygulamada uzmanlarınca denetlenmesi gerekir. Bu anlamda imar ve koruma mevzuatında belediyelere ve valiliklere verilen denetim yükümlülüğünün yanısıra, uygulamanın müellif mimar tarafından denetimi de yasal ve mesleki bir sorumluluktur.

Taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesine ilişkin uygulamalarda, esas alınacak projelerin, serbest mesleki hizmet yetki ve statüsüne sahip ve bu hizmeti yapma koşullarını sürdüren mimarlarca asgari çizim standartlarına da uygun olarak düzenlenmiş olduğu ilgili Mimarlar Odası birimince önceden denetlenerek Koruma Kurulu müdürlüklerine sunulması gerekir.

Uygulamanın Kurul kararlarına uygun olması için gerekli mesleki denetim sorumluluğu, aynı şekilde serbest mesleki hizmet yetki ve koşulları taşıdığı Mimarlar Odası'nca belirlenen müellif mimar tarafından üstlenilir. Bu yükümlülük, Koruma Kurulu kararlarında sorumlu mimarın kimliği belirtilerek vurgulanır. Söz konusu mesleki denetim sorumluluğu, müellif mimarın isteği ile aynı koşulları taşıyan bir başka mimara devredilebilir. İskân izni için denetimden sorumlu mimarın, uygulamanın Kurul kararlarına uygun olarak sonuçlandığına dair raporunun Koruma Kurulu'na iletilmesi gereklidir.

KAPSAM

Bu ilke kararı, koruma grubu daha önce belirlenmiş ve ilgili Koruma Kurulu'nca projeleri onaylanmış yapılarla, onaylı koruma imar planında hakkında özel tanım ve hüküm getirilmiş yapılar için geçerli değildir.

Koruma Yüksek Kurulu'nun 4.3.1988 gün, 6 sayılı ve 30.11.1993 gün, 338 sayılı ilke kararlarında belirtilen basit onarımlar, bu ilke kararında tanımlanan bakım kapsamında değerlendirilecektir.

Bu ilke kararının yürürlüğe girmesiyle Koruma Yüksek Kurulunun 4.3.1988 gün ve 9, 10, 14, 15, 16, 17 sayılı; 15.5.1989 gün, 84 sayılı ilke kararları yürürlükten kaldırılmıştır.

RÖLÖVE, RESTİTÜSYON, RESTORASYON PROJESİ HAZIRLAMA ESASLARI

1. Genel hususlar

Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon projeleri, yapının mevcut durumunun belgelenmesinin yanısıra, sorunlarının saptanması, potansiyel ve yeni kullanım olanaklarının araştırılması, onarıma yönelik temel yaklaşım ve müdahale biçimlerinin belirlenmesi ile yeni kullanımın gerektirdiği müdahalelerin anlatımını sağlamalıdır.

Bu amaçla hazırlanacak belgeler çizimsel, yazılı ve fotoğrafik olarak yeterli ölçek ve ayrıntıları içerecektir.

2. Proje hizmetleri

2.1. Mevcut durumun belgelenmesi;

2.1.1. Rölöve çizimleri:

a) 1/500-1/200 vaziyet planı (parselde yer alan yapı, müştemilât, kuyu, ağaç, bahçe duvarı, döşeme malzemesi vb. her türlü öğe ve komşu parsellerde yer alan yapılar işlenecektir.)
Rölövesi çizilen yapının cephe verdiği sokak veya caddede sağında ve solunda yer alan en az iki yapıyı içeren 1/ 200 ölçekli silueti,

b) Kat planları, 1/50

c) Döşeme planları, 1/50

d) Tavan planları, 1/50

e) Çatı planı, 1/50

f) Görünen tüm cepheler, 1/50

g) Birbirine dik olarak geçirilecek en az iki kesit 1/50

h) Yapısal sistem ile malzemeyi tanıtmayı amaçlayan yeteri kadar sistem detayı,
- Cephe, 1/20
- Plan, 1/20
- Kesit, 1/20

ı) Pencere, kapı, tavan eteği, ocak, dolap, niş, saçak, taşıyıcı sistem, süsleme elemanları vb. yapı öğelerinden tipik olanlarına ilişkin detaylar.
- Ölçekler 1/10, 1/5 ve 1/1'dir.

i) Fotoğraf albümü

2.1.2. Yapım tekniği ve malzeme kullanımı:

- Yatay ve düşey taşıyıcı elemanlar, dolgu elemanları,
- Yatay ve düşey kaplama elemanları, örtü malzemeleri ve tekniği, süsleme elemanlarının durumu.

2.1.3. Fiziksel durumun değerlendirilmesi:

- Yapısal bozulma ve deformasyonlar,
- Malzemeye yönelik bozulma ve deformasyonlar (Örneğin taşıyıcı sistem, dolgu malzemeleri, kaplama ve örtü malzemelerinin temel sorunları).

2.1.4. Yapının analizi:

- Yapıya çeşitli dönemlerde yapılan müdahalelerin ayrıştırılması,
- Yapıda bugün olmayan mekân ve/veya elemanlara ilişkin bilgi ve izler.

2.2. Restitüsyon projesi

Yapının analizi, benzer yapılarla karşılaştırılması ve bulunabiliyorsa çeşitli belgelerden gelen bilgiler ışığında, özgün ya da belli bir dönemine ilişkin bilgileri içerecektir.

2.3. Restorasyon ve yeni kullanım projesi

Yapının onarımı ve yeni kullanımı için getirilen müdahalelere ilişkin ana yaklaşım ve bu ana yaklaşım çerçevesinde yapılacak müdahalelerin anlatımını içerecektir.

Bu anlatımda şu hususlar yer alacaktır:

- Yapının özgün şema, eleman, strüktür ve malzemesine ilişkin müdahaleler,
- Yeni kullanımın gerektirdiği mekânsal ve eleman ölçeğindeki müdahaleler,
- Uygulamaya yönelik öneriler,
- Yapının yeni kullanımı için gerekli ısıtma, aydınlatma, temiz ve pis su sistemlerine ilişkin ana ilkeler.

EK 9
SUALTI KÜLTÜR MİRASININ KORUNMASI VE YÖNETİMİ İLE İLGİLİ TÜZÜK (1996)

(5-9 Ekim 1996 tarihleri arasında Sofya'da gerçekleştirilen ICOMOS Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.)

GİRİŞ

Bu tüzük iç bölgelerde ve kıyı sularında, sığ denizlerde ve derin okyanuslarda bulunan sualtı kültür mirasının korunmasını ve yönetimini desteklemeyi amaçlamaktadır. Sualtında bulunan kültür mirasının özel nitelikleri ve koşulları üzerine odaklanan bu tüzük "Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi" (1990) konulu tüzüğe ek olarak düşünülmelidir. 1990 tarihli tüzük, "arkeolojik mirası" temel verileri arkeolojik yöntemlerle elde edilen maddi miras olarak tanımlamıştır. Bu veriler insan varlığının her tür izini ve her tür insan etkinliğini yansıtan yerleri, terk edilmiş yapıları, toprak ve su altındaki sitler de dahil olmak üzere her tür kalıntıyı, bunlarla ilişkili taşınabilir tüm kültürel malzemeyi içerir. Bu yeni tüzük kapsamında sualtı kültür mirası, sualtı ortamında bulunan veya oradan alınmış olan arkeolojik miras olarak anlaşılmaktadır. Sualtında kalmış yerleşme ve yapılar, batık alanları, batıklar ve bunların arkeolojik içerikleri ile doğal çevreleri bu kapsama girmektedir.

Sualtı kültür mirası, doğası gereği uluslararası bir kaynaktır. Büyük bir bölümü uluslararası sularda bulunmaktadır ve uluslararası ticaret ve iletişim ağı içinde, hareket ettikleri ve varmayı hedefledikleri noktalardan çok uzakta batarak kaybolan gemiler ve bunların içindekilerden oluşmaktadır.

Arkeoloji çevrenin korunması ile ilgilidir; kaynak yönetimi dilinde sualtı kültür mirası sınırlı ve yenilenemez bir kaynaktır. Eğer sualtı kültür mirasının gelecekte de çevrenin anlaşılmasına katkıda bulunması bekleniyorsa, daha uzun bir süre yaşamasını sağlamak için kişisel ve ortak sorumluluk alınması gerekir.

Arkeoloji kamusal bir etkinliktir. Herkesin kendi yaşamına bilgi ve esin sağlamak için geçmişe bakma hakkı vardır; geçmişle ilgili bilgilere ulaşmayı kısıtlamak, kişisel özgürlükleri sınırlamaktır. Sualtı kültür mirası kimlik oluşumuna katkıda bulunur ve halkların toplumsal birlik duygusu açısından önemli olabilir. Eğer duyarlı biçimde yönetilirse, dinlence ve turizmin geliştirilmesinde olumlu bir rol oynayabilir. İnsan kültürünün çağlar boyunca gösterdiği çeşitlilik hakkındaki bilgilere katkıda bulunan arkeoloji araştırma ile yönlendirilir ve geçmişteki yaşam hakkında yeni ve sarsıcı fikirler sağlar. Bu tür bilgi ve fikirler bugünü anlamamıza katkıda bulunur ve böylece bizleri gelecekteki sorunlara hazırlar.

Etkileri önceden düşünülmediği takdirde, kendi başına yararlı ve arzu edilir olan birçok denizcilik faaliyeti, sualtı kültür mirası için hazin sonuçlar doğurabilir.

Sualtı kültür mirası kıyı çizgisini veya deniz tabanını değiştiren, akıntıların, çökeltilerin ve çevreyi kirleten atıkların yönünü değiştiren yeni inşaat faaliyetlerinden zarar görebilir. Sualtı mirası denizde bulunan canlı veya cansız kaynakların duyarsızca tüketilmesinden de olumsuz yönde etkilenebilir. Dahası, kaçak dalışlar ve batıklardan 'hatıra' olmak üzere usulsüz bir şekilde eşya alınması yokedici etkiler yaratabilir.

Bu olumsuzluklar daha baştan arkeologlara danışılarak ve çözüm sunan projeler hazırlanarak tümüyle kaldırılabilir veya etkileri büyük ölçüde azaltılabilir. Bu tüzük sualtı kültür mirasının karşı karşıya olduğu tehditlere karşı, üst düzeyde arkeolojik uzman katkısı sağlayarak hızla ve etkin bir biçimde yardım etmeyi amaçlamaktadır.

Sualtı kültür mirası az sayıdaki kişiye büyük menfaatler sağlayan etkinliklerden de olumsuz yönde etkilenmektedir. Sualtı kültür mirasının ticari amaçlara veya spekülasyona alet edilmesi bu mirasın korunması ve yönetimiyle bağdaşmaz. Bu tüzük her projenin amaçları, yöntemi ve beklenen sonuçları açısından netleşmesini ve tüm projelerin herkes için şeffaf olmasını sağlamayı hedeflemektedir.

Madde 1- Temel İlkeler

Sualtı kültür mirasının yerinde (in-situ) korunması ilk tercih olarak düşünülmelidir.

- Halkın erişimi desteklenmelidir.
- Zarar vermeyen teknikler, hasarsız rölöve ve örnekleme, kazıya tercih edilmelidir.
- Araştırmalar zararı indirgeyici olmalı veya projenin araştırma hedeflerini aşmamalı, sualtı kültür mirasını olumsuz yönde etkilememelidir.

Araştırmalar sırasında insan kalıntılarının bulunduğu veya kutsal sayılan alanlar gereksiz yere karıştırılmamalıdır.

Araştırmalar yeterli düzeyde belgeleme ile desteklenmelidir.

Madde 2- Proje Tasarımı

Araştırmadan önce, aşağıdaki konuları dikkate alan bir proje hazırlanmalıdır:

- Projenin zarar azaltıcı veya araştırma hedefleri,
- Kullanılacak yöntem ve uygulama teknikleri,
- Beklenilen maddi destek,
- Projenin tamamlanması için öngörülen süre,
- Araştırma ekibinin oluşumu, üyelerin nitelikleri, sorumlulukları ve deneyimleri,
- Malzemelerin korunması,
- Alanın yönetimi ve sürekli bakımı,
- Müze ve diğer kuruluşlarla işbirliği girişimleri,
- Belgeleme,
- Sağlık ve güvenlik,
- Rapor hazırlığı,
- Araştırma sırasında yerinden alınan kültür varlıklarını da kapsayan bir arşivin düzenlenmesi,
- Elde edilen bilgilerin halkın katılımını da içerecek şekilde duyurulması.

Projenin tasarımı gerekli görüldüğü takdirde gözden geçirilip değiştirilmelidir. Araştırma proje tasarımına göre yürütülmelidir. Arkeoloji camiası proje tasarımına ulaşabilmelidir.

Madde 3- Kaynak Sağlama

Araştırmalara başlamadan önce projenin koruma, rapor hazırlama ve elde edilen bilgilerin duyurulmasını da kapsamak üzere, her aşamasını tamamlamaya yeterli olacak maddi kaynak sağlanmalıdır. Proje tasarımı, beklenen kaynak gelmediği takdirde dahi sualtı kültür mirasının korunmasını ve belgelenmesini sağlayacak acil durumları da kapsamalıdır.

Projenin gerçekleşebilmesi için gerekli maddi kaynak sualtı kültür mirasının satılmasını veya sualtı kültür mirasının ve onu destekleyen belgelemenin tekrar biraraya getirilemeyecek şekilde dağılmasına neden olabilecek bir strateji kullanımını gerektirmemelidir.

Madde 4- Süre

Araştırma öncesinde projenin koruma, rapor hazırlama ve bilgilerin dağıtımı gibi safhalarını da içine alacak şekilde bütün aşamalarını tamamlamaya yetecek bir süre belirlenmelidir. Proje tasarımı öngörülen sürelerin herhangi bir şekilde, yarıda kesilmesi durumunda, sualtı kültür mirasının korunmasını ve belgelenmesini sağlayacak acil durum planlarını da kapsamalıdır.

Madde 5- Araştırma Hedefleri, Yöntem ve Teknikler

Araştırma hedefleri, yönteme ilişkin ayrıntılar ve kullanılacak teknikler belirlenmeli ve proje tasarımında yer almalıdır. Yöntem araştırma hedefleri ile uyumlu olmalı, teknikler olabildiğince az zarar verici olmalıdır.

Alan çalışmasından sonra, gelen objelerin incelenmesi ve belgeleme tüm araştırmanın önemli bir bölümüdür; proje tasarımında bu aşama için yeterli donanım öngörülmelidir.

Madde 6- Uzmanlıklar, Sorumluluk ve Deneyim

Araştırma ekibinde yer alanlar görevleri için uygun niteliklere ve deneyime sahip olmalıdırlar. Kendilerine tam bilgi verilmeli ve kendilerinden istenilen işi anlamalıdırlar.

Sualtı kültür mirasına müdahale şeklinde olan araştırmaların yapılmasına, ancak araştırmanın gerektirdiği nitelik ve deneyime sahip, tanınmış bir sualtı arkeoloğunun başkanlığı ve denetiminde izin verilebilir.

Madde 7- Ön Araştırma

Sualtı kültür mirasına yapılacak müdahaleli araştırmalar öncesinde sitin hassasiyetini, önemini ve potansiyelini değerlendiren bir ön bilgilenme gereklidir.

Bu alan değerlendirmesi, sitin tarihi ve arkeolojik verileri hakkında mevcut temel araştırma ve yayınların gözden geçirilmesini, sitin arkeolojik ve çevresel özelliklerinin incelenmesini ve öngörülen araştırmaların neden olacağı müdahalelerin sitin dayanımını uzun vadede nasıl etkileyeceği konularını kapsamalıdır.

Madde 8- Belgeleme

Bütün araştırmalar, çağdaş arkeolojik belgeleme standartlarına uygun olarak, arkeolojik belgelemenin gerektirdiği düzeyde gerçekleştirilmelidir.

Belgeleme alanın ayrıntılı kayıtlarını; araştırma sırasında yerinden alınan objelerin konumunu gösteren vaziyet planlarını, alınan notları, plan ve diğer çizimleri, fotoğrafları ve diğer ortamlardaki kayıtları içermelidir.

Madde 9- Malzeme Koruma

Malzeme koruma programı, arkeolojik kalıntıların araştırma aşamasında, taşınmaları süresinde ve gelecekte korunmaları için işlem görmelerini sağlamalıdır.

Malzeme koruma uygulaması çağdaş profesyonel standartlara uygun olarak yapılmalıdır.

Madde 10- Alan Yönetimi ve Sürekli Bakım

Araştırma sırasında ve alan çalışmasının sonunda yerinde bırakılan sualtı kültür mirasının korunması ve yönetimiyle ilgili önlemleri içeren bir alan yönetimi programı hazırlanmalıdır. Program halka sunulacak bilgi, alanın makul bir şekilde sağlamlaştırılması, korunma durumunun izlenmesi ve müdahaleye karşı koruma konularını içermelidir. Koruma ve yönetim açısından zorluklar yaratmadığı takdirde, halkın sualtı kültür mirasına ulaşımı teşvik edilmelidir.

Madde 11- Sağlık ve Güvenlik

Araştırıcı ekibin ve diğer kişilerin sağlığı ve güvenliği başta gelen konulardır. Araştırma ekibindekiler proje tasarımında yer alan ve geçerli yasal ve profesyonel gereksinimlere uygun güvenlik koşullarında çalışmalıdır.

Madde 12- Rapor

Proje tasarımında belirlenen sürelerde ara raporlar hazırlanmalı ve bunlar ilgili kamu kuruluşlarının arşivinde saklanmalıdır.

Raporlar:

- Hedefler,
- Kullanılan yöntem ve teknikler,
- Elde edilen sonuçlar,
- Gelecekte yapılması tavsiye edilen araştırmalar, alan yönetimi ve araştırma sırasında yerinden alınan sualtı kültür mirasının korunmasıyla ilgili işlemler hakkında bilgi vermelidir.

Madde 13- Koruma ve Sergileme

Araştırma sırasında yerinden alınan sualtı kültür mirası ve onu destekleyen belgelemeyi içeren proje arşivi, kamuya açık ve malzemenin sürekli bakım ve sergilenmesini sağlayacak bir kuruluşta saklanmalıdır. Arşivin nerede korunacağına ilişkin temaslar araştırmaya başlamadan yapılmalı ve proje tasarımında yer almalıdır. Arşiv çağdaş mesleki standartlara uygun olarak hazırlanmalıdır.

Arşivin bilimsel bütünlüğü sağlanmalı; buluntuların birkaç kuruluşa dağıtılması, araştırma amacıyla tekrar birleştirilmelerini engellememelidir. Sualtı kültür mirası ticari değeri olan eşya gibi alınıp satılmamalıdır.

Madde 14- Yayın

Araştırmaların sonuçları hakkında kamuoyuna bilgi verilmeli ve sualtı kültür mirasının önemi medyanın değişik kanallarında, popüler yayınlarla duyurulmalıdır. Bu tür sunuşların geniş kitlelere ulaşması yüksek fiyatlar istenerek engellenmemelidir.

Yerel topluluk ve gruplarla, özellikle sualtı kültür mirasıyla ilgili topluluk ve derneklerle işbirliği desteklenmelidir. Araştırmaların yöredeki toplulukların izin ve desteğiyle yapılması tercih edilir.

Araştırma ekibi, yöredeki ilgili grupları, koruma ve yönetime uygun olduğu ölçüde projeye katmaya çalışabilir. Uygun olan durumlarda, araştırma ekibi yöredeki kişilerin arkeolojik birikim ve bilgilerinin geliştirilmesine, eğitim ve alıştırmalarla fırsat tanımalıdır.

Müze ve diğer kuruluşlarla işbirliği desteklenmelidir. Araştırmaya başlamadan önce, ilgili kuruluşlarla, ziyaret, araştırma ve raporlarla ilgili konularda anlaşılmalıdır.

Bu tür araştırmaların karmaşıklığı göz önünde tutularak, araştırmanın son şekli mümkün olan en kısa zamanda ulaşılabilir duruma getirilmeli ve ilgili kamu kuruluşunun arşivine konulmalıdır.

Madde 15- Uluslararası İşbirliği

Sualtı kültür mirasının korunması ve yönetimi için uluslararası işbirliği şarttır ve araştırma ve bilimsel çalışmaların yüksek standartta olabilmesi için bu desteklenmelidir. Sualtı kültür mirasının araştırılmasında deneyimli arkeolog ve diğer uzmanların etkin kullanımının sağlanabilmesi açısından, uluslararası işbirliği teşvik edilmelidir. Uzman değişimi için yapılan programlar, en iyi uygulama yöntemlerinin yaygınlaştırılması için bir araç olarak değerlendirilmelidir.

EK 10
TARİHİ AHŞAP YAPILARIN KORUNMASI İÇİN İLKELER (1999)

(Ekim 1999'da Meksika'da yapılan 12. ICOMOS Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.)

Bu belgenin amacı tarihi ahşap yapıların korunması ve onarımı için kültürel önemlerine saygı gösteren temel ve evrensel ilke ve uygulamaları tanımlamaktır. Buradaki tarihi ahşap yapı deyimi kısmen veya tümü ahşaptan yapılmış ve kültürel anlamı olan veya tarihi bir bölgenin parçası olan her tür bina ve yapıyı kapsamaktadır.

Bu tür yapıların korunması amacıyla konulan ilkeler:

- Her dönemden ahşap yapının dünyanın kültürel mirasının bir parçası olarak önemini takdir etmekte,
- Tarihi ahşap yapıların büyük farklılıklar gösterdiğini kabul etmekte,
- Ahşap yapıların yapımı için değişik tür ve nitelikte ağaçların kullanıldığını göz önünde tutmakta,
- Kısmen veya tümü ahşap yapıların nem değişiklikleri, ışık, mantar ve böcek, aşınma, yangın ve diğer felaketler gibi değişik çevresel ve iklimsel koşulların etkisiyle kolayca bozulup, çürüyebileceklerini hesaba katmakta,
- Kolay zarar görebilmeleri, kötü kullanım ve geleneksel tasarım ve yapım tekniklerinin unutulması nedeniyle ahşap yapıların gittikçe enderleştiklerini bilmekte,
- Bu kültür mirası kaynaklarının yaşatılması ve onarımı için gerekli olan eylem ve işlemlerin çeşitliliğini göz önünde tutmakta,
- Venedik Tüzüğü, Burra Kartası, UNESCO ve ICOMOS'un konuyla ilgili kuramsal metinlerini dikkate alarak, bu genel ilkeleri tarihi ahşap yapıların yaşatılması ve korunmasına uygulamaya çalışma gereğini benimsemektedir.

Ve aşağıdaki tavsiyeler geliştirilmiştir:

İNCELEME, SAPTAMA VE BELGELEME

1. Venedik Tüzüğü'nün 16. Maddesi ve ICOMOS'un Anıtların, Yapı Gruplarının ve Sitlerin Belgelenmesi ile İlgili İlkeleri gereği, herhangi bir müdahaleden önce yapının ve bileşenlerinin durumu ve uygulama sırasında kullanılan malzemeler dikkatle belgelenmelidir. Yapıdan çıkarılan malzemelerle ilgili örnekler de dahil olmak üzere, her tür belge ve geleneksel sanatlar ve tekniklerle ilgili bilgiler toplanmalı, tasnif edilmeli ve gerektiğinde ulaşılabilecek şekilde uygun bir yerde saklanmalıdır. Belgeleme onarım için seçilen malzeme ve yöntemlerle ilgili açıklamaları da içermelidir.
2. Her müdahaleden önce ahşap yapının mevcut durumu, hasarların ve yapısal bozulmanın nedenlerini araştıran ayrıntılı bir çalışma yapılmalı, teşhis güvenilir olmalıdır. Teşhis kesin verilere, fiziksel inceleme ve analize dayandırılmalı, gerekirse hasar vermeyen deney yöntemleri kullanılmalı ve fiziksel ölçümler yapılmalıdır. Bu, gerekli küçük müdahaleleri ve acil önlemleri engellememelidir.

İZLEME VE BAKIM

3. Tarihi ahşap yapıların ve kültürel anlamlarının korunması için sürekli izleme ve bakım etkinliğini kapsayan tutarlı bir strateji izlenmesi gereklidir.

MÜDAHALELER

4. Koruma ve yaşatmanın temel amacı kültür varlığının tarihi özgünlüğünü ve bütünlüğünü korumaktır. Her müdahale uygun araştırma ve değerlendirmelere dayandırılmalıdır. Sorunlar mevcut koşul ve gereksinimlere göre, yapının estetik ve tarihi değerlerine, tarihi yapının veya sitin fiziksel bütünlüğüne saygı göstererek çözümlenmelidir.
5. Önerilen müdahaleler tercihen,
   a) Geleneksel yöntemleri izlemeli,
   b) Teknik olarak mümkünse, geri dönüşümlü olmalı veya,
   c) Gelecekte yapılacak koruma çalışmalarını engellememeli ve,
   d) Yapının bünyesinde barındırdığı izlere ulaşılmasını engellememelidir.
6. İdeal olan, ahşap bir tarihi yapının dokusuna olabildiğince az müdahale edilmesidir. Bazen minimum müdahale ahşap yapıların tümüyle veya kısmen sökülüp tekrar birleştirilmesini gerektirebilir.

7. Müdahalelerde tarihi yapı bir bütün olarak ele alınmalı, taşıyıcı öğeler, dolgu panoları, dış kaplama, çatı, kapı ve pencereler dahil olmak üzere tüm malzeme eşit ilgi görmelidir. Temel ilke mevcut malzemeyi olabildiğince yerinde tutmaktır. Koruma sıva, boya, kaplama, duvar kağıdı gibi bitirme ayrıntılarını da kapsamalıdır. Eğer sıva vb. yüzeylerin yenilenmesi gerekirse, olabildiğince özgün malzemelere, yapım tekniklerine ve yüzey dokularına sadık kalınmalıdır.
8. Restorasyonun amacı tarihi yapıyı, onun taşıyıcılığını korumak ve Venedik Tüzüğü'nün 9-13. Maddelerinde belirtildiği gibi, mevcut tarihi verilerin sağladığı sınırlar içinde kalarak yapının özgün tasarımını, tarihi bütünlüğünün okunabilirliğini artırarak kültürel değerlerini açığa çıkarmaktır. Sökülen öğeler ve tarihi yapının diğer bileşenleri kataloglanmalı ve tipik örnekler belgelemenin bir parçası olarak saklanmalıdır.

ONARIM VE YENİLEME

9. Tarihi bir yapının onarımında yeni ahşap, tarihi ve estetik değerlere saygı çerçevesinde kalınarak ve harap ve çürümüş kısımları değiştirmek, ya da restorasyonun gereklerini karşılamak amacıyla kullanılabilir.

   Yeni öğe veya parçalar aynı tür ağaçtan ve eğer uygunsa, yenilenecek parçalardakinden daha iyi kalitede ahşaptan yapılmalıdır. Yeni ahşabın nem miktarı ve diğer fiziksel özellikleri mevcut yapıyla uyumlu olmalıdır.

   İşçilik ve yapım teknolojisi, kullanılan alet ve makineler mümkün olduğunca ilk yapımdakine uymalıdır. Çiviler ve ikincil malzemeler, durum uygunsa, özgünlerin benzeri olmalıdır.

   Strüktürel gereksinimler açısından aykırı bir durum yoksa, bir öğenin kısmen yenilenmesi gerektiğinde, mevcut ve yeni kısımlar, geleneksel ahşap geçme tekniği kullanılarak bağlanmalıdır.
10. Yeni öğelerin veya parçaların eskilerden ayırt edilebilir olması kabul edilmelidir. Kaldırılan öğelerin doğal bozulma ve deformasyonlarının kopya edilmesi istenmez. Uygun geleneksel veya iyi denenmiş çağdaş yöntemler kullanılarak eski ve yeni kısımların renk uyumu sağlanabilir. Bu işlemin ahşap öğenin yüzeyine zarar vermediğinden veya onu bozmayağından emin olunmalıdır.
11. Daha sonra diğerlerinden ayırt edilebilmeleri için, yeni kısım veya öğelerin üstlerine yakarak, kazıyarak veya başka yöntemlerle işaret konulmalıdır.

TARİHİ ORMAN ALANLARI

12. Ahşap yapıların korunması ve onarımı için gerekli uygun ağaçların sağlanabilmesi amacıyla yedek orman alanları oluşturulması ve mevcut orman ve koruların korunması desteklenmelidir.

    Tarihi yapı ve sitlerin korunmasından sorumlu kuruluşlar, onarım için uygun ahşapların bulundurulduğu depoların oluşturulmasını desteklemelidir.

ÇAĞDAŞ MALZEME VE TEKNOLOJİLER

13. Epoksi reçineler gibi çağdaş malzemeler ve çelikle strüktürel destekleme gibi yeni müdahale teknikleri, ancak malzemelerin ve yapım tekniklerinin dayanımları ve strüktürel davranışları yeterli bir süre denenerek kanıtlandıktan sonra, çok dikkatle seçilmeli ve kullanılmalıdır. Isıtma, yangın uyarı ve önleme sistemleri gibi tesisat yapının veya sitin tarihi ve estetik önemi gözetilerek yerleştirilmelidir.
14. Kimyasal koruyucuların kullanımı dikkatle denetlenmeli ve izlenmeli, mutlak yarar beklendiği, kamu ve çevresel güvenliğin etkilenmediği ve uzun vadede başarı olasılığının önemli olduğu durumlarda kullanılmalıdır.

EĞİTİM VE ÖĞRETİM

15. Tarihi ahşap yapıların kültürel önemine ilişkin değerlerin eğitim programları aracılığıyla canlandırılması sürdürülebilir koruma ve gelişim politikasının temel koşuludur. Tarihi ahşap yapıların korunması, onarımı ve bakımı ile ilgili eğitim programlarının oluşturulması ve geliştirilmesi teşvik edilmektedir. Bu tür eğitimler sürdürülebilir üretim ve tüketimin gereksinimleriyle bütünleşen kapsamlı bir stratejiye dayandırılmalı ve yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde programlar içermelidir. Programlar konuyla ilgili tüm meslek ve işkollarına, özellikle mimar, konservatör, mühendis, zanaatkâr ve alan yöneticilerine hitap etmelidir.

EK 11
GELENEKSEL MİMARİ MİRAS TÜZÜĞÜ

(Bu tüzük ICOMOS'un Ekim 1999'da Meksika'da yapılan 12. Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.)

GİRİŞ

Bütün halkların gözünde geleneksel mimari özel bir yere sahiptir ve haklı bir gurur kaynağıdır. Toplumun özelliklerini yansıtan ve çekici bir ürün olarak kabul edilir. Ciddi görünmez ama düzenlidir. Faydacı olmasının yanısıra, ilgi çekici ve güzeldir. Hem çağdaş yaşamın ilgi odağı hem de toplumun geçmişinin bir belgesidir. İnsan eseri ve zamanının ürünüdür. İnsanın dünya üzerindeki varlığının nüvesini oluşturan bu geleneksel armonileri yaşatmak için çaba göstermemek insanlık mirasına yakışmayan bir davranış olurdu.

Bir toplumun kültürünün temel anlatımı olan sivil mimarlık, bir yandan o kültürün bölgesiyle ilişkisini gösterirken, diğer yandan dünyanın kültürel çeşitliliğini yansıtması bakımından önemlidir.

Geleneksel yapım toplumların barınmak için kullandıkları doğal ve geleneksel yöntemdir. Bu sosyal ve çevresel kısıtlamalara bağlı olarak değişen ve sürekli uyarlanan bir süreçtir. Günümüz dünyasında yöresel yapı gelenekleri ekonomik, kültürel ve mimari birörnekleşme ile tehdit edilmektedir. Globalleşmeye nasıl karşı durulacağı toplumların yanısıra, hükümetlerin, plancıların, mimarların, korumacıların ve çeşitli disiplinlerin uzmanlarından oluşan grupların temel sorunudur.

Kültürün birörnekleşmesi ve tüm dünyadaki sosyo-ekonomik değişim nedeniyle terk, iç denge ve bütünleşme gibi ciddi sorunlarla karşı karşıya kalan geleneksel yapılar çok zor durumdadırlar. Buna bağlı olarak, geleneksel mimari mirasımızın bakımı ve korunması için Venedik Tüzüğü'ne ek olarak ilkeler belirlenmesine gerek vardır.

Genel İlkeler

1. Geleneksel yapılar,

a) Toplumca paylaşılan bir yapı geleneği,

b) Çevreye uygun yöresel veya bölgesel bir kimlik,

c) Üslup, biçim ve görünüş tutarlılığı veya geleneksel yapı türlerine bağlılık,

d) Anonim olarak aktarılan geleneksel tasarım ve yapı ustalığı,

e) İşlevsel, sosyal ve çevresel kısıtlamalara etkin olarak cevap verebilme,

f) Geleneksel yapım sistemlerinin ve zanaatların etkin uygulaması,

gibi ayırt edici özellikleriyle tanınırlar.

2. Geleneksel mimarinin takdir edilmesi ve başarıyla korunması, toplumun buna katılımı, desteği, sürekli bakımı ve kullanımına bağlıdır.

3. Hükümetler ve yetkili kuruluşlar bütün toplumların yaşayan geleneklerini sürdürme ve bunları mevcut yasal, yönetimsel ve maddi olanaklarla koruyarak gelecek kuşaklara aktarma haklarını tanımalıdır.

Koruma ilkeleri

1. Geleneksel çevrenin korunması çokdisiplinli bir uzman ekip tarafından, değişim ve gelişmenin kaçınılmaz olduğu kabul edilerek ve toplumun kültürel kimliğine saygı gösterilerek yürütülmelidir.

2. Geleneksel yapılara, yapı gruplarına ve yerleşmelere yapılacak çağdaş müdahaleler onların kültürel değerlerine ve geleneksel karakterlerine saygı göstermelidir.

3. Geleneksel mimarlık ender olarak tek yapılarla temsil edilebilir; bu mirası daha iyi yaşatmanın yolu değişik bölgelerin özelliklerini yansıtan yapı gruplarını ve yerleşmeleri bakım ve onarımla korumaktır.

4. Geleneksel mimarlık kültürel peyzajın temel bileşenidir ve koruma yaklaşımları geliştirilirken bu ilişki dikkate alınmalıdır.

5. Geleneksel miras yalnız somut biçimler, kütleler, strüktürler ve mekânlardan oluşmaz, bunların kullanılış ve algılanış biçimlerini, gelenekleri ve onlara bağlı elle tutulamayan ilişkileri de kapsar.

UYGULAMA İLKELERİ

1. Araştırma ve belgeleme

Geleneksel bir yapıya yapılacak her tür müdahalede tedbirli olunmalı; işe başlamadan önce yapının biçimi ve strüktürü ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bu çalışma sonunda hazırlanacak rapor ve belgeler halkın rahatça ulaşabileceği bir arşivde saklanmalıdır.

2. Konum, peyzaj ve yapı grupları
Geleneksel yapılara müdahale edilirken, bu yapıların konumuna, fiziksel ve kültürel çevreyle ilişkilerine ve birbirlerine göre düzenlerine saygı gösteren, onları koruyan bir yaklaşım benimsenmelidir.

3. Geleneksel yapım sistemleri
Geleneksel yapım sistemlerinin ve zanaatların sürdürülmesi geleneksel ifade için temel gereksinimdir ve bu yapıların onarım ve restorasyonları için gereklidir. Bu zanaatlar yaşatılmalı, belgelenmeli, eğitim ve kurslar yoluyla yeni zanaatkâr ve yapı ustalarına aktarılmalıdır.

4. Malzeme ve mimari öğelerin değiştirilmesi, yenilenmesi
Çağdaş kullanım isteklerinin zorladığı ve kabul edilebilir değişimler bütünün genel ifadesine uyumlu, görünüş, doku ve biçim yönünden aykırı olmayan malzemelerle yapılmalı; yapı malzemelerinin birbiriyle uyumuna özen gösterilmelidir.

5. Yeni işleve uyarlama
Geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımında, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir. Eğer geleneksel mimari biçimler hâlâ kullanılıyorsa, müdahaleler toplumun kabul edeceği bir etik kurallar çerçevesinde yapılabilir.

6. Değişiklikler ve dönem restorasyonları
Zaman içinde yapılan değişiklikler saygı görmeli ve geleneksel mimarinin özelliğini yansıtan bir belge olarak değerlendirilmelidir. Normal olarak, geleneksel yapıların restorasyonunda hedef yapının bütün parçalarının tek bir döneme göre onarılması olmamalıdır.

7. Eğitim
Geleneksel mimarlığın kültürel değerlerini korumak için hükümetler, sorumlu kuruluşlar ve dernekler aşağıdaki konuları vurgulamalıdır:

a) Koruma uzmanlarına geleneksel yapıları tanıtan eğitim programları verilmesi,
b) Yöre halkına geleneksel yapım tekniklerini, malzeme ve zanaatları yaşatmalarına yardım edecek eğitim programları sunulması,
c) Özellikle gençleri geleneksel mimari hakkında bilinçlendirecek programlar geliştirilmesi,
d) Geleneksel yapı sanatı konusunda uzmanlık ve deneyimleri aktarmaya ve bilgi değişimi yapmaya olanak verecek bölgelerarası iletişim ağlarının oluşturulması.

EK 12
MİMARİ MİRASIN ANALİZİ, KORUNMASI ve STRÜKTÜREL RESTORASYONU İÇİN İLKELER

(ICOMOS'un 2003'te Victoria Şelaleri'nde yapılan 14. Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.)

BELGENİN AMACI

Mimari mirasa ait strüktürler, doğaları ve tarihi özellikleri gereği (malzeme ve birleşim yönünden) çağdaş yönetmelik ve yapı standartlarının uygulanmasını kısıtlayan teşhis ve restorasyon sorunları sunarlar. Hem kültürel çerçeveye uygun, hem akılcı olan analiz ve onarım önerilerini garanti etmek için tavsiyelere gerek duyulmaktadır.

Burada sunulan tavsiyeler koruma ve onarım sorunlarıyla ilgili olanlara yardımcı olmayı amaçlamaktadır, ancak hiçbir zaman kültürel ve bilimsel metinlerden elde edilecek bilgilerin yerini alamazlar.

Tam metinde sunulan tavsiyeler iki bölüm halinde düzenlenmiştir: "İlkeler" bölümünde korumanın temel kuralları sunulmakta, "Rehber" bölümünde tasarımcının izlemesi gerekli kurallar ve yöntem tartışılmaktadır. Belgenin yalnız "İlkeler" bölümü onaylı bir ICOMOS tüzüğü statüsüne sahiptir. Ayrı bir belge olarak düzenlenen yönlendirici bilgilerin İngilizce metnine ulaşılabilir.

1. GENEL ÖLÇÜTLER

1.1. Mimari mirasın korunması, güçlendirilmesi ve restorasyonu disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirir.

1.2. Mimari mirasın değeri ve özgünlüğü dar tanımlı ölçütlere dayandırılamaz çünkü tüm kültürlere saygı, onların ait oldukları kültürel çerçeve içinde değerlendirilmelerini gerektirir.

1.3. Mimari mirasın değeri yalnız görünüşünde değildir; tüm bileşenleriyle döneminin yapım teknolojisinin ünik bir örneği olarak korunmuş olması önemlidir. Özellikle yapıların yalnız cephelerinin korunup, içerdeki taşıyıcı öğelerin kaldırılması koruma ölçütlerine aykırıdır.

1.4. Bir kullanım veya işlev değişikliği önerildiğinde, bütün koruma kuralları ve güvenlik koşulları dikkate alınmalıdır.

1.5. Mimari mirasın restorasyonunda, taşıyıcı sistemin restorasyonu tek başına bir hedef olarak tanımlanamaz. Asıl hedef yapının tümünün korunmasıdır; strüktürün korunması, hedefe ulaşmak için bir araçtır.

1.6. Mimari değer taşıyan tarihi yapıların özel durumları, karmaşık geçmişleri, tıp alanındakine benzer bir araştırma ve öneri geliştirme süreci gerektirir. Anamnez, teşhis, tedavi ve kontrollerle önemli veriler ve bilgi derlenir, bozulma ve hasar nedenleri belirlenir, uygun tedavi yöntemleri arasından seçim yapılır ve uygulanan müdahalelerin başarısı denetlenir. Eldeki kaynakları akılcı bir biçimde kullanıp masrafları sınırlamak ve anıta en az zarar vermek için çalışmalar sırasında bu adımların tekrar edilmesi gereklidir.

1.7. Taşıyıcı sistemin çökmesini önlemek amacıyla alınması gerekli acil güvenlik önlemleri dışında (örneğin deprem hasarı sonrasında), sağlayacağı yarar veya zarar tam olarak belirlenmeden tarihi esere herhangi bir müdahale yapılmamalıdır. Bu tür acil önlemler alınırken, geriye dönüşü olmayan müdahaleler getirmekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.

2. ARAŞTIRMA ve TEŞHİS

2.1. Sorunun boyut ve türüne bağlı olarak, araştırmanın ilk adımlarından itibaren disiplinlerarası bir ekip, alanın ilk incelemesini yapmalı ve çalışma programını hazırlamalıdır.

2.2. Veriler ve bilgiler önce yaklaşık olarak değerlendirilmeli, böylece strüktürlerin gerçek sorunlarına koşut, daha kapsamlı bir eylem planı geliştirilmesine olanak sağlanmalıdır.

2.3. Koruma uygulamalarında strüktür ve malzemelerin özelliklerinin tam olarak bilinmesi ve anlaşılması gereklidir. Strüktürün ilk yapılışındaki ve günümüzden önceki durumları, yapımında kullanılan teknikler, değişimler ve etkileri, yaşanan olaylar ve bugünkü durum hakkında bilgiye gerek vardır.

2.4. Arkeolojik sitlerde kazı sürecinde, başlangıçta yalnız bir bölümü açılan kalıntıların durumu tam olarak bilinmeden yapılan destekler sorun yaratabilir. Yerüstünde duran bir bina ile, kazı sonucu ortaya çıkarılan bir kalıntının strüktürel davranışları tamamen farklı olabilir. Kazı aşamasında yapılması gerekli acil önlem müdahaleleri, tüm binanın biçim ve kullanımına halel getirmeyecek şekilde tasarlanmalıdır.

2.5. Teşhis, tarihi, niteliksel ve niceliksel yaklaşımlara dayandırılır. Niteliksel yaklaşım taşıyıcı sistemin hasarının ve malzeme bozulmalarının doğrudan gözlenmesine olduğu kadar, tarihi ve arkeolojik araştırma temeline oturur. Niceliksel yaklaşımda ise malzeme ve strüktür deneylerinden, izleme ve strüktür analizi sonuçlarından yararlanılır.

2.6. Strüktürel müdahale yapılmadan önce hasar ve bozulma nedenleri belirlenmeli, strüktürün güvenlik düzeyi daha sonra değerlendirilmelidir.

2.7. Teşhisin son aşaması olan ve müdahale gerekliliğinin belirlendiği güvenlik değerlendirmesinde niceliksel ve niteliksel analiz sonuçları uzlaştırılmalıdır: doğrudan gözlem, tarihi araştırma, strüktürel analiz ve eğer yapılmışsa deney ve analiz sonuçları birbirleriyle uyumlu olmalıdır.

2.8. Genellikle yeni yapılar için geçerli olan strüktürel güvenlik seviyeleri aşırı, bazen olanaksız önlemler gerektirir. Bu gibi durumlarda özel analizler ve duruma özgü koşullar, güvenlik konusuna farklı yaklaşılmasını haklı gösterebilir.

2.9. Elde edilen tüm bilgiler, güvenlik değerlendirmesini içeren teşhis ve müdahale önerisi açıklayıcı bir rapor şekline getirilerek sunulmalıdır.

3. İYİLEŞTİRİCİ ÖNLEM ve DENETİMLER

3.1. Yapılacak tedavi, belirtilerden çok hasar nedenlerine yönelik olmalıdır.

3.2. En iyi tedavi koruyucu bakımdır.

3.3. Koruma ve güçlendirme önerileri güvenlik değerlendirmesi ile strüktürün anlam ve öneminin iyi kavranması üzerine oturmalıdır.

3.4. Zorunlu olduğu kanıtlanmayan hiçbir müdahale yapılmamalıdır.

3.5. Her müdahale belirlenen güvenlik hedefleri oranında olmalı, böylece kültürel değerlere müdahale en az düzeyde tutularak, güvenlik ve dayanıklılık en az zararla sağlanmalıdır.

3.6. Müdahale öncesinde hasar ve bozulmaların nedeni olan etkenler iyi anlaşılmalı ve strüktürün müdahaleden sonraki durumunun analizi için dikkate alınacaklar iyi irdelenmelidir; çünkü önerilecek müdahalelerin tasarımı onlara bağlı olacaktır.

3.7. Geleneksel ve yeni teknikler arasında tercih yapılmadan önce, her yapının durumu, güvenlik

ve mukavemet talepleri göz önünde tutularak değerlendirilmeli, en az müdahale getiren ve kültürel değerlerle en uyumlu olan seçilmelidir.

3.8. Bazen gerçek güvenlik durumunun ve müdahalelerin muhtemel yararlarının değerlendirilmesindeki güçlük nedeniyle gözleme dayalı bir yönteme başvurulabilir; bu durumda çalışmalara en az müdahale ile başlanır; gerekli bulunduğunda, ek veya düzeltici önlemlerle, işlem sürdürülebilir.

3.9. Mümkün olan yerlerde, yapılan müdahalenin geriye dönüşe uygun olması (reversible), böylece yeni bilgiler edinildiğinde yapılan müdahalelerin esere zarar vermeden kaldırılarak daha uygun olanlarla yer değiştirmesi arzu edilir. Geriye dönüşü olmayan müdahalelerin, ileride yapılması olası işlemleri engellememesi istenir.

3.10. Restorasyonda kullanılan malzemelerin özellikleri (öncelikle yeni malzemeler) ve mevcut olanlarla uyumu tam olarak araştırılmalı, bilinmelidir. İstenmeyen yan etkileri önlemek amacıyla, onarımda kullanılan malzemelerin uzun dönem etkileri araştırılmalıdır.

3.11. Strüktürün özel niteliklerine ve çevresine zarar verilmemelidir.

3.12. Her müdahale mümkün olduğunca, strüktürün ilk tasarımına, yapım tekniğine ve tarihi değerine saygı göstermeli ve onun gelecekte de anlaşılmasını sağlayacak izleri korumaya özen göstermelidir.

3.13. Müdahale mimari, strüktür, tesisat ve işlevsellik konularının değişik yönlerine gerekli ağırlığı verecek şekilde biçimlenen bir bütünleşik planın sonucu olmalıdır.

3.14. Herhangi bir tarihi malzeme veya belirgin mimari öğeyi kaldırmak veya değiştirmekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.

3.15. Harap strüktürler mümkün olduğunca onarılmalı, tümü yenilenmemelidir.

3.16. Anıtın tarihinin parçası haline gelmiş olan düzensizlik ve değişimler, güvenlik açısından sakınca yaratmadıkları sürece korunmalıdır.

3.17. Söküm ve tekrar birleştirmeye ancak, strüktürün durumu ve malzemesi dolayısıyla başka bir yöntemle koruma olanaksız veya zararlı olduğunda, ek bir seçenek olarak, başvurulmalıdır.

3.18. Müdahale sırasında kullanılan geçici güvenlik sistemleri, amaç ve işlevlerini kültürel değerlere zarar vermeden yerine getirmelidir.

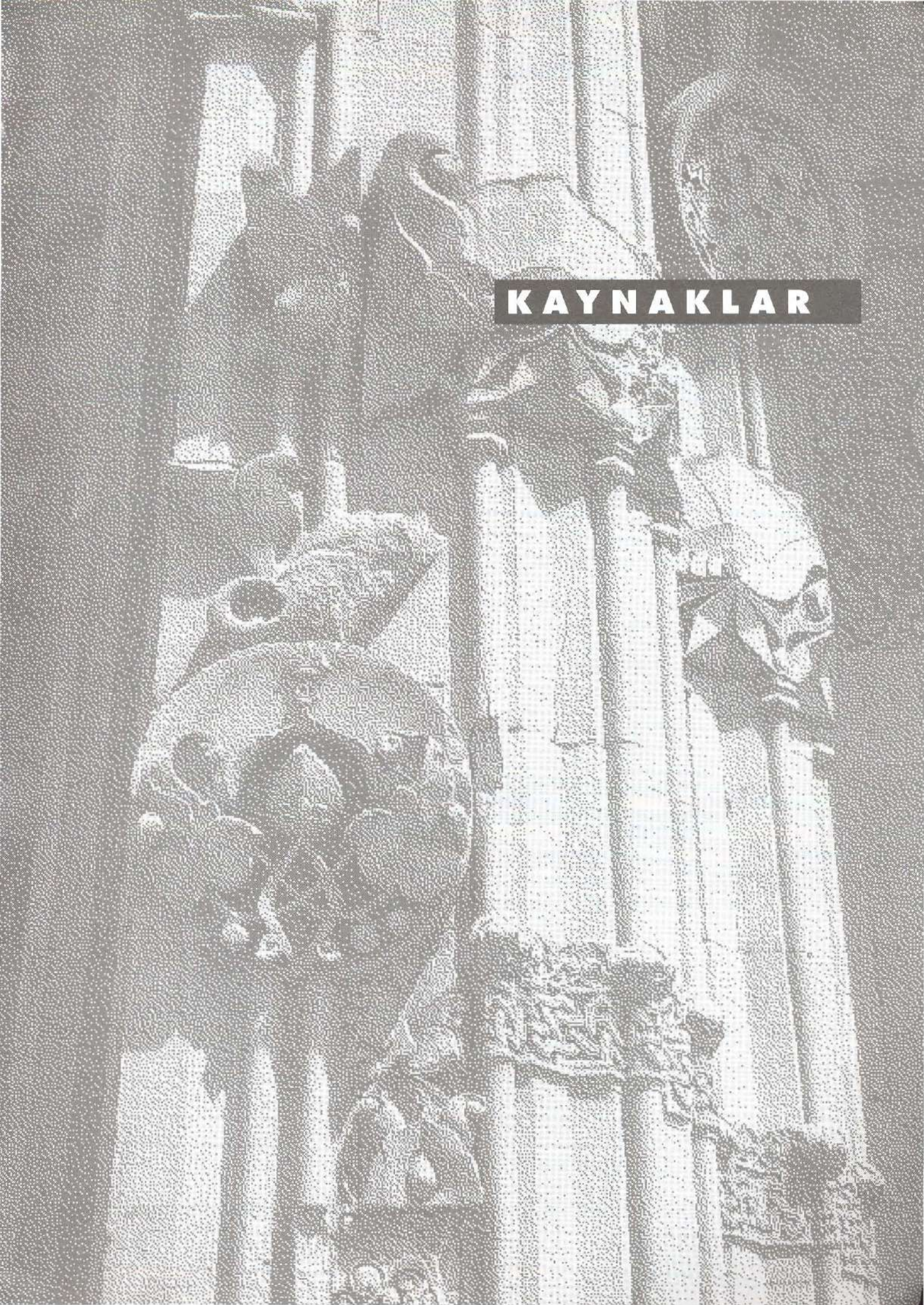
3.19. Her müdahale önerisi, mümkün olduğunca, çalışma süresince uygulamaya konulan bir denetim programıyla birlikte uygulanmalıdır.

3.20. Uygulama sırasında denetlenemeyen müdahalelere izin verilmemelidir.

3.21. Uygulama sırasında ve sonrasında yapılan denetimler ve izleme süreci ile müdahalenin etkili olup olmadığı belirlenmelidir.

3.22. Bütün denetleme ve izleme işlemleri, strüktürün tarihinin bir parçası olarak belgelenmeli ve saklanmalıdır.

(Çeviri: Zeynep Ahunbay, 2006)

KAYNAKLAR

AHUNBAY, Metin ve Zeynep, "UNESCO Destekli bir Proje", *Tasarım,* sayı: 154, Eylül 2005, s. 72-85.

AHUNBAY, Zeynep, "Birinci Derece Anıtlarda Değerlendirme ve Restorasyon Sorunları", *Arredamento Dekorasyon,* 1994/7 - 8, s. 87-90.

AHUNBAY, Zeynep, "İstanbul Karasurlarının Kent Kimliğine Etkisi", *Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu,* İstanbul 1995, s. 156-160.

AHUNBAY, Zeynep, "Rüstem Paşa Camisi Restorasyonu Üzerine Gözlemler", *Yapı,* sayı: 162, İstanbul 1995, s. 30-32.

AHUNBAY, Zeynep, "Surlar Nasıl Korunmalı?", *İstanbul,* sayı: 13, İstanbul 1995, s. 73-77.

AHUNBAY, Zeynep, "Tarihi Çevre Yönetimi ve Yönetim Planları", *Tarihi Kentlerin Yönetimi,* TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul 2005, s. 35-50.

AHUNBAY, Zeynep, İZMİRLİGİL, Ülkü (Ed.), *Management and Preservation of Archaeological Sites,* ICOMOS Türkiye yayını, YEM, İstanbul 2006.

AKAT, Yücel, ÖZGÜNEL, Neşe, DURUKAN, Aynur, *Dünya Mirasında Anadolu,* Ankara 1991.

AKÇURA, Necva, AKÇURA, Tuğrul, "Kasaba Ölçeğinde Çevre Değerlerini Koruma Amaçlı Bir İnceleme: Bodrum", *Mimarlık,* 72/8, 1972, s. 65-71.

AKIN, Nur, "Osman Hamdi Bey, Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi,* İstanbul 1993, s. 233- 239.

AKIN, Nur, "Tescilli Kentsel Koruma Alanlarında Uygulama Sorunları", *Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri,* İstanbul 1984, s. 185-190.

AKIN, Nur, "Türkiye'de Tarihi Çevre Koruma, Örnekler ve Sorunlar", *Mimarlık,* sayı: 88/2 (228), 1988, s. 40-43.

AKOZAN, Feridun, *Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar,* İstanbul 1977.

ALSAÇ, Üstün, "TAÇ Vakfı ve Çalışmaları", *TAÇ Vakfı Yıllığı,* C. I, İstanbul 1991, s. 207-216.

ALSAÇ, Üstün, MADRAN, Emre, ÖZGÖNÜL, Nimet (derleyenler), *Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Onarılması Konularında Kaynakça,* Ankara 1990.

ALTINOLUK, Ülkü, *Binaların Yeniden Kullanımı,* YEM, İstanbul 1998.

ANADOL, Köksal, "Galata Kulesinin Turistik Tanzimi", *Arkitekt,* 34/317, İstanbul 1964, s. 150-159; sayı: 35/318, 1965, s. 18-24.

ANADOL, Köksal, ARIOĞLU, Ersin, "Tarihi Anıtların Depreme Karşı Korunması", *Mimarlık,* 1977/4, s. 38-39.

ANHEGGER-EYÜBOĞLU, Muallâ, *Topkapı Sarayında Padişah Evi (Harem),* İstanbul 1986.

AREL, Ayda, "Eski Eser Tahribatı ve Korunmasıyla İlgili Bazı Gözlemler", *AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. XXXIV, sayı: 1-2.

ASATEKİN, Gül N., "Kültür Varlıklarının Korunması ve Mimarlıkta Uzmanlaşma", *Mimarlık,* 265 (1995), s. 12-13.

ASATEKİN, Gül N., *Kültür ve Doğa Varlıklarımız, Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2004.

ASHURST, Nicola, *Cleaning Historic Buildings,* C. 1, 2, Donhead Publishing, 1994.

AYGEN, Temuçin, *Türkiye'nin Az Bilinen Doğal ve Arkeolojik Değerleri,* İstanbul 1988.

BAILLY, G. H., *The Architectural Heritage: Local Authorities and the Policy of Integrated Conservation,* Ed. Delta Vevey, 1975.

BAILLY, G. H., DESBAT J. P., *Historic Areas and Urban Revival,* Avrupa Konseyi 1974.

BECKMANN, Poul, *Structural Aspects of Building Conservation,* Mc Graw-Hill 1995.

BEKTAŞ, Cengiz, *Koruma Onarım,* YEM, İstanbul 1992.

BYARD, Paul Spencer, *The Architecture of Additions: Design and Regulation,* Norton, New York 1998.

CANER, Emine, "Tarihi Anıtlarda Araştırma ve Koruma Laboratuvarları", *Rölöve Restorasyon Dergisi,* sayı: 4, Ankara 1982, s. 31- 33.

CARBONNELL, Maurice, *Photogrammetry Applied to Surveys of Monuments and Historic Centres,* ICCROM, Roma 1989.

CENGİZKAN, Ali, "Tarihsel Süreklilik Olarak Mimarlık- Mimari Tasarım Eğitiminde Tarihsel Nesne Olarak Kent ve Mimari Yapı", *Her Dem Yeşil Yapraklı Bir Ağaç. Cevat Erder'e Armağan* (Der. Neriman Şahin Güçkan), ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara 2003, s. 283-301.

CESCHI, Carlo, *Teoria e Storia del Restauro,* Roma 1970.

CROCI, Giorgio, *The Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage,* Computational Mechanics Publications, Southampton 1998.

ÇEÇENER, Besim, "Kişi Yaşamında Fiziksel Çevre Korumasının Önemi", *Yapı,* sayı 26/27, İstanbul 1977, s. 72- 78.

ÇEÇENER, Besim, *İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları,* İstanbul 1995.

ÇETİN, Erol, "Müezzinler Mahfeli", *Vakıflar,* İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 3. Vakıflar Haftası Armağanı, s. 44- 47.

ÇUHADAROĞLU, Fikret, "Zeyrek Kilise Camii Restitüsyonu", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi,* sayı: 1, Ankara 1974, s. 99- 108.

DIMACOPOULOS, Jordan, *"Anastylosis and Anasteloseis", ICOMOS Information,* N. 1- 1985, Napoli 1985, s. 16- 25.

EARL, John, *Building Conservation Philosophy*, Donhead Publishing, 2003.

EMLER, Selma, "Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri,* sayı: 1, İstanbul 1963, s. 211-312.

ERDER, Cevat, "Kayaköy'e Doğanbey'den Uyarı", *Mimarlık,* 261 (1995), s. 70.

ERDER, *Cevat, Tarihi Çevre Bilinci,* Ankara 1975.

ERDER, Cevat, *Tarihi Çevre Kaygısı,* Ankara 1971.

ERDER, Cevat, "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi,* C. 3, sayı: 2, Ankara 1977, s. 167-190.

ERSEN, Ahmet, "Korumada Malzeme Sorunu", *İnşaat Malzemeleri ve Uygulamaları,* sayı: 8, İstanbul 1988, s. 22-25.

EYİCE, Semavi, "Vakıf Sanat Eserlerinin Korunmasının Önemi", *Vakıflar,* İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 3. Vakıflar Haftası Armağanı, s. 29-41.

FEILDEN, Bernard M., *Between Two Earthquakes,* ICCROM, Roma 1987.

FEILDEN, Bernard M., *Conservation of Historic Buildings,* Butterworths Chatham 1982.

FEILDEN, Bernard M., JOKILEHTO, J., *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites,* ICCROM Roma 1993.

FERSAN, Nur, *Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsel Dokunun Korunması ile İlgili Bir Yöntem Araştırması,* İstanbul 1980.

FITCH, James Marston, *Historic Preservation: Curatorial Management of the Built World,* U. of Virginia 1990.

FRIEDMAN, Donald, *The Investigation of Buildings*, W. W. Norton and Company, New York 2000.

GAZZOLA, Piero, *The Past in the Future,* Roma 1969.

GÜLEÇ, Ahmet, "Ayasofya Müzesi, Eski Aşevi Kapılarında Koruma Uygulaması", *İnşaat,* sayı: 19, Haziran 1989, s. 44-48.

GÜLEÇ, Ahmet, "Yapı Taşlarında Koruma Yöntemleri", *Müze-Museum,* sayı: 2-3, 1989/90, s. 88- 91.

GÜLERSOY, Çelik, *İstanbul'un Anıtsal Ağaçları I,* İstanbul 1984.

GÜLERSOY, Nuran, TEZER, Azime, YİĞİTER, Reyhan, *Zeyrek, A Study in Conservation,* ITU Faculty of Architecture, Istanbul 2001.

GÜNAY, Reha, "Ahşap Konutlar Farklıdır", *İstanbul*, sayı: 13, İstanbul 1995, s. 78- 83.

GÜNAY, Reha, "Japonya'da Kültür Değerlerinin Korunması", *TAÇ Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayını*, C. 1, sayı: 4, s. 29.

HAMAMCIOĞLU TURAN, Mine, "Yapısal Bozulmaların Mimari İncelemesi, Dervişağa Medresesi Örneği", *Yapı*, sayı: 259, Haziran 2003, s. 96-101.

HARVEY, John, *Conservation of Buildings*, Londra 1972.

Historic Towns and Tourism, Avrupa Konseyi, Strasbourg 1991.

HEMS, Alison, BLOCKLEY Marion (Ed.), *Heritage Interpretation*, Routledge, Londra 2006.

HILL, P. R., DAVID, J. C. E, *Practical Stone Masonry*, Donhead Publishing, 2000.

HUEBER, Friedmund, STROCKA, V. Michael, "Die Bibliothek des Celsus. Eine Prachtfassade in Ephesos und das Problem ihrer Wiederaufrichtung", *Antike Welt*, sayı: 4, 1975, s. 3-14.

ICCROM, *Ironworks and Iron Monuments*, Roma 1985.

ICOMOS Almanya Ulusal Komitesi, *Die Restaurierung der Restaurierung?*, ICOMOS Journals of the German National Committtee XXXVII, Münih 2002.

ICOMOS İngiltere, *The Cultural Landscape. Planning for a Sustainable Partnership between People and Place*, Londra 2001.

ICOMOS International, *International Charters for Conservation and Restoration, Monuments and Sites I*, Münih 2004.

INSALL, Donald W., *Historic Buildings. Action to Maintain the Expertise for Their Care and Repair*, Avrupa Konseyi, Strasbourg 1974.

INSALL, Donald W., *The Care of Old Buildings Today*, Londra 1972.

Interventi di Consolidamento e di Restauro di Monumenti, Restauro, sayı: 23/1976, Napoli 1976.

JEFFERY, David, "A Renaissance for Michelangelo", *National Geographic*, C. 176, sayı: 6/ Aralık 1989, Washington, s. 688-713.

Kentsel Koruma ve Yenileme Uygulamalar Kolokyumu, (ed. M. Çubuk), İstanbul 1994.

JOKILEHTO, Jukka, *A History of Architectural Conservation*, Butterworth- Heinemann 2002.

KIESOW, Gottfried, *Einführung in die Denkmalpflege*, Darmstadt 1982.

KUBAN, Doğan, "Anıtsal Restorasyon Sorunları", *Yapı*, sayı 84, Kasım 1988, s. 26-29.

KUBAN, Doğan, "İstanbul'da Korunacak Bölgeler için Ayrıntılı Özellikler ve Koruma Modaliteleri", *İTÜ Şehircilik Enstitüsü Dergisi*, sayı: 1, İstanbul 1971, s. 42-70.

KUBAN, Doğan, "Kent Toprağı Yağması ve Koruma Ölçütlerinin Yozlaşması", *Yapı*, sayı: 150, İstanbul 1994, s. 25-31.

KUBAN, Doğan, "Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar", *Vakıflar Dergisi*, sayı: VIII, Ankara 1970, s. 341- 354.

KUBAN, Doğan, "Restorasyon Kriterleri ve Carta del Restauro", *Vakıflar Dergisi*, C. V, Ankara 1962, s. 149-152.

KUBAN, Doğan, *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu*, YEM Yayın, İstanbul 2000.

KUBAN, Doğan, "Türkiye'ye Özgü Bir Koruma Politikası Olabilir mi?", *Kentsel Koruma ve Yenileme Uygulamalar Kolokyumu* (ed. M. Çubuk), İstanbul 1994, s. 52-57.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları*, Ankara 1989.

KÜLTÜR BAKANLIĞI K.T.V.K. Genel Müdürlüğü, *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı*, 14-16 Mart 1990, Ankara (tarihsiz).

KÜLTÜR BAKANLIĞI K.T.V.K. Genel Müdürlüğü, *Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı*, Ankara 1990.

KÜLTÜR BAKANLIĞI, *Yürürlükteki Yönetmelikler Yönergeler Külliyatı*, Ankara 1993.

LARSEN, Knut Einar (Ed.), *Nara Conference on Authenticity*, Japan 1994, UNESCO, ICCROM, ICOMOS, 1995.

LATHAM, Derek, *Creative Re-use of Buildings, Vol. 1: Principles and Practice*, Donhead Publishing 2000.

LEIMENSTOLL, Jo Ramsay, *Historic Preservation in Other Countries*, Vol. IV, Turkey, US ICOMOS 1989.

LUCIANI, Roberto, *Il Restauro,* Roma 1988.

MADRAN, Emre (ed.), *Bursa Kale Sokak,* ODTÜ 1985.

MADRAN, Emre, ÖZGÖNÜL, Nimet, *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, Mimarlar Odası, Ankara 2005.

MADRAN, Emre, ÖZGÖNÜL, Nimet, *Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı - TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara 2005.

MADRAN, Emre, ÖZGÖNÜL, Nimet, *International Documents Regarding the Preservation of Cultural and National Heritage*, METU Faculty of Architecture Press, Ankara 1999.

MILLS, Edward, *Building Maintenance and Preservation. A Guide to Design and Management*, Architectural Press, Oxford 1996.

MARINO, Luigi, *Il Progetto di Restauro,* Floransa 1981.

MARKUS, Thomas M. (ed.), *Building Conversion and Rehabilitation-Designing for Change in Building Use,* The Butterworth Group 1979.

MASSARI, Giovanni ve Ippolito, *Damp Buildings Old and New,* ICCROM, Roma 1993.

Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, İstanbul 1995.

MILLS, Edward, *Building Maintenance and Preservation*, Architectural Press 1996.

NOHLEN, Klaus, "Die Teilweise Wiederaufrichtung des Traian-Heiligtums in Pergamon. Ein Restaurierungsprojekt des Deutschen Archaeologischen Instituts", *TAÇ Vakfı Yıllığı,* C. I, İstanbul 1991, s. 114-125.

OSTROWSKI, Waclaw, *Historic Areas in City Planning,* IFHP-CRU 1979.

PERBELLINI, Gianni (ed.), *The Reuse of Large European Military Complexes in the List of Redundancies*, Europa Nostra Scientific Bulletin 59, Lahey 2005.

RUSKIN, John, "The Lamp of Memory", *The Seven Lamps of Architecture,* Boston Aldine Book Pub. Sterling Ed. (tarihsiz), s. 167-187.

SALMAN, Ayla, *Taşınmaz Eski Eserlerde ve Etrafında Yapılacak İnşaata Uygulanması Gereken Hükümler,* İstanbul 1976.

SCHMIDT, Hartwig, *Schutzbauten,* Stuttgart 1988.

SCHULLER, Manfred, *Building Archaeology, Monuments and Sites VII*, ICOMOS International, Münih 2002.

SCHULTZE, Edgar, *Erhaltung und Sanierung von Baudenkmälern Baugrund und Gründungen,* Aachen 1971.

SEZGİN, Halûk, "Dünyada Korumanın Tarihi", *TAÇ Vakfı Yıllığı II,* İstanbul 1994, s. 26-31.

STANLEY-PRICE, Nicholas (Ed.), *Conservation and Management of Archaeological Sites*, Special Issue on Protective Shelters, C. 5, Sayı 1 ve 2, James and James, Londra 2001.

STRIKE, James, *Architecture in Conservation: Managing Development at Historic Sites*, Routledge, Londra 1994.

Structural Conservation of Stone Masonry, ICCROM Roma 1990.

SYKES, H. Meredith, *Manual on Systems of Inventorying Immovable Cultural Property,* Unesco Paris 1984.

TAMER, Cahide, *İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 2003.

TANYELİ, Gülsün, "Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi", *Arredamento-Dekorasyon,* sayı: 66, İstanbul, Ocak 1995, s. 114-121.

TAYLA, Hüsrev, "1950'den Bu Yana Restorasyon Uygulamaları, Kurumlaşma Çabaları ve Geleceği İçin Bir Öneri", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi,* sayı: 4, Ankara 1982, s. 41-42.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, *Kültürel Mirasın Korunması. Akdeniz Ülkelerinden 20 Örnek*, Ankara 2001.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu,* Ankara 2004.

The Acropolis at Athens, Conservation, Restoration and Research 1975-1983, (yay. Yunanistan Kültür Bakanlığı, Akropol Anıtlarını Koruma Komitesi) Atina 1985.

The Safeguard of the Rock-hewn Churches of the Göreme Valley (Proceedings of an International Seminar), ICCROM, Roma 1995.

Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği, *Türk Evi ve Biz,* İstanbul 1993.

Twenty Years of Restoration in Venice, Venedik 1987.

TUNG, Anthony M., *Preserving the World's Great Cities*, Clarkson Potter, New York 2001.

ULUENGİN, M. Bülent, *Mimari Metaller. Özellikleri, Bozulma Nedenleri, Koruma ve Restorasyon Teknikleri*, Birsen Yayınevi, İstanbul 2006.

UMAR, Bilge, *Eski Eserler Hukuku,* İzmir 1981.

UMAR, Bilge, ÇİLİNGİROĞLU, Altan, *Eski Eserler Hukuku,* Ankara 1990.

UNESCO, *Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention*, Paris 2005.

UNESCO, *Preserving and Restoring Monuments and Historic Buildings*, Paris 1972.

Üçüncü Uluslararası Kerpiç Koruma Sempozyumu, 1980 Ankara, ODTÜ (tarihsiz).

ÜLGEN, Ali Saim, *Anıtların Korunması ve Onarılması I*, Ankara 1943.

ÜSTÜNKÖK, Okan, "Eski Eserlerin Onarımında Çevresel Anlayış", *Vakıflar Dergisi,* sayı IX, Ankara 1971, s. 401-408.

ÜSTÜNKÖK, Okan, "Mimarların Bir Uzmanlık Dalı Olarak Eski Eserlerin Bakım ve Onarımı", *Mimarlık,* 72/8, İstanbul 1972, s. 43-46.

WARREN, John, *Conservation of Brick*, Butterworth 1999.

WEAVER, Martin E., *Conserving Buildings. Guide to Techniques and Materials*, Preservation Press, John Wiley and Sons, New York 1997.

YAVUZ, Ayşıl, "Türkiye'de Koruma Eğitimi", *TAÇ Vakfı Yıllığı II,* İstanbul 1994, s. 39-41.

YEGÜL, Fikret K., "The Marble Court of Sardis and Historical Reconstruction", *Journal of Field Archaeology,* Vol. 3, Number 2, Boston University 1976, s. 169- 194.

YORULMAZ, Müfit, AHUNBAY, Zeynep, "Side Apollo Tapınağı Restorasyonu", *Yapı,* sayı: 87, İstanbul 1989, s. 31-35.

Yöre Mimarlığı ve Korunması, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, C. 4, sayı 2, Güz 1978.

ZEREN, Nuran, *Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği,* İstanbul 1981.

ZEREN, Nuran, "Koruma Amaçlı İmar Planları Yapım Süreci, İlkeler, Yöntemler", *Kültür ve Tabiat Varlığını Koruma Kurultayı, Ankara 1980, s. 35-48.*

Konuyla ilgili başlıca süreli yayınlar

Akademi / Arkitekt / Arredamento-Dekorasyon / ICOMOS News / Mimarlık / Monumentum / İstanbul / Mimar.ist / ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi / Tasarım / Vakıflar Genel Müdürlüğü Rölöve ve Restorasyon Dergisi / Vakıflar Dergisi / Yapı

Ayşe Zeynep (NAYIR) AHUNBAY

1946'da Ünye'de doğdu. İlköğrenimini Zara ve Giresun'da yaptı. Ortaöğrenimini 1965'te Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde tamamladı. 1970'te İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden mezun oldu. 1971 yılında İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Rölöve Kürsüsü'ne asistan oldu. Prof. Doğan Kuban yönetiminde yaptığı "Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası" konulu doktorasını 1975 yılında tamamladı. 1977-78 öğretim yılında İngiltere'de York Üniversitesi'nde koruma konusunda uzmanlık kursuna devam ederek "Archaeology and Conservation in the Ancient City of Side" konulu tez çalışmasıyla diploma aldı.

1980'de "İstanbul Medreseleri: Koruma ve Yeniden Kullanım Açısından Bir Değerlendirme" konulu çalışmasıyla doçent oldu. 1988'de "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları" konulu çalışmasıyla profesörlüğe yükseltildi.

Halen İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. Edirne, Gaziantep, Safranbolu, Samsat, Tarsus, Hasankeyf gibi tarihi kentlerin belgelenmesi, korunması çalışmalarında yer almış; anıtsal restorasyon proje ve uygulamaları yapmıştır. Side Apollon Tapınağı, Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası, İstanbul Karasurları T1-T6 arası, Ayasofya Güneybatı Köşesi, Zeyrek Camii, Bursa Yeşil Türbe, Uzunkemer restorasyon projeleri bunlar arasında sayılabilir. Bu projelerden Zeyrek Camii Restorasyonu sürmektedir. Eşi Prof. Dr. Metin Ahunbay'la birlikte gerçekleştirdikleri İstanbul Ayasofya Güneybatı Köşesi Restorasyonu, Mimarlar Odası 8. Ulusal Mimarlık "Onarım Özel Ödülü"ne layık görülmüştür.

1993-1996 yılları arasında İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu üyeliğinde bulunan Zeynep Ahunbay, ICOMOS Türkiye üyesidir. 1997-2002 arasında Mostar'da savaşta hasar gören Osmanlı anıtlarının araştırılması ve onarımı için araştırmalar yapmış, Nezir Ağa ve Sevri Hacı Hasan Camileri'nin restorasyonlarına katkıda bulunmuştur. 2002'den bu yana Dayton Barış Anlaşması'yla kurulan Bosna-Hersek Ulusal Anıtları Koruma Komisyonu üyesidir.

ISBN 975-7438-38-3
9 789757 438380
yemkitabevi.com